

B 988 f

Kooli Lugemise raamat.

Kirja pannud

C. K. Jakobson,
gümnaasi foelmeister.

Kolmas jagu.

(40 pildiga.)

Tartus, 1875.

Trükkitud G. Vaatmanni tolm ja kirjadega.

Kooli
Lugemise raamat.

Kirja pannud

C. N. Jakobson,
gümnaasi kooliõppetaja.

Kolmas jagu.

40 pildiga.

Tartus, 1876.

Trükkitud H. Laakmanni kulus ja kirjadega.

Дозволено цензурою. — Ревель, 18-го Дек. 1876.

Sisfeld.

A. Lugemise tükkid.

I. Wene riik.

Num- mer.	Lehe- tükk.	Num- mer.	Lehe- tükk.
1.	1	12.	20
2.	1	13.	24
3.	3	14.	25
4.	5	15.	26
5.	6	16.	26
6.	8	17.	26
7.	9	18.	27
8.	13	19.	30
9.	15	20.	31
10.	16	21.	32
11.	18		

II. Meri ja tema elu.

22.	32	28.	46
23.	38	29.	47
24.	39	30.	48
25.	42	31.	49
26.	43	32.	53
27.	44		

III. Maapind ja tema rikkus.

33.	55	38.	62
34.	56	39.	62
35.	58	40.	63
36.	59	41.	65
37.	61	42.	66

IV. Euroopa.

43.	70	47.	77
44.	72	48.	77
45.	73	49.	79
46.	75	50.	80

IV

Num- mer.	Lehe- fülg.	Num- mer.	Lehe- fülg.
51.	Hanipali teekond üle Alpide	84	
52.	Julius Cäsar	85	
53.	Theodorik Suur	88	
54.	Karolus Magnus	89	
55.	Risti-sõdijad	91	
56.	Habsburgi Rudolf	92	
57.	Willelm Tell	94	
58.	Arnold Winkelried	97	
59.	Andreas Hofer (laul)	98	
60.	August Range ja Kaarel XII.	99	
61.	Kuningas Bidrif ja tema naaber	101	

V. Aasia.

69.	Semiramis	111	
70.	Belsatšar (laul)	113	
71.	Kröösus ja Soolon	115	
72.	Ara hõiska enne õhtud (laul)	116	
73.	Kiirus	116	
74.	Bana maailma seitse ime- tööd	119	
75.	Rõige põhjapoolsemad maad	125	
76.	Jeärebane (pildiga)	127	
77.	Eskimoode koerad	128	
78.	Tarpan ehk metsshobune (pildiga)	130	
79.	Rüütlikullid	132	
80.	Sõddavad pääsofese pesad	133	
81.	Sarwilinnud	133	
82.	Pada-konnad (pildiga)	134	
83.	Kiltaiad (pildiga)	136	
84.	Looja vägemuse tööd (l.)	137	

VI. Aafrika.

85.	Aafrika suure kõrbe saared ja elukad (6 pildiga)	138	
86.	Kaisakullid (pildiga)	143	
87.	Püha iibis (pildiga)	146	
88.	Kangrulinnud (pildiga)	147	
89.	Aafrikamaa lohtu-otsus	148	

VII. Ameerika ja Austraalia.

90.	Ameerika ülesleidmisest	150	
91.	Ühendatud Riigid Põhja- Ameerikas	153	
92.	Brassilia	155	
93.	Pappagoid (pildiga)	156	
94.	Koolibrid (pildiga)	159	
95.	Põlüharija sippelgas	160	
96.	Kukkur-elajad (2 pildiga)	161	
97.	Kokk-elajad (pildiga)	163	
98.	Atlas ja faelus-lind (pil- diga)	165	
99.	Paradiisi lind (pildiga)	166	

VIII. Maailm, tema elu ja olu.

100.	Jumala ann (laul)	168	
101.	Eugemised maailmast	168	
102.	Tänage (laul)	174	
103.	Bana-aea sündmused	175	
104.	As-täht	176	
105.	Päikese suurus	178	
106.	Elustam walguis	181	
107.	Taewa tähed (laul)	191	
108.	Igawus	191	
109.	Õhtu palwe (laul)	194	
110.	Ruttu kaub elu tära (l.)	195	
111.	Bana-eit (laul)	195	
112.	Leht mees (laul)	196	
113.	Banamehe laul enne sur- ma (laul)	196	
114.	Laul isa hana juures (l.)	197	

Num- mer.		Rehe- tülg.	Num- mer.		Rehe- tülg.
115.	Surnud lapse sürgitene (pildiga)	198	122.	Gesti laulu heal (laul)	203
116.	Kolm sõpra	199	123.	Laula ita (laul)	203
117.	Pääw enne surma	199	124.	Laul kellast (laul)	203
118.	Igal pääwal omad ifted (laul)	200	125.	Kaht (laul)	214
119.	Wana-sõnad (pildiga)	200	126.	Uht Gesti laulu (laul)	214
120.	Laul (laul)	202	127.	Koju tahaksin (laul)	215
121.	Muusika (laul)	202	128.	Samaa (laul)	215
			129.	Kannata (laul)	216

B. Pildid.

1.	Metsa-sõnn ehk Bisant	14	19.	Tarpan	131
2.	Elajate aid: 1. ahw, 2. Kängurn, 3. Kameel, 4. Pöder, 5. jaana- linnud, 6. pappagoid, 7. kaalkirjal, 5. Parak	18	20.	Padafonn	134
3.	Hai-kala	35	21.	Wiigipuu oks pilptäiadega	137
4.	Klokkas	41	22.	Palmipund	139
5.	Lendaw kala	43	23.	Jaanalind	140
6.	Mere nahk-hiir	44	24.	Lõwi	141
7.	Mere-siil	45	25.	Skorpion	142
8.	Sepia	47	26.	Hüään	142
9.	Milli-mallikas	48	27.	Oda siil	142
10.	Korallid	48	28.	Raisakull	144
11.	Kristallid	57	29.	Püha iibis	146
12.	Kiwide rändamine	65	30.	Kangrulinnud	147
13.	Maamutt	67	31.	Pappagoi	157
14.	Ihtiosaurus	69	32.	Koolibri	156
15.	Plestiosaurus	69	33.	Känguru	162
16.	Pterotaktilus	70	34.	Bähja-kuffur elajas	163
17.	St. Bernhardi koer	107	35.	Koff-elajas	164
18.	Seärebane	127	36.	Kaeluslind oma pesaga	165
			37.	Paradiisi lind	167
			38.	Ingel ja laps	198
			40.	Kaane pilt	
			39.	Wana sõnad	201

D. Saulisud.

Abel, P., Nr. 21.

Faellmann, Dr. R. F., 113.

Fasselblatt, Fr., 111.

Folk, D. R., 110.

Fannsen, J. W., 1.

Fürman, N., 18.

Fentmann W., 13.

Foidula, L., 67, 126.

Fruhwald, Dr. Fr. R., 68, 84, 109.

Furrikoff, A., 65.

Finnutaja, C. R., 31, 44, 59, 121, 122, 124.

Falm, R. G., 15, 19, 63, 70, 100, 102, 125, 128.

Fannteuffel, P. Graf v., 112.

Fahwa laulud, 32, 72, 118.

Fainwald, A., 6, 107, 123, 129.

Fuffow, Fr., 127.

Fahl, G. v., 114.

Fiffigerode, A. W., 20.

144

140

141

157

158

162

163

164

165

167

168

169

170

171

172

173

174

175

176

177

178

179

180

181

182

183

184

185

186

187

188

189

190

I. Wene riit.

1. Snn meie keisrile.

1. Snn meie keisrile,
Snn tema riigile,
Snn kõigile!
Sind, Sumal, täname,
Sult, Issand, palume
Snn ja õnnistust
Mei' keisrile!

2. Snn meie Wenemaal'
Ja keisri warju all,
Snn Wenemaal'!
Issand, oh õnnista,
Et kõik mõiks viiseda,
Mis meile kasuks on,
Snn Wenemaal'!

3. Ei wõi meid waenlased,
Olgu küll' wihased,
Siin hirmuta:
Dn Sumal taewas weel
Ja keiser trooni peal,
Siis pole hirmu meil —
Snn keisrile!

(S. W. Jannsen.)

2. Wirst Kuurit.

Kõik Balti=mere äärsed maad on osast waesed maad, iseäranis Rootsi ja Norra. Põld on kiwiline ja ei tasu oma harijale tema waewa täitsa kätte; aga meri on ligidal. Sellepärast oliwad Rootslased ja meie mere Saarlased ammust aeast saani kuulsad mere=mehed, sest mere=teekond tõi enam kasu, kui

põllu = harimine. Nad sõitsivad mööda merd igale poole ja riisusivad kõik, mis aga käte said. Mööda jõgesi tungisivad nemad ka kuiwa maa sisse ja ajasivad seal nii suure hirmu rahwaste peale, et kirikutes paluti: „Peasta meid, oh Issand, Põhjamaa meeste käest!“ Need waprud Põhjamaa mere-mehed armastasivad nii sõda, et rahu = aeal kodu, kui sõda = himu peale tuli, ka isekeskis üsna muidu sõdima hakkasivad.

Kui kõik lõunapoolsed maad neist ära olivad riisutud, siis püüdisivad ka Kreeka maad waatama minna, sest nad olivad kuulda saanud, et Kreeka maa üks wäga rikkas maa peada olema. Muidu nemad sinna ei wõinud saada, kui üksnes Neewa jõe mööda Laadoga järwe, sealt Wolhowi jõe ja nii edasi, kuni Dnjeperi jõe mööda Musta meresse ja mööda seda merd Kreeka maale. Mõned nende seast sõitsivad ka Düüna jõe mööda Dnjeperi jõe. Sedawiisi Kreeka maale tungides heitsivad need Põhjamaa mehed Soomlast ja Gestlast, kes Neewa jõe ja Peipsi järwe kallastel elasivad, enese alla, kui ka Stawlast Wolhowi jõe ääres ja Nowgorodi maakonnas, ning sundisivad neid maksu maksma. Wenelased, Soomlased ja Gestlased aga heitsivad ühte nõuusse ja kihutasivad need kutsumata wõõrad jälle omalt maalt wälja ning hakkasivad jälle wanal kombel elama.

Uga warsti tõusivad Nowgorodi Wenelaste, Soomlaste ja Gestlaste seas isekeskised tülid ja riud. Neil ei olnud õiget kohtu = mõistmist. Kui kahe sugu rahwa seas riid ja tüli juhtus, siis pidiwad nende wanemad kogu tulema ja aru tegema, aga iga wanem seisis oma sugu meeste eest; sell' kombel tõusivad kodu isekeskised sõad. Et niisuguste riidudele ja koduste sõdadele ükskord otja teha, tuliwad Wene, Soome ja Gestli rahwa wanemad kogu nõuu pidama, kust õiget kohtumõistjat saada. Wenelaste, Soomlaste ja Gestlaste seast ei wõidud kohtumõistjat walitseda, sest et niisugune jälle üksnes oma sugu eest oleks seisnud ja tõistele kõwerust teinud. Sellepärast ütlesivad need wanemad: „Tarwis wõõralt maalt kohtumõistjat kutsuda, sest üks wõõras mõistab meile kõigile ühtsugu õigust; ka tarwis niisugust kutsuda, kellel jõudu oleks, wastahakkajaid taltsitada ja sõna kuulmisele sundida.“

Need wanemad olivad kuulnud, et Põhjamaal mere taga ühel rahwal, keda Russiks nimetati, kolm würsti peada olema, kes õiget kohtu mõista ja ka wahwaste sõdida. Need würstid olivad wennaksed ja nende nimed olivad: Ruurik, Sineus

ja Truuwor. Nende würstide juure laskitatti nüüd saadikud. Saadikud laskiwad, kummardasiwad nende würstide ete ja ütlesiwad: „Meie maa on suur ja rikkas, aga seadust ei ole meil; tulge meie würstideks ja walitsejateks.“ Würstid wõtsiwad seda palwet kuulda ja tuliwad kõige oma suguwõsa ja sõameestega. Kuurik ja tema wennad oliwad Ruszi-rahwa sugu, sellepärast ka kõik maa, kelle üle nemad walitsema hakkasiwad, Ruszi nime sai, ja selle maa rahwas Ruslasteks hüüti (русские).

Nõnda oliwad Kuurik ja tema kaks wenda esimesed Wenelaste ja Gestlaste würstid. Nemad tuliwad aastal 862 peale Kristuse sündimist. Selle aastaga algas Wene (ehk Ruszi) riik. Kuurik sai Nowgorodi Wenelaste üle würstiks, Sineus Bjeeloseri linnas Soomlaste ja Truuwor Isborsti linnas Peipsi Gestlaste üle. Sineus ja Truuwor ei elanud kaua. Pärast nende surma wõttis Kuurik nende maad ja linnad oma walitsuse alla.

(S. Lindenberg.)

3. Aleksander Newski.

1. Waewalt oliwad ennast aastal 1237 Mõõgawennaste-ordo ja Sassa-ordo ühendanud, kui n'ad ka jo sellepeale mõtleksiwad, oma uuendatud wõimu ühe sõdaliku naabri-rahwaga katjuda.

Wenemaa langes sell' aeal hulga weikese würsti-riikidesse, kes ühte puhku wastastiku üksteisega sõda pidasiwad ja sellepärast kergelt muu rahwa riisumiste alla langesiwad, nimelt aastal 1237 peale tungiwa Mongoolide wasta wähe jõubsiwad seissta.

Need wene-würstide riigid oliwad nüüd ka see koht, kus Sassa-ordo-rüütlid, kes ennast seks ka weel Daani- ja Rootsi-maaga oliwad ühendanud, kerge waewaga lootsiwad wõidu-saagile jõuda. Oma ühendatud sõawägedega laskiwad n'ad sellepärast ühes nõuus riisumise teekonnale ja langesiwad Wenemaa peale.

Wene maadele oliwad sell' kombel äkitse rasked aead kätte tulnud, kui korraga üks 20 aastane noormees üles tõusis ja oma isamaale peastjaks sai. See mees oli Aleksander Newski, Nowgorodi würst. Kõik ihu- ja waimu-headused oliwad selle nooremehe omandused, kelle läbi ta oma rahwa peastjaks pidi tõusma. Kui sellepärast ühendatud waenlased, oma suure wõimu peale toetades, noort walitsejat kaskisiwad

nende alla heita, wõttis wahwa noormees nõuuks, oma õiguse ja isamaa eest wälja minna ja wõidelda, kunni wõit tema kätte saaks ehk ta ise surma rüppe langeks.

Lahingi pääw oli kätte jõudnud ja wõiduhimulised sõawäed seiswad wastastiku platsis. So hommiku kella 8 ajal alustas werine wõitlemine ja alles õhtune pimedus tegi were-ärawalamisele otsa. Aleksandri kätte oli wõit jäänud. Kaugel ümberringi katstawad tuhanded surnud ja haawatud sõamehed maad, ja tuhandate kaupa lasti surnukehafi merde, ehk maeti suurte haudade sisse maha. — Selle suure wõidu pärast Neema jõel sai aga Aleksander omale auunime „Newski,“ kelle nime all teda nüüdgi weel tänulik Wenerahwas kui püha kaitsewaimu auustab.

2. Kahe aasta pärast tungistwad Saksia ordo-rüütlid uueste riisudes Wenemaale. Aleksander läks neile wahwaste wasta ja lõi n'ad tõistkorda pelgu. Ühtlasi kihutas ta neid rahu-rikkujaid nüüd kunni Liiwimaale taga, wõttis palju warandust oma kätte ja läks lõppeks rikka saagiga oma isamaale tagasi. Et ta ühtegi uut peale-langemist ei kartnud ja kange taline külm walitses, sellepärast lastis ta omad sõamehed kõik minna. Seda tegu aga tahtstawad Saksia ordo-rüütlid oma kasuks tarwitada. Alkise ja karedast külmaast hoolimata tungistwad n'ad Nowgorodi maakonda ja riisustwad ta paljaks. Aleksander, kelle meel selle waenlaste tigiduse üle väga pahaseks läks, kutsus omad sõawäed ruttu jälle koku ja läks neile kartuseta wasta, ehk n'ad küll seeläbi temast palju tugewamad oliwad, et ennast Daanlastega oliwad ühendanud. Keset Pihkwa järwe saiwad mõlemad sõawäed koku ja lahing hakkas peale.

Kiilifarnatses roodus, keda ise „sea-pääks“ nimetastwad, tungistwad Sakslased suure tuhinaga ja ilma et neile sell' kombel wasta oleks jõuetud panna, Wene sõawäe wabele ja jautastwad ta nõnda kahets jauts. Aga Aleksander oli omad kohumata sõamehed pea jälle koku kogunud, ning pea hõiskastwad ta siin wahwus ja isamaa waim riisujate sõakunsti ja kawaluse üle. Sakslased ja Daanlased paniwad põgenema, peale selle kui neist 500 oliwad surma saanud ja 50 suurtsugu meest wangi satunud. Ilma selleleta oli neid weel palju hirmsa külma kätte ära lõppenud ja jää-pragude sisse langenud. Wiis wersta ümberringi oli jää mahalöödud inimeste werest punane.

Peeter I. auustas Aleksandri mälestust seeläbi, et aastal 1712 selle koha peale, kus Aleksander esimene kord waenlase peale wõitu sai, ühe kloostrri, Aleksander Newski kloostrri, laskis ehitada, kuhu wõitja surnukeha suure auuga sai wiidud ja paigale pandud. Kümme aastat hiljem, see on aastal 1722, asutas Peeter I. lõppeks Aleksandri auuks ka weel ühe Aleksander Newski ordu.

4. Aleksander I.

Ühel teekonnal Poola maale oli keiser Aleksander I., kes ka Gestitalurahwa päris-orjuse seest priiuse põlwe sisse tõstis, Wilna linna ligidal oma kaasaliste hutgast üksi ete jõudnud. Gemalt nägi ta mittu inimest, kes oja kaldale midagi näitawad kandwat. Ta astus koha tõllast maha, läts meeste juure ja nägi, et n'ad ühe surnukeha kallal tööl olivad. Üksgi ei tunnud teda ja kõik paniwad imeks, kui ohwitser, kelleks teda peeti, nõudis, et surnut jälle peaks katsutama elusse äratada. Ta leidis pealegi wähe abi, kui nüüd ise surnukeha täitsa wee seest wälja tõmbas, tema märjad riided seljast maha wöttis ja tema rinda ja pää-ajusi hoolega õeruma hakkas.

Uga kõit waew oli ilmaaegu. Keisri kaasaliste hulk oli selle aea sees järele jõudnud, ja nende seas oli, peale würsti Wolhonski ja grahwi von Lieveni, ka keisri oma tohter Welily. Kõit neli ühendasiwad nüüd oma püüdmist uppunud mehe heaks. Tohter katsus kõit, mis tema kunst teda õppetaz, ning keiser ja tõised mehed hoidsiwad kesa kinni ja katsusiwad surnu hõlmasi soojendada. Kolm tundi oli jo sell' kombel waewa nähtud, seal ütles tohter, et uppunud mees ilma lootuseta täitja surnud olla. Keiser ei tahtnud seda ifa weel uskuda ja käs kis ühe were-soone lahti peasta. Ja waata, Aleksandril oli see ütlemata rõõm, et weri weel jooksis. Kui pea peale selle uppunud meest ka weel kuuldi ohkawat, seal hüüdis suur keiser täis rõõmu: „Armas Sumal, see on kõige õnnelikum pääw minu elus!“ kus juures rõõmu filmapijarad ta palgeid mööbda maha weeresiwad. Isegi on mõista, et nüüd suurema hoolega haige ümber tallitati, kunni täitsa elusse tõusis. Keiser kõitis oma enese taslu-rättikuga haawa kinni, kus aadrit oli lastud, käs kis siis mehe majasse wiia, las kis tema eest kõigipidi muret-seda ja andis temale lah kudes kõit oma raha, mis tal juures oli.

5. Professor F. Parroti teekond Põhja-Kappile.

1. Kümnenamal Suulil, nõnda kirjutab Tartu professor F. Parrot aastal 1837, lätsime Peterburgist teele Wiiburi, Kuopio ja Dulu (Meaborgi) kaudu Torneasse, kus meie 23. Suulil esile jõudsime. Meist 13. pääwast saiwad aga kaks tükki magneeti uurimiste peale Kuopios ja üks muu tallituste peale Dulus ärakulutatud. Torneas leiab teekäija kõik, mis edasi-saamiseks tarwis läheb ja pealegi kõik ühe paraja hinna eest; ka ei ole seal puudus inimestest, kes hea nõuuga walmis on abiks olema, ning ühes korda seatud wõõraste-majas leiab ta korterit ja ülespidamist ka kaugemagi aea peale. Sellegi pärast ei olnud aga ka siingi weel wõimalik, üht kindlat plaani nende 900 wersta kohta teha, mis siit weel Põhja-Kappile ära käia, sest — ka Torneas tunnusse Põhja-Kappi üffi kuulu järele.

Üks tubli Rootslane Maunost, 430 wersta Torneast põhjapoolse, kes hilja aea eest oma tallituste pärast alla oli tulnud, sai meiega tutwaks ja oli meie asjale oma tundimiste, targa meele ja jõuuga väga hoolsaks nõuuandjaks. Tema seltsis käisime oma awatelewal, 550 wersta pikkal wee-sõidul mööda Tornea ja Muonio jõe ülesse, puhk röömsa ja elawa mägede wahelt läbi jõudes, puhk jälle läbi passu, inimese jalast punitumata metsade; siin üle kange tõkkete, seal üle peeglisarnatse järwede. Üks tugew, auus rahwas elab siin; truuus on tema sugu-iseawaldus; wale, wargus, petmine, kelle poole maa-siginduse kehwas, teenistuse puudus ja kohtade kaugus küllalt wõiksidwad eksitada, on asjad, kellest teekäija igal pool Euroopas ennema teada saab ja kuuleb, kui siin kaugel Muonio-jõe toreda kallaste ääres Soomlaste seas.

Ühtepuhku wasta jõe-jooksu ülesjõudes ja lääne-kaare poole hoides, olime aegamööda 1400 jala kõrgusenit tõusnud ja ühtlasi Muonio jõe hallika ligidal kolma põhja-riigi piiridele jõudnud, kes siin koku puuduwad. Üks kare mägistiku-selj, Skandinaawia Röölenite aru, lahutas meid üffi weel merest ära, kelle rand meist paljalt weel ühe pääwa tee kaugel wõis olla. Meie truu seltsimees saatis meid ka kunni sinna paika. — Kodjad jäiwad, ühes mõnesuguse tee-riistadega, ühe järwe ääre maha, ilma et keegi nende alleshoidmise pärast mures oleks olnud; meie muud riistad ja asjad saiwad 8 tugewa Soomlase õlgade peale ladutud, ning nõnda tõttasime, kõrge mäe-latwadest sisse piiratud, suurema ja weiksema järwede wa-

helt eht kangeste jooksu jägedest läbi, üle rohu-rikka mäekallaste, üle lume kiltmaade ja hirmsa kalju-pragude ila rõõmsalt edasi, kõndisime selles määratus maakonnas, kelle waiust muud keegi ei sega, kui mõninga kiskja-linnu tiibade wihin eht mõne sada jala kõrguse tõlke kohin. Korraga paistis ülewal Soome piiri kaljurand meie silma; — ta oli Ringensfjord ise, kes mittu penikoormat maa sisse ulatab oma uhte kaljukrooniga, kelle tuhatfordse lõhenditube paljad seinad läitides mere seest püsti ajasiwad kunni 3000 jala kõrguse latwadeks.

2. Kerge, kitsa wene sisse astudes, keda kaks tugewat Normanni ja niisama mõistlikud ja wahwad Mere-Soomlased edasi juhivad, sõidame nüüd puht sõudes, puht purjede abiga üle waiuse mere-pinna eht läbi madala laenete kinnipidamata edasi. Mõnda käib meie tee kunni Põhja-Kappini, umbes 300 wersta mööda Põhjamere pinda edasi. Aga Alsten, kellest Leopold von Buch nii ilusaid elupista räägib, ei tohi tee peal oma wase-kaewandustega nägemata jääda, ja ka Euroopa kõige põhjapoolsemat linna Hammerfesti oma rõõmsa ja wõõraid lahkestest wasta wõtja kodanikutega ei wõi meie teretamata jätta.

Wastased tuuled oliwad meid ka weel muidu sagedaste seisatama sundinud, ja alles 25^{mal} Augustil purjetasime omas wenes, kes selle 1000 jala kõrge kaljumüüri jalal kui pähkle koor wälja näitas, ümber kuningliku wägewa Põhja-Kappi. Üks liht ja tubli Normann elab oma perega wiis wersta Põhja-Kappist eemal ühes mere-käärus, kus ta ennast kalapiiugist toidab; see wõttis meid lahkestest wasta, kui kesköö ael heleda wormaliste paistusel tema ukse taga kopputasime, ja audis hea meelega ühe oma weikese majakestest meie korteriks. See majakene oli wõõruselt toodud palkidest üles ehitatud, sai oma sooja ühest weiksest raudahjust, keda mere-owustest toodud puudega kütteti ja oli seest ühe pätsu-nahkadest walmistatud puhta magamise aseme, ühe wana laua ja paari tooliga wälja ehitatud. Meie leidsime siin warju ja tarwituste poolest kõik, mis aga Põhja-Kappil olime lootnud leida; pealegi, kui paha ilma pärast, kes meie astronoomia tähelepanemisi rikkus, täis muret olles meie koha tõisel hommikul ülestõustes heledat päikest ja selgind taewast oma ees nägime, — kui rõõmus tänu-tundmine ei liigutanud seal meie südameid, kui rõõmsas meeles ei tõttanud meie seal tööle, et neist meie kingitud kalli tundidest üksigi kantsi ei lähets!

3. Rahetõistkümnne pääwaga, kus ilm peatselt ühtepuhku soojaks ja selgeks jäi, olime kõik ete wõetud tööd õnnelikult ära lõppetanud, ja wiitsime terwet 4^{mat} Septembrikuu pääwa Põhja-Kappi enese peal ära, tema wälja-mõõtmise ja loodus-historia iseolemise uurimisega tööl olles. Waewalt oli see pitkal teekonnal ülesotsitud toht jälle maha jäetud, kui kange torm alustas, meie weikse wene jooksu keelis ja meie 12 pääwa armjas Haawõ-wäinas aega andis äratunda, mis ühe auusa Normanni wõõraste-wastawõtmine tähendab.

Talw tahtis jo kätte tulla; Altenist peale hakkasime maanteed mööda käima (selfis ühe noore looduse-tundjaga Lundist, kes oma teekondadel ka Terawmägede saared läbi oli käinud) üle Lappo maa lumise kõrgustikude Torneasse, kus puhk jalgsi, puhk pätsusõidul, puhk jälle ühmaga kaetud Muonio jõe mööda sai käia. Aga kõige selle raske koorma all leidis süda rohket kosutust wapra Soomlaste truusest ja nende jumalakartliku hingekarjaste südamelikust osawõtmisest.

Soome maa sai kunni Helsingi linnani kõige õigema tee peal ruttu läbi käidud, see on: selle linnani, kus iga õppetatud mees nii hea meelega aega wiidab. Õsimese mõnusa tuulega wiis meid ilus sõalaew Palinurus üle Soome lahe, ning 25. Nowembril jõudsimme rõõmsa ja tänuliku südamega kodumaa randa. (F. Parrot.)

6. Luule tülatäit.

Tere, Soome sugu wennad!
Kalewite kallid kännud,
Lapsukesed laente langul,
Poead põhja piiri kaldal;
Südamesta sügawasta
Armumeelest awaraste,
Igatjused heljumalla,
Rõõmunud tõeste tõusewalla:
Kui Teid tulen tutwustama
Ule silla Soome-maale.

Siin ap leian seda paika,
Kus meil õit'sid õnne lillid
Wanaaegse wainudella,
Ennemuisse ilmadella;

Kus me' õnne kuldse rajal,
Rõõmu, rahu rikkal aeal
Iga kajas kaswasime,
Eide tätkis kiitusime —
Kunni kurjad kurnatused,
Kõue pilwe kõrgatused
Rahu-põlwe peletasid,
Kodu-paiga kolestasid.
Siis ap', langud, lahku jääme
Ilma laande ikkemaie,
Waewa nurme nuutsumae.

Siin ma leian seda paika,
Kust meid kandis Kalewala
Wahwa wõidu walimates

Taewa piiri taplemaie,
 Wõõra maale wõitlemaie:
 Et ei peasend pealta pääwa,
 Alta ilmast habenikud —
 Meie muru muljumaie,
 Waba wendi waewamaie.

Siin ma leian seda paika,
 Kus me' isad enne käinud,
 Emad, wennad wõõrusella,
 Piigad lusti pidubella.
 Kus n'ad kannud koku löönud,
 Kuningriigi terwist joonud;
 Nagu meie muistsed laulud
 Pidupõlwest pajatawad:

„Nägin soo suitsewada,
 „Nägin aru aurawada,
 „Soo teil sulas õluta,
 „Aru auras aanikata,“

Siin ma leian seda paika,
 Kus weel tõuswad täna = pääwa
 Wennad wirmaliste walgel,
 Ded roosti puna palgel
 Nagu tammed taewa poole,
 Pihlat = puuda pilwedeni. —

Panen laulu lõppeteles
 Kandle Soome kalju peale,
 Dotma aea uuendusi,
 Kalju linna kosundusi.

(A. Reinwald.)

7. Karjaste Jelu Lõuna = Wenemaa steppides.

1. Kui meie seepeale mõtleme, et loodusel igal üksikul puul omad loomad on, kes tema peal elawad, et igauht põesast ja lilli isesugu elukad katsumas käiwad, et soos tõised elajad elawad, metsas tõised ja mägede peal ka tõised; ja paneme siis steppi tähele, seda lõpmata lagendiku, kus ühtegi puud ega põesast ei kaswa, ühtegi food, järwe ehk allikat näha ei ole, waid kes otsast otsani ühesuguse musta mulla ja rohuga kaetud on: siis ei saa meie imeks panema, et see suur tükk maad, kes nii waene taimede poolest, ka sugugi rikkam elajate seltsidest ei ole.

Kõigist loomadest, keda steppides leida, on hobune kõige ülem, kes siin suurtes karjades elab. Need hobused ei ela aga mite täies priiuses ja ilma üle vaatmiseta, nagu seal hirwedega lugu, waid pool metsalises olekus. Nende üle walwawad tabuntshikud ehk hobuse-karjased, kelle kohus on seejärele waadata, et hobused üle mõisa piiri ei lähe ehk neid wargad ära ei aja, ja et n'ad tõiste inimeste põldude peale ja aidadesse ei tungi. Need tabuntshikud on aga nõndasama üks iseäraline steppi sünnitus, nagu metsalised hobused ise, ning nende elukäik teeb neist ühe nii isesugu inimese-seltsi, et tõisi nendesarnatseid terwes Guroopas ilmaaegu saakime otsima.

Tabuntshikute amet tarvitab ka tõeste üht seesugust tugevat leha, kelle veri 20 graadi külma juures niisama woolav ja elav on, kui lewadise lahke ilma juures, ning kelle muskulid ja närvised veel kahe kuu aegse, leiva-ahju sarnatse palawa juures niisama wedrutawaks ja tugewaks jääwad, kui oleksiwad n'ad praegu jaheda mere-laenete sees suppelnud. Selle ameti peale läheb üks kops tarwis, kes õigesti paksu udu ja pääwa tulipalawat õhku ühelwiisil kosutawa leiab olewad, ning peab seesuguse ameti pidajal naht seljas olema, kellest wiimasadu westi niisama ilma weata maha jookseb, nagu mõnest marmorikujust.

Särja ja lamba karjastel steppides on wantrid kaajas, keda n'ad oma rändamistel igale poole ühes wedawad, ja kelle sees elades n'ad siin ja seal kindlat korterit wõttawad. Nii hõlpsaks ei tohi tabuntshik oma elu mite teha; sest tema hobuste jooksmise tuju ja metsaline olef sunniwad teda ühtepuhku hobuse seljas olema, ning tema karja ilmrhuta loomus ei anna t'ale mite filmapilgukest rahu. Ta elab pääwad ja wõd oma hobuse seljas, kes mite üksi tema iste-järg ei ole, waid ka tema s'õmma=laud ja tema säng, ning need inimesed saawad lõppeks imekspanemise wäärt osawaks, k'õik oma tallitusti hobuse seljas äratoimetada. Kui tõised inimesed rahus hingawad, on tabuntshikul kõige raskemad tunnid. Dõ ael, kus hobused süies kõige kaugemale laiali rändawad, peab ta nimelt käepärast olema, et wahtiwal hõilamisel ühtepuhku oma karja wõiks ümber piirata. Ka on siis kiusatused, mis huntide, wargade ehk pittse poolt tulewad, kõige sagedamad. Wihma- ja lume=sadul on tema lugu halwem, kui hobustel; sest need wõiwad ennast tuule poolt ärapöörata, tema aga peab just tormide wasta seisma, et oma karja, kes kurja ilma ael üle lageda steppi hea meelega otskohe ja uuplaudu edasi rändab, iga pidi ära wõiks näha ja tagasi hoida. Seal juures peab ta kärmem olema, kui hobused ja tuuled ise. Tõeste, ühe seesuguse hobuse=karjatse hing peab paksust nahast olema, nagu tema riided!

Tabuntshiku riided on warsa= ehk wafika=nahast tehtud karwased püksid ja üks hobuse=nahast walmistatud kampsion, kellel karwad sissepoole jääwad. Mõlemaid hoitab naht=rühm koku, keda kolme kunni neljakordselt ihu ümber k'õidetakse ja kelle külles k'õiksugused weiksed asjad rippendawad, nagu mettali-lehed, rahad, bernstein n. n. e. Et tabuntshikud ühtlasi ka oma

karja tohtrid on, sellepärast rippub selle wöö külles ka weel nende terve rohtude ja arsti-riistade kogu, selle läbi n'ad wälja näitawad, nagu mõned ebajumala preestrid ehk sortsi-targad. Nende kõrge ja ümmargune kübar on musta lamba-nahkadest tehtud, nagu seda läbitaundu terve Maalo-Rossi ja Tatterlase rahwa juures leida. Oma täieliku ülikonna üle wiskawad n'ad weel ühe pruuni lamba-willast koutud pealis-kuue, keda swiitaks nimetawad. Selle swiita külge on ülewal üks päänott õmmeldud, keda üle kübara, pää ja filmade tõmbawad ja kellele, nagu wanaaegse rüütlite raudkübarate juures, paljalt üks auk filmadele, suule ja kõrwadele sisse on jäetud. Hea ilmaga rippub see kott mõõda selga maha ja teda tarwitatakse siis tasku asemel. See swiita teeb aga, et tabuntshikud pealt waadata väga metsalised wälja näitawad.

Uga ka weel muud asju rippub ja täriseb seesuguse hobuse-karjatse külles. Kõige pealt tema suur harabnik, üks kolme sülla pikkune piits oma lühikese paksu warrega; siis üks silmus, see on: üks 15 sunni 20 küünart pikk kõis, selle esimeses otsas raudrõngad on, kust tõine ots läbi tõmmatakse. Tahab karjane hobust kinni hakkata püüdma, siis mäsrib ta kõie ühe otsa kärewarre ümber, aga nõnda, et teda mitte käre külge kinni ei kõida, waid kõit hea tahtmise järele ka täitsa lahti wõib lasta. Nüüd ajab ta filmuse ees otsas laiali, sõidab, teda paari korra ümber pää tiirutates, selle hobuse poole, keda omale wälja on walitsenud, wiskab filmuse osawa käega hobuse kaela ümber, tõmbab nattukene kõie otsas ja wiskab siis wangiwõetud looma ühe tugewal rapsausel pikkalt maha.

Sarabnik walitsuse, filmus wangi-wõtmise ja hundi-wemmal kaitsmise tarwis, need on iga hea hobuse-karjatse wõidu-riistad. See hundi-wemmal on kolm sunni neli jalga pikk, ees otsas jämeda raud nuppuga ja rippub sabula külles. Temaga läheb karjane oma hobustele api, kui n'ad mitte üksi walmis ei saa. So kaugelt wiskab ta selle nuiaga nii osawalt hunti, et wembla raudnupp ila wasta hundi pääd trehwab, nagu kõige osawama kätti püssi kuul.

2. Rewade aeal, kus hundid peale talwe iseäranis näjatsed on, sünnib väga sagedaste wõitlemine hobuste ja huntide wahel. Et hundid nõrgem selts, sellepärast awaldab ennast nende pool suurem kawalus ja wiledus, hobuste seas aga suur ja auus ühenduse meel, kes neid ennast ja nende lapsi enamast ila peastab. Et üks ehk mittu hunti lest pääwa aeal karja

seka tuleksiwad, seda ei ole millasgi olemas; n'ad teawad wäga hästi, et neil siis ots käes oleks ja hobused neid muruga ühetasa saaksiwad tallama!

Dö aeal ja nimelt siis, kui huntide arv suur ja hobuseid mite liig palju üheskoos ei ole, juhtub wahel, et kari hunta keft hobuste seka langes ja wõitlemine siis sell' kombel peale hakkab: kõige ligemad hobused, kes kõige esmalt huntide haifu ninasse saiwad ehk nende läikwait filmi steppides nägiwad, ajawad kõrwad kilki ja hakkawad hirnuma ja norskama, et seda healt kaugele üle steppi kuulda wõib. Esimese kära peale jooksewad filmapilk kõik täkkud, ruunad ja märad — sest huntide wasta ei tehta sugupoolest ühtegi wahet, waid kõikide wahwus on ühesugune — ligi ja tormawad otsekohse huntide peale. Neid ajab see hobuste wahwa pealetungimine kartma ja n'ad katsuwad, tashihiljulse taganedes, nattukene tagasi hoida. Ühtlasi aga testab kisa hobuste seas edast, ja terve kari tungib üheskoos tormates kardetawa koha poole. Emad kisedawad oma poegi taga, ja need trahwiwad wanemate järele, nende tihke hulga seas warju otsides.

On huntide arv suur ja waewab neid nälg, siis ei tagane n'ad täitsa tagasi, tulewad siin ja seal jälle ligemale ja haariwad ehk ka mõne warsa kinni, kes kisedades oma emaga ühes jooksis, kellel weel sugugi teadupärast ei olnud, kust poolt kahju ahwardas tulema. Ema läheb nüüd nagu meeletuks ja kargab keft huntide seka, et oma last peasta. Aga pea on paar näljast lõuga tema kõri kallal ja panewad ta muru peale pittkali. Aga nüüd ei wiida hobused ka enam aega. N'ad wõttawad warsad oma keskele, ja märad ja ruunad teewad ühe ringi. Sell' kombel kindlas troppis lähewad n'ad huntide peale ja kustutawad mõnelgi nende seast tema filmawalguse jäädawaks ära, sest hobused ei taha mite üksi tugewaste waenlase wasta panna, waid soowiwad teda ka suutumaks äraautada. Täkkud ei ole mite tihke troppi seas, waid tormawad wäljaspool norskates ümber, lendawa lakka ja püüsti sabaga, kui oleks iga karw mõni aeleja madu nende külles, ning näitawad nagu terve sõawäe pealikud, lippukandjad ja pasuna mehed wälja. Kus n'ad hundi rohu sees sala edast näewad lommerdawad, seal kargawad suu suud wasta tema kallale ja lööwad ta oma esimeste jalgadega maha.

Meie juures arwatakse, et hobuste terve osawus tagumiste jalgade sees seissta; aga lugu ei ole sugugi nõnda, waid

n'ad tarwitawad pealetungimise juures ita oma esimesi, ja üksi wastahakkamise juures tagumisi jalgu. Täkk annab oma waenlasele jägedaste esimese löögiga ühtlasi ka wiimase; wahel teeb ta tema aga paljalt uimaseks, wõttab siis wiiwitufeta hammasstegu oma ohwri turjast kinni ja wirutab ta läbi rohu märade ete, kes tema kasuka nii ära pargiwad, et mite üht ainust luukest keha sees terweks ei jää. Nõnda teewad kõige wahwamad täkkud, ja seda on n'ad enamast kõik. Siisgi on ka argasi, kes muud ei julge teha, kui suure hulga ees edasi tormata. Ka teewad mõned oma asja nii halwaste, et hundi peale karates temast mööda trehwawad ja siis ka silmapilk wäljakistud kõriga maha langewad, ning sell' wiisil wiimast korda rohtu on nuusutanud. Sest olgu küll hobused osawad, hundid on seda niisama ja teawad parajat aega tarwitada nagu wälf.

8. Metsa = lõnn.

Grodno kubermang Leedo maal on suuremaks jauks üks metsata lagedik, üksi ketspaigas seisab lõpmata suur mets, üks tõsine põline mets, kes pitkuti 50 ja laiuti 40 wersta mööbab. Ta on nagu üks metsa saar kets lagedat maad, aga sissepiiratud küladest ja põldudest. Metsa enese sees on wähe elu = majasi

XIX, 313—341). Aga jo peale sada aastat oisa on teda üksi weel ülewal nimetatud metsas leida, kus teda kanged seabused ära hukkamise eest kaitsewad ja kus tema arv aastal 1853 umbes 1543 tükki oli.

Meie pilt näitab tema kaju; karn on mustjas tõmmu. Aastal 1555 lasti üks metsa-sõnn Preissimaal maha, kes 7 jalga kõrge ja 13 jalga pikk oli, seal juures 47 puuda ja 25 naela kaalus. Nüüd ta enam nii suureks ei saa, waid paljalt 5 jalga kõrgeks, 7 kunni 8 jalga pikkaks ja umbes 30 puuda raskeks. Wanad pullid elawad üksi, nooremad seltsis ja nimelt suwe aeal 15 kunni 20, talwe aeal 30 kunni 50 tükki ühes koos.

Metsa-sõnn on üks rõõmus ja ärgas loom, kes hea meelega üksi ja oma suguseltsiga mängib. Meilõdse lasewad n'ad inimesi, kes nende külge ei puudu, ilma taktistufeta enesest mööda minna; aga kõige weiksem asi wõib neid wihale äritada ja siis on n'ad hirmsad. Suwe-aeal hoiawad n'ad inimeste eest kõr-wale, talwel aga ei lähe n'ad eest ära, ning on jo juhtuud, et talupoegade woor kawa tee peal pidi seisma ja wõtama, kunni

metša-sõnnil meele tuli, tee pealt ära minna. Wiha sees ajab ta oma sinika punase keele suust wälja, punakad silmad jõllitawad hirmsaste ja nõnda tormab ta ülesrääkimatas wihas oma wastase peale. Metsa-sõnn kaswab väga pittlamisi, sest alles omas kabe-sandamas ehk üheksandamas elu-aastas saab ta täie-kasuliseks. Üleüldse saada ta 30 kuni 50 aastat wanaks.

Weel miltasgi ei ole forda läinud, neid hirmsaid loomasi wagaks teha. Oliwad n'ad ka noores eas küllalt taltsaks saanud, wanemaks saades tuli nende metsaline olemine ja wiha ifa jälle ilmsiks, nõnda et nende hoidjadgi neid ei tohtinud uskuda. Nõnda taheti ühes elaja-aias üht mittu aastat wangi hoietud metša-sõnni lehma tõise kohta wiia ja 20 meest hoidsiwad teda kõwa kõite külles kinni, kes ümber tema pää oliwad kõidetud: aga lehm winnas korra oma pääga ja kõit 20 meest oliwad pittkali maas.

Ameerikas elab üks metša-sõnni ligistik sugulane; teda biisoniks hüütakse ja kes sealse laia roht-laanetes lõpmata suurtes karjades ümberrändab; neis karjades on neid wahel sadande ja tuhandate kaupa koos.

9. Krimmi poolsaar.

Krimmi poolsaar on üks ilus ja wiljarikas maa. Nimmelt on lõunapoolsed mäed ja orud täis kõiksugu looduse ilu. Kliima on nende orgudes pehme ja kaunis. Talwe ei ole suu-remat tähele panna, ja tammedele jääb wahel terve aasta otša nende rohiline lehetroom ehteks. Püri taewa all kaswawad siin igal pool moorus-, õli- ja wiigi-puud; maasika-puu kattab kõige äkkilisemaid kaljulisi mere-kaldaid ja ehitab neid talwe-aeal oma halja lehete ja paksu punase tüwiga. Neis orgudes on õuna- ja muud wilja-puud metspuud, ning metsad on seal õiguse pärast nagu suured, iseeneise hoolets jäetud aiad.

Krimmi wiinamarju saadetakse terve Weneriigi sisse laiali, kus n'ad igal pool otstitud maiuse-kaup on. Peale selle ehitawad looduslikud purtskawad allikad ja kused igal pool maad; sinna juure tulewad weel kõrged mäed, kelle ladwad kuni pilwetesse ulatawad, ja uhke meri, kelle laened ennast waataja silma ees kohisedes wälja lautawad.

Krimmi pärisrahwas on Tatterlased. N'ad on üks hea südamega kaine rahwas. Nende majad on mullaga kaetud. Wahel on n'ad ka kalljude sisse raiutud, enamast aga ika täitsa puude wahel ja lehtmajade all warjul. Rahwas ise elab kauplemisest, karjast ja põllutööst. Igal pool on nimelt suuri lamba ja kitse karjast näha.

Krimmi poolsaarel on palju Tatterlaste kuningate haudasi ja muid wanu mälestusi. Uuemal aeal on tema ilusa orgudesse palju suurtsugu Wenelasi elama asunud, ja Tatterlaste weikse majakeste kõrvalt säravad sagedaste kõige toredamad suwe-majad teekäija silma, nagu neid sell' mõõdul muudu üksi suurte pää-linnade ligidal näha on. Krimmi poolsaar on mitmest tükkist Weneriigi Staaliala.

10. Moskwa.

Moskwal on Wenelaste kohta suur tähendus; ta on nende rahwause ja usu pesapaik. Ei ole ühtegi Wenemeeest suures Weneriigis, Arhangelist kunni Odesjani, Tobolskist kunni Nowgorodini, kes mitte Moskwest suure auustamise ja palawa armastusega ei räägiks. Iga Wene talupoeg, kui ta sadande werstade tagast tulles Moskwa torniisi esimene kord silmab, saab oma mütsi pääst wõtma ja ennast õnnistama. Aga mitte üksi alamat sugu rahwal ei ole seefugune armastus Moskwa linna wasta südamess, seda leitakse läbilaudu igas seisuses, ülema ja alama, koolitatud ja koolitamata Wenelaste juures.

Iga teekäija, kes Moskwa linna esimene kord eemalt näeb, waatab teda suure imekspanemisega. Lõpmata hulk kullatud ehk wärwitud torniisi, suured aiad majade wahel ja puud teede ääres, annawad t'ale ühe Hommikumaa linnade näu. Kõige paremine wõib teda üle äranäha Swan Belikoi kiriku torniisi, kes Kremlis sees seisab. Kreml on linna keskpaik. Iba-pool temast seisab Kitai-Goród kõrge põhjapoolse Moskwa jõe kalda peal. Kreml ja Kitai-Goród saawad Beloi-Goródist (Walge-linnast) sisse piiratud, ja see jälle Semlenoi-Goródist (Maa-linnast). Semlenoi-Goródi külge puuduwad igal pool Moskwa suured alewikud.

Kremlis sees, kellel ise jo mõne weikese linna suurus on, seisab wana Zaaride palee, mittu kirikut, kloostrit, wana ja uus sõariistade maja ja palju muid kroonu hooned. Ta on kõrge

paſſu müüribega ſiſſe piiratud, iga nelja nurga peal ühe torniga. Wana wallide aſemel käib nüüd müüri ümber ilus ja lai ridaspuu-tee. Kremli kirikute arv on 32, kellel ühtekokku 170 torni on. Kõige kuulsam neist on Swan Weliko (Swan Suure) kaheſanurgaline kella=torn, kes 38 Wene ſilda kõrge, ja kuſt igale poole linna üle ära võib waadata. Tema mitmeſt kellast on üks 4000 puuda raske. Torni ääres maas aga on kõige suurem kell, kes 12,327 puuda raske, ja kelle kõrgus 21 jalga ja laius 22 jalga 8 tolli on. — Uues sõariistade majas ſeiſawad kõik Wene Suurwüſtide ja Zaaride kroonid, walitſuſe keppid, troonid, sõariistad, joogi=karikad ja muud wanad ja uued aſjad tallel. N'ad on üks väga kallis kogu, oſaſt oma wanaduse, oſaſt oma lõymata suure hinna pärast. Kroonid ſeiſawad patjade peal, kellel iſe poſtid aluſeks on, troonid ſaali ſeinade ääres iſeäraliſte kõrguſte peal. Kroonid on kõiksugu kalli kividega, teamantide, rubiinide, Anaraagide, türkiſide ja pärlidega ehitatud; kõige suuremad kivid on krooni ülemiſes otſas risti all. Kõige wanem neiſi kroonideſt on ſee, keda Kreeka keiſer Alekſius Komnenus aastal 1116 Suurwüſt Wladiimir Monomahhuſele Kiowa linna ſaatis, kuſ teda Suurwüſti kroonimiſeks tarwitati. Waranduste hull, miſ ſiin kogu on pandud, on imekspanemiſe wäärt, ning ſee kogu on ehk kõige rikkam terweſ maailmas.

Ra Kitai-Gorod on üheſt müüriſt ſiſſe piiratud, ſellewasta käiwad Beloi- ja Semlenoi-Gorodi ümber ilusad ridaspuu-teed. Kitai-Gorodis on Gostinoi-Dwor ehk suur kaubahoow nimetamiſe wäärt, kuſ ühtepuhku suur elu ja liikumine walitſeb.

Üleüldſe on Moskwa linna tornide arv väga suur, ſeſt igal kirikul on neid mittu tükki ja peale ſelle weel igalühel üks iſeäraline kellatorn. Seesuguiſi torniſi arwataſſe ſeal üleüldſe 600 olewat. Aga mite kõik tornid ei ole kiriku tornid, ſeal on ka palju muid torniſi. N'ad on kõik kiviſt ülſehitatud, ning suurem jagu neist ſeiſab lagebda kohtade peal, nõnda et n'ad aastal 1812, suure Moskwa põlemiſe aeal, kõik tuleſt puutumata jäiwad. Sellepärast ei ole Moskwa omaſt väljaspidiſeſt näuſt ſell' aeal ühtegi äraſautanud. Ra ſee Kremli jagu, keda Napoleon ſiis ära laſkis lõhkuda, ehitati pärast täiſſa wana plaani ja endiſe kuu järele jälle üles.

Kaarli kiri oma wennale.

Armas wend!

Kui isaga Peeterburgi teele läksin, siis lubas ta mind ka elaja=aida wiia, kus kõiksugu wõõramaa elajaid saaksin näha. Nüüd oleme seal käinud ja ma olen seal niipalju imelikuid loomasti näinud, et ka Sinule neist kohe pean juttustama.

Elaja=aid on üks suur aid metsa, rohumaade ja majadega. Umberringi käib sügaw kraaw ja laudadest tehtud kõrge aid. Wärawa peal, kust sisse minnakse, maksetakse sisse=astumise raha. Siin on ka pood, kust meie leiba, saia ja pähkleid ostime, et nendega elajaid sööta.

Rohumaad aias on warwas=aidadest ehk kartsadest sisse=piiratud ja wähe=aidadega ärajautatud. Sga seesuguse sisse=piiratud koha peal seisib ka üks laut ehk majakene üksiku elaja=seltsidele. Elajad jooksewad rohumaal peal lahtiselt ümber, tulewad kartsa ääre ja lasewad ennast rahwasti sööta. Ühe jau sees oliwad põdrad, tõise sees metsklitsed, kolmandama sees lambad pitka sarwedega, neljandama sees kaamelid, n. n. e.

Siis oli sinna ka kunstiluid mägest ja kaljust neile elajatele tehtud, kes hea meelega mägede peal ümber ronivad, nagu kalju-kitsed, lakka-lambad, angora kitsed j. m.

Ühes suures majas olivad raud-puurid lõvide, tiigrite, leopardide, hääänede ja muu kiffja-elajatega. Teises majas leidsin puurisi kõiksugu ilusa lindudega. Kolmandamas majas nägin kõiksugu kiffjaid lünda ja suuri kottkaid; neljandamas olivad hundid, rebased ja mährad; viiendamas tuitesed ja kanad.

Kõige enam oli ahvide maja minu meele järele. Ahwide majas tegivad ahwid m'ule väga palju nalja. Ta oli kaunis suur tuba, keda raud-wardad igalt poolt sisse piirasivad. Kest-paigas seisis suure puu tüvi kõige oma ossadega, kelle peal ahwid üles ja alla kargastivad. Ühes küljes seistivad nende weiksed magamise kambrikesed. Ahwisi rõis peale kakskümmend selle maja sees olla.

Suurem jagu neist olivad määrkassid eht pärdikud. Nad jooksiwad väga usinaste mööda puud üles, ripputasivad ennast wabel ka sabaga otša külge ja kiigutasivad ennast nõnda saba otšas. Üks oli nagu oraw puu kõige ülemise otsani roninud ja kõlistas seal oma rõõmuks üht kella, keda sinna üles oli ripputatud. Ka mõned paawiami ahwid olivad seal majas, aga need jäiwad enamast puuri pöranda peale, kus n'ad weiksemaid ahwisi, kui maha tuliwad, taga ajastivad. Nad tegiwad kõiksugu nalja tõine teisega. Üks kiskus selja taga oma naabrit saba pidi, ja kui ruttu eest ära ei karganud, sai ta selle käest kõrwa hoops; tõine otsis oma sõbra karwade seest tõssisel näul kirpa; kolmas kiskus ühe noore preili kübara küllest, kes väga puuri ligidale oli astunud, kalli jaanalinnu sule ära ja noppis ta ehmatand tüttarlapse filmade ees katti. Ma ei jõua kõit kirjutada, mis ma seal nägin, aga kodu saan S'ule weel palju rääkima. Siis saan S'ule ka kõiksugu muid asju juttustama, mis siin meie armulise Keisri herra päälinnas olen näinud. Wõid ennast seepeale ete rõõmustada, kunni jälle So juure tuleb.

Peeterburgis, sell 23. Lõitusekuu p. 1871.

Sinu

Kaarel.

12. Wittgensteini wõit Prantsuste üle.

1. Mõni nädal enne Smolenski-linna ärahäwitamist saatis Bonapart nelikümmend tuhat meest, jala- ja hobuse-wäge, suure hulga suure-tükkidega Riia kaudu Peeterburgi peale minema, jeda ka otsa tegema. Aga enne kui waenlane Riia ligi sai, seisis meie wäe-kindral Wittgenstein, üks tuline wahwa mees, kes meid kõiki hukkatusse eest hoidis, ühe weikese wäe-hulgaga tema wastas. Polotski linna all saiwad mõlemad wäed õige ligistiku koku. Siin oli nüüd meie pool häda diete suur ja meie wäe-kindral omas meeles koguni kabe wahel. Lähed waenlane siit läbi, siis on Riia, Tallinna, Narwa, Peeterburgi ja mitmed muud linnad ära. Aga üks tulise waimuga mees ei lohku ega lohmeta; tema laskis omad pealikud enese juure koku tulla nõuu pidama, ning ütles: „Armsad sõbrad! meie oleme siin õige kitsikuses; Prantsus on ligidal, neid on praegu kakskümmend tuhat meest platsis ja mõne pääwa pärast tulewad veel kakskümmend tuhat juure. Meid ei ole siin enam, kui kahesatõisikümmend tuhat ja needgi ei ole kõik soldatid; pooled on talupoead ilma püsti ja mõõgata, ega ei ole neil muud lääes, kui wikkatid ja hargid. Waenlast on kakstõisikümmend tuhat meest rohkem, aga siisgi peame katsuma, nii palju kui jaksame, lõpku tema ehk meie. Lõppeme aga meie, siis ei ole riigil meist kedagi kasu; waenlane lähed läbi ja teeb kõik lagedaks. Sellepärast peame kõigest wäest ja wõimust püüdma, et wõit meie jääks. Pidage nüüd head nõuu, et meie mite häbi sisse ei saa.“

„Armulik ja suur pealik!“ wastas üks elatand kindral, „mina olen jo sõa-ametis wanaks saanud, olen mõnda näinud ja katsunud, ning mõne maa läbi käinud; mina arwan, et meie oma weikese rahwaga mite nii kange waenlase wasta ei jõua panna; meie peame iga eest ära minema, ehk saame veel abi juure.“

„Ei mite,“ wastas üks tõine, „meie ei tohi eest ära minna; waenlane märkab siis kobe meie nõrkust, tuleb tagast selga ja teeb meile kõigile otsa peale.“ — Sell kombel räägiti veel hull aega, aga kõik jäi kabe wahele.

„Meie arud ei lähe koguni ühte,“ ütles wiimaks ülem pealik; „minge nüüd igamees oma koha peale tagasi. Täna õhtu kella kümne ajal annan ma kindla käsu, selle järele peame siis tegema.“

Selle peale lastis tema mõni kümme-kond underwitsafi enese ete tulla, rääkis neile kõik ära, kuidas loud olivad, ja tahtis nüüd ka nende nõuu kuulda.

Need sõa-mehed pida-siwad isefestkes nõuu, ja üks siis was-tas: „Suur pealik! meie oleme wälja tulnud iseene-se ja oma maa eest wõitlema, aga mite waenlase eest põgenema; meie on Jumal terwist ja jõudu annud, ja kui nüüd igauks kaks meest oma peale wõttab, siis tuleb waenlasel veel puudusgi.“

„Tanan teid, armsad sõa- ning seltsi-mehed, selle mehise meele eest; see on ka minu nõu. Meie ei otsi waenlast, tema otsib meid; tema püüab esite meid ja siis meie wanemaid, naisti ja lapsi arahukkata, sellepärast peame kõigest wäest ja wõimust tema wasta panema. Aga teie kümme-kond mehi ei wõi ommeti kolmkümmend tuhat waenlast tagasi lüüa; sellepärast minge nüüd igamees oma rügementi ja üttelge oma wendadele, mis nõu-ks oleme wõtnud; nemad alles peawad meie nõuu kiinitama; siis tulge ja andke m'ule wastust!“

Lüürise aea pärast tuliwad mitmest walinast tuhanded mehed ülema kindrali lina-lae ümber ja hüüdsiwad: „Suur pealik! meie oleme kuulnud, mis sinule nii palju muret teeb. Sinu käes on meie elu ja au; ära anna waenlasele wõimust; wii meid tulest ja weest läbi, wõimus peab meie kätte jääma!“

Need sõnad tegiwad Wittgensteini meele heaks, tema südame rõõmsaks, ning tema ütles oma wahwa soldatitele: „Homme hommiku lähme!“ Lastis neid siis jälle tagasi minna, ning andis sell'jamal õhtul pealikutele käsu kätte, hommiku puhte walmis olla.

Tõisel hommikul, kui hakkas koitma, oli meie wägi jo teel, ja läksiwad nii walidaste waenlase peale, et tema aega ei saanud ümberwaadata. Siured-tükkid müristasiwad jo eemalt, et metsad wasta koha-siwad. Kui mõlemad wäed jo wastas-tiku koku olivad minemas, hüüdis kindral: „Seiske! Püüsid kõrwa!“ Soldatid olivad kähku jalapealt walmis, wõtsiwad kübarad pääst, tõstsiwad silmad taewa poole, löiwad risti rinna ete, ning ütlesiwad: „Nüüd oleme walmis!“ — „Noh, siis Jumala nimel edasi, wennad!“ hüüdis kindral. Nemad lan-gesiwad siis nii walufaste waenlase peale, et kas wõtku woi jätta, ei hoolind seal keegi enam omast elust; igamees läks selle peale wälja, paari Prantsusi oma surma seltsiks kaasa wõtta. Ühelgi ei olnud aega püüsi laadida, waid läksiwad püüsi-odadega nende peale, ja toetasiwad neile püüsi-perade ja

raubadega rindu ja pähä; selle piis katti läks, see wöttis kiwi maast, tõmbas oma waenlase karvupidi maha ja lõi tema pää-luu lõhki. Niisugust pealehakkamist ja hirmust were-walamist ei olnud Prantsused veel näinud; nemad ei suutnud selle wasta panna, waid lõiwad tagasi. Meie kasakad ja muu hobuse-wägi ajasiwad raiudes peale, lastiwad surma nende hulka lahti, ja nüüd tappeti viiete tapmise wiisi. — Waenlane läks laiali kui tolm ja põrm tuule käes. Aga küll! ka meie wendi langes selle werise wälja peal. Nemad ei pidanud oma elu kalliks, oma elu andes hoidiswad n'ad meie elu, ja sellepoolest oleme meie nende wõlglasted. Mis oleks meist küll' saanud, kui waenlane meie maa sisse oleks tulnud? Meie linnad, meie külad oleksiwad kõik maa tasa tehtud, sest see oli üks laastamise sõda. — Waenlane läks suure waluga oma tulbud teed tagasi ja ei julgend enam seda mõtteldagi, weel meie maa sisse tikkuda. Waatasiwad suure argdusega kaugelt tagasi; ning tänasiwad Sumalat, et nemad terve luu-liikmetega sest werisest pidu-pääwast ärapeafesiwad.

2. Peeterburgi kaupmeeste saltkond ostas seda head mõista, et Wittgenstein Prantsust mite sisse ei lastnud. Nemad ostiswad ühe kalli kiwi-maja, ehitasiwad ta wäga uhkete wälja, täisiwad kastid, kappid, aidad, laudad ja hooiwid sellega täis, mis elumajas tarwis läheb, tegiwad ühe suure wõõruspen ja palusiwad hulga wõõraid koku, nende seas Wittgensteini prouat. Kui proua sisse astus, tuli kaupmeeste wanem ukse peal suure hõbe waagnaga, mis wõtmeid täis oli, tema wasta ja ütles: „Auulik suur proua! Meie oleme siin majas kõik teie wõõrad, ja teretame teid rõõmsa südamega kui armast maja perenaist. Kõik mis teie siin näete ja leiata on teie oma, ja seie toome kõik maja wõtmed teie jalgade ete, ning palume teid alandlikult, neid wasta wõtta ja meid täna õhtu enese juures wõõruspeul pidada.“ — Proua waatas imesteledes ümber; tema süda tujukus sees rõõmu pärast; tema silmad walasiwad wet kui allikad; ta pani rättilu filmade ete ja küsis nuttu healega: „Mis tähendab see suur au, see rõõm, mis teie minule teete?“

„Teie herra, see auustatud suur kindral,“ ütles kaupmeeste wanem, „on meid ja meie wara hoidnud, ja oleme meie selle eest nii suured wõlglasted, et temale seda ialgi ei jõua ära tasuda. Tema on meist kaugel, sellepärast ei saa meie tema enesele oma tänu tunda anda. Teie olete meie keskel ja olete temal maa peal kõige armsam, sellepärast julgeme meie teid

alandlikult paluda, seda pisulest tänu-andi hea meelega
wasta wõtta."

"Auus seltskond," ütles see helde proua, "kuidas tohin
mina nii suurt andi, nii suurt auu, mis weel kellelgi ei ole
osaks saanud, wasta wõtta!" — Tema tahtis weel enam rää-
kida, aga tema silmad jooksiwad rõõmu-haleduse pärast jälle
wet täis, ja uppustiwad tema sõnad sinna sisse ära.

"Auus, armuline proua," ütles rääkija, "meie ei tahtnud
jo teid kurwastada, waid teid eneste keskes rõõmustada, ja
teie nuttate meie ees!"

"See on rõõmu haledus," auus seltskond, wastas proua,
"kellest minu suu küll' wait, aga mo silma-pisarad seda nähta-
wamalt kuulutawad."

Selle peale wiis kaupmeeste seltskonna wanem Wittgen-
steini proua ühest tuast kõise ja näitas temale kõif uue elu-maja
elamist. Tuad oliwad kalliste chitatud, magamise kambris
oliwad ukhed woodid, kes kalli tekkide all patju kuhjani täis,
kõogid ja kelbrid oliwad kõige tarwitustega täidetud; ühe sõ-
naga: kõif rikkad Peeterburgi kaupmehed oliwad nii palju koku
pannud, et kõigest küll' pidi olema.

Ühest tuast leidis proua kõif oma pere. — "Kuidas teie
olete seie saanud?" küsis tema. — "Meie oleme teie käsu
peale siin, auus proua!" wastasiwad inimesed. — "Meie ar-
wasime, auus proua," ütles kaupmeeste wanem kõrvalt, "et
teie majas ka teie pere peab olema." — Proua ell süda sulas
sees ja tema silmad langesiwad jälle wet täis. — Pärast seda
wiis wanem teda sööma-tupa. Seal oli üks suur laud sada
inimese tarwis walmis laetud, ning kui selle tua ukhed lahti
tehti, teretasiwad teda ilusad mängud ja laulud: kõif see selts-
kond hakkas ühest suust Wittgensteini auuks laulma, nii et
proua silmad kuiwaks ei saanudgi.

Selle peale istus tema oma wõrastega lauda. Road
oliwad kui pulma road ja joogid kui pulma joogid. Kesk
sööma wahel tõusis kaupmeeste wanem tooli pealt üles, tõstis
suure hõbe karika, kallist joodawat wiina täis, kõrgesse, ja
hüüdis täie healega: "Grahw Wittgenstein, kes keset sõa-mü-
rinat ja were-walamist oma kallist elu põlates meie linna ja
meie elu eest oma rinna kurja waenlase wasta pani — tema
auuks! Sumal hoidku ja kaitsku teda!" — Kõif tõustiwad
üles, tõstsiwad omad klaasid ja hüüdsiwad nõnda samuti;
pillid ja pasunad kõlasiwad selsa, ja tuhanded healed uulitsalt

karjussivad ja hõiskasivad taga järele. Proua filmad langesivad jälle wet täis, nõnda et pisarad tema wiina klaasi weeresivad.

Kui nüüd see rõõmu-kära wailis, tõusis Wittgensteini proua üles, tõstis oma klaasi, pühkis filmad kuivalis ja ütles: „Muns seltsfond! Minu süda on sest rõõmu-tundmisest, mis teie minule teete, nii rõõmus, et ma seda sõnadega ei wõi ära rääkida: mo filmapisarad tunnistagu seda teie ees!“ ja pisarad langesivad ka tõeste klaasi sisse. „Selle wiina,“ ütles tema siis edasi, „joon mina rõõmsa südamega oma mehe ja iseene nimel — teie auuks! Hommen saadan ma temale kulleriga sõnumiku ja annan temale seda rõõmu ja auu-tänu, mis teie minule olete teinud, teada, et ka tema sõa-mürinas ennast rõõmustaks!“ — Nuttis rõõmu pärast ja jõi. Kõik andsivad temale tänu ja oliwad rõõmsad. Pärast sööma hakkasivad tantsu-mängud hüüdma, ja läks peale poole ööni aega, enne kui wõõrad lahkusivad, kes kõik temale palju õnne ja õnnistust uues majas soovisivad.

Sedawiisi andsivad Peeterburgi kaupmehed oma tänu Wittgensteini wasta hea südame ja tegudega tunda.

(Suwe Saan.)

13. Palwe sõa-korral.

1. Jumal, ma palun sind!

Tükkid on paukumas, hukkatus jõuab,

Pea ehk surm minu hinge ka nõuab.

Wägede Issand, ma palun sind:

Jumal, oh saada mind!

2. Jumal, oh saada mind!

Annad sa surma, ehk teed, et ma wõidan,

Issa, so tahtmise alla ma heidan!

Heaks tuleb kõik, kuidas saadad mind!

Jumal, ma tunnen sind.

3. Jumal, ma tunnen sind!

Wälja peal närtiswad öied ja lehed,

Lahingis langewad wõitlejad mehed.

Jumal, so tegudest tunnen sind!

Õnnista armust mind!

4. Õnnista armust mind!

Ennast so hooleks ma olen nüüd pannud,
 Glu võid sina ka võtta, kes annud.

Õnnista eluks ja surmaks mind!

Sumal, ma tänan sind.

5. Sumal, ma tänan sind!

Õfamaad, usku, kõik kallimat vara

Õoian ma, keelan sest waenlase ära.

Õõites eht surres ma tänan sind!

Päri, oh Sumal, mind!

6. Päri, oh Sumal, mind!

Pean ma surema, kattab mind wari,

Õookseb eht haawadest täna mo weri,

Õiis, minu Õsfa, siis päri mind!

Sumal, ma palun sind. (W. Kentmann.)

14. Tasuge kurja heaga.

Suure Prantsuse sõa aeal, kus Bonapart aastal 1812 Wenemaalt wälja sai aetud, oliwad Wittgensteini wahwad soldatid praegu ühes lahingis Prantsuste wasta wõitu saanud ja istusiwad just oma sõa teedu-kattalte ümber maha, hädaste tarwitatud kehakarastust võtta, kui parajalt suur hull sõa-wangisi nende juurest mööda wiidi. Need poolnälginid inimesed waatasiwad kahwatand palgel Wenelaste aurawa kattalte peale ja oleksiwad hea meelega seisma jäänud, kui mite kasakad neid ei oleksiwad taga sundinud.

„Pidage kinni!“ hüübis üks wana soldat ja ütles: „Waadake, wennad! kui tühjad need waesed inimesed on; nemad ei ole küll mõnel päawal leiwa-marja maitsnud, sest nälg paistab nende silmadest wälja. Mis see meile teeb, kui täna söömata jääme! Meie Õnnistegija ütles, kui tema maa peal armuõppetust kuulutas: kui so waenlasel nälg on, siis sööda teda. Mina ei söö, ja kellel ristiinimese weri südames, see tõusku üles!“

Kõik sada meest paniwad luskad läest, tõusiwad üles ja palusiwad oma waenlasi kõige kasakatega sööma. Need istusiwad maha, söiwad magusaste, tõstiwad silmad taewa poole üles, ja mitmed nende hulgas nutsiwad; rääkisiwad ka isekeskes oma keele palju, mis meie mehed ei mõistnuwad. Meie soldatid seisiwad nende ümber ja rõõmustasiwad ennast.

(Draht Suwe Saani järel.)

15. Migruti lahtumine.

Mo süda on raske ja kurb mo meel,
 Sest mineki kord on mul käe.
 Mo wanemad, wennad ja omaksed,
 Ehl mina teid enam ei näe!
 Sa kallis maa, kus ma laswasin,
 Sa kodu paik, kus ma elasin,
 Ma lahtun, teid enam ei näe!

Miks nuttate teie nii härdaste
 Ja peate finni mo käe?
 Mo südant veel raskemalt koormate,
 Ma ommeti teile ei jää.
 Ma pean minema waluga,
 Et hoidku Sumal teid armuga!
 Nüüd lahtun, ma teile ei jää!

(C. G. Malm.)

16. Kuidas Wene talupoeg waenlaste teenistusesse heidab.

Kõitsugused loid Wenelaste wahiwusest wiidi Bonapardi ete, kes Kremlis lossis istus ja oma waenlaste julgust ja elupõlgamist väga imeks pani. Tema tahtis nii julget inimese sugu ka oma maale saada, ning andis oma pealikutele käsku, jada tükki noori ja priskeid Wenelasi wälja otsida, nende pään paljaks ajada ja Prantsuse märgi käe peale põletada.

Tõisel päawal pärast seda käsku toodi üks priske ja tugew Wene talupoeg Prantsuse pealikute ete, kelle hulgas üks ka Wene keelt ostas. Noore Wenelase pään aeti paljaks ja põletadi tulise rauaga märk käe peale. — „Mikspärast mind märgitakse?“ küsis tema. — Sind wiiakse Prantsuse maale ja pead nüüd, nõnda kui meie, Prantsuse keisrit teenima; saad hea palga ja uhke ülespidamise. — „Mina olen Wenelane, mina olen teie keisrit jo näinud; meie keiser on parem!“ hüüdis mees, kelle peale ta uksest wälja wiidi.

Geskojas leidis ta ühe tõise Wenelase, kellel kirwes wõb all oli. Tema tõmbas kirwe tõise wõb alt ära, pani oma märgitud käe ukse läwe peale ja raius ta ühe hoobiga otsast

ära. Siis tegi ta tua ukse lahti ja wiskas werise kae peal-
kute ete laua peale, üteldes: „Siin on teie käsi, Wene ihu
ei salli seda oma külles!“ — Prantsuse kindralid kohkusiwad
seda tegu nähes ära ja ütlesiwad: „Meie oleme sieie kui eri-
lase pesasse tulnud; ei meie siit terve liigetega ära ei pease!“
ja tõttasiwad seda mehhist tegu Bonapardile kuulutama.
(Suwe Jaan.)

17. Mihael Lomonossow.

Nende meeste seast, kes Wenekeele puhastamise ja hari-
mise, nagu ka ülema waimuharimise eest Wenemaal palju
tööd on teinud, tuleb Mihael Lomonossowi kõige pealt auus-
tades nimetada.

Ta on aastal 1711 Kalmagooris, Walgemere ääres, sün-
dinud, kus tema isa waene kalamees oli ja kus ta ka ise oma
17-ne eluaastani isa ametit edasi pidas. Siisgi oli ta selle
ameti kõrwal oma tigeada kasu-ema selja taga küla kõstri käest
salaja ka lugema ja kirjutama õppinud. Nagu alama Wene-
rahwa juures pruuk on, lapsi ilma nende tahtmise küsimata,
üksi wanemate soovimiste ja kottuleppimiste järele, abi-
elusse panna, nõnda oli ka meie Mihaeliga lugu, kelle pulmi jo ete
walmistadi, kui õppetuse-himuline noormees korraga nõuu wõttis,
oma wanemate majast ärapõgeneda ja Moskwasse minna, see
on: sinna linna, kus ta oma täitmata õppimise isu lootis wõima
waigistada.

Ütle mata häda ja tallistustega wõideldes, jõudis ta lõp-
peks, peale oma kolme nädalase jalgsi-käigi, soovitud kohta,
kus ta aga korraga kõil oma kuldseid mõtte-lujutusit tühja nägi
minewat. Wõõras nagu ta oli, ei leidnud ta kufagilt abi ja
tundis ennast lõpmata suure linnas nagu äramüübid. Kuhu
pidi ta ennast warjama? Kelle käest nõuu ja abi leidma?

Selle häda sees palus ta Jumala käest abi ja tema palwe
sai täidetud. Weel sell'samal pääwal tuli temale tee peal wana
kodumaa sõber wasta, kes teda oma juure wõttis ja kelle abiga
ta lõppeks ka weel Saikonospaski (Dnunistegija pildi) kloostri
Akademiesse wasta sai wõetud. Siin hakkas ta suure hoo-
lega wana Ladina ja Kreeka keelt õppima, ning ei kuulanud
ühtegi sest, et teda tema kaas-õppijad sellepärast pilkasiwad.
Ka mõned siifika ja mathemaatika raamatud langesiwad koge-

mata tema käte ja äratafiwad teda, mathemaatika ja looduse teadusi sügavamalt läbi uurima. Et ta siin waimulikis Akadeemias ühtegi meest ei leidnud, kes temale nende ilmaliku õpetuste juures oleks abiks wõinud olla, sellepärast palus ta luba, Kiowa minna, selle lootusega, et seal oma täitmata õppimise isu wõiks kustutada. Et aga seda lootust ka siin täide ei näinud minewat, tuli ta jo enne aastat (1734) jälle Moskwa tagasi.

Pea peale selle saadeti Moskwest mõned noored õppijad, kellel Ladinakeel selge, Peeterburgi teaduste Akadeemia peale, et seal fiisika ja mathemaatika teadustes ennast wõikfiwad koolitada. Lomonossow katsus ka nende õnnelikude seka saada. Et tema seisus temale ka siin, nagu jo ennegi, suureks takistuseks oli, sellepärast heitis Nowgorodi ülem-piiskopp temale abiiks. „Ura karda ühtegi,“ ütles ta Lomonossowile, „kui n'ad so ka terve linna kiriku kelladega kui mõne kutsumata wõõra wälja jaakfiwad helistama, mina olen sinu kaitsja!“ — Nõnda sai ta omas kahelümne neljandamas elu-aastas Peeterburgi linna. Seft aeast saani hakkas ta suure hoolega Saksa keelt õppima ja looduse teadusi uurima. Lühikese aeaga oli ta jo nii kaugele jõudnud, et Akadeemia walitsus aastal 1736 nõuiks wõttis, teda oma tundmiste täiendamiseks wäljas-maale saata. Nõnda sai ta Marburgi linna Suure-kooli peale, kus nimelt kuulus maailma-tark Wolff tema armsam koolmeister oli.

Siin läks Lomonossowi õppimise himule uus maailm wallali. Lugemisest lugemisse, kõnest kõnesse, raamatust raamatusse edasi ruttates, tegi ta oma tulise waimuga kõiksugu teadused omale päranduseks, kuulis, nägi, pani tähele, luges, küsis, kõneles, waidles.

Wiis aastat elas ta nõnda Saksamaal ja õppis oma rikka waimu-annete, oma wõrkuse ja kindmuse abiga kõik, mis õppida oli, tegi ennast selle aea sees teaduste peremeheks ja wõttis nõuu, pealehakkatud teel weel edasi tõttata, oma suguwendasti enesega ühes tõmmata ja teadustele ka Wenemaal aset walmistada.

Peale teaduste kirjade luges ta ka palju kuulsa laulikute luuletusi, ja hakkas ka ise Wenekiele laulust tegema. Aastal 1739 tuli tema esimene tähtjas laul wälja, teda nimelt Peeterburgis suure imekspanemisega loeti. Kõik õppetatud mehed ja muud paniwad seda uut keelt imeks, ei tahtnuwad oma kõrwu uskuda ja küsfiwad, kas see seesama

keel olla, kelles ka nemad kõik rääkisivad ja kirjutasivad. Lugu ei võinud ka tõistti olla, sest Lomonossowi keele ja tema-aegse muu kirjameeste keele wahel on nii imelik suur wahel, nagu seda kellegi muu Euroopa kirjandustes ei leita.

Saksamaalt tagasi tulles, langes ta tee peal Preist, soldatiwõtjate käte, kes teda wägise mundrissi pistiswad. Üksi oma suure wahwuse ja waimu-osawuse läbi jõudis ta ennast põgenemise teel peasta.

Peeterburgis hakkas Lomonossow suure usindusega tööd tegema. Mineraloogia kogu korda-seadmine Akadeemias oli tema esimene töb. Siis pidas ta Suure-koolis lugemisi, tegi kõiksugu keemia katseid n. n. e. Keiserina Elisabeti tagasi-tuleku peale Moskwas, kus teda oli kroonitud, tegi ta ühe laulu, keda tema keele ilu, mõttete rikkuse ja seadmise kunsti pärast igal pool hõiskamisega wasta wõeti.

Aastal 1746 sai Lomonossow keemia teaduse professoriks nimetatud ja sest aegast saani hakkas ta ka oma kuulsaid kirjasi wälja andma.

Uga kui suured tema tööd ka oliwad, kui rikkad ja tähtjad tema kirjad, n'ad teda siiski ära ei wäsitawad. Mõttete poolest oli tal ika küllus; tema sigitaw waim oli allikas, kes millasgi finni ei jäänud; sõnadeist wõis tal weel wähem puudus olla: n'ad woolasivad kui allika woolud üle tema uulte. Tema waimu-tõbde raskus ei olnud aga siiski ühtegi selle hinge-waewa wasta, mis ta oma kirjasi wälja andes pidi tundma. Kõik need mehed, kelle waimu-anded keskmised on, kes ehitamata on harjunud wana-aea roobastes edasi käima, kes igaihe waenlaseks heidawad, kelle waimu-kõrguseni n'ad ei jõua ulatada — kõik seejagused mehed heitsivad Lomonossowi kallale ja ei jätnud teda surmani järele waewamast. Kõik tema noore-põlwe õnnetused, õppetuse-himulise lapse piinamine koolitamata sugulastest, noore-mehe pillamine kitsa-arulistest seltsi-meeste poolt, mehe häda ja waew wõõral maal — kõik need asjad ei olnud ühtegi nende tagakuusamiste wasta, mis ta kui õppetatud mees pidi kannatama. Lomonossow aga ei heitnud sellegipärast meelt ära, waid wõitles nende wastalistega oma elu otsani, waidles, kaebas, palus, tõreles, wabandas ennast, ja selle kõige juures tõttas ta omas töös hoolega edasi, ning ei waadanud mite tagasi sellest elu-eesmärgist, mis temale üks kõrgem käsi ete oli seadnud.

Aastal 1765 heitis see Wene laulikute isa ja kuulus
 õppetatud mees hinge. Aastal 1778 tuliwad tema luuletuse
 ja teaduse kirjad ühendatud kogus välja. Temast kuulwatud
 seeme ei ole aga mite hukka läinud! Wene kirjandus, keda
 ta aitas istutada, kannab kaunist wilja.

18. Lahtuja.

1. Teid maha jättes, kallid,

Mul süda walust teeb;

Oh armsad noored, kallid,

Mis seda küll' kõil teeb?

2. Kui oks, mis on puu külles,

Nii üfist inime'

Dn oma rahwa külles

Saan'd sugu-wõsasse.

3. Ta rammu=joojad juured

Dn kindlast' rajatud,

Kas weiksed ellik suured,

Kõik osal määratud.

4. Seepärast lahtumine

Dn mahajätmine,

Dn ära-raiumine,

Dn tatti kisk'mine.

5. Ja kui on mööda läinud

So lahtumise tund,

Mis peal' meel kartes käinud,

Siis tuntaw on ta sund.

6. Siis alles hing meil märkab,

Kui kalliks pean teid,

Ja tunni wotus ärkab,

Mis ühte toob lord meid.

(M. Fürmann.)

19. Sumalaga jätmine.

1. Homme tuleb teele minna,

Lahtumise lord on läe,

Kurwalt neid, kes meile kallid,

Sumalaga jättame.

2. Mäe pealt, seal kus maantee kallab,
 Waatame veel tagasi,
 Näeme küla wiimist korda,
 Astume siis edasi.

3. Aga lähed talwe mööda,
 Jõuab jälle kewade,
 Siis kui linnud jälle teele
 Walmistama hakkame.

4. Rõõmuga siis lõõme lendu,
 Koju poole tõttame.
 Sõbrad, süda lippub ifa
 Wana armsa pefasse.

(R. G. Malm.)

20. Rändamise rõõm.

1. Kui rändan ma, kui rändan ma,
 Siis lähed wirgaks meel,
 Siis süda tulsus rõõmuga,
 Siis laulma hakkab keel.
 Kõik mure kaub silma eest,
 Kõik kurbus hinge pealt,
 Ja puude warjust metsa seest
 Ma tõstan waljust healt.

2. Kui rändan ma, kui rändan ma,
 Siis halja metsa seest
 Kõik linnud hüüdwad: tere ka,
 Ja kiitrad laulumeeft.
 Seal tõine kiitab ladwa seest,
 Siin tõine muru pealt,
 Kõik linnud tõine tõise eest
 On täitmas kiidu healt.

3. Kui rändan ma, kui rändan ma,
 Siis kulla paistega
 Pääw ruttab ilma wiitmata,
 Kõik ärakullast'ma.
 Siis taewas ojub kulla sees,
 Maa kullas hingab ka,
 Ja kulla kalli ilu sees
 On terve isamaa!

(A. S. Willigerode.)

21. Reisisja rööm.

1. Mo isa oli reisismees,
Ma tahan olla ka;
Nii kui ta reisis, on mo sees
Suur himu reisisda —
Heidi! heida!
Suur himu reisisda!

2. Teekäigi peal ja reisisdes
On isa röömus meel,
Hea terwis, rahu südamel,
Ja röömsast laulab keel —
Heidi! heida!
Ja röömsast laulab keel!

3. Mikspärast tõstab linnuke
Nii röömsast oma healt?
Seepärast, et ta reis'mine
Lääb tõisi ühelt maalt —
Heidi! heida!
Lääb tõisi ühelt maalt!

4. Mikspärast ruttab ojale
Ja jookseb wulistes?
Sest et tal on prii reisike
Nii kõigis kohtades —
Heidi! heida!
Nii kõigis kohtades!

5. Seepärast kannan mina ka
Mo pauna, leppi teal,
Ja reisin läbi mitme maa
Senni kui elan weel —
Heidi! heida!
Senni kui elan weel!

(P. Abel.)

II. Meri ja tema elu.

22. Ühe Gesti kapteini kiri langelt mere-teelt.

Armas sõber!

Dma teekonda ümber maailma peale hakkates ja Teist lahkudes, lubastn esimeses sõnumikus Teile sellest kirjutada, mis kõige enam minu südame peale saaks mõõbuda. Müüd, kus määratu maailma-meri minu silma ees seisab, teada ma jo am-
mugi tema täies ilus ja toreduses ihkasin näha saada, nüüd lubage, et südame kergituseks ühe üleüldise pildikese selle merest Teile ete panen, ehk küll' ka kõige kunstlikuma sullega maalitud pilt temast ifa ühelt kahwatand warjuks nende looduse kõrge näi-
tuste wasta jääb, kelles see loodus ennast igal silmapilgul awaldab.

Dma kodumaa randa selja taha jättes ja Saksa ehk Põhja-merest läbi Atlantia mere poole purjetades, näitas, kui tahaks meri meid kobe alustuses nattutene karastada, sest tuul oli wasta ja läks ifa kangemaks. Waata, kuidas hallid pilwe-tükkid taewa all ifa ruttemine hakkawad jooksuma! Mere pind paisub ja lööb walgeid, wahunawaid turjasi wälja. Ilm on täies maru tujus, meri mässab ja mõirab ümberringi, torm wilistab ja hulub laewa peele-puudes, niidab wee-pinnast laenete turjasi ja täidab õhku paksu wee-auruga. Urwata kümne-konna jala kõrgused, hele-rohilised, järsud, kõhisejad laened woolawad wahunawad üksteise järel mere-pinnas edasi ja kargawad, meist mööda jõudes, kui pöörased wasta laewa, nagu tahaksiwad teda omas tulises wihas äraanelata: kui muud ei saa, siis wiskawad meile oma turjastest üle kõrge laewa-serwa wet kaela. Laew wintsub pitkuti ja pöigiti nagu laast nende käes, ta hoigab ja raksub, aga peab mehiseft wasta. Kõik, mis tema sees pisut mahti saab liikuda, pörub, weereb, langeb, et kolinat ja kõlinad igal pool. Suure hooplega peab inimene ennast käte abiga jalal hoidma, et kuhugi wasta ei pörka ehk koguni mõnest luugist alla ei lenda. Laewa peal paistawad siit ja sealt kahwatanud näud wälja, ja mõnigi mees lameb juba mere-tõbes maas. Kaptein annab ühtepuhku käskest, wiled hiiuawad, madrused kihisewad lõite kallal ja seadawad peele-puude wtsas purjeste korda. Neil wiimastel peab isegi julgus ja harjumine seal purjede, kistja tuule ja hirmsa õõsumisega wõideldes olema, sest kõrgeid peele-puud kaaluwad ühtepuhku ühelt poolt tõise, nõnda et täis kaalumise kaar sagedaste 50 graadine ulatab. — Õhtu jõuab käte, maru mõllab edasi, aga waata! pimebas on ligema laenete turjad üle ja üle nagu hõbe-karwa sädemetega walgustatud, et laew nagu tule-wirna sees näikse pöörlewat. Laewas oma pilwe-tükkidega ja nende wahelt sätendawa tähttebega näitab ülewal suure kiirusega sinna tänna õõsumat, nõnda et inimese pää ei kannagi palju ülesse waadata. Jah, tõeste, hirmus on see ilu, kelles tormine meri ennast awaldab! — Niisugust wasta-wõtmist oli meile Saksa meri walmistanud.

Müüd purjetasime suure Atlantia mere peale wälja. D, see andis ennast kobe tunda. Tuulel ei olnud siin küll suuremat hoogu taga, aga waata, misuguste laenetega ta laewa teretab! Seesugused 20 kunnid 30 sülla laiused kõitujad weewallid panewad esteks inimese südame kookuma. Terwe sil-

maring taewa serwa all näitse täis liikuwaid hambaid oleswat. Tagapoolist mere-pinda ei juhtu siin ialgi meie silma. Sage-daste weeretab ta üsna tuule soigu aeal isearanis suuri ja rahutumaid laineid meie wasta, nagu tuletaks ta weel möbda-lainud tormi meele. Aga warsti tunneme ka selle määratu mere suuremat pitka meelt ära, sest tema suured aga laugimad wood ei rapputa mite nii wälaste laewa, kui wäheima mere maru-laened. Westi, teda Saksja meres rohilise nägime oleswat, muudab ennast siin wäga puhta sinise karwaliseks (tunnistus tema suuremast soola-rikkusest) ja on nii selge, et mittu sülda läbi paistab. Kui kae selle wee sisse kastab ja jälle ära lased kuiwada, siis jääb nagu jahu kord mere-soola tema peale. Aga jõuame edast lõuna poole. Estiteks ei ole ilmabel palju lahket nägu. Taewas seisab enamast lausa pilwes ja wihma niriseb ühtepuhtu maha. Siin ja seal näitse kange-maid paigulisi wihma-hoogusi, kes nagu Kalewite junste-salgad taewast maha rippudes merd pühiwad. Wahel seka kargawad n'ad kange tunlega ka laewa peale, kus neid meremehed skwalli jooksmiseks ninetawad, ja teewad siis igal korral suurt tüli purjede kallal. — Död on wäega kolebad pimedad. Aga kohisejad laened läigitawad pimeduse seest walgeid hõbefarwalisi turjasi üles ja wislawad otsegu tulist wirna wasta laewa, nagu ka jo Saksja meres nägime. Wahel näitse laewa kõrwal nagu tulefarwalist ussi keerleswat, mis aga muud ei ole, kui mõne möbda ojuja mere-eluka jälg wee peal. Wahel jälle paistab mere pinnas nagu tuline süst, mis aga tõepoolest üks iseenejest hülgaw loom on. Laew ise ka jättab enese taha ühe suure lätkiwa piimakarwliise tee. See imeline lätkimine ei ilmuta ennast küll mite igal korral ühesuguse jõuga, — juhtub, et aga pisut teda laewa ümber tähele on panna; aga mõnikord näitse teda isearanis wägewa jõuu sees ja ulatab siis jo kaugekt silma. Nagu peale kauba lõowad siis kord siin kord seal äkkitse ka weel heledad ja heitliku karwalises walguses hiilgajad lappid wee pinda ja kaduwad nagu pihtesed walgud sedamaid jälle niisama äkkitse ära.

Silm paraneb ja läheb ila ilusamaks ja taga järele ka soojemaks. Edasi jõudes näeme kaugekt taewa serwa alt üht tumedat küürulist kogu nagu mõnd pilwe-rüngast wälja paistwat. Meie oleksime teda seks jätnudgi, kui mite tüüri-mees teda ühe saare ei oleks üttelnud oleswat, kes praegu neljakümne wersta taga paista.

Nüüd ojume juba palam-wöö sees. Laew lööb kõit purjed lahti ja läheb lustilikult passaati tuulega edasi: ei ole tal nüüd tuule-wahetust ega soiku, ei skwalli ega pöörast tormi karta. Nõnda usutawad on passaati tuuled. Need tuuled, kes mõlema maailma pooluste poolt tulles alumiste õhu-järkude sees edasi woolawad, puhuvad palam-wöö keskele (ekwaatori peale) koku. Seal ferkiwad tõised jälle ülesse ja lähewad kõrget teed mööda, ülewal pool alumist passaati, pooluste poole tagasi. Nende koku-saamise kohta hiiütakse wai-kseks ehk kaheitlikuks wööks, sest et seal tuul kas üsna soigus seisab, ehk lühidelt hoode kaupa, sagedaste müristamise ja wihmasadudega seltsis, kord siit kord sealt puhub. Nõnda on passaatid ühed ilma wahetpidamata sedasama sihti mööda edasi puhujad tuuled, olgu siis, et aeti oma jõudu muudawad ja oma haktatuse ja kokusaamise piiri wahet edasi tagasi nihutawad.

Nagu öeldud, läheme nüüd passaati tuulega edasi. Madrused puhkawad; ei neil ole nüüd suurt tööd enam. Ühe sõnaga: meie teeme lusti-õitu. Päikene päälae kohal walab soojaga ka nii heldeste walgust wälja, et silmadel raske ümberkaudu on waadata. Laewas hiiilgab ütlemata puhta sinise karwa sees, ja tema all ojuvad kerged walged, wahel wäga kentsaka kujulised passaat-pilwed kahel järgul wastastiku tõine tõisest mööda. Tuule õhk on pehme nagu samet, ehk küll laewa sees juba liig lämme, kurni 28° R. Laened weerewad korralikul kombel, laewa ellaste nagu oma käte peal kiigutades. Neg aealt kargawad nende seest lenda wa kalade pilwed wälja, kes tükk maad mööda mere pinda edasi lendawad ja siis ühe korraga jälle laenete sisse langewad. Ka wana ablas hai-kala näitab

S a i = k a l a.
oma suuri õime ja saba wee seest wälja. Sa waata neid naljakaid loomasi seal, kellest praegu suur hull laewa kõrwal ojub, kus ennasti õtsegu mõni wälja-õppetatud wägi kõit ridasse hoiawad ja aeg aealt ühe korraga ridade kaupa, nagu

täsu järele, wee seeft wälja kargawad! Meed pealt näha 5 kunni 6 jala pikkused imetajad loomad, keda delfiinideks eht pääsofese kaladeks hüütakse, armastawad iga laewaga ühes ujuda ja tema ümber karata. Meie ees lendawad eht wõtsuwad laenete peal ka wabel mõned mere-linnud, nagu nimelt: pisukesed mere pääsofesed, kaunis suured fregati linnud ja õige suured albatrossid, kelle juures ka kange tormi aeal tähele ei ole panna, et lennates oma tugeruid, pooletõise süllani laiali sirutatud tiibasi liigutaksiwad. Arwa paistab ka wallas-kala suur kere laenete alt tumedaste wälja, kelle pää seeft ülesse purtskaw wee-sammas jo kaugele temast märku annab. Niisama arwa juhtub mõni laew wasta, ja seda jooksewad siis kõik ülesse waatama, sest inimese süda, kes kaua selle määratu wee-kõrbe sees rändab, hakkab kõigi inimesti pea järele igatsema.

Kõiki neid asju pikkamisi pääwa walgulsel filmates ja tähele pannes, oleme õige kaugele jõudnud ja näeme päikese teed taewas põhja poole kaalawat. Päikene weereb iga mada-lamasse, aga näe! mis ime-kujulised pilwe-tükid korraga taewa serwa külles ujuvad. Praegu näitse seal nagu mõnd Koljatit pikkali maas lamawat ja suurt kottast lahtiste tiibadega tema rinna peal seiswat; sealt nattukene eemal jälle näitab, kui rabeleks kits koeraga. Aga waata! juba Koljat muutis ennast laewaks ja kottast saiwad temale purjed peale, ning kitesest koeraga sündis üks kaamel sinise taewa-kõrbe peale rändama.

Aga päikene on ennast jo taewa serwa alla pilwete taha lastnud. See taewa serw muudab ennast nüüd hiilgawaks kuld mereks ümber, kelle peal pilwe-rütkad nagu mõned imelised saared mägede ja linnadega wälja näitawad, kes nii ütlemata õrna, härda ja nii sala ühest kõise moondawa karwadega üle wärwitud, et üksigi sõna neist ligikaudist märku ei jõua anda. Aga pilt läheb weel imelikumaks. Peaaegu terve taewa lautus paistab, õhtu poolt peale hakkates, kõigis wilkerkaari karwades, kes ennast just sellesama korra järele moondawad, nagu wilkerkaari sees, ja taewast niisuguse ütlemata iluga ehitawad, et meie teda kui tummad wäiksel ja imesteledees pealt jääme waatama. Megamööda aga lautab taewas selle ehte jälle ära. Päikene wiskab oma hiilgawa pärja pääst maha ja langeb laenete sisse ennast jahutama.

Pärast lühikest widewiku astub nüüd troopika wö omas täies ehtes wälja. Taewa tumedaks läinud sini rõõmustab

oma äruldase puhtusega südan ja särab tähtedes, keda mõnda-
sugu karwades näitse sätendamaw ja kes nii selgeste ja här-
daste hiilgawad, nagu meie neid omas kodumaa taewas talgi
ei näe. Näitab, kui waataffiwad sealt ülewal taewa inglite
selged filmad maha meie südame sügawama põhja. Põhja-
naela asemel, kes siin ei paista, näeme kuulust Lõuna-risti
ja Pentaurust, neid lõunapoolse taewa esimest ehteid. Nagu
suuremaks õõ iluks astub ka hele kuu taewa lautusse paistma,
mere liikuma pinna peale oma hõbe-teri puistates ja õhufesi
pilweid ülewal imelikult wärwides. Kõik taewa-alust näitse
nagu ühes kõrges saladuses pakitawat, mis inimese süda küll
äratunneb, aga kellest oma nõdra mõistusega enesele aru ei jõua
anda. Ja waata! selge taewas lõõb seal juures ühtepuhku
wätku. See, pehme tuule-õhk silitab ühtlasi meie palet nagu
kõige õrnama sametiga. Tahab meil wägise näidata, kui sei-
sakkime selle taewa kummi all nagu ühes templis, kelle määratu
suuruse ja ütlemata kõrges ilu sisse inimene ennast nagu kehwa
põrmukene tunneb ära kadawat. Lõõste, see on üks meie suure
Sumala wääriline auu-tempel!

Siin troopika taewa all on sagedaste ka weel üht iseära-
list mere läikimist tähele panna. Meil on jälle widewiku
aeg käes. Seal lõõb ennast eemalt kõik mere pind äkkitse lausa
tule-karwaliseks. Põlew meretekk laiendab ennast iga meie lige-
male. Kui alles nagu kartes seda lugu tähele paneme, seal
hakkab korraga wihma sadama. Nüüd tuleb wälja, et mere-
pind iga wihma-piiska tulekarwa sädemega tahnuud teretada.
Aga kust ta selle läikimise wõttis? Seefeld wäga wäeti loo-
makestest. Kõik mere wesi on neid täis ja n'ad on nii tillukesed,
et neid palja filmaga ei ulatagi nägema. Kus neid loomakesi
milgi kombel äritatakse, seal hakkawad nagu meie jaani-ussikesed
hiilgama ja teewad sell' kombel terve mere pinna läikima.

Jõuame nüüd weel kuhugi randa, olgu kas Dishaawa
saare alla, oma ülewal maalitud mere-pildile ka raami ümber
saama! Sumal on meid India mere peal hirmsa orkaanide
ehk tuulis-päade eest hoidnuud. Need hullud tormid, kes
hirmsa kiirusega mööda merd edasi keerlewad ja kelle keerlemise-
ringi läbimõõt siin paari tuhande werstani ulatab, ei tee nalja.
Sumal hoidku iseäranis nende keskele juhtumast, kus tuult
küll ei pea olemas, aga wesi nii hirmsaste lofsuda, et arwa
mõni laew sealt wälja peasebada.

Meie seisame nüüd saare all ankrus. Kallas lehtab ja haljendab seesuguses ehtes, nagu meie seda enne ialgi ei ole näinud. Uusi soe tahab liiga teha, sest west jooftab alati mööda filmi maha. — Aga mis suured, tumedad hallid sambad seal pilwetest forraga maha rippuvad? Ülemised otjad lähewad neil pilwete all järsku laiemaks, nagu pasunatel; ise nihkuvad n'ad mere peal aegamööda edasi. Ühe ligema samba all näitse wet walges wahus kobrutawat. Eks n'ad ei ole kuulsad wee-sambad ehk pilwe-saapad, ka lohe-madudeks nimetatud, kes hirmsa keerlemisega wee mere-pinnast ülesse tõmbawad. — Mendega olen aga oma mere-pildile nüüd ka wäkilise raami ete saanud. Sellepärast wõin Teid sekskorraks Sumalaga jätta, mis ma, Teile südamest palju tuhat terwiist soowides, ka teen. Teie truu

23. Kaanut.

Kaanut oli wägew kuningas, kes Inglis- ja Daani-maa üle walitfes ja kelle laewad põhja merdedes edasi tagasi purjetastiwad.

Ühel pääwal juhtus, et ta mere kalbal jalutamas käis ja mitmed suured ülemad temaga. Seal tegiwad libaskid omad suud lahti ja ütlesiwad maheda keelega: „Sina kuningas oled kõikide kuningate kuningas ja mere ja maade isand!“

Aga kuninga süda läks täis wiha nende sõnade pärast; sest ta kartis Sumalat ja magedad meelitamised oliwad hirmsad tema meelest. Ja ta ei rääkinud ühtegi.

Nattukeste aea pärast lautas ta oma kuue mere kalbale maha, istus tema peale ja hüüdis walju healega mere wasta: „Maa, kelle peal ma istun, on minu ja mina olen tema isand; sellepärast käsin ma sind west, jää sinna paita, kus sa oled, ja ära tule mo ligi!“

Oli aga parajalt mere-tõusu aeg, kus seda rääkis. Kui ülemad seda nägiwad, mõtlesiwad n'ad iseenees: „Kuningas, meie isand, on narriks saanud,“ ja naersiwad teda omas südames. Meri aga ei kuulanud kuninga käsku ja tõusis ila enam ja enam kõrgele, kunni ta tema jalgu niisutas.

Seal tõusis kuningas püsti ja ütles: „Teie libaskid oma maheda keelega, kus on nüüd minu wõimus? Kas nüüd

näete, kui tenaste meri minu sõna on kuulnud! Sellepärast minge mo silmade alt ja teadge, et see, kes taewa ja maa ja kõik, mis seal sees, on loonud, et see kõikide kuningate kuningas ja kõikide isandate isand on; mina olen aga üks tema sulastest!"

Andke Jehoowale, teie wägewad, andke Jehoowale auu ja tugewuse! *Saul 29. 1.*

24. Klossas.

1. Klossas, ehk ahka, koha, eider-ani, nagu teda ka nimetatakse, on üks pardi-seltsi Põhjamaa linn, kelle kõige lõunapoolsemad asupaigad Daani saarteni ulatavad. Mida rohkem sealt põhja poole, seda suuremaks läheb klossaste hull, nõnda et jo Nest-Norremaal neid tuhandate kaupa elab, kus ranna-rahwas neid kaitseb ja harib ja ka riigi seadused neid oma kaitsemise alla on wõtnud. Ka Islandis ja Krööni-maal on neid väga palju, nagu ka Ida-Siberi randades. Talwe aeal lendawad n'ad lahtise mere peale, nõnda et siis mõnes kohas werstade kauguselt mere-pinna kinni laskawad. Sürikuust peale rändawad n'ad jälle põhja poole tagasi, kus neid wabel nii palju koos, et kütt oma püssi mittu korda täide wõib panna ja lahti lasta, enne kui terve parw mööda saab.

Pesitamiseks koguwad n'ad ennast seesuguste weikeste saarte peale koku, kus neil raske ei ole maale saada. Üksikud paarid lahutawad ennast suurest hulgast ära, ja isa ja ema patteredawad kuiwa maale, omale parajat pesitamise kohta otsima. Seal, kus inimene nende pesitamise eest hoolt kannab, seab ta neile sabanded kastid ranna ääre walmis, ehk ta seabab laudu ja hagu kive peale, kelle sees ja all klossas siis hauduma hakkab. Nii arg kui see linn muidu ka on, nii waga näitab ta haudumise aeal. Kunni ranna-mehe majani, jah, kunni maja sisse patteredawad n'ad, et omale pesitamise kohta ülesse otsida; juhtub sagedaste, et n'ad lambrites ja lautades, ahjudes ja muu kohtades hauduwad ja seeläbi perenaisele raskest loormaks saawad. Alustuses läib isane emasega igal pool kaasas, kui aga munade arw jo täis on saanud, lendab ta meresse ja ühendab ennast seal tõiste isastega suureks parmeks ühte. Pesa ei awalda suurt kunsti; mõned ligidalt koku kannetud oksad, pilliroo warred, ole kõrred on kõik tema matterial. Aga seda rikkam ja suurem on pesa seestpidine, ubusulgedest walmistatud padi, see kallis

tolli maks, keda pardid kaitsewa inimesele järele jättarad. Munade arv on 4 kurni 10, enamast aga 6 kurni 8, kes meie kodu-pardi munade sarnatsed on.

So mõne pääwa pärast istub ema nii kindlaste munade peal, et seal, kus ta inimestega on harjunud, nende tulemise juures mite paigast ei liigu, waid kui palju, siis oma pää maa külge paneb ja omad tiivad nattukene laiali lautab, et sellkombel nägemata jääda. Tema sulgebe karw läheb ka nii ümberkaudse maapinnaga ühte, et sellel, kes harjund ei ole, wäga raske on, lindu äratunda. Ka seesuguste saarte peal, kus inimeste elumajad kangel on, lasew hauduja ema inimest wäga ligi tulla, enne kui üleslendab. Need, kes elumajade ligidal hauduwad, lasewad ennast inimestest silitada, munade pealt ära tõsta ja jälle tagast panna, ilma et seepeale mõtleksiwad lendu minna. Need, keda pesa pealt ära wõieti ja tüll maad eemal maha pandi, pattertawad filmapill pesa juure tagast, seadawad suled korda ja hakkawad hauduma, nagu kui ei oleks ühtegi sündinud. Hommiku ael käib ema merel söömas, kattab aga enne omad munad hoolega udu-sulgebe alla. Noored klossad on wäga kenad loomad, nagu meie kodu-anebe ja partide poead, ja ema wiib n'ad kobe peale wälja-haudumise merde. Saab mõni wana klossas enne hukka, kui poead suureks on kaswanud, siis wõttab n'ad tõine ema kobe oma hoole alla, nagu oleksiwad n'ad tema enese poead.

Noores põlwes sööb klossas weikseid wäija-seltsisi; pärast toidab ta ennast läbikaudu karbi-elajatest, ilma et sellegipärast weikseid kalu ja muid mere-elajaid põlgaks.

2. Eht tüll klossas Põhja-maade kõige suurem rikkus on, siisgi ei hoita teda igal pool, nagu kohus oleks. Mõistlikud saarte ja muu pesitamise-kohdade peremebed wõttawad munemise ael mõningad munad ära ja sunniwad lindu sell kombel enam munema. Siis wotawad n'ad, kurni haudumise aeg mööda on, ja korjawad nüüd alles udu-suled pesadest koku. Nõnda tehakse nimelt Daani- ja Norramaal. Dopis tõine lugu on aga Lappomaal, Islandis, Terawmäe saartel ja Kröbnimaal. Seal ei hoolita munadest ega lindudest. Sellepärast alaneb seal udu-sulgebe saal ka iga aasta wähemale. Kaks-tõistkümmend pesa annawad ühe naela udu-sulgi. Üks nael puhastatud udu-sulgi maksab aga praegu Norramaal 5 rubla ja enam. Sest on äranäha, kui suurt kasu sealsed linnu-saarte peremebed sellest linnust saawad, kus neid iga seesuguse saare-

kefe peal tuhande kaupa haudub, nõnda et wahel pesa pesa kõrwal seisab. Meri toidab tulusaid lindust ja peremehel ei ole muud ühtegi teha, kui oma saaki kogu korjata.

177) Kaarnad ja kajakad on klossa munade ja poegade waen-
lased, ning kullid ja jää-rebajad kiusawad wanu taga; inimene
püüab neid wõrkude all ja lasseb neid püssiga. Sügise aéal
wõib Kröönimaal wahel ühe ainsa pauguga 20 tükki maha
lasta, nii suur on nende hulk. Kodu-elajaks ei ole klossaid
wõimalik teha: n'ad lõppewad ka kõige parema hoidmise juures
ära, ka siis weel, kui neile küllalt karbielajaid ete antakse.

177) Klossa.

178) Sfane klossa on karwa poolest selja peal ja kaela ümber
walge, rind on punakas, pää-lagi, kõhualune ja saba must,
palged rohilised, noll kollane, jalad rohilised. Pittus on 24
tolli. Emase klossa karw on üleüldse pruun, tumeda juttidega.

25. Heeringas.

Kuidas heeringas wälja näeb, seda teab igamees, sest nii hästi talupoea majas kui tuninglikus lossis peetakse seda „meremeest“ kalliks ja süüakse tema liha hea meelega. Aga ehk temal küll palju sõpru ja teda näu poolest igamees tunneb, siiski ei tea mitte keegi, kuidas teda püütakse ja kus tema elu ja olemine. Üks kauge wõõras ta aga mitte ei ole, sest tema päris kodumaa on Põhja- ja Lääne meri, kus ta mere kõige suuremates sügawustes elab ja kust ta üksi mängi-aéal ülesse tuleb wee pinnale ja kallaste ääre, kuhu oma maria maha jättab. Sellepärast wõib teda muu aéal ka üksi seesuguste püügi-riistadega kätte saada, kes õige sügawale mere põhja ulatawad.

Heeringate kudemise aeg, kus nende kõige tähtjam püüf on, langeb talwe peale, muudab aga ilmade ja muu tundmata asjade pärast nädalate ja tuude kaupa ära. Kalameestel on omad märgid, kust kala-pariwede tulekut äratunnemad; siiski ei ole n'ad mitte igaford julged, ja püügi-mehed annaksiwad hea meelega tiindri kulda ühe ainsa julge märgi eest, kelle abiga teada saaksiwad, kus kohal ja mill aéal heeringad wälja saawad tulema. Ka on aastad mitmesugused. Ühel talwel wõiwad mõnel teadawal kohal lõpmata suured parwed ilmsiks tulla, kus tõisel aastal paljalt mõned üffikud kalad wõrku lähewad.

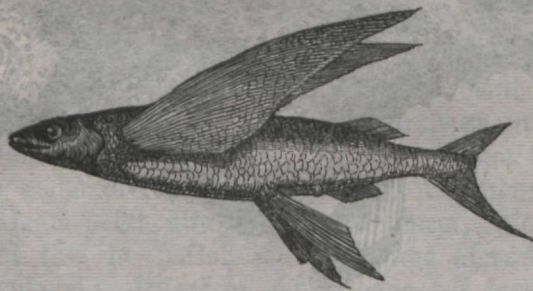
Et heeringas mere kõige sügawamas sügawuses elab, sellepärast ei ole tema elust ühtegi suuremat teada. Et ta üks kistja kala on, kes ennast tõistest kaladest, oma enese põgadest ja muu loomadest toidab, seda meie teame, aga muud ka ühtegi. Tundmata on tema elu mere sügawuses ja mis teda sunnib, ka muu kui kudemise aéal wee-pinnale üles tõusma. Sest mitte üksi wana kalade parwed, kes koetamas käiwad, ei tõuse mere põhjast iga aasta ülesse, waid ka lõpmata suured parwed nooremad, keda Hollandlased maatjes-heeringateks nimetawad. Siiski on suurem jagu heeringaid, keda mere pinnal tähele pannakse ja seal püütakse, sinna kudema tulnud. Lõpmata suurtes parwedes tõusewad need koetajad kalad mere pinda, mängitawad seal kaks kunni kolm pääwa, tükkitsewad kihinal tihke unikutesse koku, nimest kui maruline ilm on, rüütawad edast ja lasewad maria ühtlasi wete sabada. Kui suured ja tihked need kala-parwed on, seda ei taha see, kes neid ei ole näinud, uskuda. Nende laius ja pikkus on sagebaste kümme

ja enam wersta, ja nende hull nii suur, et wened, kes nende waele juhtuvad, häda-ohu wõivad langeda, et kalu labidatega wenesse wõib kühweldada ja et möla, keda elawa hulga seka tõugatakse, püsti seisma jääb. Meri ümberringi on siis kala-marjast ja niisast („piimast“) täitsa walge. Umbes wiiskümmend päewa peale kalade äraminekut, ojub miljoni kaupa weiseid kalu wees, kes terve aasta otsa oma sündimise paika ranna ligdale jääwad, siis aga ifa järt järgult sügawamale merei põhja ära kaduwad.

Rõige suuremad heeringa-püüdjad on Hollandi-, Norra- ja Inglismaa rahwas. Norramaal püütakse neid nii suurte nootadega, kellega ühe korraga 800,000 kuni 1,600,000 heeringat wälja tõmmatakse. Praegu weatakse Norramaalst üksi 1,200,000 tündrit heeringaid wäljasmaale. Peaegu niisama tähtjas on Hollandi- ja Inglismaa heeringa-püük.

26. Lendawad kalad.

Rõige tähtsamad märgid, kelle läbi lendawad kalad tõiste kaladest wälja paistawad, on nende oimused, nimelt terawad rinna-alused oimused, kelle pikkus kakskolmandik ja kelle laius ükskolmandik jagu kala terve keha pikkusest on. Muu kehamoodu poolest on n'ad nõnda heeringate sarnatsed, et neid ka „lendawaks heeringateks“ en nimetatud. Nende elu koht on troopika ja ka paras-wöö meredes, kus neid lõpmata suurel hulgal igal pool leitakse.

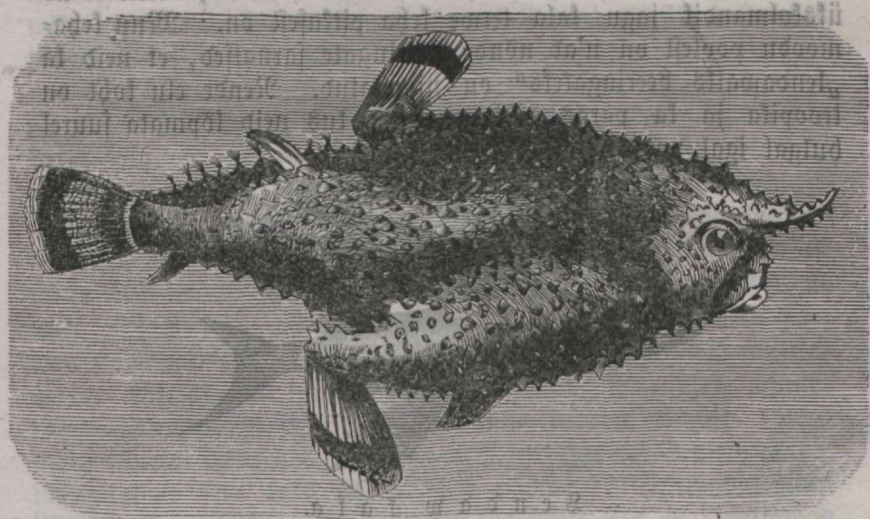
L e n d a w k a l a .

Nende ilmsiks-saamine wee peal on mõnes tükis väga imelik. Nii pea kui laew nende elu-piiride sisse on jõudnud, wõib neid, nii kaugele kui film ulatab, igal pool ümberkaudu

näha, kuidas n'ad ükskhaaval ehk hulga-kaupa wee seesi üles tõusevad, ja siis jälle kobe tagasi langewad. Kui neid keegi taga ei sunni, siis n'ad kõrgemale ei karga, kui paar jalga üle wee-pinna, kus nattufene maad edasi lendawad ja siis üheskoos jälle merde langewad. Mõnikord tuleb neid sell kombel sadande ja tuhande kaupa wee peale; siis lendawad mõningad kargemale edasi, tõised aga lasewad jälle kobe wete tagasi. Tee, keda n'ad sell kombel lendes ära käiwad, on väga mitmesugune. Parajal lennul kargawad n'ad kolm kurni neli jalga wee-pinnast üles-pooie ja langewad, kui sell kombel umbes 20 jalga maad ära on lendanud, merde tagasi; suuremal jõu-katjel wõiwad n'ad ennast aga ka 20 jalga kõrgemale wedrutada ja kolm kurni neli sada jalga edasi lennata.

27. Kaks imelikku mere-looma.

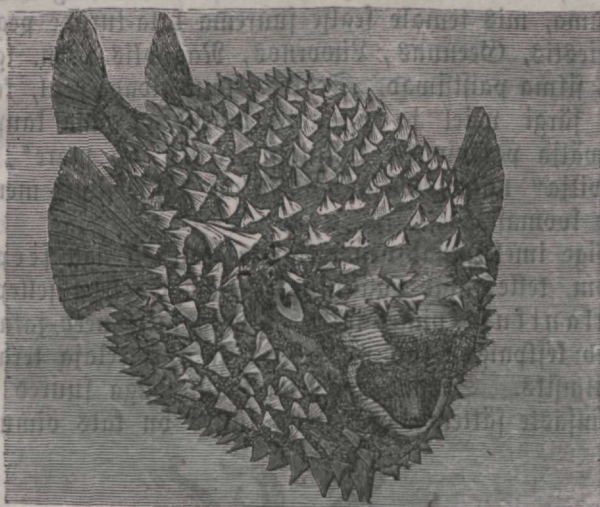
Mere sees elab palju loomi, kes nii hästi oma elu kui olu, näu kui teu poolest väga tähelepanemise wäärt on ja kelle sarnatseid maisa-maal kusagil ei ela. Kes neid kõiki jõuab nimetada? Üksi kahest tahame siin weel rääkida, misest et liig imelikud on.

Mere nahkhiir.

Esimene on mere-nahkhiir, keda igas Bõuna-Ameerika meres leitakse. Tema on 9 tolli pikk, ja selg on hele-priim,

tõhu-alune hele punane. Ta elab tõiste kaladest. Tõine tema sarnane kala, keda ka Ameerika meredes leitakse, on mere-siil. Temal on enam kui jala pikkus, kariv on hele-pruun tume-

M e r e - s i i l .

pruuni plekkidega, ja terve keha on kase tolli pikkuse okkastega kaetud, keda ta üles võib ajada ja jälle ihu külge tõmmata. Tema liha ei sööda, aga siisgi püüab teda sealne rahvas nalja pärast vähja lihaga. Õnge nõõri nähes ja kartes ojub ta laua aega õnge ümber, kunni wiimaks etewaatlikult vähja liha küllest katsub maitseada; kui õnge ei liigutata, siis läheb peagi julgeks, haarib kinni ja neelab õnge alla. Nii pea kui märkab, et wangis on, puhub ta ennast täis, läheb paksuks ja ümmarguseks, lööb rattaskuuti, ajab okkad püsti, ilmutab ennast nagu mõni wihaseks tehtud kalkun ja katsub igahilt, kelle ligi puudub, haawata. Kui näeb, et tema waew ilmaaegu on, katsub ta tõist kawalust: ta ajab õhu ja wee oma seest wälja, laseb okkad maha ja teeb ennast lödwaaks, selle nõuuga, ennast wee põhja lasta. Ei aita ka see nõu ühtegi, siis puhub ta ennast uuest täis ja hakkab jälle okkastega ähwardama. Et tal wäga wisa elu, sellepärast läheb mäng sell kombel armuta pealt waatajate rõõmuks laua aega edasi, kunni teda löppeks maale tõmbawad. Siin paneb ta weel wahwaste wasta, ajab omad okkad püsti ja ei lase mite oma külge puudutada; mõninga tunni pärast aga nõrkeb ta ära ja heidab hinge.

28. Seepia.

Kes Itaalia maal on käinud, selle mälestusest ei saa tõiste nähtud imelikute asjade kõrval ka milledagi need pildid ära kustuma, mis temale sealsel suurema kala-turude peal, nagu neid Triestis, Geenuas, Livornos, Naapolis j. m. iga päev peetakse, silma paistivad. Seal on laua-ribade peal, kelle taga müüjad särki väel ja punaste mütsidega oma kaupa suure kistaga välja pakkuvad, kõiksugu „Frutti di mare“, see on „mere vilja“ näha, kõiksugu imelikuid kalu, suuri mere-wähki ja muid loomasi.

Kõige imelikumad nende elajate seas on aga seepia, üks mere-loom, kelle jalad püü kütles seisavad, keda sellepärast ka püü-jalalikuks nimetatakse. Tõmmatakse need jalad laiali, siis tuleb kestvaigas suu morkadega ja kistja-elaja terava lõugadega ilmsiks. Silmad on keha kohta väga suured ja läigivad hirmsaste sättendades. Keha kütles on kaks oimu, kellega

Seepia.

ta oma käiki wee sees tüürib. Kõhu all on toru, kelle abiga ta, tema seest wet äkkitse välja purtslates, ojub. Selle toru sisse läheb ka ühe seestpidise raku awaus, kellesse musta wedelust kogu kogub. Seda musta wedelust tarwitatakse wärwiks

ja on maal-meistrite juures seepia nime all tuttav. Glasas ise aga tarvitab seda wedelust oma saitsmiseks, kui keegi teda taga ajab, kus siis filmapilguga wee ümberringi mustaks wärwib, nõnda et waenlase filmadest kohe ära kadub.

29. Milli-mallikad.

Milli-mallikad ehk — kuidas neid ka kutsutakse — me're-kellad, nälgid, tüüdingid on üks suur mere-loomade suguwõsa, kelle liigmetest mõningad liiwätera suurused, tõised jala laiused on, rääkimata pitka püügi-kidadest, kes küünra

Milli-mallikas.

pitkuselt wälja sirguwad ja oma kihwtise okstega weikseid loomakesi, kellest mallikad elawad, uimastawad. Kes suure mere peal on sõitnud, teda on need kella-sarnatsjed, nagu alla-rippuwa pärgadega ehitatud loomad wist sagedaste rõõmustanud, kui n'ad oma läbipaistwa, punakalt ehk kollakalt wärwitud kehadega mere-pinna ümberringi kinni katsiwad, ja kus laew ligi jõudis, oma keha täis puhkusiwad ja siis jälle kogu tõmba-siwad, et sell kombel ennast paremine wee peal hoida. Minti neid aga käega kinni wõtma, siis tunti käe külles kohe nagu nõgese kõrwetamist, et himu seesuguse püügi peale filmapill ära kadus.

So meie Lääne-mere peal on wahel nii palju milli-mallikaid ojumas, et kala-meeste wõrkudele takkistuseks ees on. Lõunapoolse meredes on neid aga weel enam, ja seal kõiksugu kuru- ja karwalisi. Ilusa kewadistel hommikutel on neid ita õige ligidal mere kalda ääres nähe. Uhab neid mõni laene koge-

mata kuiwa kalbale, siis kaduvad ei misgiks ära, sest nende keha-koutus on nii wehine, et kui neid karastamata paberi peale pannakse, neist muud ühtegi järele ei jää, kui nende kuju, kes seal wälja näitab, nagu oleks ta pliatsiga paberi peale joonitatud.

Milli-mallikate suu on keha alumise poole külles, allarippuwa püügi-kidade wahel. Sugu sigitawad n'ad munade teel. Neist munadest ei sünni aga mite otsekohe mallikad, waid polsiipi-sarnatsed tõugud, sellest mallikad urvamise teel sünniwad.

30. Polsiipid eht koralli-elajad.

Polsiipid eht koralli-elajad on wee-loomad, kes mere põhja külles kinni seisawad ja sellepärast mite ühest kohast tõise ei wõi käia. N'ad on nagu wahel-loomad taime- ja elaja-riigi wahel. Nende kuju on karika sarnane, ülespoole pööratud suuga, keda katsumise sarwed sisse piirawad. Suust wiib awaus lühikese mao-kotti sisse, kes omalt poolt jälle oma alumise augu teel ühe keha-tõonestusega ühendatud on. Kõik polsiipid näitawad ennast munade teel edasi sugutawat, aga weel tutta-

Polsiipid eht koralli-elajad.

wam ja jõudsam on nende sugutamine urvamise läbi. Need urwad ajawad igal pool keha seest wälja ja signewad igauks ise elajaks. Sa, et n'ad pea all pea ülewal pool wälja ajawad, pea enam

ehk vähem tõine tõist läbi kaswawad, ja pea suuremal pea weiksemal mõõdul ära lubjastawad, seeläbi sünnivad poliipi-puud, kellel kõiksugused imelikud kujud on.

On poliipisti, kes iga pehmeks jääwad, tõisti jälle, kelle keha=katte ja wähe=seinade sees paljalt üfsikud lubjajaukeseid ennast äralahutawad, aga mite kindlaks telinguks ei saa. Suurema jau poliipide juures aga lubjastab üfsiku loomade keha=katte täitsa ja korrallisel kombel ära. Seal on siis üfsi päu-lagi katsumiste sarwedega pehmed, kõik muud keha=jaud kaelast kuni jalg-tüwini on luu=sarnatselt ära lubjastanud. Et poliip siisgi et asi wõib kaswada, tuleb sest, et need lubja=jaud ennast, nagu inimese luu sees, wälja lahutada ja tarwitatud mõõdul jälle uuendada wõiwad. Aga mite ainult üfsiku poliipide kindlad keha=jaud ei ole sell' kombel elusad, waid ka wähe=seinad üfsiku poliipide wahel on täis toruteft, kust toidu=mahl läbi läib ja ka ühe poliipi mao=dõnestuse seest tõise looma sisse wõib woolata. Nõnda on poliipi=puu üks imelik loomade ühendus, kus üks kõiki ja kõik üht toidawad, ning kus terve selfsite osaks saab, mis iga üfsik loom on ja mis ta sööb.

31. Mere=niglas.

1. „Kes teist, rüütel ehk kannupois,
Sulgeb mere põhja kasta?
Kuldse karika wiskan ma —
Wiru jo wõttis ta neelates wasta.
Kes ta sealt jõuab wälja tuua,
Wõtku ta päriseks omale juua!“

2. Kuningas wiskab see sõnaga
Karika kõrgelt kaljult wete,
Winnab ta järsku kalda pealt
Sulguja mere Kariibduse kätte.
„Kes see julge, weel ma küsin,
Et siin alla kastma usin?“

3. Aga ei rüütel, ei kannupois,
Keegi ei taha ta soowi täita,
Näewad wulinal woolawat merd,
Üksigi ei himusta karikat wõita.
Kolmalford kuningas hüüab siis ahwa':
„Kas ei keegi teist nii wahwa!“

4. Kui ta rüütlib ta nüüdgi wait,
 Waata! seal astub wirgal sammul
 Kannupoistest üks julge mees,
 Wiskab seljast käte rammul
 Kuue wõõga murule maha —
 Waatjate imestus kustu' ei taha.

5. Astub ja waatab kalju pealt
 Sügawa, wahtuwa mere hauda,
 Kus Kariibbus neeland wee
 Wõttab praegu wälja sõuda,
 Pimedast põhjast ted' wirutada,
 Mõirates, pittse kohinaga.

6. Meri, see lõõtsub, mürioseb, keeb,
 Kui t'al wet oleks tulega sõõta,
 Laewani tõuseb ta auraja waht,
 Laeneid ilm'otsata wõttab ta keeta,
 Sügawast põhjast neid ilmale tuna,
 Nagu ta tahaks weel mere lüna.

7. Lõppeks jääb ommeti soiku ta wõim,
 Aga must pragu walges wahus
 Näitab all, kui haigutaw haud,
 Piskast pimedust põrgu lõhus,
 Kuhu lõit laened end' wautawad,
 Wiru põhja nüüd kautawad.

8. Enne, kui tagasi woolab woog,
 Annab nüüd mees ennast Sumala hõole,
 Rahwa heitind kiljul jo
 Wiru wiib ta alla, kui noole;
 Pole seal kahetsusel mahti,
 Ennast ei ilmas see suu tee lahti!

9. Bagusi jääb nüüd mere pind,
 Sügawus üksi hundab wooga,
 Kuulda on kohkund rahwa suust:
 „Rahwa noormees, Sumal sooga!“
 Dhus siis teda odada wõtt'wad,
 Runni wooled tagasi tõtt'wad.

10. Wiskatsid alla ja oma kroon'
 Delbes: „Kes see krooni toob üles,
 Wõtku ta, olgu kuningas!“

Wii oma palk, t'al õnnetus külles!
 Mis seal hulguja sügawus mattab,
 Seda igawest pimedus kattab!

11. Mittu laewa jo langesid
 Wirust wirutud lennates alla,
 Aga üksi möla ja mast
 Waagisid hauast puruselt walla'. —
 Kuule! jo tagasi jälle kohin,
 Sügawa wiru wirastaw nohin.

12. Sälle meri müriſeb, teeb,
 Kui tal wet oleks tulega sõõta,
 Laewani tõuseb ta auraja waht,
 Laeneid ilm'õfata wõttab ta teeta,
 Sügawast põhjast neid ilmale tuua,
 Nagu ta tahaks weel mere luua.

13. Waata! pimedast rüppest seal
 Tõstab kui walge luit end' üles,
 Walendab weest üks käsi ja õlg,
 Sõuab siis kärmest laenete süles;
 Peasnud ta on, ja ta pahem käsi
 Karikat kõrgel hoides ei wäsi.

14. Hingab siis laua ja sügawast,
 Teretab päikese paistuse sära.
 Rahwas suust suhu hüüawad:
 „Wäljas! ta elab! ta peasis ära!
 Wirastus-haud ei saanud last mahti,
 Peastis hinge sealt elusalt lahti!“

15. Astub siis rahwa saatmisel,
 Kuninga ete põlwile heidab,
 Annab ta kätte karika,
 Keda ta tüttar wuinaga käidab
 Ja meest tõttab kosutama;
 See aga lugu juttustama:

16. „Olagu kuningas! Rõõmus ka
 Olgu, kes hingab päikese walgel!
 Aga seal all' on hirmus ta,
 Argu inime' mõistuse palgel
 Ilmas see järele uurima tõtt'u
 Mis seal pimedus igawest' kat'tu!“

17. „Wälgu kiirusel langefin ma,
Tuli seal wasta m'ul' alusjõgi,
Ja mind winnas nüüd edasi
Woolte kahetordne wägi,
Umberringi mind keerutades,
Meelest meeletult pöbritades.“

18. „Seal m'ul' Sumal, mo palwe peal,
Maitas hirmsas ahastuses
Kalju, kellest ma kinni sain,
Elu peastes sügawuses.
Siit ka leidsin ma karika üles,
Kus ta rippus korallide külles.“

19. „Poleks ka muudu ta käte saan'd,
Sest ilm'otsata hauad weel täitsid
Mere pimeduse mo all,
Kus m'ul' filmad jahma'tes näutsid
Segu kihinal pisuhändi,
Wirastus-loomi, piduhändi.“

20. „Tõiste wahel kobisesid
Tortis tõuswad wõsujalad,
Mere siil ja kalju puul,
Hirmsa näused härja kalad,
Maitas hai mul, see mere löwi,
Ahward'es oma hamba tüwi.“

21. „Jälestus tuli jo peale mul,
Seal üks sadajalgne weel ojus,
Abnitses hirmsa löuaga mind,
Lastsin nüüd lahti kartuse tujus;
Rohe ka langefin wiru kätte,
Kes mind mo õnneks tõi pääwa etc.“

22. Imekspannes, mis praegu ta tõi
Kuulnud, hüüab kuningas wasta:
„Sinu on karikas, aga ka
See mo sõrmus, tahad sa kasta
Weel kord alla sõnumeid saama,
Kõige alumast põhjast neid tooma!“

23. Aga meelitabes nüüd
 Ütleb ta tüttar, kelli' hale süda:
 „Isa, sest mængust ehl küll' jo saab,
 Mis ta teinud, kes julgeks seda!
 Laske, kui soovi ihkate täita,
 Rüütlid ka oma wahwust näita!”

24. Kuldse karika kuningas seal
 Wirutab merde wiibimata:
 „Lood sa ta kõist korda wälja weel,
 Tahan sind rüütliks siis ülendada,
 Sule see paluja neitsi la anda,
 Abikaasaks täna weel panda!”

25. Kannupoisil see toutus
 Wõttab kõik meeled forraga wangi,
 Kuninga tüttar punastab,
 Nõrkeb mines'tes rohu sängi;
 Seal, et nii kalli palga wõidab,
 Alla mere põhja ta heidab.

26. Näitse küll edasi, tagasi
 Wirust woolesti müriinal wiivat,
 Waatab küll alla armatsew film,
 Rust kõik laened ülesse keewad
 Wälja winnates wiru söögi,
 Meest aga tagasi ei too keegi.

(G. R. Linnutaja.)

32. Mere kaldal.

Laene weereb laene jäljel,
 Wetewoode weeretusel,
 Kiigel kalda kalju wasta,
 Lõhkeb wahus wasta kallast,
 Luijutelles wete tolmu,

Märga auru kallastelle;
 Aga ei too sõnumida,
 Kostmist ial küsijale.

Laene weereb laene järgel,
 Betewoode weeretusel,
 Riigel kalda kalju wasta,
 Lõhkeb wahus wasta kallast!
 Meie elu laenekesed
 Weeretawad õhtu wilul
 Kõikutelles kalmukünka,
 Mättamuru waiwa alla;
 Tähesilmad waatwad taewast,
 Kuu waatab kõrgeelta,
 Päike paistab rõõmu pälgel
 Lahkujaida, magajaida.
 Aga keelt ei ole kalmul,
 Sõna ial tähte juusfa,
 Kuu ei oska kõneleda,
 Ega päike pajatada,
 Küsijale wastust anda.

(Kalewipoeg, III. 827—851.)

(Ajatunnid 3. D)

32. Wier lalpal.

Laene weereb laene järgel,

Betewoode weeretusel,

Riigel kalda kalju wasta,

Lõhkeb wahus wasta kallast!

Meie elu laenekesed

IX. Maapiind ja tema riffus.

33. Elu kiwide sees.

1. So tuhanded aastad otsa toob inimene maa rüppe seest nii hästi omad sõariistad waenlase wasta, omad marmorilauad ja liiwakiwid suurte meeste mälestuse sammasteks, oma soola toitute täienduseks, nagu ka oma põletamise matteriali mettallide sulatamiseks wälja; jo tuhanded aastad otsa lastab inimene mere laenete alla ja kaewab maapealsed kaljud läbi, et sealt kõiksugu warjulseiswaid warandusi pääwa walguse ete tuua. Auru=masinad ja wee=rattad, tuul ja tuli on temale sügawuste läbiuurimistes abilisteks pidanud heitma; aga nii palju kui aastaid need maa=alused waranduse=tagawarad ka jo saaki andsiwad, nende riffus on siiski weel äraarwamata suur, maa õnnistus ilmlõpmata. Tardund kiwi räägib ka Sumala auust, ja imed maa sees on niisama suured, kui maa peal. Aramõistmatad looduse wäed sünnitasiwad pimebas töw= majades kristallidele nende korralised kujud, moendasiwad soola neljanurgaliseks teringuks, roidkiwid kuueruudulise piiramiihideks, kõnsitasiwad ühel kristallil tema nurgad, tõisel tema serwad ära, ning wõisiwad n'ad ilma keeluta talliteleda, siis seadsiwad n'ad seefuguse osawusega nende kristallide üksikud ruudud koku, nagu oleksiwad n'ad preedimõõtjat ja ekrit tarwitunud, silitasiwad iga ühe külje siledaks nagu ära=ihutud terase, ja andsiwad kõigile ühe paistuse, nagu teda kõige osawam kunstnik järele ei jõua teha.

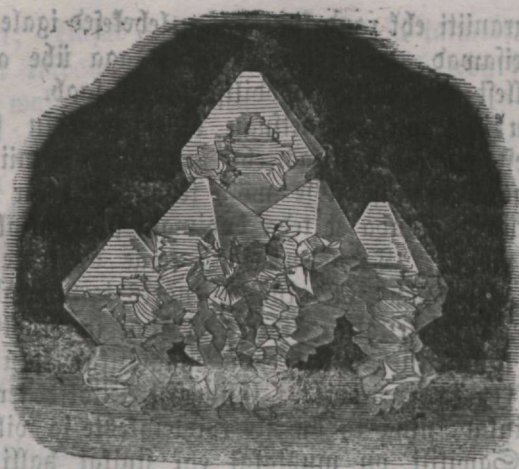
Kiwiil, kellest meie jalg üle käib, on ka oma elu. Tema sees küll toitu ei woola, ja temal ka südant ei ole, kellest veri läbi tulsuks; aga üks sala wägi ühendab igal filmapilgul ühe aimu tõise külge, et n'ad mite tolmuks ära ei lagune; ja nõndasama on igal filmapilgul üks tõine wastane wägi tegew, et kaal ühetasaseks jääks. Nagu tõmbamise= ja põgenemise wäed suures maailma lautuses kõik taewa ilma=maad nende tee=radabel hoiawad, nõnda wõitlewad sarnatsed wäed nägemata wibrastustes kinnipidamata ka tarretand kiwi sees edasi, et tema kaju alles hoida.

2. Aga mite üksi lõwad kiivid ei seisa maa sees warjul, waid ka terwed elaja- ja taime-riigid on tema sisse maetud, kus n'ad meile ühest ära kadunud wanaaegsest loodusest tunnistust annawad, keda üksigi film ei ole näinud, kui üksi Tema film, kelle wägewa sõna peale mäed maa seest üles ajastwad ja orud ja mered oma paikadesse asustwad. Ka kõrge mägede peal, kus niüüd karjus oma karja hoiab ja lütt wiledaid metsloomi taga ajab, leitakse õitsewa muru-pinna alt mere-elajate järele jäänud jagust, kes korra wee sees, kelle laened maa peal edasi tagasi liikustwad, ennast rõõmustastwad. Rikkast loikust on surmal suure ja weikse elajate seas olnud. On ommeti mõni neist elaja-lehadega täidetud kiwidest nii raswaga läbi tunginud, et n'ad põlewad nagu küünla toht, keda tule käes hoiti; leitakse ommeti terasel läbikatsumisel, et kakskolmandik jagu kriidist ära kadunud loomade karpidest kogu on seatud. Merel on siin surnumatja amet olnud, ja imekspannes näeb inimene neid luu-waremeid neis esimestes surnu-aidades, kuhu elementide wägewa wõitlemistele all need kõige wanemad surnukehed maha maeti. Ka terwed uhked metsad mattis lahtipeasend meri mulla alla maha, nagu tahaks ta oma surnu-aidadele ka leina-kaski ja nuttu-pajusi ehteks anda. Kiwisütte näul kaewame niüüd neid huffa läinud metsi maa seest jälle wälja. Kõnsaga täidetud wähe-lademete seest leitakse weel küllalt peenikesi lehtede sisselõitutud kujukst üles, ka puu tüwisi, kes weel püsti seisawad, nagu nad kaswastwad. Aga eht küll nende metsade kask wägen wõis olla, siiski on n'ad taime seltside poolest wäga wähesed olnud. Sõnajalad, osjad ja karukollad on sagedaste ainsad taimed, kes tihkelt koos olid kaswanud. Elajaid on seal üksi wiirastuse kujukst ülesleitud.

Nõnda seisab terve endsepõline maailm mullarüppe sees warjul ja awalbab meile keset tardund kiwi üht ammugi kautsi läinud elu. Kui aga kõige wägewam käsi elementidele nende pitka wõitlemistele piiri ära oli määranud ja neid isekeskes korrale seadnud, seal tungis selle surma-waibas seiswa mulla seest uus elu walguse ete, wana põrm asus uue loomadeks kogu ja läbi selle uue looduse lõlastwad weel ellamad healed ja weel kaunimad laulud, kui wannast.

34. Kiwi-riigist eht mineraalidest.

1. Mineraalidets nimetatakse kõik neid kindlaid olusti, keda mullapinnast wõetakse, ning tehakse wähet nende ja

K r i s t a l l i d.

eluaualdama ehk elaw=olluste wahel, kes elaja- ja taime-²ruugist wälja signewad. Mineraalid on kas ilma kindla kujuta, nagu näituseks kallis opaali kiwi, ehk neil on kindel kuju, kes mitmest korralistest siledast ruut=²küljest koku on seatud. Seesugusi korralise kujuga mineraalid nimetatakse ka kristallideks. Enamast on neid ühe joone suurusest kunni poole tolli pitkuseni, mõnikord aga ka jala suuruseid. Oma raskuse ja kindmause poolest ei ole n'ad mite ühewäärilised, aga läigiwad enamast kõik, on sagedaste ilusa karmalised, ja kargawad, kui neid äraldhuti, jälle sellesama ehk sarnatse kujudeks katti.

Kõik kiwistikud ja kaljud on seesugused kristallide ühendused, kuhu neid suurel hulgal koku on heitnud. Need kiwistikud ja kaljud wõiwad kas ühest ainsast ehk mitmest mineraali seltsist koku olla seatud. Mõnda on näituseks lubja kiwi ühe ainsa mineraali, see on lubja-pao kristallide ühendus; wilgu=²kilt aga on kahe mineraali kristallidest, see on wilgukiwi ja roidkiwi ehk sömerkiwi koku seatud; graniiti=²ehk raudkiwi ja gneisikiwi on kolmest mineraali seltsist: roidkiwi, põldpaost ja wilgukiwi.

Teadust, kes üksiku mineraalidest räägib, nimetatakse mineralogia teaduseks, aga kes kiwistikude ja kaljuseltsidest üleüldse õppetust annab, geognosia teaduseks.

2. Suurem jagu endse- ja põhjus=²mägistikusi on graniiti=²gneisi- ja wilgukilt=²kiwi ühendused.

Graniiti- ja gneisi=²kiwi kokuseadmist roidkiwi, põldpaost ja wilgukiwi nimetatakse jo ülewal. Wähe nende juures

on see, et graniiti ehk raud-kivi wilgu-lehekesed igale poole üks-tõisest äraseisawad, gneissi juures n'ad aga ühe ainfa poole lähewad, kellest kivi täitsa wõõbilise karwa saab.

Wilgukivi on mitmetsugu ollustest kogu seatud, on karwa poolest walge, hallikas ehk pruunikas ja nii pehme, et temale küünega pragusti sisse wõib teha. Tal on mettallisar-nane läige külles, nõnda et teda õppimata film kullaks ja hõbe-baks wõib pidada. Teda on väga kerge õhukeste lehekesteks äralabutada, teda sagedaste afna ruutudeks tarwitatakse. Kõige ilusamat wilgukivi leitakse Siberi-, Krõwni- ja Kootsimaal.

Tõised kaljuseltsid, kellest endse mägistikud kogu on seatud, on wilgukilt ja sawikilt. Gfimesest leitakse iterwed mäed, kaljud ja künlad, ning ta on üks roidterakeste ja wilgulehekestest ühendus. Sawikilt on mustakat ehk sinikat halli karwa ja teda tarwitatakse nimelt sagedaste koolis kirjutamise tahwliteks, krihwliteks, luiskudeks n. n. e.

35. S o o l.

Terwe mineraali riik jautatakse nelja jatu; need on: metallid, põlejad mineraalid, mullakad kivid ja soolad. Wimastest on mitmed, nagu kõõgisool, salpeter, kloor-resool, kallistubhl j. m., väga pruugitawaks saanud, nimelt wärwi- ja trükkimajades, klaasi wabrikutes ja seebi-tegijate juures. Kõige enam aga tarwitatakse meie kõõgi-ehk teedu-soola. Tema ei tohi ühegi söwma-aeal puududa, saagu n'ad wärsti lossis ehk saunamehe urtsikus peetud. Selle eest on teda ka nii palju olemas, et temaga kõik maisa-maad meie maakera peal wõimalik oleks ühe soola-lademega kinni latta, kelle kõrgus mittu sada jalga möõbaks.

Teda on aga ka peaaegu iga allika wee sees, igas taimes ja mullasugus weiksel möõbul leida, suurtest soola-lademetest rääkimata. See soola suur laiatalutus ei ole mite kogemata, waid awaldad Sumala lõpmata suurt tarkust, teda meie igas loobuse seadmises äratunneme. Ilma soolata ei jõuaks meie mago mite kõik neid toidu-ollusi äraseeda, teda meie oma üles-pidamisels tarwitama; ilma soolata ei oleksiwad toidud selle-pärast inimesele mite palju wäärt; jah, ka taimede elule lähew soola hädaste tarwis. Mitmesugustel teedel saab teda selle-pärast iga elandusele osaks. Taimed saawad teda mulla ja

rihma seest; elajad leiavad teda liha ja taimede seest, kellest n'ad ennast toidavad; inimene aga mõistab teda ise kunstlikul teel omale valmistada ja pruugitavaks teha.

Raks ollust on soola sees väga ligistikuliselt ühendatud: esimene on üks helesäikiv mettal, naatriumiks nimetatud, tõine üks kange kibvi, hloor, kes silmapill äratappab, kui teda puhtas olekus sisse hingatakse, naatriumiga ühendatud aga meie pääwalikuks toiduks on, ilma et mingisugust kahju teeks. Soola saame osast kindlas olekus kivi-soola, osast suland olekus allika-soola näul. Esimest saadakse seeläbi maapinna seest kätte, et teda kangidega, labidatega ja ka püüsirohuga lahti lõhutakse, tõist aga peab esite wee seest välja lahutatama. Seba väljalahutamist saadetakse keetmise teel korra, kus juures weest äraaurab ja sool suurte pannide põhja järele jääb.

Wäga rikkas soola poolest on Austria maa, nimelt see jagu, teda Galitsiaks nimetatakse. Seal on terwed mägistikud ja jõed soolast ja iga aasta kaevatakse mitu miljon puuda maa seest välja. Mõned soola kaevandikud on seal jo ligi kakstuhat jalga sügavad, tõised 7000 jalga pikkad ja 3000 jalga laiad. Ka Prantsuse, Inglis ja Hispaania maal on soola-kaevandikusi, aga mitte nii suuri, nagu Austrias.

36. E l a w h ö b e .

Kes palaw-wöö maades elab, kus weest talwe aeal ei jääks ega lumeks ära ei tardu, sellel wõib küll imelik näidata, kui temale meie maadest räägitakse, kus weest talwel kivi-kõwaks läheb, nõnda et temast wõimalik on künnasi kõrtside ete ja keltusi liigulaskmiseks valmistada. Aga mis sina seest armad, et meie juures üks mineraal on, teda sa nagu wet klaasi sisse wõid walada ja tilgataupa jälle välja lasta jooksta, kes aga maades, kes meie maast weel külmemad, ka nagu weest ärajäetab, nõnda et teda kõiksugu riistadeks wõimalik on tarwitada! See mineraal on elawhõbe. Meie juures ei tardu ta ilma siigi ära, waid jääb ifa webelaks, ning täidaksid sa ühe tiigi temaga, siis wõiksid tema peal raste raud-paadiga sõitmas läia. Tahaksid sa aga ühe hõbedast tehtud paadi sõiduks wõtta, siis saaks temaga lugu nagu subkru tülkiga olema, teda wee sisse pistab, ta saaks elawhõbede tiigi sisse ärasulama ja sa saaksid uppumise kartu-

ses api hüüdma. Märjaks-saamise pärast ei oleks aga ühtegi kartust tarwis, ka mitte allalangemise pärast, sest sa võiksid selle tiigis ujuda, ilma et ujumist enne oleksid õppinud; aga sest tiigi vedelusest ei tohiks sa ka ühtainust tilka alla neelata, muidu oleks so elu otsas, sest iga tilk on kühvt. Paneksid sa ühe riista elawhõbedaga tulele, siis saaks elawhõbe auru näul õhu sisse tõusma, niisama nagu west tulel auru näul õhu sisse ülestõuseb. Aga nagu wee-aur külma kaane külles, leda keeduriista peale seadsid, jälle tilladeks toku asub, nõndasama on ka elawhõbede auruga lugu, kui ta ära jahhtub.

2. Besu juures ei ole küll elawhõbedat võimalik tarvitada, sest ta ei tee märjaks; aga selle eest on ta mitme muu asja juures suureks tuluks. Nagu öeldud, hõbede sulatada oma sisse ära ja on temale üks hea sõber, leda ta üles otsib. Sest hõbe on üks ülemat-seltsti mettal, kes näutu kiwide sees warjul seisab, kus ta pealegi tõiste olluatega, nagu näituseks wase ja wääwliga ühendatud on. Mäemees aga tunneb neid kiwa wäga hästi ja ei lase ennast nende wäljaspidisest inetu näust mitte petta. Ta lõhub nad latki ja ajab nad tulle tuliseks, kelle läbi wääwel nende küllest ära lahjub, kes tuld nagu oma kõige suuremat waenlast kardab. Tahaks nüüd mäemees järele jäänud kiwipuru seest hõbedat näppudega wälja hakkata korjama, siis saaks ta teda sealt ilmaaegu otsima, sest ta on nii weikseis ebemetes wasskiwi sees warjul, et teda sugugi näha ei wõi. Sellepärast purustab mäemees omad kiwid weel peenemaks, kinni n'ad täitsa jahuks on saanud, puistab selle kiwijahu tõrre sisse, kes nagu westi kiwi ümber käib, ja paneb lõppeks ka hõbede sõbra, see on elawhõbede, waadi sisse. Rõõmsaste hüppab nüüd elawhõbe weikse tillade kaupa tõrres ümberringi. Wasega temal ühtegi asja ei ole, aga hõbedast wõttab ta ühe ebeme tõise järele oma sisse üles ja tant- sid ümberaetud tõrre sees nii kaua edasi tagast, ülesse alla, kinni kõi hõbe temaga ühes tant- sid. Siis on tema tant- simise himu otsas, tema üstikud tilgad heidawad ühte tompi ja jääwad wagaseks. Mäemees aga wõttab n'ad nüüd tõrre seest wälja ja paneb n'ad tule kätte. Seal tuleb sõpradel lahumine, sest palawus ajab elawhõbede auru näul ära ja hõbe üffi jääb järele. Seda elawhõbede auru aga ei lasta kantsi minna, waid ta tõuseb torude sisse üles, kes külma wee sees seisawad, ja peab siin ärajahutama, et pärast jälle uueste hõbedat tema peiduloh'adest üles wõiks otsima hakkata.

Elawhõbedat tarwitatakse weel mitmel wiisil. Kuldsõpp kullatab tema abiga hõbedat nii ilusaste ära, et hõbe nagu kuld wälja näitab. Pöegli-tegija kinnitab temaga pealegi walgetina nii kindlaste klaasi külge kinni, nagu liimitud. Maalmeistrid teewad temast ühe ilusa punase wärwi, sell' kombel, et üks jagu wääwlit kuue jau elawhõbedaga kunstlikult loku segawad. Kui seda segamust õigel kombel käsle wõetakse, siis sünnib tawt ülewäl nimetatud punnane wärw, keda kinnawereks ehk sinoo briks nimetatakse.

Alma-klaasi ja soojamõõtja torude sees on elawhõbedat ka wist jo iga lugeja ise näinud. Ka rohuks haiguste wasta tarwitatakse teda mitmel wiisil. — Waata, nõnda on ka lihwit mõistliku inimese käes tema alandlik truu teener.

37. K u l d.

Kuld oma ilusa kollase karwa ja oma kauni läigiga on jo wanast aeast saani inimeste tähelepanemist oma peale tõmbanud. Sa kui õige teraselt tähele paneme, siis leiame, et ta ka tõeste üks ilus metall on, nimelt sellepärast, et ta millasgi ei roosteta, kunagi mustaks ei lähe ja mudal tema peal kaua kestust ei ole. Sellepärast müüb aga ka inimene sagedaste oma südametemale ära ja peab teda liig kalliks, sagedaste kallimaks kui head südameteadmist. Palju parem oleks, kui ta teda omale eeskujuks wõttaks ja selle eest muretses, et tema süda puhtaks jääks nagu kuld.

Üks nimetamise wäärt kombe kulla külles on tema suur wälja wenimise wõim. Üks kuldtükk, kes teadupärast weel weiksem on kui 10 koppikune hõberaha, lasew ennast kautades nõnda wälja wenitada, et temaga ratsameest terwe hobusega ühe ära wõib kullatada. Odawama metallidest, nimelt hõbedast tehtud asju tõmmatakse sagedaste õhulise kuld-karraga üle ja näewad siis wälja, nagu oleksiwad puhtast kullast tehtud. Nõnda näitab ka mõni inimene wäljastpoolt sagedaste palju parem wälja, kui ta seestpoolt on, mis temale aga wäga wähe auu sisse toob ja kaua ka warjule ei jää.

Kulda leitakse osast jõe liiwa ja laenetest wälja uhetud mulla seest, osast kõiksugu kiwide wahelt maa alt. Kõige rikkamad tema poolest on Ameerika, Weneriit, Aafrika ja Austraalia. Ameerika pooljare Kalifornia peal ja Austraalias leiti mõne

raasta eest tagasi nii suurt kulla tagawara mulla sees olewat, et usin korjaja nädalaga rikkaks meheks võis saada. Aga wae-walt oli see asi kuulsaks saanud, seal wõolask ka jo igalt poolt inimesi sinna, ka Euroopast. Igauks tahtis ilma waewata rikkaks saada. Mõni aeg otja läks korjamine ilma taffistuse ta edasi; kui aga kulla himuliste arw iga pääw suuremaks kaswis, tõusis pea taplus ja riid parema kohtade pärast nende seas, ning mõnigi mees on omale kulla asemel surma leidnud. Sellest näeme selgeste, et kuld iseenesest inimesi õnnelikuks ei tee. Sellepärast meie ka ei taha nuriseda, et meie kodumaa tõiste maade kohta kulla poolest nii waene on. Selle mettalli kaewamise asemel tahame toidutawat wilja oma maa peal harida ja omale rahulise südame alles hoida.

38. H ö b e.

Höbedat on peaaegu igas mägistifus leida, kusagil aga nii rohkesti, kui Lõuna-Ameerikas, kus höbedat spooni üles on leitud, kes nagu müürid kivistifude wahelt wälja paistiwad, sest et neid wihm ümberingi paljaks oli uhtnud. Aga arwa on teda puhtas olekus leida, waid ita tõiste mineraalidega ühenduses, nimelt sagedaste walge-tinaga. Põletamise ja sulatamise teel, nagu ka elawhöbedat abiga lahutatakse höbe nende mineraalide seest wälja. Nagu kullast, nõnda tehakse ka höbedast kõiksugu riistu ja raha. Et ta aga pehmem on ja tarwitades ruttu ära kulub, sellepärast segatakse teda kõwema wasega ühte, kelle läbi ta omast läigist ühtegi ära ei kauta.

Ka oma wälja wenimise wõimu poolest on ta kullast alam. Siisgi on wõimalik ühe kraani suurust höbedat iwakest, mis nii palju on kui 60^{nes} jagu ühest kwentiniist, üheks 400 jalga pikkaks traadiks wälja wenitada.

39. W a s i l.

Wase karwa tunneb igamees nende wass krossidest ja koppikatest, kes enam santide kui kuningate pihku puuduwad, ilma kelle ta aga siisgi wõimalik ei ole läbi ajada. Haljastamise teel heidab wasele palju heledam karw külge, mis küüritud

tattalte juures tähele võib panna. Et ta aga ühenduses tõiste metallidega täitsa kollaselt läheb, seda näeme waluswase juures. Sest waluswast ei ole muud ühtegi kui üks wase ja pialteri (zingi) ühendus. Waluswase karm läheb kulla karmwaga nii wäga ühte, et jo mõndagi meest, kes asja tundja ei olnud, temaga arapetteti. Waluswaste tarwitatakse peaaegu enam, kui punast waste, sest mis ei walmistada temast köit? nõõpa, riistu, kard, traati, trummist, mäguriistu, künulajalgu, ja kes teab weel, mis köit! Siisgi on waluswase riistade juures niisama palju ettevaatamist tarwis, nagu wase riistade juures. Tuleb mõni happus nende ligi, siis sünnib sini küür, kes hirmus kibwt inimesele on. Sellepärast tinutatakse ta wast-riistad seest ära. Ei panda mitte ühtepuhku tähele ja ei saa tinutus mitte wabel jälle uuendatud, siis võib ta mõnest kohast arapudeneda, ja sellest on küllalt terve perekondade arakibwtimiseks.

Üks omandus, kes wase weel wäga kalliks teeb, on tema kange heli. Ilma wasete ei saaks meie aisa ja kiriku kelladel millasgi nii mõnus heli olema, nagu nüüd on. Kellade tarwis ei wõeta ega mite puhast waste, waid teda segatakse walge-tinaga ühte. Wida paremine kella-walaja neid metallist mõistab ühendada, seda parem heli kelladel on. Kuljuste kohta mõjub jo wast üksi, õige heleda kella-kestele wõetakse natukene hõbedat sêta. Uuemal aeal on ta terast hakatud helitamise riistadeks tarwitatama, ning seinakellade sees on jo ühest ainjast terase wedrupaelast küllalt tunniarwu löömiseks. Ei tahaks uskuda, et nii õhukesed metalli-tükid nii wägewat heli wõiwad teha.

40. Raud ja tina.

1. Köitide metallide seast on küll raud ja tina kõige odawamad, aga siisgi inimese-seltsile üleüldse kõige tähtsamad. Kes peab tükkine rauda ehk tina suureks asjaks? Neid wisatakse kõrwale, nagu liiwa ja kivi-kest. Sa siisgi walmistawad inimesed just neist metallidest omad kõige tulusamad asjad, ilma kelleta meie pooled metsalised oleksime. Sest küll kurb lugu oleks meiega, kui omad wasarad, kirwed ja nuad kividest pealstine tegema, ehk omad adrasahad ja labidad üksi puust walmistama, ja omad hooned ilma naeladeta ehitama.

Ja kui naistel nõelad ja käärid puudusivad, mis siis? — rätseppast sugugi nimetada. Kellega lõõksime omad wanferrattad ära ja kellega teeksime oma hobuste labjad julgeks? Luffusi meil ka ei oleks aitade ete panna, ning püssidest ja mõõkadest ei oleks enam juttugi.

Eh! jälle, kui meil tina ei oleks, kust võttaks siis kütt omad kuulid ja haavlid, ehk raamatu-trükkija omad kirjatiipud, kellega nii odawalt raamatuid ja aealehta jõuab trükkida? Oma püsside abiga, kellega jo kaugelt elajaid võime haavata ja tappa ja kelle pauf ühtlasi ka ehmatust sünnitab, on meil üksi võimalik olnud, metselajate hulka nõnda wähendada, et n'ad meie põldudele ja meie enese elule enam kahju ei wõi teha. Kõige suurem tähtsus on aga tinal raamatu-trükkimise kunsti juures, keda Suhan Gutenberg (surnud 1468) esite ules leidis. Tina pehmuse karastamiseks pannakse temale nattufene ansmooniumi (rabanduse kivi) saka, ning sellest segamusest walatakse kirjatiipud, kellest igal ühel oma täht otsas on. Need kirjatiipud seadab trükkija siis nõnda üksteise kõrwa, nagu raamatu kirjutaja ete on kirjutatud, woiab n'ad musta wärwiga üle ja trükkib n'ad paberi peale. Sell' kombel woiwad tuhanded inimesed ütlemata lühikeste aea sees seda lugeda, mis üks mees wälja on mõtelnud. Müüd wõib igalüks, kes lugema on õppinud, aealehtede seest kohe leida, mis Ameerikas ehk muial on sündinud; ta näeb, mis sugust uut kaupä linnadesse on toodud ja kelle hinna eest ta oma enese põllutöö andeid ära wõib müüa. Mis aga kõik raamatuteist võimalik on õppida, seda ei jõua üksgi inimene ules rääkida, sest keegi inimene ei jõua seda kõik äräõppida. Piibel ja kalender küll kusagil majas enam ei puudu; ilma tinata ja raamatu-trükkimise kunstita oleksivad n'ad aga ka rikkama inimestele liig kallid. Enne Gutenbergi sawad kõik raamatud kirjutatud ja seesugune kirjutatud piibel oli siis nii kallis, et teda waraste pärast ahelatega seina külge kinni pandi.

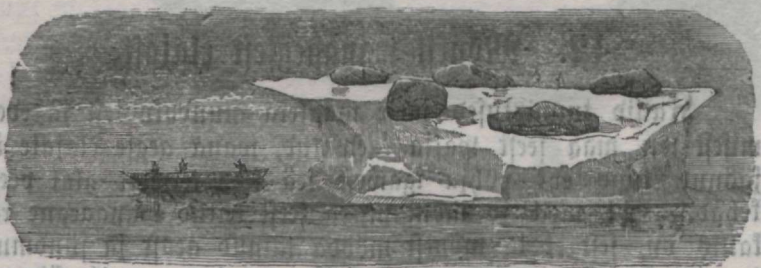
2. Kõige suurem hull rauda tuleb Inglismaalt; ka Wenemaa raud on uuemal aeal kuulsaks saanud. Teda sulatatakse sütte abiga suurtes ahjudes ärtsideist wälja. Seda ahjust wälja tulnud rauda nimetatakse osmaniks, malwiks ehk paja-rauaks, ja temast wõib kõiksugu riistu, plaatisi, ahjust n. n. e. walada. Seppise tööde peale ta aga weel ei kõlba, waid jaks peab teda enne latti-rauaks ümber muudetama, mis sell' kombel sünnib, et suland rauda tükk aega õhu wola all hoitakse, kuni üks jagu süsiniku ja mõned muud wõõrad

ollused, kes raua sees on, ärapõlevad ja wälja lähewad.

Paja- ja latti-rauast aga tehaſe ſell' kombel terast, et teada ſulawas olekus wee ſiſſe kaſtetakſe ja nõnda äffitſe ära laſtakſe jahtuda, kelle läbi ta tõwaks ja rabadaks läheb. Tehaſe teras uueſte tulifekſ ja laſtakſe teada aegamööda ärajahutuda, ſiis kautab ta oma rabaduſe ja ka oma wedrutamiſe wõimu jälle ära. Minus wahe paja-raua, latti-raua ja teraſe wahel on ſee, et ühel enam tõiſel wähem ſüſiniku ſees on. Paja-raual on enam ſüſiniku ſees, kui teraſel, ja teraſel enam kui latti-raual.

41. Kiwide rändamifed.

Esimesed teekäijad meie maakera peal, kelleſt meie teame, on kiwid. Kui n'ad Rootſi-, Norra- ja Soomemaa kliimat liig külmaks haſtaſiwad pidama, rändaſiwad n'ad wälja ſoojema Lõunamaade poole. Suurem jagu neift wäſis jo Põhja-Euroopa ja Aſta lagendikude kohal ära ja jäi ſeiſma. Weikſemad ja kergejalgſemad kiwid aga jõudaſiwad kunni mägistikude kallaste ni, kus n'ad praegu weel puſkawad. Meid ſuuri kiwa, teada Põhja-Euroopas ja Aſtas leitakſe, nimetatakſe meie keele Kalewite räpſukiwidekſ, Ladina keele nimega aga erraati kiwidekſ, ja nende loomus tunnistaſt kõeſte üles,

Djujad jeätus-kaljud räpſu-kiwidega.

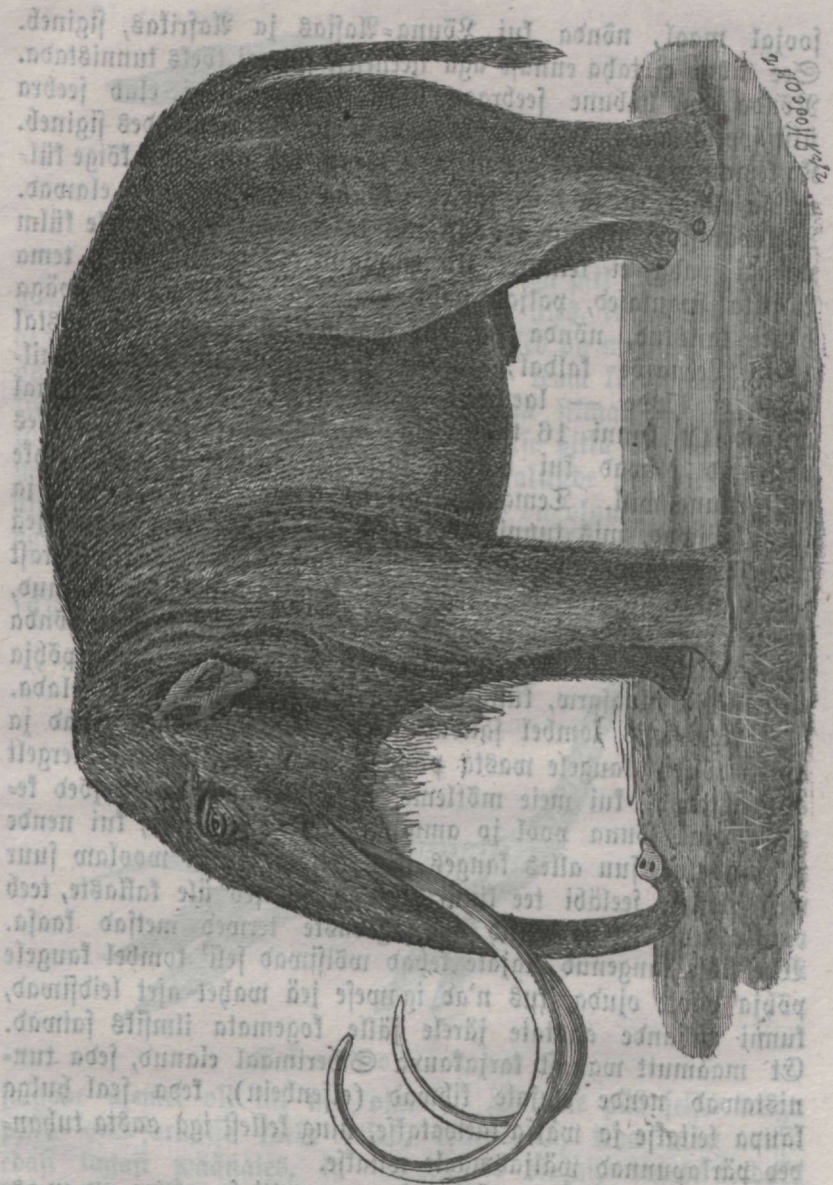
et n'ad Rootſi-, Norra- ja Soomemaa mägistikudeſt päriſed on, kuſt n'ad nagu kiired igale poole laiali on läinud. Seda aega on küll jo lõpmata palju tagaſt, kus nende kiwide esimesed rändamifed ſündiſiwad, ſeſt n'ad oliwad ſiis jo, kui ſuure Põhja-mere laened alles Euroopa maad kunni Alpi mägedeni kinni kaſtiwad.

Wägewad jeä=saared, kes ennast Krootsi-ja Norramaast lahti oliwad peastnud, saiwad mere=woolustest lõuna poole wiidud ja kandsiwad omas seljas põhja mägistikude pealt alla=weerend kiwid ühes. Kus need jeä=saared oma kiwi=koormaga seisma jäiwad ja ära sulasiwad, sinna langefiwad ka kiwid mere põhja; kui aga pärast mere aluspõhi tõusis, tõstis ta ka kiwid ühes ülesse ja tõi n'ad walguse ete. Mittu klümmend tuhat aastat wõis küll enne ära kuuluda, kummi kõik need kiwid põhja poolt nõnda laiali oliwad külwatud ja kummi maapind aegamööda nii palju jõudis tõusta, et mere wee=pinnast kõrgemale sai. Praegu läheb see maapinna tõusmine, keda Krootsi ja Soome rannas tähele wõib panna, wäga pittamisi edasi. Aga ka ülewal nimetatud kiwide rändamist wõib weel praegu Põhja=Umeerikas tähele panna. Seal on Kröönimaa Umeerikale se-dasama, mis Euroopale ja Afsiale wanast Norra ja Krootsi=maa oliwad. Ja kui praegu mõnest maapõõrlusest Nju=Faund=ländi liiwa=joomed mere seest ülesse saaksiwad tõstetud, siis oleks nende pind niisama Kröönimaa kiwidega kaetud, nagu meie maa praegu Skandinaawia kiwidega. Et meie neid kiwa aga Kalewi räpsukiwideks nimetame, sellega tahame tähendada, et isegi Kalewi jõud ära on kulunud, neid nõnda Põhjamaa mägistikudest — kus ennemuistese juttu järele jo ka Kalewite elukoht, kuulus Kaljuwalb, on olnud — igale poole laial pillutada.

42. Mõnest wanaaegsest elajast.

Kallid tunnistused meie maatera muudatustest ja edene-misest on maa seest wälja kaewatud, wana aegse elajate üle-jäänud luud ehk põhja igawese jeä sees terwelt alal peetud kehad. Kui meil jo mõni muda seest leitud wanaaegne raha kallis on, sest et ta mõnest mööda läinud aeast ja sündmusest tunnistust wõib anda, mida kallimad ei pea meile siis need tunnistused looduse wanaaegsest elust ja muudatustest olema!

Põhja Aafrias ja Umeerikas leitakse sage-daste suurte ele-wantide ja ninasariwikute luud üles, keda nüüd enam maa peal elusalt ei nähta. Ka Saksas, Inglis, Itaalia ja His=paania maal on mõned seesugused loomad leitud, aga Siberi=maa tühjad lagendikud, kus nüüd arwa weel mõned elajad toidust saawad, on neist kõige rikkamad. Ka on seal terwed

Maamuttid.

Maamuttid ehk wanaaegsed elewandid kõige liha ja nahaga
 jea sees leitub, kes õppetatud meestele palju päämurdmist
 teinuwad. Sest nende leidub on mõne mehe selle mõtte peale
 saatnud, kui oleks Siberimaa nende elajate eluacal niisama
 palaw pidanud olema, kui praegu Afrika, sest et elewant üksi

soojal maal, nõnda kui Lõuna-Aasias ja Aafrikas, sigineb. See mõtte ei taha ennast aga iseenesest sugugi tõeks tunnistada. Nõnda on hobune seebraga ühest seltsist, siiski elab seebra üksi soojal maal, selle wasta hobune ka külma maades sigineb. Ka leiame praegu weel mitmesugugu karusi, kes nii hästi kõige külmemema põhja, kui ka kõige soojema lõuna poolseis maades elawad. Mikspärast ei wõinud wanast siis ka elewanti olla, kellele külm midagi paha ei teinud? Ka ei olnud maamuttil, nagu tema Aafrika sugulased, paljas nahk, waid ta oli külma eest wäga hästi kaitstud, nõnda kui selle maamuttist näeme, kes aastal 1803 Leenajõe kaldal, — 70. laiuse-sihi all, kus jeä mil-lasgi ei lõppe — laenetest pääwa ete sai pillatud. Temal oliwad 12 kunni 16 tolli pikkad mustad harjased seljas, kes paksemad oliwad kui hobuse karw, ja nende all seises tihke tollipikkune will. Tema liha oli nii terve, et teda hundid ja karud söiwad, mis tunnistab, et ta kohe peale oma surma jeä wahesele oli juhtunud, kust ta ehk mitme tuhande aasta pärast jeä lagunemise läbi jõe kaldas jälle ilmsiks tuli. Ka ei olnud, nagu õppetatud mehed teadwad, Siberi maa wanast weel nõnda külm, kui täna pääwal, ning sellespärast wõis elajas, nagu põhja elewani ja ninasarw, küllalt 40 ja 60. leiuse-sihi wahel elada.

Uga mis kombel saiwad need leitud maamutti kehad ja luud nõnda kaugele wasta põhja? Ka see küsimine on kergelt ärawastatud, kui meie mõtleme, et Siberimaa suured jõed lewade aeal lõuna pool jo ammugi lahti on läinud, kui nende põhjapoolne suu alles kanges jeäs seisab. Alla woolaw suur wesi, kellele seeläbi tee kinni pandud, jookseb üle kallaste, teeb omale uue tee ja kiskub ka sagedaste terwed metsad kaasa. Wee sisse langenud elajate kehad wõiswad sell' kombel kaugele põhja poole ujuda, kus n'ad igawese jeä wahel aset leidsiwad, kunni tuhande aastate järele jälle kogemata ilmsiks saiwad. Et maamutt wanast karjakaupa Siberimaal elanud, seda tunnistawad nende elajate hihwad (elfenbein), keda seal hulga kaupa leitakse ja wälja kaewatakse, ning kellest iga aasta tuhanded pärlapunnad wäljasmaale wiitakse.

Lõine wanaaegne elajas ja maamutti sugulane on mastodon. Selle looma hammastel on nisafarnatsed otjad; muidu lähed ta maamuttiga peaaegu ühte. Kõige suurem mastodon kaewati aastal 1845 Ameerikas maa seest wälja. Ta oli 17 jalga pikk, 11 jalga kõrge ja tema hihwad oliwad üksi 10 jalga pikkad.

Ichthyosaurus.

Kolmas wanaaegne loom on 40 jalga pikk ichthyosaurus. Tema luud leitakse sügavalt maa seest üles, kuhu teda wanaaegsed wee=upputused ja maa=wärisemised on matnud. Temal on sisaliku pää, krotutili hambad ja tema kalasarnatse keha külles on wallaskalla oimused. Tema silmad on suuremad, kui inimese pää, ning tema kõhust leitakse pitka aea sees kiviiks muudetud soomukseid, kala ja suurte sisalikude hambaid ja luid üles, sest et need loomad temale toiduks on olnud. Ichthyosaurus näitab seltsis olewat elanud, ning tema elukorter oli suur meri.

Üks weel hirmsam mere=loom oli 30 jalga pikk plesiosaurus. Tema sisaliku=sarnane keha oli lühikeste sabaga;

Plesiosaurus.

jalgade asemel oli tal neli oimust. Weikene pää seltsis väga pitka ani=sarnatse laela otsas, kellega ta, teda mau wiisil ebasil tagasi wäänates, ka weepealseid elajaid omale toiduks läte wõis püüda.

Uga mite üksi maa ja wesi ei olnud wanal aeal niisugustest elajatest rikkad; tuules taewa all lendasiwad sarnatsed loomad ümber. Seesugune loom oli nahk hiirefarnane Pterodaktilus.

Neid hirmsaid elajaid nüüd küll enam ei ole, siiski meie ei wõi üttelda, et meieaegsed loomad nendest suuruse poolest

Pterodactylus.

wäge ja tarkust imels paneme, kellel weike asi on, niisugust loomast luua ja jälle hukka lasta minna. Mida enam meie loodust tundma õppime, seda enam awaldab ennast see Tema au ja suurus. Sa et see Tema au ta maailma ees ika enam ja enam kasvaks, sellepärast on meie kohus, seda suurema hoolega Tema looduse raamatust uurida, kuhu Ta omad teud ise igawese tähtedega üles on pannud.

X. G ü r o o p a.

43. Argonautide teekond.

Triksos, kuninga Atamase poeg Orhoomenuse linnast Kreeta maal, põgenes oma sõsara Hellega ühe kuld jäära seljas kodumaalt pelgu, et ennast sell' kombel oma kurja wõõrasema tagakiusamiste eest peasta. See kuld jäär aga oli üks imelik elajas. Peale tema kullase willa oli tal inimeselik mõistus, ta wõis rääkida ja nagu surematad Sumalad läbi õhu ja üle wee lennata. Aga kui Triksos ja Helle selle looma seljas

järele jääksiwad. Ma nimetan aga wallastala, kelle pikkus weel sagedaste 60 kuni 80 jalga on ja kelle suuruse wasta üksigi tuntud ennemuistene elajas ei saa. Meie wõime sellepärast misuguse aea tahes wõtta, ika peame Sumala

parajalt üle mere kitsuse sõudsiwad, kes Aasiat ja Euroopat lahutas, kukkus Helle merde ja uppus ära. Sest sai see meri oma nime Hellespontus, see on: Helle meri. Triksos sõitis nüüd üksi edasi, kunni Kolhia jõudis, ühte linna Mustamere rannas. Siin laskis jää ennast Sumalatale ohverdada ja oma kulbse naha ehk willaku püha hiiesse üles ripputada; ja kui tema liha ärapöles, tõusis ta suremata waim tähtede seka, kus teda kui jäära-tähtkaju nüüd weel näha wõib. Kolhia tige kuningas Meetes aga seadis selle kuld willakule ühe tule-purtskaja pisuhäna wahiks juure.

Seda kallist willakut soovisiwad Kreeka rahwas hea meelega tagasi saada, aga kaua aega ei tahtnud keegi seesugust rasket etewõtmist peale hakkata, kunni Peelias, kes Jolkuses Tesaalial maal walitses, oma wennapoega Jaasoni selle peale üleskõhutas ja teda ka kohe walmis leidis olemat. Jaason, kes üks wäga wapper mees oli ja kes tulise waimuga wahwaid tegusi taga nõudis, kutsus Kreekamaa kõige wahwamad wõitlejad mehed ja kalewid kogu, et temaga seltsis raske teekonnale tõttaksiwad. Nende seas on kõige tähtsamad: kuulsad wennad Kastor ja Polluks, Saalami würst Teelamon, laulik Orföis, kellest wanad Kreeka sõnumed räägiwad et ta oma laulu-wõimuga nagu Wanemuine metselajad olla taltsaks teinud, jões jooksus seisma ja puud käima pannud; siis weel Theesöis, Herkules ja mitmed muud, — üleüldse 50 tükki. Jaason sai nende kõikide päämehets. Laewa nimi, kellega sõitsiwad, oli Argo, kust teekonnaliseks ise Argonautide nime saiwad, see on Argo laewamehed.

Argonautid jõudsiwad mitme imeliku juhtumise järele Kolhijasje. Siin leidsiwad n'ad, et Meetes üks wäga kawal mees oli, kes neid seeläbi tahtis hukkatusse sisse saata, et neile kulbse willaku siis lubas kätte anda, kui kõige ülem neist need wõidu-tööd ära saaks tegema, mis kuningas tema peale saaks panema. Ta pidi esmalt kaks tulepurtskajat sõnni adra ete rakkendama ja temaga ühe kõwa põllu ümberkündma, siis pisuhäna hambaid wagude sisse äästama ja neist uleskaswanud raudmeestega wõitlema. Jaason, ehk küll kõige wahwam sõamees, oleks siiski nende wõitlemistes hukka saanud, kui teda mite kuninga enese tüttar, sortsil Medeea, oma kunstiga ei oleks aidanud. Ta andis Jaasonile nõidus-rohtu, kes tulepurtskajad sõnnid taltsaks tegi, ja ühe äranõutud kiwi, kes, kui

ta raudmeeste sika wifati, seda korda seabis, et need mehed isene-
nese kessel riidu läkfiwad ja wõine tõist furnuks lõiwad.

Kõik see sündis ka nõnda. Aga Neestes ei tahtnud nüüdgi
weel kuld willaku wälja anda, ning Argonautidele ei jäänud muud
nõuu üle, kui teda wägivaldsel teel ärawõtta. See ei olnud
aga sugugi kerge asi, sest hiitel, kelle kesspaigas willak ühe
tamme tüwi külles rippus, oli hirmus pisuhänd wahiks. Aga
ka siin teadis Medeea oma nõiakunstiga abi leida, ning wah-
wad mehed oliwad pea kuld willaku peremehed, kellega nüüd
oma laewa peale tagasi ruttasiwad. Ka Medeea läks waike
öö warju all salaja laewa peale, et Jaasoniga ühes ära põge-
neda. Aga Neetes, kui ta oma tütre ja wõõraste põgenemist
tähele pani, ajas nende järele. So oli ta nende ligi jõud-
nud, seal otsis Medeea ühe hirmsa teu läbi abi, et oma isa
wiha käest peaseks. Ta tappis oma waike wenna Absirtuse
ära, kelle ta ühes oli wõtnud, seabis tema pää ja käed ühe
kalju otja ja pillas muud liikmed mööda mere-kallast laiali,
et seega isa tähelepanemist tütre poolt ära poea peale pöörata.
Kui isa oma armsa poea liikmeid nägi, hakkas ta neid südam-
waluga kogu korjama, ja tüttar peasis nõnda õnnelikult tema
käest ära. Aga see wiimane hirmus tegu ei wõinud Medeeale
õnnistust tuua: temal oli pärast palju häda kannatada ja kanda.

44. Hektor ja Andrómache.

Tahad, Hektor, ära minust tõtta,

Kui Ahilles toutand sind wõtta

Ohwriks sõbra Patrollusele?

Kes saab siis so poegi õppetama

Sõdima ja taewast auustama,

Kui ta mõõl sind saatnud surmale?

„Kallis naine, too mo surma-oda,

Ei sa hoi mind, et mõllab sõda,

Sest mo peale loodab Silion,

Sumalad mo poea saawad kaitsuma!

Peaksin aga peastja-surma maitsuma,

Meid kord ühendab Eliision.“

Ei saa ilmas ma so wõitmist waat'ma,

Leinates so mõõl jääb kambri maatma,

Sulka meie kuulus sugu lääh!

Lähed sinna, kus ei päikest paista,

Raebdus-keeled kunagi saa seista,

Leete jõe ka so arm seal jääb.

„Kõik mo mõtted, kõik mo ihkamised,

Olgu muidu Leete osalised,

Aga minu arm ei lõppe seal!

Kuule! waenlane jo möllab — ruttu

Wõõle pane mõõl ja jätta nuttu!

Leetes minu arm ei kustu teal.“

(G. R. Linnutaja.)

45. P u u h o b u n e.

Wanal aeal oliwad Kreeklased Trooja linna ümberpiiranud, kes Weike-Našias, ranna ligidal, seisis. Palju Kreeka ja Trooja sõamehi saiwad siin surma. Kui Kreeklased kaua aega ilmaaegu linna peale oliwad tunginud, andis üks tark Kreeklane nõuu, nüüd ta kawalusega õnne katsuda, et hirmsa sõale ots peale saaks tehtud. Seal rääkis sõamees Ulišses: „Kas teate, sõbrad, teeme ühe lõpmata suure hobuse puust, kelle sisse meie omad kõige wahwamad sõamehed peitu paneme. Suur sõawägi heitku oma laewadega kõrwale, ja leeris põletagem kõik mahajäänud asjad ära, et Troojalased, kui seda linna müüride tagast näewad, linnast wälja tuleksiwad ja ennast ilma hirmuta laiali lautakšiwad. Meie kõige wahwamaist meestest peab aga üks kaugelane, keda üksigi Troojalane ei tunne, seie hobuse juure maha jääma, ennast labakaks nimetama ja ütleva, et ta Kreeklaste wäe walla alt olla ärapõgenud. Sest ta olla ennast selle kunstliku hobuse alla ärapeitnud, keda Troojalaste waenlasele, jumalana Pallas Ateenele pühitseti, ja olla praegu, peale waenlaste lahkimise, sealt wälja pugunud. Linnas peab see meie mees siis katsuma korda saata, et Troojalased puust tehtud hobuse linna sisse wedawad. Jääwad meie waenlased siis ilma hooleta magama, seal peab ta meile märki andma ja meiega ühes aitama linna mõõga ja tulega ära hukkata.“

Kui Ulišses nõnda sai rääkinud, kiitsiwad kõik tema terawat mõistust; aga Ahilles tõusis üles ja ütles wihaga:

„Wahwad mehed wõitlewad oma waenlastega awalikus lahingis; sellega peame ülestunnistama, et meie paremad mehed oleme.“

— Ullises pani nooremehe kõrget meelt imeks, aga wastas: „Sa näed küll, wahwa selfimees, et sinu isagi, kes wahwuse ja jõuu poolest kalem oli, seda toredat kantsi ei jõudnud ära lõhku, ja et wahwus üksi kõik asjad maailmas korda ei saada.“

Antud nõuu järele hakkati nüüd ilma wiibimata tegema. Kõige wahwamad sõamehed läksiwad ühe kõrwalise ukse abiga puust tehtud hobuse mao sisse, kõik tõised aga heitsiwad kõrwale. Täis rõõmu tuliwad Troojalased ligemale, ja suurt hobust imekspannes wahtides, pidasiwad n'ad seeütle nõuu, kas n'ad teda merde peada wiskama ehk tules ära põletama. Meestel hobuse mao sees oli neid sõnu kole kuulda. Üks Trooja preester ütles maenitsetes: „Arwate teie, seefugune Kreeklaste anne ei warjata pettust? Ärge seda kunstliku looma sugugi uskuge!“ Nende sõnadega pistis ta raud odaga hobuse mao sisse, kust heal wasta kõlas, n'agu tühjast koopast.

Selle aea sees tuli aga ka kawal Kreeklane ligi ja mängis oma pettuse mängu nii osawalt, et kõik salalikku mehe juttu uskusiwad, kes nõnda rääkis: „Ika on Kreeklaste lootus jumalana Ateene peal seisnud. Sest aeast saani aga, kui Ateene templist, mis tal Troojas on, tema kaju ära on warastatud, sai ta wihafeks ja Kreeklaste sõa-õnn oli neist lahkunud. N'ad on sellepärast põgenenud, et kaju jälle tagasi tooksiwad. Enne aga ehitasiwad n'ad selle puu hobuse, keda n'ad kingituselks wihastatud jumalale seie maha jättsiwad, et nõnda tema wiha waigistada. Hobune lasti sellepärast nii kõrge ehitada, et teie Troojalased teda mite oma linna wärawast sisse ei saaksite wiia, sest et sell wiisil Ateene kaitsmine teile osaks langeks.“

Nüüd kistusiwad Troojalased tükki oma linna müüridest maha, et Ateene hobusele, nagu n'ad arwasiwad, teed teha. N'ad seadsiwad rattad hobuse jalgade alla ja wiisiwad ta hõisfates oma püha mäe peale, ühtegi nägija näisterahwa Kassandra noomimistest kuulates.

Troojalased oliwad nüüd väga rõõmsad ja sõiwad ja jõiwad puole õnni. Selle aea sees aga läks ülewal nimetatud pettis Kreeklane wärawate juure ja lastis, nagu ete oli räägitud, ühe tulufese täheks õhu sees sättendama; siis lõi ta tafa illufese õõne hobuse mao külge, ja peidus seisnud Kreeklased tuliwad wälja. Wälkuwa mõõladega wehkletes lautasiwad n'ad ennast

linna majadesse laiali ja hirmus tapmine tõusis uniste ja joonud Troojalaste seas. Tulelondid wifati mgjadesse ja pea põlesiwad kattused oma peremeeSte päade peal. Uhtlasti tormasiwad ka tõised Kreeklased linna, kes ennast waremete ja surnu-tehadega täitis. Kreeklased wõitsiwad lõpmata palju warandust, aga naised ja lapsed wiisiwad n'ad mere kaldale. Menelaus wiis oma abikaasa Helena, kelle pärast sõda oli alanud, ära. Priamus ja tema pojad oliwad maha lööbud. Kuningana oma tüttartega, nagu ka kuulsa Hektori auufameeleline abikaasa Andromache, oliwad wõitjate kessel ärajagatud ja nende orjadesks saanud. Trooja linn ise sai maaga ühetasa tehtud. — Kalli saagi ja palju asjadega purjetasiwad nüüd Kreeklased laewade peal oma ifamaale tagasi, kust n'ad kümme aastat ära oliwad olnud.

46. Olimpia mängu-pühad.

Iga nelja aasta pärast, Saanikuu lõppetusel, peeti Olimpia hites üht mängu-püha, kellest iga prii Kreeka mees, kes oma nime mõne auutu teuga ei olnud rüwetanud, osa wõis wõtta. Ja waewalt puudus keegi, olgu siis, et teda wananadus, haigus ehk tõised muud talkestused, kelle wasta ei wõi parata, tagasi hoidsiwad. Mite üksi Kreekamaa, waid ka Aasiast ja Afrikast woolas siis Kreeklasi koku. Seal nägiwad sõbrad tõine tõist, kes aastad lahus oliwad elanud? uusi sõbrust tehti, ja kauge tutwatele saadeti sõnumeid. Suur püha hite estne loht, muidu tühi ja lage, oli siis tuhandate rõõmsa inimestega laetud, nõnda et kihinat ja kahinat igal pool. Seal nähti hooneid ja telkisi, wainud oliwad istete ja penkidega sisse piiratud, ja terve ümberlaudne loht näitas üks perekas linn wälja, keda korruga nagu nõiduse wael ilmsiks oli tehtud. Selle aea sees seisiwad kõik muud tööd ja tallitused. Ka kõige tigemamad sõad jätteti selleks aegsks seisma, ja need, kes praegu kui waenlased tõine tõisega oliwad wõidelnud, seisiwad siin sõbralikult tõine tõise kõrwal.

Widu ennast alustati ja lõppetati ühe püha ohwriga, et mõtte Jumala peale kõik rõõmu kurjast-pruukimist ärakeelaks. Päikese tõusuga algasiwad mängud. Need oliwad: wõidu-jooks, wõidu-sõit, maadlemine, targamine, ja ratta-wiskamine. Suur, pikk lagendik oli seks tasafeks tehtud ja pehme

liiwaga kaetud. Restpaigas lahutas teda müür kahets jauls: esimene laiem pool oli wõidu sõitude, tõine kitsam muu mängude pärast. Umberringi seiswad ehk istusiwad ülendatud istmete peal pealtwaatajad, kes kõige wähematgi liikumist tähele paniwad.

Oliwad wiis pääwa mööda, siis saiwad wõitjad oma palga kätte. See oli paljalt üks oliivi oks; aga seda oma jõuu ja osawuse weiksest tunnistuse märki pidasiwad n'ad ülemaks kui mõnd krooni. Wõitjate nimed hüüti kõige rahwa kuuldes wälja ja kajasiwad siis tuhakkorsel röömu-hõiskamisel suust suhu; tuliwad aga pidupidajad koju, siis saiwad nende õnnelikude nimed ka seal nimetatud ja igamees kiitis neid. Räägitakse, et kord noormees auupalga omale sai, kelle isa parajalt pealtwaatajate hulgas oli. Wanamees oli röömu pärast kui meelest ära; ta wõttis poea rahwa filma ees oma hõlma ja langes, et kogemata rööm tema südamele liig suur oli, surnud maha. Tõeste, üks kaetsemise wäärt surm! Kõik pealt-waatajad oliwad väga liigutatud, ühegi film ei jäänud kuiwaks, ja kõik käiswad mattusel tema surnukeha taga.

Tõine kord wõitsiwad kaks wenda, ja kui n'ad ete pidiwad astuma, oma auupalga wasta wõtma, tõiwad n'ad oma wana isa pealtwaatajate seast wälja, ehitasiwad teda, kes omas noores põlwes ka kord oli wõitnud, wõidetud oliivi oksadega ja kandsiwad teda wõidu-röömul hõiskawa rahwa filmade ees ümber. Kõik kiitsiwad seda isa õnnelikuks, puista siwad lillisi tema peale, ja mõned hüüdsiwad: „Sure nüüd, Diagoras! sest suuremat õnne ei wõi sa enam soowida!“ — Wanamees suri ka tõeste suure röömu kätte ära, ja pealt waataja rahwas kiitis teda õnnelikuks, sest et rööm oma poegade üle teda oli surmanud.

Uga mite üksi ihu-rammu ei haritud nende mängudel. Kes nelja aasta sees mõne suure waimu-tõõ oli loonud, pani ta siin koosolewa rahwa ete. Kõige ilusamaid luuletuse tõõfi ja sündimuse sügawamaid kirjasi sai siin rahwas laulikute ja kirjameeste eneste suust kuulda, kelle nimed ruttu üle kõige maa kuulsaks saiwad. Need mängud oliwad sellepärast tõeste wäärt, et n'ad enam kui 1000 aastat kestsiwad, ja iga Kreek-lasele oliwad n'ad nii kallid, et pea aastaid nende järele hakkati arwama. Nelja-aastast aega ühest mängust tõise nimetati üheks Olimpia asiks.

47. Roomulus ja Keemus.

Albalonga linnas Itaalia maal walitses kuningas Procas. Peale tema surma langes riik tema káhe poea, Numitori ja Amúliuse káte, ning isa seadmise järele pidi igáüks neist ühe aasta walitsema. Aga Amúlius lúkkas oma wanema wenna kórwale, jättis teda ennast küll' elusse, aga tema poea tapis ta ára, sest et kartis, järestulew sugu saaks ülekohstu káte tasuma. Numitori tüttar aga, Nhea Silwia, sai kaks poega, Roomulus ja Keemus. Kui Amúlius seda kuulis, lastis ta mõlemad lapsed ema káest ára wótta, neid küna sisse panna ja Teewere jõte wísata. Westi jões oli aga üle kallaste woolanud ja sellepárást paniwad kuninglikud teenrid küna madala wee sisse ja lákswad ise minema. Pea langes westi tagasi ja weiksed lapsed jáiwad oma kúnaga kúwa kalda peale seisma. Siin juhtus ema-hunt nende peale ja imetas neid túll' aega. Pea peale seda leidis neid kúninga Amúliuse karjane Faustulus üles. Ta wóttis n'ad enesega ühes ja lastis neid oma abikaasast suureks kaswatada. Siin siginesiwad Roomulus ja Keemus priskeste ja neist saiwad tugewad karjased.

Kord oliwad kuninglikud karjased Numitori karjastega túlisse láinud. Roomulus ja Keemus wóeti kinni ja wiidi Numitori ete. See tundis ára, et n'ad tema tütre poead oliwad, tunnistas neile üles, misugust ülekohut Amúlius neile oli teinud ja kuidas ta neid ára tahtnud upputada, ning nõudis, et n'ad seda káte tasuksiwad. N'ad löiwad ennast siis ka tutwa karjastega ühte nõuusse, wótsiwad Amúliuse kinni, tapsiwad ta ára ja seadsiwad oma wanaisa jälle trooni peale. Palgaks andis Numitar neile túll' maad Teewere jõe ááres, kuhu n'ad linna üles ehitasiwad (a. 754 enne Kr.), ja see linn oli wágew Rooma.

48. Sokrates.

Sokrates oli kreeklaste seas kõige targem mees. Tema isa oli kujutegija, ja tema ise ka elas túll' aega selle kunstist; siiski oli tema kõige armsam töö, noori mehi õppetada. Sokrates elas wága kasinaste; ta söi ja jõi úkki liht toitu, kandis alalist riidest tehtud kuue seljas, kõndis palju jalu ja wóis

ilma waewata wõ otfa walwata. Tema elusõna oli: Ühtegi tarwitada on jumalik, kes kõige vähem tarwitab, on kõige enam Jumala sarnane.

Oli ta jooksmise, maadlemise ja muu teha-karastawa töwdega ennast palawaks ajanud, ja ta tuli mõne kaewu juure, siis ei joonud ta mite lohe, waid wõttis enne mittu pange wet wälja ja walas pittkamisi jälle tagasi, osast et oma terwisele mite kahju teha, osast et oma himude üle õppiks walitsema.

Tema abikaasa, Xsantippe, oli sagedaste kurja tujuline ja siis wäga tige näällema. Ühel pääwal oli ta jälle wäga kuri ja taples kangeste temaga. Sokrates aga jäi ita ühesuguseks rahuliseks. Et naine ita karedamaks läks, tõusis ta üles ja tõttas minema. See tegi naise meele weel tige-damaks. Ta wõttis astna weega ja walas wee läbi astna mehe kaela. „Seda ma jo arwasin,“ ütles Sokrates, „pittse mürina järele läib ita wihma-sadu,“ ja wee riiete pealt maha rapputades läks ta rahuliste edasi.

Sokrates teretas lord üht suurtsugu meest uulitsa peal, kes terwise wasta ei wõtnud, waid uhkelt mööda läks. Targamehe noored sõbrad saiwad seeüle wihaseks. „Ärge seda olge,“ ütles Sokrates, „ega teie ei saaksite wihastama, kui mees mööda lähets, kes inetum oleks kui mina. Mikspärast lähets siis teie meel pahaseks, et see inimene vähem lahke on kui mina!“

Ete oli näha, et Sokrates oma suure tarkuse ja aunsa eluga suurema rahwa-hulga juures, kelle inetuid püüdmisi ja paha eluwisiti ta sõnadega sõitles, palju wiha-waenu ja kadestust saaks leidma. N'ad tõstsiwad wale tunnistust tema peale ja kaebasiwad awalikult, et ta isamaa Jumalaid ei peada uskuma ja noort sugu eksitaba, ning ülekohtused kohtumehed mõistsiwad tema peale surma nuhtlust. Sokrates kuulis oma kohtu-otsust rahulise südamega. Ta andis kõikidele andeks, kes teda oliwad hukka mõistnud, ja rõõmustas ennast seeüle, et pea kõise maailma saaks jõudma, sinna minewitu auusameeste hingede saka. Tema noored sõbrad oliwad wangihoidjale raha annud, et ta wangi-koja ukse lahti jättaks ja nende armastatud koolmeister põgeneda wõiks; tema aga ei wõtnud selle seaduse-wastalise pakkumise wasta, waid jõi kätte antud kihwti-karika tühjaks (a. 399 enne Kr.).

49. Demóstenes.

Demóstenes, kes 340 aastat enne Kristust elas, oli Kreekarahwa kõige suurem kõnepidaja. Isa suri temal ära, kui alles seitsme aastane laps oli. Poisikese põlves kuulis ta kord üht kõnepidajat, kelle ilus kõne teda rõõmuga täitis. Ta wõttis kohe nõuaks, kord ka seesuguseks kõnepidajaks saada.

Sellest aegast saani ei wõtnud ta ühestgi mängust enam osa, waid kulutas kõik oma aea lugemise, kirjutamise ja kõnelemise peale ära. Kui nõnda jo suureks oli kaswanud ja ühe ilusa kõne walmis oli teinud, pidas ta teda kogu-tulnud rahwa ees.

Uga ta sai rahwast wilistades minema saadetud ja kõik tema waew näitas ilmaaegu olnud. Kurwa meelega läks ta koju.

Üks sõber aga ärgutas teda weel kõise katsele. See kord tegi ta oma kõne weel suurema hoolega walmis ja õppis ta paremine selgeks. Uga oh häda! ta ei saanud muud, kui naeru; oma palet kuuega kinni kattes, läks ta nagu pool surnud koju.

Peale selle läis teda tõine sõber waatamas ja ütles temale kõik tema wead üles.

Demóstenesel oliwad aga kolm pääwiga: esmalt rääkis ta liig tase, sest et tal nõel rind oli; teiselt oli ta pehme juttuga, sest üffikud hüüed jäiwad täitsa wälja ütlemata, nagu nimelt R; lõppeks oli tal halb harjutus, igakord õlgast niikutada, kui mõne üttelusega sai lõppetust teinud.

Kuidas pidi ta neist harjutustest ja puudustest lahti saama? Demóstenes ei heitnud meelt ära. Mis inimene tahab, seda ta ka wõib.

Et oma rinda karastada, läis ta iga pääw kõige äkfilisemaid mägest möbda üles; ehk ta läks mere kaldale, kus laened suurt kohinat tegiwad ja katsus oma healega selle kohinast üle käia. Et R ja mõned muud hüüed täitsa wälja tuleksiwad ja keelele õige seisatus saaks, pani ta weikseid kiva keele alla ja rääkis siis. Et inetu õla-niikutamiseft lahti saaks, ripputas ta mõõga õla kohta lae külge, kes teda igakord haawas, kui õla ülesse ajas. Lõppeks lastis ta ka omad juuksed maha ajada, et kaua aega sugugi wälja ei kohiks minna ja kõik aega oma kunstipeale ära wõiks tarwitada.

Seesuguste walmistamiste järele astus ta wiimaks jälle rahwa ete ja pidas ühe nii ilusa kõne, et Kreeka rahwa rõõmu

pärast hõiskama pani. Kõik andsiwad temale auu ja tänasiwad teda suure kiitusega. Seeläbi üles wirgutatud, tõttas Demostenes oma peale hakkatud teel isa suurema usindusega edasi, ja saatis pärast oma wägewa kõnedega sagedaste enam rahwa kasuks korda, kui mõni kõige parem sõapealik.

50. Aleksander Suur.

1. Makedoonia kuninga Wilippuse poeg, Aleksandri, õppetaja oli kuulus Kreeka maailma-tark Aristoteles. So lapse põlwes käis Aleksandri meel auuwääriliste asjade peale. Nii sagedaste kui oma isa wõitubest kuulis, hüüdis ta südame waluga: „Minu isa ei saa minule enam ühtegi ära wõita järele jätma!“ — Kord sai isa ühe ilusa aga peru hobuse, teda Bukeefaluseks nimetati. Kõige osawamad ratsamehed katsumiwad oma kunsti temaga, aga ta ei lastnud ühtainustgi selga istuda. Seal palus Aleksander, et isa ka temale lubaks katsset teha. Suure palumise peale sai ta lõppeks luba. Müüid wõttis ta hobuse ohju-pidi ja wedas ta wasta päikest seisma; sest ta oli tähele pannud, et hobune oma enese warju kartis. Ta silitas teda ja korraga oli ta nagu wälk tema seljas. Hobune jooksis tuhat nelja minema, ja isa kartis jo, et poeg oma elu saaks kautama. Kui ta aga ümber pööris ja taltsimata hobust osawa käega edasi sõidutas, seal paniwad kõik seda asja imeks ja Wilippus hüüdis täis rõõmu: „Mo poeg, otsti omale tõist kuningriiki, Makedoonia on sinule liig weikene!“ —

Aleksander oli waewalt 20 aastat wana, kui tema isa ärasuri. Esialt heitis ta Kreeka maa oma alla ja näitas igal pool üles, et ta kunstide ja teaduste kaitsja ja tundja oli. Korintuses käis ta ka maailma-tarka Diogenest waatamas. Müüid hakkas ta Persia riiki oma alla heitma. Euroopast purjutas ta üle Hellespontuse wäina Asia maale. Siin sai ta Persialastega Granitkuse jõe juures koku. Tema sõapealikud andsiwad nõuu, mite waenlase silma all üle jõeminemist käsle wõtta; aga Aleksander wastas: Hellespontus saaks ennast häbenema, kui meie seda ojakest kardaksime.“ Nende sõnadega heitis julge noormees jõe; tema sõamehed tegiwad tema järele, ja õnnelikult sawad n'ad tõise kaldale. Kõbe alustas lahing, ja peaaegu olets Aleksander oma elu siin ära kautanud; sest kaks Persia pealikut langesiwad ratsa tema peale,

Isiwad pale pähä, et raud tübar lõhki kargas, ja üks tõstis jo oma käe üles viimase hoobi tarwis. Selle kardetawal filmapilgul ajas Aleksandri pealik Klitus ratsa ligi ja lõi ühe hoobiga Persialase parema käe otsast ära, et möök ja käsi ühtlasti maha kukusiwad. Aleksandri elu oli peastetud.

2. Aleksandri sõawägi wõitis; Weike-Asia allabeitmine oli selle wõidu pakk. Selle poolsaare keshommiku-poolses jaus oli Tarsuse linn, kellest Rodnuse jõgi läbi jookseb. Kui Aleksander seie jõudis, oli wäga palaw ilm, nõnda et ta tolmu ja higiga kaetud oli. Jõe selge wesi awateles teda oma laeneteisse suplema. Aga weel ei saanud ta paar minutit sees olnud, seal jäi ta haigeks; kahwatanud näuga ja kõigis liigmetes wärisedes pidi teda jõest wälja kantama. Haigus läks pea nii raskeks, et tohtrid lootust ära hakkasiwad kantama ja keegi enam abi-nõuu ei teadnud. Ja ommeti oli Aleksandri terweksaamist praegu hädaste tarwis; sest Persia kuningas, Darius Rodománus, oli jo suure sõawäega tulemas. Seal wõttis tema truu tohter Wilippus nõuu, üht kardetawat aga otsuseandwat rohtu tarwitada. — Selle aea sees, kus seda rohu jookki walmistas, sai Aleksander oma truu kindrali Parmeenio käest ühe sõnumiku, kelle sees seisis: „Aleksander, kui sinu elu sul armas on, siis ära usu seda Wilippust mite, sest Darius on teda äraostnud, et ta sulle kihwti sisse annaks!“ — Aleksander pani sõnumiku oma päitse alla. Wilippus astus rahulise kombe ja waba jumega sisse; kindla käega pakkus ta Aleksandrile karikat, ja see wõttis teda ühe käega wasta ja andis tõisega sõnumiku Wilippuse kätte. Selle aea sees, kus Wilippus luges, jõi Aleksander rahuliste oma rohu ära. Tohter oli wäga wihane selle laimamise üle; aga Aleksander katsus teda nende sõnadega waigistada: „Lõppus saab sind õigeks mõistma!“ — Tõesti sai ta Aleksandri uskwus seeläbi tasutud, et pea terweks sai, ja jo kolmandamal päawal seisis ta jälle oma hõiskawa sõawäe ees.

Wahaeaal oli Darius Rodománus nii suure wäega ligi tulnud, et tema suurusst poole miljoni peale arwati. Issuse jõe juures tuliwad mõlemad wäed kokku; aga kõige oma suure hulgaga saiwad Persialased siiski Makedoonialastest pelgu löödud. Hirmus oli see taplus; peale 100,000 Persialast oliwad langenud. Darius kargas omast wankrust wälja, jättis pealisküue, kilbi ja wibu maha, heitis hobuse selga ja ajas,

ilma kinnipidamata, pääwad ja pööb edasi. Tema ema, tema abikaasa, kaks tüttart ja üks poeg, terve sõaleer täis kõiksugu asju, langesiwad wõitjate käte. Dariiuse wangiwõetud omased hakkasiwad walju healega kaebama, sest n'ad arwasiwad, et Dariius maha olla lööbub. Aleksander aga trööstis neid ja kinnitas neile kindla sõnaga, et Dariius weel elada; ta hoidis oma suurtsugu wangisi suure auuga, nagu oleksiwad n'ad mõne sõbra perekond, kes temale wõõrsiks tulnud. Peale selle läks ta mere=ranna laudu edasi, wõitis wana maailma kõige kuulsama kauba=linna Tiiruse ära, siis nõndasamuti ka Palästiina maa, läks Egiptuse, wõitis ka selle maa ära ja ehitas Niiluse=jõe suus ühe linna, keda ta oma nime järele Aleksandriaks nimetas.

3. Müüb pööras Aleksander jälle tagasi Aasia poole, et Dariiust taga ajada ja Persia riiki täitsa oma alla heita. Ta sai Persia sõawäega weisse linnakeste Arbela ja Gaugameela wahel (Assirias) koku. Makedoonia sõa=ülemad, keda Persialaste lõpmata suur wägi kohkuma oli pannud, andsivad enne lahingu pääwa Aleksandrile nõuu, ennema wõ ael waenlase peale heita. Aleksander aga wastas: „Si, warastada ma oma wõitu ei taha!“ ja heitis ilma mureta magama. Tõisel hommikul äratas teda Parmeenia, üteldes: „Sa magad jo nii kindlaste, nagu oleksid sa juba wõitnud!“ — „Arwad sa siis,“ wastas Aleksander, et meie jo nii hästi kui wõitnud ei ole, sest et Dariius meie ees seisab?“ Taplus oli wäga suur ja hirmus; Persialased wõitlesiwad nagu meelest ära; aga Aleksandri sõakunst wõitis. Selle wõidu läbi sai ta suure Persia riigi peremeheks.

Persia õnnetu kuningas oli põgenenud; aga Aleksander ajas teda ilma wiimatuseta taga. Seal tuli Aleksander kord läbi suure kõrbe, kus kusagil tilka wet ei olnud. Lõppeks oli üks soldat nattukene wet leidnud ja tõi teda oma raud kübara sees Aleksandrile. Kui kuningas nägi, et tema soldatid niisama nagu tema janu käes ohkasiwad, ütles ta: „Pean mina ainus olema, kes joob?“ ja watas wee maha. Kui soldatid seda kuninga karskust nägiwad, hüüsiwad n'ad imekspannes: „Edasi, wii meid edasi, meie ei ole wäsinud, meie ei ole januised, meie ei arwa ennast mite surelikuks, kui meid seesugune kuningas eest weab!“ —

Põgeneja Dariius sai wiimaks oma enese kubernerist, Besusest, wangi wõetud ja surmale haawatud. Aleksandri rat-

samehed leidiswad õnneluma kuninga hinge=waaludes maas. Ta palus suutäis wet, mis temale üks Makedoonialane andis. Uueste karastatud ütles sureja kuningas: „Õber, minu teeb suurt waewa, et sinule seda heategu ära ei wõi tasuda; aga Aleksander saab sulle kätte maksma; ja Aleksandrile saawad Jumalad tema suure lahkuse ära tasuma, mis ta minu ema, naise ja laste wasta üles on näidanud. Ma pakkun temale sinu läbi oma kät.“ — Makedoonialane wöttis kuninga käest kinni ja Darius heitis hinge. Kohe peale selle tuli Aleksander. Tema süda oli seda nähes väga liigutatud, ta tõmbas oma pealiskuu seljast ja lautas ta furnukeha peale laiali, keda ta pärast suure auuga maha lastis matta.

4. Nüüd ruttas Aleksander oma hõiskawa sõawäega wõites linnast linna, riigist riiki. Aga pea muutis ennast Makedoonialaste meel. Nemad ei olnud oma eluga enam rahul ja hakkaswad nurisema. Seft kui Aleksander suure Persia riigi peaaegu täitsa oma alla oli heitnud, muutis ta omad riided ja eluwiisid. Ta wöttis ühe Persia naesterahwa omale abikaasaks, käis ise Persia moodu riides ja nõudis oma soldatite ja sõprade käest, et n'ad Hommikumaa wiisi järele tema ete pidiswad põlwile heitma.

Ühe sõwma=aea peal kiitsiwad kord libaskid Aleksandri tegust suuremaks, kui terve maailma kuulsa meestest tehtud teud. Üfti Klitius, kes Granikuse jõe ääres kuninga elu oli peastnud, ei sündinud sellega ühte, waid tõstis Aleksandri isa Wilippuse tegust suuremaks poea tegudest. Seal tõusis Aleksander kurjal näul oma istmelt ülesse; tema filmad wälkusiwad wiha pärast; kõik kartiswad Klituse elu eest ja wiiswad ta ruttu tuast wälja. Aga ta astus jälle tupa ja tõendas weel kindlama sõnaga oma endist ütlemist. Seal läks Aleksandri wiha nii suureks, et ta nagu meeleu ühe wahisoldati käest oda ärastikus ja selle mehe läbi pistis, kes tema elu oli peastnud. Aga waewalt oli werine tegu tehtud, seal tuliwad tema meeled jälle tagast. Ta kohkus ära, nuttis walju healega, oli kolm pääwa ja wõd oma lina=lae all ilma sõogi ja joogita maas ja hüüdis ühtepuhku Klituse nime. Soldatid läksiwad ilmrabutaks. „Kes saab meid selle waenulise maa seest koju wiima, kui Aleksandrit enam ei ole?“ nõnda kaebasiwad n'ad. Tema pealikud aga tõwstisiwad teda, ja nõnda tuli ta siis wiimaks jälle wälja oma sõawäe juure.

Peale selle wõitis Aleksander ka rikka India maa ära. Kui ta aga weel seega rahul ei olnud ja maailma otsani edasi tahtis tungida, seal läks tema soldatite meel pahaseks ja n'ad hakkaswad mässama. Mite üht sammu ei tahtnud n'ad enam edasi minna. Aleksander katsus weel lord, neid uue wõitutele ärgutada, aga ilma aegu! Seal pidi ta tagasi pöörama. Ta jautas oma sõdameeste kahte jaku: üks jagu purjetas mere kaudu ühe osawa admiraliga juhtimise all; teist jagu wiis ta ise maisamaad kaudu edasi. Lõpmata raske ja waewaline oli tema teekond, kunni Babiloonia linna jõudis, keda oma suure riigi päälinnaks tahtis teha. Aga siin, kus kõiksugused uued suured nõuud tema pääd täitsiwad, tuli äkkitse surm wahela. Ta jäi palawiku kätte haigeks ja pea oli kõik lootus paranemise peale kadunud. Pealikud seisiwad kurbdusega tema woodi ümber ja andsivad talle kät. Lõppeks küsisiwad n'ad, kes tema järele tuningaks pidi saama. Tema wastas: „See, kes kõige auusam!“ — Peale selle heitis ta hinge, aastal 323 enne Kristust, alles 33 aastat wana. Tema suure riigi jautasiwad tema pealikud oma wahel ära.

51. Hanibali teekond üle Alpide.

Auulus Kartaago linn seisis Afrika põhja-poolse ranna ääres, Sidisilia saare wasta. Kartaagolastega on Roomlased weriseid sõdasi pidanud. Kõige kuulsam Kartaagolaste sõdapealik oli Hanibal.

Peale selle, kui ära oli tehtud, et Rooma ja Kartaago wahel sõda pidi algama, ootasiwad Roomlased, et mere poolt nende peale pidi tulutama; aga enne, kui keegi julges mõttelda, oli Hanibal tõisil teel jo elewantide ja Afrika ratsaja jala meestega Itaalias. Hispaania maa kaudu oli ta üle Ebros jõe, Pireneei mägede ja Roone jõe läinud, ning nõnda Nowembri kuul Alpide mägede taha jõudnud. Seiamaaale oliwad sõdamehed kõik raskused hea meeleaga ära kannud; nüüd aga, pilwetesse tõuswaid Alpi mägesi nähes, oli kõikide lootus kadunud. Sest ümberringi walendas igal pool jää ja lumi; kaljurüingaste terawad otjad tõusiwad nagu lõpmata tornid taewa poole; ühtegi linna eht küla, ühtegi tehtud teed ei olnud näha, kes üle selle hirmsa mägistikku oleks wiinud. Aga Hanibal ei heitnud meelt ära. Ta andis käsku, mööda äkkilisi,

jeäga laetud mägesti ülesronida. Mitmed kullustiwad tagasi, sagedaste hakkustiwad sala waenlased wasta ehk weeretustiwad palka Kartagoalaste peale, nõnda et terwed read kõige hobuste ja asjadega alla lõhustitkude wahese langestiwad. Lõppeks, ühesa pääwalise ronimise järele, jõudis Hanibal mägistiku otsa, ning lastis siin jää- ja lume-wäljade peal oma sõawäge kaks pääwa puhata. Nad arwustiwad, et nüüd kõige suuremad raskused mööda olla; aga alla-ronimine oli peaaegu weel raskem, kui üles-
saamine. Palju langestiwad äktiliste mäe-rindade pealt alla; sagedaste pudenestiwad lõpmata suured lume-pangad lahti ja matustiwad neist terwed parwed oma alla. Lõppeks, wiitõistkümnne pääwa järele, oliwad nälgast ja waewast lahjaks kurnatud sõamehed Itaalia lagenditkudele jõudnud. Aga kuidas ehmatas Hanibal, kui nüüd oma wäge ülewaatas! Tema 50,000 mehest oli paljalt pool jäänud; 40 elewandist oli üksainus alal! Siisgi ei jõudnuwad need asjad tema wahwust maha rõhkuda ja tema wiha-waenu Roomlaste wasta wähenkada.

Roomlased saastiwad nüüd ruttu ühe sõawäe wanema Scipio käsu all Ulem-Itaaliasse. Ta juhtus Hanibaliga Tessiino jõe ääres koku, sai aga täitsa ära-wõidetud ja peasis waewalt eluga minema. Nüüd läks Hanibal üle Po-jõe ja lõi weel sell'samal aastal Trebia jõe ääres Roomlaste sõawäe. Tõisel kewadel tungis ta Kesit-Itaaliasse. Siin oli Arno jõgi üle kallaste woolanud ja ühe jau maast üleslaenetanud; see ei hoidnud Hanibali kinni. Kolm pääwa ja kolm bööd pidiwad soldatid wee sees kõndima; weu-elajad jäiwad kõndsja sisse kinni; Hanibal ise jäi ühest filmast ilma, kes üles oli paistetanud ja kelle terweks-saamist ta ära ei wõinud oodata. Waewalt oli ta kuiva maa peal, seal tuli temale suur waenlase sõawägi wasta. Aga Hanibal wõitis Rooma sõawäe jälle sell' möödul ära, et 15,000 Roomlast surma saiwad ja 6000 wangi langestiwad. Were-ärawalamine oli nii hirmus, et see koht praegu weel were-põllu nime kannab.

52. J u l i u s C ä s a r.

1. Cäsar oli kõige suurem Rooma sõapealik. Tema isa suri wara ära, aga tema lell ema Aureelia sai temale wäga tubliks kaswatajaks. Tema leha oli wäetine, tema palged oliwad lahjad ja lahwatand, ja sagedaste oli tal pää-

walu; aga seeläbi, et söömisest ja joomisest kassin oli, hoidis ta ennast heal terwisel, ning jooksmisest, ujumisest, wehklemisest ja ratsa-sõitmisest teel karastas ta aegamööda oma teha nõnda, et edespäi kõik sõraskused väga hästi ära võis landa.

Millasgi ei olnud ta ilma töötä; iga päew lugest, kirjutas ehk tõlkis ta nautukene ümber. Kui ta ühe raamatu läbi sai lugenud, siis mõtles ta uueste kõik weel üle, mis ta oli lugenud. Oma ema käest õppis ta lahkust tõiste inimestega ümber käia, mis teda pärast kõigide meelest armsaks tegi.

Kord käis Cäsar Weike-Nastas, et ennast seal kõnekunstis weel osavamaks teha. Tee peal sattus ta mere-röw-lite kätte, kes 20 talenti (umbes 30,000 rubla) tema käest peastmise raha nõudsiwad. „Mis!“ hüüdis Cäsar, „seesuguse mehe eest, nagu mina olen, ei nõua teie enam? 50 talenti peate saama!“ Peale selle saatis ta omad seltsimehed wälja, raha kogu muretsema. Selle wahetäes ei elanud ta kui wang, waid kui mereröw-lite peremees. Kui ta magada tahtis, kästis ta neid wait olla. Wahel lugest ta neile oma laulu ja kõnest ete, ja kui n'ad neid ei kiitnud, siis ähwardas ta: „Selle eest peate walu saama; peasen ma lahti, siis lasen teid kõik risti puua!“ Röwolid pidasiwad seda julgust tema naljaka meele awaldufeks ja neil oli suur rööm seeüle. Lõppeks tuliwad tema seltsimehed 50 talenti peastmise-rahaga tagasi. Röwolid lastsiwad ta nüüd maale. Aga waewalt oli ta prii, seal muretses ta omale mõningad tugewad laewad rohke sõameestega, jõudis röw-lite järele, wõitis nende laew ära, lastis oma raha jälle wälja maksja ja wiis röwolid Weike-Nasta randa, kus ta n'ad kõik risti lastis puua.

Pea peale selle läks ta Rooma tagasi ja elas siin mitu aastat launiste priisjaldest; nimelt kinkis ta suured summad raha rahwa kätte ära, ja tegi rahwa rõõmuks kõiksugu wõõruspidust ja mängust, et seega nende meelt oma poole awateleda. Sell' kombel oli ta ka pea nii rahwa meelest armsaks läinud, et ennast ülema-preestri ameti peale julges pakkuda, mis muidu kõige wanema ja auu-wäärilisema rae-isanda kätte anti. Tema ema saatis teda walitsemise pääwal nuttes ja kaksipäi mõttetes kunni kohtu-tua ukse ete. „Ema“, hüüdis ta, „ma olen ülem-preester, kui mind jälle näed, ehk isamaa põgeneja!“ Ta läks; ja rae-isandate hirmuks ja ehmatuseks walitses rahwas teda tõeste ülem-preestriks.

2. Ühe aasta pärast pidi ta kuberneriks Hispaania maale minema, aga temal oli umbes 15 miljon rubla eest võlgast, nõnda et võlapärijad teda linnast välja ei lastnud. Seal mõistis ta oma osavuse läbi teha, et kõige rikkam Roomlane, Crassus, temale abiks oli, ja tale käemeheks heitis. Cäsar reisis ära, ja lühikese aja pärast maksis ta oma uue koha sissetuleku summadest kõik omad lõpmata suured võlad ära. Pärast tuli ta Rooma tagasi ja ühendas ennast Pompéjuse ja Crassusega, et Rooma riigi valitsust oma keskel ärajagada. Tema võttis Gallia (Prantsuse maa), Pompéjus sai Hispaania, ja Crassus läks Siiiria maale.

Gallias avaldas ta lõpmata suurt waimu osavust ja tegevust; aeg aealt heitis ta kõik selle maa rahwad oma alla ja kogus omale sell'kombel ühe wahwa sõawäe, kes igapidi temale truu oli. Pompéjusega läks ta lõppeks tülisse ja tõttas nüüd oma sõa-wäega Rooma linna, et teda linnast välja ajada. See põgenes sealt oma seltsimeestega ära Kreeka maale, sai aga siin Cäsarist Warsaakuse juures ärawõidetud.

Peale selle kui Cäsar kõik omad waenlased ja kes temal elu-tee peal ees oliwad ära oli wõitnud, tuli ta Rooma linna tagasi ja pidas üht nelja pääwalist wõidu-roodu; ta oli nüüd terve Rooma riigi peremees. Lõpmata suuri raha summasi, mis sõdades tema käte oliwad langenud, tarwitas ta seepeale, nendega rahwale meelehead teha. Sga soldatile kinkis ta enam kui 1000 rubla ja iga Rooma kodanikule 20 rubla. Peale selle laskis ta wilja ja õli välja jagada, ja kõikisugu mängusid wee ja maisa-maa peal anda. Aga aegamööda oli ta nii uhkeks läinud, et paremad kodanikud tema olemist enam ei jõudnud ära kannatada. Nemad heitsiwad ühte nõusse tema elu wasta, ja Brutus ja Cassius oliwad nende nõu-meeste päämehed. Wiieistkümmes Märtsikuu pääw aastal 44 enne Kristust oli nende werise nõuu täitmiseks välja walitsatud. Cäsarit oli noomitud ja ta oli oma abikaasa hārda palwe peale, keda hõse rasked une-näud oliwad hirmutanud, nõuuks wõtnud, sell' pääwal mite rae-kogusse minna; aga ta astus siiski teele. Nulitsa peal pistis temale üks noomija sõber kirja pihku, kelle sees wastaliste terve nõu awalikuks oli tehtud. Paksu rahwa wahel ei wõinud ta aga seda kirja lugeda. Rae-kogas langesiwad nõumehed lühikeste mõõkabega tema peale, ja ta langes, 23 haawaga laetud, oma tooli pealt surnud maha.

53. Theodorik Suur.

Doaker oli suure Rooma keisreriigile aastal 467 p. Kr. otja teinud ja ise Itaalia kuningaks heitnud. Beroona linn oli tema residens. Aga tema walitsus ei kestnud kaua. Üks wägewam mees wiskas teda 13 aastat hiljem jälle pörmu sisse maha. See mees oli Theodorik Suur, Ostgootlaste kuningas.

Seiemaani oliwad need Ostgootlased alama Doonawi maa-fondades elanud ja iga silmapillt Kreeka keisri wärisema pannud. Suurte raha-summadega oli see keiser oma leppinguid Ostgootlastega pidanud kinnitama, aga ühtlasi ka nende kuninga poea, Theodoriku, pandiks Konstantinoopoli linna ühes saanud. Siin sirgus terane pois tubliks nooreks meheks ja keiser Beeno armastas teda väga. Ta sai rikkaid kingitusi, õppis kõiksugu teadusi ja läks lõppeks omas 18^{mas} eluaastas oma isamaale tagasi, kus teda terve rahwas ühel meelel oma kuningaks tegi.

Aga mida kuulsamaks Theodoriku nimi läks seda enam wärises Kreeka keiser. Selle oli väga tema meele pärast, et Theodorik ühel päawal tema ete astus ja ütles: „Itaalia seisab, nagu sa tead, palgalise Doakeri wäe walitsuse all. Anna minule luba, et ma oma Gootlastega tema peale lähen. Langan ma lahingus, siis oled sa omast kardetawast naabrist peasend; õnnistab aga Jumal minu etewõtmist, siis tahan ma Itaalia üle sinu nimel walitseda!“ — Keiser andis seda luba hea meelega, sest et Itaalia pealegi tema pärast ei olnud, ja nõnda läks Theodorik teele, läks kõige oma rahwaga, kõige naiste, laste ja waraga, teda mitme tuhande wantri peal taga järele wiidi. Doaker oli sest aegsaste sõnumeid saanud ja wõttis teda jo Itaalia piiril wasta, sai aga Theodorikust kobe tagasi lööbub, kautas tõise lahingu Etshi ja kolmandama Aida jõe ääres ära ja pidi lõppeks Rawenna kindluse sisse heitma. Nüüd wõitis Theodorik terve Itaalia maa oma alla, ja kolme aasta pärast sundis nälg Doakeri ka oma kindluse wärawad lahti tegema (493).

Itaalia hakkas nüüd pitka wahel-ae järelle jälle omas kauplemises ja ameti-töõdes õitsema. Wana Rooma ehitusi ja kunst-töõsi waatas Theodorik imekspannes ja seadis ühe iseäralise ülewaataja, kes nende alleshoidmise eest pidi hoolt kandma. Oma alamatele andis ta targad seadused, ja laskis nende täitmist nii hoolsalt ülewaadata, et teekäija oma raha-

kotti tee ääre wõis maha jätta, ilma et teda sealt keegi oleks ära läinud wõtma. See wahwa ja tugew walitseja oli aastatel 493 kuni 526 peale Kristust, see on 33 aastat Itaalia kuningas. Tema nimi oli üle kõige maailma kuulus, ja kõik wägewad ja auusad kuningad nõudsiwad tema sõbrust taga. Ka Gestirahwas, kes selt' aeal weel wägew ja prii rahwas oli, läkkitas omad saadikud mere-waigu kingitustega Theodoriku juure, kus neid lahkeste wasta wõeti. Weroona linn oli Theodoriku päälinn; wahel aga ka Rawenna, kus ka tema teha wiimast und hingab.

54. Karólus Magnús.

Karólus Magnús ehk Kaarel Suur oli peale tuhat aasta eest tagasi liidetud ja kardetud kuningas. Ta walitses aastatel 768 kuni 814 peale Kristust suurt Franki riiki, kes aegamööda peale praeguse Prantsuse maa ka Saksia, Hollandi- ja Helweestia-maa ja ühe jau Itaalia, Hispaania ja Austria maadest sisse piiras.

Dma elu-wiisides oli Karólus liht mees, nagu iga muu inimene tema rahwa seas. Püksid ja alusriie oliwad linasest riidest, kuub omal maal tehtud kalewist, keda siidi paeladega ära oli palistatud, kingad oliwad kirju paeladega jalgade külge kõidetud ja wahel oli weel üks walge ehk rohiline lühifene mantel üle õlgade seatud. Aga ita rippus suur mööd kullatud rihmaga külje peal. Üksi riigi-pääwadel ja suurtel pühadel oli ta täies kuninglikus riides, kuld krooniga pääs, kes teemandkiwidest säras, seljas pits kuub, keda üleüldse kuld mesilased katsiwad. Muidu wihkas ta wäljasmaa riideid ja nägi paha meelega, kuidas tema suurtsugu mehed siidis ja muu peenikeses riides käisiwad.

Oleks Karólus üksi wägew sõamees ja ärawõitja olnud, siis oleksiwad tema teud alatumad ja kadunud olnud; sest jo peale tema surma lagunes tema lõpmata suur riik ära, kes wäga mitmesuguste jagudest koku oli seatud. Tema püüdmine läks aga ka ülema ja auusama asjade peale. Mis ta kui wahwa sõamees mõõgaga oma alla oli heitnud, seda tahtis ta kui isa armastusega õnnelikuks teha. Ilma wäsimata pidas ta selle eest hoolt, et tema alamad kergemalt wõiksiwad õppetust leida ja et n'ad targemaks ja paremaks saaksiwad. Ta ise oli täitsa

ilma õppetusetä üles kaswanud, sest sell' aéal arwati, et üffi munkabel lugemist ja kirjutamist tarwis minna. Aga weel omas kuninga põlwes õppis ta lugema ja kirjutama: üks elaw näitus, et mite igakord häbi ei ole, kui midagi ei mõisteta, aga suur häbi, mite õppimist tahta. Kõige kuulsamad selleaegsed mehed elaswad Karóluse juures ja saiwad temast auu ja sõbrusega hoitud. Nende abiga asutas ta palju kooli, et selle teel laste kaswatamist edendada. Tema waatas enam korjatud tundmist peale, kes ka kõige waesemat inimest auustawad, kui siindimises päritud suurte seisuste peale. Sellepärast käis ta, kui ial võimalik, ise kooli waatamas, et oma enese filmadega näha, kas ka tema käskude järele tehakse.

Nord leidis ta seefugusel kooli-katsumisel, et suurtsugu rahwa lapsed alama laste usinduse ja tundmistest wasta mite sugugi ei saanuwad. Esmesed seadis ta siis oma pahema, kõised oma parema kaele. Siis ütles ta alamatsugu, aga usina lastele armatsewa healega: „Ma tänan teid, mo lapsed, teie olete minu soowimist läitnud, teie enese auuks ja jäädawaks kasuks. Tõttake nõnda edasi, siis ei sa ükskord ka head ametid tulemata jääma!“ Müüid aga pööras ta pahema kaele ja rääkis hirmsa heale ja wälkuwa filmadega, et kõik lapsed hirmu pärast maa alla oleksiwad pugunud: „Teie junkrud ja ellitatud suurtsugu pesamunad oma sileda palgedega, kes teie oma suure sou ja wanemate mõisade peale uhked olete ja kõik oma aea laiskusega ärawiidate — ma ütlen teile, kõlwatumatel ei ole minu juures ühtegi armu ega auu loota. Kui teie ennast mite ei paranda ja wirgemaks ei saa, ma teie suurest seisusest ja ilust ühtegi ei hooli, ja teie ei pea enam ühtainust lahket sõna minu suust kuulma!“

Et sell' aéal suurem jagu waimu-harimise tööd kloostrites tehti, kloostrid ka lapsi koolitawad, waesed ja haigeid ravitawad ja teekäijaid lahkestest wasta wõtsiwad, sellepärast asutas Karólus palju uusi kloostri ja kinkis neile pärismaid ülespidamiseks. Ka muretses ta selle eest, et kirikutes Sumala teenistus mõnusamal kombel sai peetud, ning tellis selletarwis lauljaid ja õrila mängijaid Itaalia maalt, sest tema oma alamatel oliwad nii karedad healed, et nende laul, nagu üks selleaegne raamatu kirjutaja ütleb, peaaegu metsaliste mõiramisega ühte läks. — Karólus Magnus suri a. 814 p. Kr. ära, ja oli 72 aastat wannaks saanud.

55. Risti = sõdijad.

So aastasadad otsa oli Euroopa Kristlaste seas pruugiks, et wogad inimesed Püha = maad käiswad waatamas, sest et seal tõemeeliselimalt ja südamelikumalt arwastiwad palwet wõima teha, ehk küll Issand ise ütleb: „Tumal on waim, ja kes teda paluwad, peawad teda waimus ja tões paluma.“ Seesugusti teekondast püha maale nimetadi püha = haa rändamisteks, ja teekonnalisi ennast püha = haa rändajateks. Enamast tõiwad n'ad mõne mälestuse kaasa: kas mõne naela Kristuse risti seest, ehk ühe pilpa tema kirstu küllest, ühe nartsu tema riitest n. n. e. Seesugusti asju nimetati reliikwiateks. Jeruusalema rahwas tegiwad nendega head kaup, ja neid müüdi seal nii palju, et kui näituseks kõik Euroopa maale toobud pilpad Kristuse risti küllest koku saakswad korjatud, wist mittukümmend risti wälja tulekswad. Ehk küll need asjad muud ei olnud kui pettus, siiski peeti neid pühaks.

Kunni ühetõistkümnema aastasadani ei olnuwad püha = haa peremehed, Türklased, Kristlasti mite nende rändamste juures seganud; nüüd aga hakkaswad n'ad Kristlasti liituma. Selle aea sees käis üks mung, Amjängi Peeter, Jeruusalemas ja sai Türklasest piinatud. Seal wõttis ta kindlaks nõuuks, omalt poolt nii palju kui wõimalik ühes aidata, et Püha = maa Moslemide käest ära saaks wõetud. Kõige nurjatumas riides, kakkend mantli sees, palju jalu ja palja pääga, wana eesli seljas sõites, käis ta kõik Shtu = maad läbi ja rääkis tulise kõnega igal pool sest suurest hädast, mis Kristlased Jeruusalemas peada kannatama. Nastal 1095 tuli ta ka Itaalia maale selleaegse paapsti Urban II. juure, kes temale nõuu andis, omas piüdmises edasi töttata, ja temale abi lubas. Paabst pidas ühe suure nõuu = kogu Klärmongis, Prantsuse maal, kus ta Kristlasti üleshüüdis, Püha = maad Türklaste käest ära kiskuma. Igaihe osawõtjale lubas ta pattude andeksandmist. Kõik hüüdiswad waimustatud: „Jah, seda tahab Jumal!“ — Kes osa tahtis wõtta, kinnitas punase risti oma öla külge, kust sõad risti = sõdade ja wõitlejad ise risti = sõdijate nime saiwad. Rewade 1096 algaswad need sõad peale.

Risti = sõdijate esimese roodu eestwedaja oli Amjängi Peeter ise; aga see oli terwelt üks laisl ja raisku läinud selts. Tõist roodu, kes kõige rikkama ja kõrgema Prantsuse = ja Saffa = maa rüütlitest koku oli seatud, wedas wahwa hertsog Gott =

fried von Bouillon (ütle: Bujoong) eest. N'ad l'äksiwad Prantsuse maalt Saksja ja Ungria maade laudu praeguse Türgi maale, sõitsiwad sealt üle mere Weike-Nastasse, ja jõudsiwad wiimati lõpmata suure waewa ja Türlaste kinnipidamata pealetungimiste all Jeruusalema linna ete. Aga linnal oliwad kindlad müürid ümber ja teda kaitsts wahwa sõawägi. Et sell' aeal weel piisfi-rohtu ja piisfa ei tuntud, sellepärast wenis seefugune sisepiiramine wäga pitkaliseks. Sadanded langesiwad waenlaste mõõkade all, sadanded lõpsiwad haiguste hõlma, sadanded suriwad toidu puuduse kätte. Lõppeks, aastal 1099, jõudsiwad n'ad linna ärawõita. Kristlased tungisiwad linna sisse ja löiwad ilma armuta kõik maha; mis ete puutus, nõnda et weri linna uulitsaid mööda alla woolas. Seefuguse were-tõb järele l'äksiwad n'ad templisse ja laulsiwad Sumalale tänu-laulu. Gottfried hüüti kuningaks wälja; aga tema ei wõtnud kuninga nime ja krooni wasta; sest ta ei tahtnud seal kuninga krooni kanda, kus Issand Jeesus libuwitsa krooni oli kandnud. Ta lastis ennast püha-haua kaitsejaks nimetada. Aga kaua ta peale oma wõitu ei elanud. Iw kõisel aastal heitis ta hinge, ja nüüd sai tema wend Balduin Jeruusalema kuningaks.

56. Habsburgi Rudolf.

1. Peaaegu 20 aastat oli Saksamaa ilma keisrita olnud, kui lõppeks Rudolf aastal 1273 selle auu peale walitsedi. Seda keisrita aega nimetatakse Interreegnumiks ehk wahaeaa riigiks. Kõiksugune wäewald oli seal walitsemas; kellel kõige tugewam ruskas oli, sellel oli õigus. Kui kaupmehed oma lauba-loormatega rahuliste oma teed l'äksiwad, siis langesiwad rüütlid oma kindla kantside seest sõariistadega nende peale ja riisusiwad n'ad paljaks. Seefugust olekut ei jõudnuwad Saks-lased enam ära kanda ja kogusiwad ennast sellepärast keisriwalitsemisele koku. Maintsi ertspiiskopp Werner andis nõuu, Helweetsia grahw Rudolfi selleks walitseda, keda ta ühe Rooma teekonna peal oli tundma õppinud. Rudolf oli teda oma kaitsemise all läbi Helweetsia maa saatnud, ja Werner oli Sumalaga jättes tema wasta neid sõnu rääkinud: „Nuus grahw, jõuaksin ma pärastpoole seda minu wasta ülesnäidatud teenistust teu läbi äratasuda!“ — Nüüd oli paras aeg.

Tõine kord oli Rudolf jaši peale läinud. Metsas juhtus ta preestri wasta, kellel nõu oli haige juure minna, et temale wiimast korda Sumala armu anda. Ulewoolaw jõgi oli aga silla ärawiinud, ja preester tahtis just läbi wee astuda; seal tuli Rudolf hobuse seljast maha ja pani preestri oma asemel selga. Kui preester tõisel pääwal hobuse grahwi läte tagasi tõi, kinkis Rudolf looma nende sõnadega temale: „Sumal hoidku mind see eest, et seda hobust edespidi küttimise peale peaksin tarwitama, keda nii püha teenistuse juures on pruugitud; jäägu ta teile sarnatse teenistuste peale!“ —

Selle wahwa ja waga grahwi walitsejwiad peaaegu kõik ühes nõuus keisriks, ning auusaste on ta täitnud, mis temast loodeti. Esialt läks ta Böömia wastatõrkuja kuningaga Otto-kari wasta, kus Ottokar lihingus oma elu kautas. Nüüd hakkas ta rööwijate kantšisi ja loššisi lõhkuma. Kord hukkas ta neid ühe ainfa kuu sees peale 60 tütti ära. Nüütlil sugu rööwlisti lastis ta niisama nuhelda ja ärasurmata, nagu muud kurjategijaid. „Kedagi ei pea ma rüütliks,“ ütles ta, „kes rööwimisest ja auutumast ametist elab.“

2. Pea peale kroonimist Maintsi linnas istus Rudolf ühel pääwal oma ülemate seas. Seal pani ta üht kodaniku Büürihu linnast tähele, kes, kui Rudolf weel grahw oli, temale ühes lihingus uue kilbi ja hobuse oli annud, peale selle kui mõlemad tal enesel tapluses kautsi oliwad läinud; selleläbi oli ta Rudolfi elu peastnud. Kohe kargas ta nüüd püsti, läks mehe juure ja andis temale lahkest kät. Tema ülemad ja pealikud paniwad imeks, et ta ennast nii alandas; Rudolf aga rääkis: „See mees on kord grahwi Rudolfi elu peastnud, et temast on keiser wõinud saada!“

Kord sõitis ta ratsja parkseppa majast mööda, kes parajalt oma haisewaid nahku kuiwama seadis. „Kuule, sõber!“ hüüdis keiser tema wasta, „sa soowiksid omale küll ka ennema aastas 100 marki sissetulekut ja ilusa naese abikaasaks, kui seda inestud ametit?“ — „Auulik keisri isand,“ wastas parksepp, „uskuge mind, m'ul on mõlemad!“ — „Woi nii?“ ütles keiser imekspannes, „siis tahhan oma hobuse enne ulu alla wiia ja kohe näha, kas sa õigust oled rääkinud.“ — Parksepp lastis ruttu nahad ärawõtta, laua peale kallid wiinad ja söögid kuld ja hõbe riistade sees seada ja oma naise ilusas ehtes laua ete istuda. Pea oli keiser seal. Parksepp wõttis teda peenikeses riides wasta ja wiis ta rikka laua ääre jõwma.

„Tõeste,“ ütles Rudolf imetspannes, „sa oled õigust rääkinud. Aga lütle mule, mis kombel oled sa seesuguse rikkusele jõudnud, ja kuidas võid sa kui rikkas mees niisugust roppu ametit pidada?“ — „Just selle haisewa tööga,“ vastas parfsepp, „olen ma oma rikkuse saanud, ja neist ilusaist asjadest, mis teie siin näete, oleksin ma pea ilma, kui ennast omaist tööst tahaksin hābeneda ehk oma nahlade haisu mite enam kannatada.“ — „Wāga õige, auus mees,“ ütles Rudolf wāhele, „jāā wirgaks ja mõistlikuks.“ Uhtus ja ũlbus oliwad wāga keisri meele wasta. Ta ise kandis enamast ilka ũht halli kuube, ja kui see korra katki oli rebinud ja ũtsgi ei olnud kēpārast, kes teda oleks parandanud, seal tegi ta seda ise, et nāidata, kuidas tōw ka kõige fōrgemat meest ei teuta.

Stahesfatõistkümment aastat walitses see mees Habsburgi sugust osawalt Sassa riigi ũle. Tema oleks hea meelega nāinud, et Sassa wūrstid tema poea oleksiwad tema järgmiseks keisri trooni peale walitsenud; aga seda n'ad ei teinuwad mite. Ta suri aastal 1291 Germersheimis āra, peale selle, kui ta 74 aastat wanaks oli saanud.

57. W i l l e m T e l l.

1. Kui Helweetsia maal see aeg oli, et alandus halatses ja ũlbus hõiskas, seal rāakis Steinenti kīlas Werner Stauffacheri naine oma mehe wasta: „Kui kaua peab ũlbus meie maal hõiskama ja alandus halatsema? Peawad wōōrad selle mulla peremehed ja meie paljalt talu toimetajad, olema? Kuhu kōlbawad weel selle mägistikur mehed! Peame meie, tema waesed emad, oma rindade otjas santa imetama ja wōōrastele tūtred pārisorjades kaswatama? Ei, see jāāgu meist tegemata!“

See kõne tungis Werner Stauffacheri sūdamesse, ta tõttas sõna lausumata järwe āāre ja sõitis ũle wee Uuri maakonda Walter Fūrsti juure. Selle juures leidis ta ka Arnold von Melchiali peidus, kes maa-ũlewaataja Landenbergi wiha eest oli pōgenenud.

Sa n'ad rāāksiwad oma isamaa hādast ja neist hirmsaist tegudest, mis wōōrad maa-ũlewaatajad nende seas tegiwad, keda kuningas, nende wanast pāritud õiguste ja priiuste wasta, neile oli saatnud. Ka rāāksiwad n'ad sest, kuidas n'ad maa-ũlewaatajate tigiduse ja kurjuse wasta ilmaaegu kuningas ees

oliwad kaebanud, see pealegi ise ähwardanud, et n'ad riigi alt lahti ja Austria Walitsuse alla pidiwad saama. Et aga Jumal kellegi kuningale sellepärast wõimust ei ole annud, et ta ülekohut teeks, selleparast ei olla muialt ühtegi abi loota, kui Jumala ja oma enese wahwuse käest, ning surm olla kergem, kui seesugune teutaw orjus.

Ja n'ad küttsiwad lapse kinni, seadsiwad tema pähä ühe õuna seisma ja wiisiwad kütiti sealt eemale ära. Ta sihtis. Seal wirises wibu=pael. Seal murdis nool õuna pooleks. Kõit rahwas hõiskas täis rõõmu. Gesler aga küsis kütiti käest: „Miks pärast hoidsid ja kaks noolt walmis?“ — Tell wastas: „Oleks esimene õunast mööda läinud, tõine oleks tõeste sinu südamesse osanud!“ —

Seeütle ehmatas maa-ülewaataja väga ära; ta laskis kütiti kinni wõtta ja laewa peale Küssnahti wedada, kuhu ta ise tahtis sõita. Sest Uuris Telli wangis hoida, ei näidanud temal wihale äritatud rahwa pärast sünnis; ja teda wäljasmaale wangi wiia, oli maa õiguste wasta. Sellepärast kartis maa-ülewaataja rahwa koku=jooksmist ja sõitis ruttu minema, eht küll kange tuul lõunapoolt tulemas oli.

N'ad sõitsiwad jo küll aega, aga ilm läks ita kurjemaks. Järw hulguis ja laened ajasiwad jo üle laewa, et kõikidele kartus rinda tuli ja laewamehed oma lootust hakkasiwad kautama. Mida kaugemale n'ad järwe peale purjetasiwad, seda suuremaks tõusis surmahäda; sest silmnähtawalt tõusiwad jo kallasmäed äkkitse järwe põhjast ülesse, kes nagu ähwardajad müürid taewa poole näitasiwad. Suure häda sees laskis Gesler Telli ümbert wangi=sihendused ärawõtta, et tema kui osaw laewamees nende laewa kalju=müüride wahel juhiks. Aga Tell juhtis laewa ühe koha peale, kus madal kaljurind paar sammü üle wee ulatas. Siin kargas ta äkkitse nagu metslind kaljurinna peale ja oli ka silmapilk kaljude wahel ära kadunud; laew aga läks järwe peale tagasi.

Müüd ronis peasnud mees mööda mägesti üles ja põgenes läbi Schwitzi maa. Ja ta mõtles omas koormatud südamese: „Ruhu ma põgenen wägewa mehe wiha eest? Ja peasen ma ka ise tema kurjuse eest ära, siis on t'al ommeti kodu minu naine ja lapsed pandiks. Mis ei ja Gesler minu omastega kõif tegema, kui jo maa-ülewaatja Landenberg oma sulase kahe murtud sõrme pärast wana Melchthali mõlemad filmad wälja laskis pista! Kus on kohus, kelle ete ma Gesleri wõifsin kutsuta, kui jo kuningas ise terve rahwa kaebduft wasta ei ole wõtnud? Ei maksja aga üksigi seadus enam, ja ei ole ühtegi, kes minu ja sinu wahel kohut mõistab, siis oleme, sina Gesler ja mina, mõlemad ilma seadufeta, ja igauks saadab ise omale abi. Peab üks meist langema, ühelspool ilmsüüta

naine, lapsed ja isamaa, tõisel pool maa-ülewaataja Gesler
sina: siis langegu sina ja priius tõusku jälle!" Nõnda mõtles Tell ja ruttas wibupüssi ja noolega Rüss-
nahti poole, kus ta ennast kaljude wahel ühe kitsa tee ääre ära
peitis. Seal tuli maa-ülewaataja; seal wirises jälle wibu-
pael; seal murdis nool wäe-walitseja südame pooleks.

Terwe rahwas oli rõõmu pärast ehmatand, kui oma pii-
naja surma kuulis. Telli tegu karastas nende wahwust; aga
äraräägitud pääw ei olnud veel tulnud. Kui õige aeg käes
oli, seal ajas terwe Helweetsia maa omad piinajad minema ja
oli jälle prii.

58. Arnold Winkelried.

Helweetsia rahwas oli 70 aasta eest tagasi omad waen-
lased Moorgarteni lahingus suure wahwusega suutuma ke-
laili pillanud, aga nüüd aastal 1386 tuli würst Leopold
Austria jäle suure sõa-wäega Helweetsia maale, et sin rahwa
priiust ära wõiks kautada. Austria kõige wahwama rüütlistest
ja muu sõameestest oli tema wägi loku seatud; kõik oliwad
pää laest kunni jala tallani raud riides ja käes oliwad neil
kõige paremad sõariistad. Helweetsialased oliwad neid Sem-
bahhis wotamas ja neid oli paljalt 1400 meest. Nende sõa-
riistad oliwad wäga puudulised ja halwad; mõningatel oliwad
lühikesed mõõgad, tõistel tuurad ehk kirwed; wdasi ei olnud
ühelgi; mitmed oliwad omale weiksed lauad kilbi asemel pahema
käte külge kwiitnud. Aga n'ad siisgi oma meest ära ei heitnu-
wad. See Jumal, kes neid Moorgartenis oli kaitšnud, wõis
nende weikest hulka ka nüüd wägewa waenlase käest peasta.
Nemad langestiwad waenlast nähes põlwili maha ja palustiwad
Jumala käest abi; see oli wana pruuk nende juures. Siis
joostiwad n'ad tuiskel ja walju sõa-kisaga waenlase kallale.

Aga kindel kilpide müür ja terwe odade mets wõttis neid
wasta; sest rüütlib oliwad ennast, mees tihkelt mehe külles ja
pitkad odad etepoole hoides, nii kindlasse rongu seadnud, et
Helweetsialased oma lühikeste sõariistadega üht ainustgi kätte ei
saanud. Sell'samal silmapilgul heitis rüütlite pikk rong kahelt
poolt otjast hirmsa sõariistade kõlinaga ringis ligemale, et Hel-
weetsialaste weikest hulka igalt poolt sisse piirata ja neid suu-
tumaks ärahukkata. Seal jäiwad Helweetsialased seisma; mis

n'ad pidiwad tegema? Müütlite pitkad odad ei lastnuwad neid edasi, tagasi minna n'ad ei tahtnuwad, ja 60. meest oliwad jo maha löödüd. Seal astus üks mees Unterwaldist, Arnold Winkelried, töiste seast wälja. Ta hüüdis: „Dodate, ma saan teile ühe tänawa tegema! Truuid wande-wennad, lande hoolt mo naise ja laste eest!“ — jooksis waenlase wasta, tõmbas oma tugewa kättega nii palju odasi hõlma, kui jõudis, sükkas nende otsad oma rinda ja wajutas n'ad, et suur ja tugew mees oli, langedes ühes maha. Müüd kargasiwad tema selfstmehed üle tema furnukeha rüütlite ridade wahele, löiwad neid mõlemal pool maha ja tegiwad omale teed. Oli just 9. Heinakuu pääw ja palaw nii suur, et mitmed rüütlid pitfituses ära läkkatajiwad. Taplus läks ika langemaks; sest nüüd wõitlesiwad mees mehe wasta. Palju rüütlid leidsiwad siin oma surma. Kui lõppeks ka hertsog Leopold ise langes, seal põgenesiwad tema sõamehed ja Helweetsialaste kätte jäi wõit. Kuus sada wiiskümmend kuus grahwi, herrat ja rüütlit oliwad langenud, arwamata muud alamad sõamehed.

59. Andreas Hofer.

1. N'ad Mantua linna wangi
 Truu' Hofri wiisiwad,
 Seal Mantua linnas hulka
 Siis teda mõdistiwad;
 Ta sõawend'e südames
 Keeb hingewaero, sest häda sees
 N'ad näewad isamaa.

2. Käed selja peale seutud,
 Andreas Hofer käis:
 Samm kindel, jüda julge
 Ja surma-wahwust täis.
 Ta tihti seisis surma ees,
 Kui waenlastele teda wiis,
 Et kaitsta isamaad.

3. Kui aga wangikojast
 Nii wälja töttas ta
 Ja oma sõa wend'i
 Seal nägi paelus ka,

Siis hüüdis: „Sumal teiega
Ja äraantud rahwaga
Mo kallil isamaal!“

4. Ei trummi-meesgi enam

Wõind liita tugewast,
Kui Hofer wälja astus
Nii linna wärawast.
Seal seisib ta, prii pael'desge,
Ta ihu nõu'ti surmale,
Et kaitfis isamaad.

5. Ted' kästi põlwil' heita;

Ta hüüdis: „Ei te' saa!
Ma tahan seistes surra,
Kuis wõideln'd teiega!
Weel lord mo heal fiin kõlagu:
Mo armas rahwas elagu
Ja minu isamaa!“

6. Müüd wõetakse paelad

Ta ümbert, surma eel,
Ja wiimast forda palwet
Seal teeb Andreas weel,
Siis hüüab: „Hästi trehwige!
D, kuis te' halvast lastfite!
Head ööd, mo isamaa!“

(C. R. Linnutaja.)

60. August Range ja Kaarel XII.

1. Aastal 1694 sai Wibriik August I. Saksimaa kuurwürstiks. Tema suure tugewuse pärast nimetati teda August Rangeks. Nõder ta ei olnud ka waimu poolest. Noores põlwes oli ta Hollandi, Prantsuse, Hispaania ja Itaalia maid käinud oma waimu harimiseks waatamas, ja oli ka osa wõtnud sõast Prantsuse wasta, kus juures ta suurt julgust ja wahwust oli awaldanud. Aastal 1695 ja 1696 oli ta Ungria maal nende sõawägede päamees, kes Türlkase wasta sõdisiwad. Ka siin oli ta nii wahwa, et teda Türlklased „Raudkäppaks“ nimetasiwad.

August Range oli ühe haritud maa walitseja, ühe truui ja hoolsa rahwa riigi-isa, ja oleks rahuliste ja õnnelikult wõinud walitseda, kui mitte üks tõine asi pea tema aega ja tööd ära ei oleks pärinud. Aastal 1696 sai Poolamaa trooni peale kuninga Juhan Sobiesky (üttele Soobjastj) surma tühjaks. Selle maal ei olnud mitte pruuk, et kuninglik kroon ühe ainfa suguwõsa käes seisks, waid rüütlitel oli see õigus, iga uut kuningat walitseda, mis arwa ilma koduse sõata äratoime-tati. Kümne würsti seas, kes sell' korral ennast trooni peale oliwad pakkunud, oli ka August. Salka keisri ja suure raha summade abiga läks temal ka korda, kõil tõised tahtjad kõrwale lükkata. Peale selle, kui August Baadenis, Wiini linna juures, katoligi usku sai läinud ja sell' kombel wiimane taffistus, Poolamaa trooni peale saada, kadunud oli, sai ka aastal 1697 August II. nime all Poola kuningaks. Müüid nägi ta korraga oma riiki 12,000 □ penikoormat suuremaks saanud olewat ja oma pääd kuurwürsti kübara kõrwal ka kuningliku krooniga ehitatud.

Poolamaa walitus ei toonud aga Salki maale mingi-sugust õnnistust. Poola riik oli üks suur aga wähe haritud maa, kelle rahwas suuremaks jauks waesed orjad ja tige-dad rüütlid oliwad, kes oma walitusega talupoegade elu happuks ja oma wastapanewa meelega kroonikandmise ameti raskeks tegiwad. Reid ohwrisi, mis August selle krooni heaks pidi tooma, ei olnud ta mitte wäärt. Trooni peale saamise juures oli August pidanud lubama, et kõil Poolamaa küllest ärawõdetud maa-jaud tagasi saaks wõitma, ja see ei maksnud Salki maale mitte üksi suured rahasummad, waid Salki sõawäed pidiwad sõast osa wõitma, kellest maale mingisugust kasu ei saanud. — Türglase käest kistuti küll lühikese aeaga Ukraine ja Podoolia maad ära, aga mitte nii õnnelik ei olnud August, kui Liwi-maad Rootsi käest ära tahtis wõtta ja Poola maaga ühen-dada.

2. Rootsi maal oli üks 15 aastane noormees, Kaarel XII. nime all, trooni peale tõusnud. Et August sest noorest kuningast suurt lugu ei pidanud, lootis ta, temaga pea walnis saawat. Tema legi Daani kuninga Wibriki IV. ja Wene Saari Peeter Suurega ühe leppingu Kaarel XII. wasta, ja kõil kolm kuningat hakkasiwad aastal 1700 sõda Rootsi wasta, kes põhja sõa nime all tuttav on.

Leppingu-tegijad olivad aga väga effinud. Kaarel XII. oli suur sõamees. Nagu vihane lõvi tuli ta välja. Ta wiis omad Rootslased Daanimaa wasta ja sundis tema kuningat rahu tegema. Nagu wägew maru-tuul langes ta siis Wenelaste peale ja wõitis nende palju suurema wäe täitsa ära. Nüüd oli tal weel üks wastane, August II. Teda ei tahtnud ta mite üksi ära wõita, waid soovis ta Poola kuningliku krooni tema pääst mahawõtta. Kaks õnnetu lahingut, mis Saksad ja Poolakad aastal 1702 ja 1703 Kaarli wasta ära kautaswad, olivad Augusti õnne lõppetajad. Kaarel lükkas aastal 1704 Augusti Poola krooni pealt maha ja seadis Stanislaus Leszczyński (ütle: Lähthühnski) Poola kuningaks, keda ta aasta hiljem suure auuga krooniti. Ehk küll August esite wasta panni, pidi ta pärast ommeti ka ise ennast Poola kroonist lahti tunnistama ja Kaarli käsu peale uue kuningale ühe õnnesoowimise kirja saatma. Kaarel jäi lõppeks weel oma 34,000 Rootslastega terve aasta otja Saksi maale, kelle läbi selle riigile 23 miljon taakrit kulu tegi.

Kaarel tungis nüüd Wenemaa sisse, aga see teekond harimata maadesse sai temale hullatufeks, nagu sada aastat hiljem Napoleoni I. sedasama sündis. Kaarli sõa-wäest ei jäänud aastal 1709 Pultawa juures rohkem järele, kui 150 meest, nõnda et wägew sõamees Türgimaal warju-paika pidi otsima. Seda õnne-muudatust tarwitas August oma lasuks. Ta tungis 15,000 Saksalasega Poola maale, Stanislaus heitis tagasi ja August sai uueste Poola kuningaks, kelleks ta ka oma surmani aastal 1733 jäi.

Peale selle, kui Kaarel wiis aastat Türgimaal sai elanud, läks ta Rootsi-maale tagasi. Ta hakkas küll uueste sõdima, suri aga kõige parema sõa-walmistamise juures sell' 11. Detsembril 1718 Wridrikshalli kantsi juures ära, kus teda üks kuul oli treshwanud.

61. Kuningas Widrik ja tema naaber.

Preisi kuningas Widrik II. oli omale Berliini linna ligidale ühe ilusa lossi ehitanud ja wiitis seal hea meelega aega, kui aga mite lossi ligidal üks ilmrabuta westki ei oleks olnud. Sest esmalt ei taha kuninglik loss ja talupoja westki mite õige hästi tõine tõise kõrwa sündida, ehk küll walge leib

kui teda weskil peenikeselt on jahwatatud ja ahjus hästi küpsetatud, lossis niisama maitseb, naga talu-majas. Tõiselt aga, kui kuningas oma kõige paremates mõttetes seisis ja oma naabri peale sugugi ei mõttelnud, korraga lastis mölder oma weski rattad mürisema, ja ei mõttelnud ka oma naabri herra peale, ning kuningas mõtted ei seganudwad küll mite weski rattaste käiki, aga weski rattaste mürin segas sagedaste kuningas mõtteid.

Lugeja ehk ütleb: Kuningal on raha kui raba, mikspärast ei osta ta naabri weski ära ja ei lasse teda maha fiskuda? — Kuningas teadis, mikspärast; sest ühel pääwal lastis ta möldri oma ete astuda. „Teie mõistate,“ ütles ta tema wasta, „et meie kaks tõine tõise kõrwal ei wõi elada. Üks peab taganema. Mis pakkute teie minu lossi eest?“ — Mölder ütles: „Kui kõrgeks teie teda arwate, kuninglik herra ja naaber?“ — Kuningas wastas temale: „Imelik mees, nii palju raha teil ei ole, et teie minu lossi ära wõiksite osta. Kui kalliks peate teie oma weskit?“ — Mölder wastas: „Armuline herra, siis ei ole teil ka nii palju raha, et minu weski ära wõiksite osta; ta ei olegi müüdaw.“

Kuningas pakkus küll hea summa, ka tõise ja kolmandama suurema, aga naaber jäi oma sõna juure: „Ta ei olegi müüdaw. Nagu ma seal sees olen sündinud,“ ütles ta, „nii tahan ma ka seal sees surra, ja nagu ma teda oma isa käest olen pärinud, nii peab teda ka minu järeltulew sugu jälle minu käest pärima ja temaga ühes oma eeswanemate õnnistust.“ — Seal tegi kuningas tõise näu ja ütles: „Kas teie ka teate, hea mees, et m'ul sugugi tarwis ei ole, palju sõnu teha? Ma lasen teie weski äratafseerida ja äralahutada. Wõtke siis raha ehk ei!“ — Seal naeratas mölder, see kartuseta mees, ja wastas kuningale: „Hästi helbud, kõige armulisem herra, kui senati koht Berliinis ei oleks!“ see on: ta tahtis lasta kohtul õksust anda. — Kuningas oli õiglane isand ja wõis wäga armuline olla, nõnda et mehe julgus ja südalas olemine mite tema'e meele wasta ei olnud. Ta ei puutunud selle aeast saani enam möldri külge ja pidas temaga head sõbrust.

62. Keiser Napoleon ja Briänni õuna = naine.

Keiser Napoleon I. elas omas noores põlvnes Briännis, kus ta sõa-koolis õppis, ja kuidas? Seda tunnistasivad edespidi tema sõad, keda ta pidas, ja tema teud. Et ta hea meelega puu-wilja söi, nagu see noorte inimeste juures ifa pruul on, sellepärast oli üks õuna-naine seal mõne hea loppiku tema läest ärateeninud. Si olnud tal mõnikord raha, siis andis naine wõlgu. Sai ta raha, siis maksis jälle ära. Aga kui ta koolist wälja läks, et kui wälja-õppinud wäemces seda tarwitama, mis ta seal oli õppinud, oli ta naisese ommeti weel mõni rubla wõlgu. Ja kui naine temale weel wiimast korda waagna täis mahlasteid pirnisi ja wiinamarju tõi, ütles ta: „Naisukene, nüüd pean ma ära minema ja ei wõi oma wõlga tasuda. Aga ma ei saa teid mite unustama.“ — Ja õuna-naine ütles: „Oh sellepärast wõite rahuliste ärareisida, noor-herra. Sumal hoidku teid terwisel ja tehku teist ühe õnneliku mehe.“

Aga seesugusel teekonnal, nagu see oli, keda noor sõamees nüüd algas, wõib ka kõige parem pää mõne weikese asja ära-unustada, kunni teda kogemata jälle meele tuletab. Napoleon tõuseb lühikese aeaga kindraliks ja wõidab Staalial maa ära. Napoleon läheb Egiptuse, kus lord Israeli rahwas telliskirwa pidiwad põletama, ja sõbib Naatsaretis, kus 1876 aasta eest tagasi piiba neitsi elas. Napoleon pöörab mere laudu, kes waenlase laewadega kaetud, õnnelikult Prantsuse maale Pariisi linna tagasi ja tõuseb siin esimeseks konsuliks. Napoleon seadab omal õnnetul isamaal kōif asjad jälle korda ja saab Prantsuse keisriks, ning ifa ei ole heal õuna-naisel Briännis muud ühtegi, kui tema sõna: „Ma ei saa teid mite unustama!“ Aga mõnikord on paljas sõna niisama hea, kui puhjas raha, ja weel parem. Sest kui keisrit lord Briännis õpdeti, — ta oli aga jo sala seal, ja wõis wäga liigutatud olla, kui endiste aegade peale mõtles ja praeguste peale, ja kuidas Sumal teda nii lühikese aeaga nii mitmest tallistusest läbi wiinud ja kunni uue keisri trooni peale aidanud, — seal jäi ta äkkitse uulitsa peale seisma, lōi läega otsa ete, nagu keegi, kes midagi meele tahab tuletada, nimetas pea peale selle õuna-naise nime, päris tema korteri järele, kes kaunis lagunenu oli, ja astus ühe ainfa truui selfimehega sisse. Kitisas üks wiis weikese, aga puhhta lambrisise, kus naine lähe lapsega abju ees tallitas ja oma kasinat õhtu-söömaeaga walmistas.

„Wõin ma siin midagi wilja kosutamiseks saada?“ küsis keiser. — „Di küllalt!“ wastas naine, „melonid on jo küpsed,“ ja tõi ühe wälja. Selle aea sees, kus wõõrad herrad melonit sõiwad ja naine weel mõne hau-raa tulle pistis, küsis üks herra: „Tunnete ka keisrit, kes täna siin peab olema?“ — „Ta ei ole weel siin,“ wastas naine, „ta tuleb alles. Mits-pärast ei peaksin ma teda tundma? Mõni hea waagne ja korni täis wilja on ta minu käest ostnud, kui alles siin koolis käis.“ — „On ta siis ka kõik korrapärest äramatsnud?“ küsis herra jälle. — „Ja muidugi, kõik auufaste äramatsnud.“ — Seal ütles wõõras herra: „Naisukene, teie ei räägi tõtt, ehk teie olete täitsa üks unu-pää. Esialt ei tunne teie keisrit; sest mina'p ta olen. Tõiselt ei ole ma teile kõik nii korrapärest äramatsnud, nagu teie ütlete, waid olen teile kaks rubla ja weel nattukene peale selle wõlgu jäänud;“ ning sell'samal silmapilgul luges keisri seltsimees üks tuhat kaks sada pranki laua peale — kappital ja intressid. Naine, kui ta keisrit ära tundis ja kuldrahasi laua peal kuulis kõitewat, langes rõõmu, ehmatuse ja tänu pärast nagu meelest ära keisri jalgade ete maha, ning lapsed wahtiswad ka ükskõige otsa ja ei teadnuwad, mis n'ad pidiwad ütleva. Keiser aga käskis pärast naise wana maja maha kistuda ja temale tõise asemele ehitada. „Selle maja sees,“ ütles ta, „tahan ma korterit wõtta, niisagedaste kui Briääni linna tulen, ja ta peab minu nime kandma.“ Weel lubas ta naisele, et tema laste eest tahtis muretseba, mis ta ka auufaste täitis.

63. Risti ärawalimine.

Üks inime, kes karjus rasket risti,

Jät magama, ja unes nägi ta,

Et teda üles taewa poole kisti.

Auujärje peal ta tunneb Sumala

Seal istuwat, ja püha ingli wägi

On teda kiitmas oma lauluga.

Ta ehmatas, kui tema seba nägi.

Kui julgus jälle tuli tagasi,

Siis alanduses suu ta lahti tegi:

„Oh, Issand, luba m'ule ommeti,

Et mina s'ule wõiksin teada anda,

Mis minu südant koormab alati:

Ma tean, et mo kohus risti kanda,
 Ei sellepärast mina nurise,
 Kui aga raskust liiga peal' ei panda.
 See rist, mis mina kannan, — tõeste,
 Liig raske igapidi, — ole hea,
 Ja anna tõine kergem minule."
 Sai ta nii palunud, siis tunneb pea,
 Et teda üles kistast' ruttuga,
 Kus poole, — ega tema seda tea.
 Kui põhi jälle all, siis waatab ta
 Ja näeb üht väga suurt ja uhket tuba,
 Kus rista seina najal otsata;
 Ja ühe heale kuuleb kostvat juba:
 „Waat', see on inimeste risti ait,
 Nüüd otssi parajat, sul on seks luba!"
 Mees rõõmustab, ta hakkab sedamaid
 Sealt risti nõudma, mis ei waewaks teda,
 La katsub suuremaid ja vähemaid.
 See ränk on, see liig suur, see teeks wist häda,
 See kergem, — aga ääred terawad,
 Need teeksid haiget, — „Ei ma taha seda!"
 Üks nähti kulla karwa hiilgawat.
 Mees mõtles: „Et's see oleks mule hea!"
 Kuid hirmus raske leidis olewat.
 Nii katsus tema läbi terve rea,
 Kõik otsimine oli asjata,
 Ta ifa tõiselt leidis tõise wea.
 Mis muud, kui pidi peale hakkama
 Ja mööda seina jälle kõiki rista
 Weel tõise korra läbi waatama.
 Siis leidis tema wiimaks ühe, mis ta
 Ei pannud enne mite tähele,
 La katsub seda oma käega tõsta,
 Ei kerge just, ei väga raske see,
 Waid häda pärast sündis ifa kanda.
 „Waat," ütles ta, „see kõlbaks minule;
 Ehk lubad, Issand, seda m'ule anda!"
 La waatab, — ime, just seesama rist
 See ongi, mis tal ifa oli kanda;
 Nüüd polnud kandes enam kaebamist.

64. St. Bernhardi koerad.

St. Bernhardi koerad on suured, tugevad loomad, pitka karmade, lühikese, laia nina ja pitka sabaga, ning nende ärkus ja truus on väga suur. Nende kodu on St. Bernhardi mäeslg oma reisirjate öökorteriga, kes Alpi magistifus 7880 jalga merepinnaft kõrgemal seisab. Selle mäeselja peal on talwe pikkus 8 kunni 9 kuud, ja külma graadide suurus on sagedaste — 27° R, kelle wasta terve suwe kohta waewalt kümme selget pääwa tuleb, kes ilma maru, lumესадu eht udu ta on. Aasta kestmine sooja-aru on siin alam, kui Põhja-Raapil. Üksi suwe aeal sadab siin räpju-lund maha, talwe aeal ei sada muud, kui kuiwi, peenikesi jää-libemeid, kes nii weiksed on, et neid tuul läbi ulje ja afna pragude tupa ajab. Neid jää-libemeid tuiskab sagedaste nimetatud reisirjate öökorteri ümber 30 kunni 40 jala kõrguste angedeks koku, kes kōit teeb ja lõhustifud finni kattawad ja kõige õrnema külge-puutumise läbi alla oru sügawustesse langewad.

Teekond üle selle mäeselja on üksi suwe aeal õige selge ja ilusa ilmaga julge, tormise ilmaga aga ja talwel, kus kōit lõhustifud ja praud lumega finni on kaetud, on ta väga waewane ja ohtune. Iga aasta langeb siin inimesi surma kätte. Pea langeb teekäija mõne kalju-prau sisse, pea jääb ta lawiinde alla, pea heidab raske udu tema ümber, et tee jalgade alt ära katab ja mägede wahel nälja ja wäsimuse kätte ärasureb, pea langeb ta une paelu, kellest ta enam üles ei ärta. Ilma St. Bernhardi munkade, kelle juures tõsine kristlik armastus ja kaastundmine walitseb, oleks see mäeslg üksi paar kuud otja aastas käidaw. Iga kahelsandamast aastasadast peale on need mungad seal teekäijaid rawitsemas ja peastmas, kes nende juures ilma hinnata korterit ja ülespidamist leiawad. Kindlad kwiised majad, kus tuli abjus millasgi ära ei kustu, wõiwad hädawarast paari sada inimesele korterit anda. Kõige tähtjam on aga korraline walwamise teenistus, keda selle kloostri kuulsad koerad aitawad toimetada. Iga pääw käiwad kaks kloostri sulast kõige kardetawamates kohtades järele waatamas: üks läheb ülesse reisirjate öökorteri poole, tõine mööda mägesi alla. Halwa ilma aeal ja peale lawiinde langemist lõuseb nende sulaste arw kolmekordseks ja ta mõningad mungad seftiwad siis nende otfirjate sels, kellega koerad ühes käiwad ja kes labidaid, kangusi, toitu n. n. e. kaasas kannawad. Kōit

jäljed otsitakse ära ja koeri pannakse teraselt tähele. Need on väga targaste inimeste jälgede peale välja õppetatud ja käivad vahel iseenesest, ilma sundimata päävad oisa mööda mägesti ja lõhustikusti ümber. Leiavad n'ad mõne õnnetuma inimese kusagil maas olevat, siis jooksevad kõige lühema tee peal kloostri tagasi, hauguwad waljuste ja wiilwad mungad, kes ika walmis seisawad, õnnetuma juure. Leiavad n'ad aga ühe lawiini, siis jooksewad tema ümber ja otsiwad, kas inimese jälgesi ei leia. Kui oma peenikese nina abiga sellepoolest otsuse käte on saanud, siis hakkawad kohe õnnetumat lume seest välja kaapima, kus juures neil nende tugewad küüned ja suur jõud väga abiks on. Enamast kannawad n'ad ka ika ühe toiduga täidetud korwikese ehk pudeli marja-wiinaga kaelas ja willased tekkid seljas. Inimeste arm, keda need targad koerad jo sell'kombel peastnud, on väga suur, ja igaküls on kloostri aea-raamatusse hooplega üles kirjutatud. Kõige kuulsam neist koeradest on Barry, see wäsimata, auus loom, kes oma elu-aal enam kui nelikümmend inimest surmast peastis. Nii leidis ta kord ühe pool külmast ära wõdetud poisikese lume seest. Ta tõstis lapse pää ülesse ja pakkus temale pudeli seest jua, aga pois ei saanud aru, mis ta tahtis, ja hakkas kartma. Kui aga koer nüüd poisi kät hakkas laskuma, läks laps julgeks

St. Bernhardi koer Barry.

ja istus koera selga, les teda floostrisse wiis. Pois sai siin termeks, aga tema ema oli lume sees hukka saanud; pärast wõttis üks rikkas mees lapse omale kaswatada. Seda lapse peastmise lugu näitab ka meie pilt.

Tõeste, kui selle koera elu-lugu loeme, meie süda läheb soojaks ja meie hakkame ka elajaid enam armastama ja auustama. Kuidas jookseb see truu koer läbi tuisu ja tormi wäsimata iga pääw ümber, kaelas korwikene ja pudel, et sealt õnnetumaid inimesi kosutada! Kuidas ruttab ta, kui õnnetumaid lume alt üles on leidnud, floostrisse, kõlistab walguste ukse taga kella ja kutsub sell' kombel mungad wälja, et temale labidatega api tuleksiwad! Kuidas kannab ta ühel pääwal ühe õnnetuma lapse omas seljas ellaste koju, annab ta munkade kätte kaitsmiseks ja ruttab siis ise jälle kobe tagasi mägedesse, tõisi õnnetumaid ülesse otsima! Iga kordaläinud tegu teeb teda rõõmsamaks ja osawõtlikumaks. See on hea teu õnnistus, et iga jälle midagi head peab sünnitama. Rõnda peastab ta 40 inimest, kunni ka endale surmatund kätte tuleb. Tõeste, see koer on auusam, kui palju inimesi!

65. Hommikü laul lewade.

1. Juba waatab päite taewa piirelt
Sättentawal silmal üle maa,
Punub kulbse pärja ilmal' kiirelt,
Ehib metsad, mäed punaga,
Aratab kõik loodust rõõmsal walgel
Rõõmustama uue pääwa algel.

2. Mesilane lillist lilli lennab,
Otsib kiirest toitu õite peal;
Oh! jo kõrges lõokest ka kannab,
Tänu kõlab tema laulu heal;
Metsas otswad loomad uuel rammul
Saaki, waritsetes sala sammul.

3. Inimesed, une rahult ast'gem
Jälle wälja tööle põllule!
Looja poole oma hinge tõstgem
Kes siin küllust kingib kõigile!
Tema andest meie elu ärkab.
Loodust waa'tes waim meil Loojat märkab.

(A. Kurrikoff.)

66. Shtime Jumala kiitus Alpi mägedes.

Üksikutes kohtades Alpi mägedes, kus rahvast väga arvult elab, nagu nimelt Piemongis ja Savoienis, on üks väga ilus pruuk walitsemas, keda sealsed karjatsed nagu seltsielu asemiks omale kombeks on võtnud. Kui päikene orust ära on läinud ja tema viimased kiired weel nõrgalt lumega kaetud mägede latwasi kullatawad, wõttab karjane, kelle maja kõige kõrgemal seisab, oma sarwe (pasuna) ja hüüab temaga; „Kiitke Jumalat!“ — Kõik ümberkaudsed karjatsed järestiku hüüawad, oma uste ees seisdes, sedasama sõna temale järele, ning nõnda on weerand tund otsa, kaljust kaljusse, sügawusest sügawusse, ifa kaugemale ära kaduwa wastuhüüdmisel kuulda: „Kiitke Jumalat!“ — Sarwe wiimase kadund heale järele tuleb wai kus nagu kirikus, siis wõttawad kõik karjatsed omad mütsid pääst ja langewad põlwili maha. Ja kui lõppeks pimedus täitsa kätte on tulnud, siis kõlab sarwe heal uueste sell'samal kombel läbi õõ, sõbralikult hüüdes: „Head õõd!“ ning rahus lähewad karjatsed oma majadesse, et seal puhata pääwa tööst ja waewast.

67. Kui pääwa kära —

1. Kui pääwa kära aega

Ei ann'd sul' palwele,
Siis astu pime's õue
Sa waata ülesse:

2. Waat', wagusi n'ad hül'g'wad

Sa waat'wad ülewalt,
Sind teretawad tähed
Kui Isa filmab sealt.

3. Nii pääwad, kuud, nii aastad

Neid nägib taewa teel,
Nii pääwad, kuud ja aastad
Neid näewad hül'g'wat weel.

4. Kuis annab see sul' jõudu,

Kui ühes filmaga
Sa tähteis taewa poole
Õõid südant ülenda'!

5. See käsi, kes neid seadis,
Et lorda mööda n'ad
Kõrg' taewa lautusel
Seal lendwad, piirawad:

6. See wägew käsi hoiab
Ka mind siin mulla peal; —
Tal kuulda ingli kannel —
Ja pesas linnu heal.

7. Ma tean: ta — kas pääwal
Mind lära kurwastab —
Kord waikset õhturahu
Mul' kodu valmistab.

8. Ja rinnas südant tasa
Heal püüab waigista':
„Hing kannata ja oota —
Sa pöörad koju ka!“

(E. Koivula.)

68. Laupäaw õhtu.

Nüüd õhtu õhk käib puude warjust läbi
Ja puistab magust haisu nurmele,
Kõik taewas pühitseb nüüd uhlet rahu
Ja loodus uinub täht'de walgele.
Nii ruttab kõik siin rõõmsa otsa poole,
Nii nädal meil ja pääw ka lõppetud.
Kes wäsinud, magab, wiimne mure kadunud,
Ja puhkab kõik, kus Jumal walwanud.
Oh waata tänus tagasi, mo süda,
So waikset lõppetatud elu teed.
Nüüd tuleb pühapäaw, kus nädal lõppeb,
Siis puhka ja, küll oled teinud tööd. —
Kuis jõuen tänada, Sind armu Jumal,
So truuse ja halastuse eest!
Oh taewa Isa, mina olen nõder,
Ei saa ma aru Sinu suurusest.
Nii mittu lahtist hauda läinud kinni,
Ja sinu armul mina elan weel;

Nii mittu hoigab raskest haige-sängis,
Kus elu magusat mul maitseb keel.

Sa kohwuse ja häbi kättendusel!

On mittu südant mures rõhutatud,

Kuis jõuan, Jumal, S'ule tänu anda,

Et heldest minu teed Sa kaitsevad?

Sa andsid rammu m'ule tööd sin teha,

Sa õnnistasid kõiki tegijal!

Mul kurjast töödest jäänud süda wabaks,

Sa seda rahu tänan Issandal.

Dh saaks ma ika õigelt So ees läima,

Et süda puhast, waim mul pattust prii!

Dh saaks ma elu wäärt sin täielt tundma

Sa sinu heldust mõistma põhjani!

Ma tahan, Issand, kindlast' tötada,

Siin õigust teha Sinu silma ees.

Ma tahan südant pattust puhta hoida

Nii kaua kui ta lõhkeb mulla sees.

Ses tötutuses nüüd lõppeb nädal m'ule.

Waim tunneb, Jumal, Sinu õnnistust.

Nüüd puhkab maa. M'ul taewast loidab rahu,

Sa igawesest elust osadust.

(F. R. Kreuzwald.)

XI. A a j i a.

69. S e m i i r a m i s.

1 Wäga wanal aeal elas Süria maal üks abieli-
rahwas, kellele Jumal weikse ilusa tütre kinkis. Oma aga
pidi asjade pärast, kes meile tundmatad on, lapsukesse metsa
wiima ja sinna ühe kalju walele maha jätma. Aga taewane
Issa, kes ühtegi ussikest unustuse sisse ei jätta, halastas ta süüta
lapsukesse peale, ja nagu ta lord prohweeti Geliase kaarnatega

rooga saatis, nõnda lastis ta ka weikest tüttarlast tuwikestest sõbta, kes seal kalju peal hulgakaua pesitawad ja lapsukeste neid leiwarasufesti koku kandswad, keda karjased oma sõbma-aegadel maha oliwad pillanud. See kestis tüff aega, kummi karjased, tuwikeste edasi tagasi lendamist tähele pannes, lapsukeste üles leidswad ja kuningliku karjade pealiku Simmasi kätte wiiswad, kes teda omale lapsesks wasta wõttis ja temale nime andis Semiiramis, see on tuwifene.

Suur hool, kellega Simmas oma kasutüttart kaswatas, ei jäänud ilma tasumata: sest kui Semiiramis ilusaks neiuks oli srgunud, sai ta Siiria kubernäri Dnnesse abikaasaks, keda ta nii armastas, et temaga seltsis sõta läks, keda suure Asstiria riigi kuningas Niinus oli Baktri rahwaga hakkunud pidama.

Sell'korral ka sündis, et Semiiramis oma wahwusega kõige enam ühes aitas, päälinna Baktra ära-wõitmist korda saata, nõnda et Niinus teda tähele hakkas panema, teda lõppeks omast mehest wägise lahutas ja kuninganaiks tõstis. — Sellest aeast saani läks Semiiramise püüdmine seepeale, terwet Homiku maad oma alla saada, ning kui kuningas Niinus ära oli surunud ja tema ise oma weikeste poea asemel riigi üle walitses, kogus ta ühe lõpmata suure sõawäe koku, et sellega India maad ära wõita. Aga tema wägi sai waenlastest laiati pillatud, ning Semiiramis pöbras järele jäänud kildudega tagasi oma päälinna Babiloonia.

Siin sündis kord lugu, kes Semiiramise wahwust ja mehist meelt täies palstuses näitawad, ja kellest meile üks aearamatu kirjutaja nõnda juttustab:

„Kui ta kord oma kenaduse laua ees istus ja oma ilusaid pittki juukseid seadis, toodi korraga sõnum, et soldatid mäsama olla hakkanud. Semiiramis tõusis püsti, ja et üks pool juukseid weel palmitamata maha rippus, tõutas ta kindla sõnaga, neid mite enne koku punuda, kummi mäsamine läm-matatud olla. Nagu ta praegu käis ja liikus, tõusis ta hobuse selga, wõttis oda oma kätte, heitis kruuiks jäänud soldatite päämehels, lõi mäsajad pelgu ja pöbras siis jälle kenaduse laua ete tagasi, kus ta omad wiimased lahised juuksed koku palmitas.“

2. Aga mite oma mehise meele läbi üffi ei teinud en-nast see naisterahwas kuulsaks; weel enam aitaswad seejuures tema imelikud ja lõpmata suured ehitused ühes, kes nüüd küll

kõik jo põrmuks ja wareteteks ära on lagunenud, kellest meie aga wanad kirjad selgeid sõnumeid annawad. Nimelt on neist ehitustest nimetamise wäärt: Babiloonia linn, tema kattus=aiad ka suur järw, Eifrati ääres, kes meie täit imekspanemist nõuawad.

Babiloonia müürid oliwad 350 jalga kõrge ja 85 jalga laiad. Nende kaitsmiseks ei olnud mitte üksi laiad ja sügawad kraawid linna ümber kaewatud, waid ka müüri peale 250 torni ehitatud. Linn ise oli neljanurgeline, möötis ümber ringi 60 kunni 65 wersta ja sada mettallist tehtud wärawat wiiswad tema sisse. Läbi linna jooksis Eifrati jõgi, kellest 3000 jalga pikk silb üle wiis. Keset linna oli ühel pool jõe kuninglik loss, teisil pool Sumala Beelose uhte tempel; ning et nägemata ühest kohast tõise wõiks käia, lastis Semiiramis ühe maa=aluse käigi jõe alt läbi teha, kellega tempel ja loss ühendatud saiwad. Beelose templist tõusis suur Beelose torn üles, kus kahelja kõrget torni ükstõise otsas oliwad, üks iga kitsam tõisest.

Kattus=aiad, leda ka rippujais aidadeks nimetatakse, oliwad 350 jalga kõrge müüride peale ehitatud, kes ülewal wõlwidega ühendatud seiswad. Need wõlwid oliwad esmalt kiwi=ruutudest kogu seatud; kiwi=ruutude korra peal seisis pakš lade pillirooga segatud maa=waiku; siis tuli kahe kordne lade kiwa, kes kipsiga kogu oliwad liidetud; nende peal oliwad pakšud tina=ruudud, ja nende tina=ruutude peal wiimaks muld, aga nii pakšult, et kõige suuremad puud tema sees wõiswad juurduda ja sigineda. Pirtsakawa hallikate abiga wõis neid aidu lühikese aeaga üteläenetada ja kasta.

Suur järw lõppets, kes iga pidi 60 wersta möötis ja 35 jalga sügaw oli, sai seepeale walmistatud, et Eifrati üleläenetamisi korral hoida.

Uga kõik see au ja uhkus ei jõudnud mitte Semiiramise südamele rahu anda. Walitsusest tüdinenud, andis ta riigi oma poea Niniasse kätte ja heitis ise üksina elama. Rahwa suus aga liikus jutt, et ta ennast tuwikefeks olla muutnud ja ära lennanud.

70. B e l s a t s a r.

So süda=õv=aeg ligi on
Ja rahus hingab Baabylon,
Weel aga kuningal lossi pealt
On kuulda käre ja laulu healt.

Sest üleval perega prassimas
 Du Belsatfar, Baabeli kuningas.
 Ta lauas istusid sulased,
 Jõid kallist wiina nagu wet.
 Kuld peekrite kõlin ja jooma trall,
 Sest rõõmu oli kuningal.
 Ta ise oli nii jooma täis,
 Et pää tal uhkusest ringi käis:
 Ta hullul meelel teutas
 Jehoowat, Sumalat hirwitas.
 Ta sulastel oli sest hea meel,
 Nad kihutasiwad kuningat weel.
 Ja kuningas näitab käega,
 Pois joofseb ja tuleb ruttuga,
 Ta kannab kuld riistu ja karikaid,
 Mis Sumala kojast riisutud said.
 Siis kuningas wõttab karika
 Ja täidab ääreni wiinaga,
 Ja tilgutumaks joob ära see
 Ja teutab siis hirmsaste:
 „Jehoowa, mis ma s'ust hoolin ka,
 Eks Baabeli kuningas ole ma?“
 Sai tulnud see teutus tema suust,
 Käis wärin t'al kehast läbi ja luust.
 Kõik käre jäi soiku jala pealt,
 Ja üksigi tuas ei teinud healt.
 Cunnäe, mis kole wiirastus see?
 Käre sõrmi seina peal nähakse.
 Need kirjutawad tulega
 Umb-sõnu, ja kauwad korraga.
 Ja kuningas üsna kahwatab,
 Põlw põlwe wasta t'al löbistab.
 Kõik sulased on kohkund ja wait,
 Kull' naer ja nali otsa said.
 Ja targad katsusid asjata
 Meid tule-tähti lugeda.
 Sell' samal öösel pimedas
 Sai sulastest tappetud kuningas.

(R. G. Malm.)

71. Kröösus ja Soolon.

Kuulus Ateeni seaduse-andja Soolon tuli kord oma teekondadel ka Sardese linna, kus teda rikkas kuningas Kröösus lahkestest wasta wõttis ja temale oma lõpmata suurt rikkust näitas, sellega terwed waranduse-kambrid täis olivad täidetud. Siis küsis Kröösus: „Mo armas Soolon, sa oled üks tark mees ja oled maailmas palju näinud; üttele ommeti, oled sa oma teekondadel mõnd inimest leidnud, kes palju õnnelikum oli, kui kõik muud?“ — Ta lootis, et Soolon teda saaks nimetama; aga Soolon ei mõtelnud kaua järele, waid ütles: „Küllalt, o kuningas! Kreeklane Tellos oli seesugune mees.“ — „Tellos?“ küsis Kröösus, „Tellos? Sellest mehest ei ole ma oma terwel eluaéal ühtegi kuulnud; kes ta siis oli?“ — „D,“ wastas Soolon, „see oli üks väga õnnelik mees; temale sündiswad mittu terwet, auusad poega, kellest kõik head inimesed said, ja ta nägi weel oma silmaga, et ka nemad lapsi said, kes kõik elama jäiwad. Temal enesel ei olnud ühtegi puudust, ja lõppeks leidis ta auuwäärt surma. Ta läks Ateenlastega sõta ja suri peale selle, kui waenlase põgenema oli ajanud. Ateenlased matsiwad ta linna kulu peale maha ja auustasiwad tema mälestust.“

Kröösus rapputas pääd; ta lootis, et tõiseksgi õnnelikuks saaks kiidetud ja küsis, keda siis Soolon peale Tellose kõige õnnelikumaks arvata? — „Kleobisti ja Bittoni,“ wastas Soolon. — „Ka need on minule täitsa tundmata inimesed,“ ütles Kröösus. — „Need olivad,“ juttustas Soolon, „auusad ja tugewad inimesed ja Argosest päris; nemad wõitsiwad wõidumängudel; aga nende elu kõige kaunim tegu oli järgmine: Jumalana Heere (Suuno) pühal pidi nende ema, kes tema templis preestri ametit pidas, wantri peal templisse sõitma; aga sõnnid, kes wangert pidiwad wedama, ei tulnud mite õigel aeal põllult tagasi. Seal rakkendasiwad ennast noored mehed, et ema hiljaks ei jääks, wantri ete ja wedasiwad wantri kabe tunni teed kunni templini. Kui n'ad seie olivad jõudnud, kiitis kõik rahwas neid auusaid mehi, kes nii head olivad, ja ka nende ema, kes seesugust poegi oli sünnitanud, nemad aga heitsiwad wäsimuses maha ja magasiwad oma wäsimust. Waheaéal ohwerdas ema; siis palus ta Jumalanat, et ta tema poegadele, kes oma emale nii suurt auu olivad teinud, ommeti seda kõige suuremat õnne osaks annaks, mis sureliku inimesele

wõib sündida. Ja waata, kui ta koju poole tagasi hakkas minema ja oma poegi läks äratama, oliwad mõlemad surnud; u'ad ei tõusnud mite enam omaft sügawast unest üles. Wõib weel suuremat õnne olla, kui kauni teu järele surra!" — "Aga," hüüdis nüüd haigel meelel Krõõsus, "kas siis minu rikkus ühtegi ei ole, et sa mind nende alatu meestegagi ühe järje peale ei taha seada?" — Ja Soolon wastas: "Õnnelikuks ma find enne ei wõi nimetada, kui sa jo surnud saad olema; sest palju inimest alustawad õnnes aga lõppetawad õnnetuses. Ka ei tee rikkus üffi inimest jo õnnelikuks; palju on rikkaid inimest, kes õnnetumad, ja palju neid, kellel wähe warandust, aga kes oma eluga igapidi rahul on." — Nende sõnade tõsidust pidi Krõõsus pea tunda saama. Kiirus, kellega ta sõda hakkas pidama, wõttis tema maa ära, wõttis kõil ta waranduse omale ja heitis teda ennast wangi. Ta oleks pealegi tule-riida peal surma saanud, kui mite seal Sooloni sõnad temale meele ei oleffiwad tulnud ja ta walju healega ei oleks hüüdnud: "D, Soolon, Soolon!" — Kiirus, kes nende sõnade tähendust tahtis teada saada, laskis õnnetu kuninga tule-riida pealt weel kord enese ete tuua. Kui aga sai kuulnud, mis tema ja Sooloni wahel kord oli sündinud, mõtles ta, et ka tema niisama surelik inimene olla; ta ei kinkinud Krõõsusele mite üffi tema elu, waid jättis teda ka eluotsfani sõbraks oma juure.

72. Ara hõiska enne õhtut.

Ara hõiska enne õhtut, —

Kiida warem pääwa käiki,

Kunni päike puhkamaie

Widewiful läinud weeru.

Õnne munal õrna koore,

Wisam süda wiletsusel;

Õhtu eel wõib õnnetust,

Kuus weel tulla kimbatust.

(Kalewipoeg, IX. 136-143.)

73. Kiirus.

Meedia kuningas, Astiages, nägi unes, kuidas tema tüttar Mandane nii palju wet maa peale maha walas, et sellest terwe Aasia üle sai laenetatud. Ta pani une-tar-

kadele, keda seal suure auu sees peeti, oma une ete, ja need seletasiwad: et Mandaane ükskord ühe poea saaks ilmale tooma, kes terwe Aasia maa ära saaks wõitma. Astiages ehmatas seeüle nii ära, et oma tütre weikse, tähtjusega Persise maakonda saatis ja seal ühe ülemat sugu Persialasele mehele pani.

Mandaanel sündis poeg, keda ta Kiiruseks nimetas. Nii pea kui kuningas seda kuulda sai, laskis ta lapsukese oma juure tuua ja andis ta ühe oma kuningliku suurtsugu teenrile, kelle nimi Harpagus oli, selle käsuga, lapsukest äratappa. Harpagusel oli aga hale meel lapsukese pärast, tema ei läinud teda mitte tapma, waid andis ta ühe karjatsele, et see teda kusagile metsa wiiks ja maha paneks. Karjane wiis lapse oma abikaasa käte. Sellel oli just laps ärasurnud ja ta wõttis weikse poisikese omale lapseks. Kiirus sirgus suuremaks ja sai ilusaks ja tugewaks poisiks.

Ühel pääwal, kui tõiste lastega mängis, walitsesiwad need Kiirust omale kuningaks. Üks pois ei tahtnud sõna kuulda ja Kiirus laskis temale, kui kuningas, lööka anda. Pois jooksis oma isa juure, ja see, üks suurtsugu mees, nõudis kuninga käest, et ta karjapoissi Kiirust laseks nuhelda. Kuningas laskis teda oma juure tuua. Kiirus seisis ilma kartuseta kuninga ees ja ütles julgusega, et ta poistest olla kuningaks walitsetud ja seal oma õigust mööda olla teinud. Poisi wahwus, tema uhkus ja näu-kuju, mis kuningale tüttart meele tuletasiwad, paniwad Astiagest järele mõtlema. Ta kuulas karjatse juures järele; see tunnistas kõik üles. Siisgi oli pois Astiagese meelest nii armsaks läinud, et teda Persiamaale ema juure saatis; kuningliku teenrile aga, kes käsku mitte ei olnud täitnud ja last mitte tapnud, maksis ta seda werise kättemaksmisega tagasi. Ta laskis Harpaguse lapsed äratappa, katki raiuda ja mõned tükkid neist ärakeeta, keda ta isale süüa andis. Peale sööma-aea awaldas ta suurtsugu mehele, mis ta oli söönud, ja ütles ühtlasi, et see nuhtluseks tema käsu üleastumise eest olla. Kurwastatud isa peitis oma wiha põue ära ja oli wait; aga ta ootas parajat aega tulewat, kus seda kuningale kätte wõiks tasuda.

Astiagest waigistasiwad unetargad selle seletusega, tema uni olla seeläbi täide läinud, et Kiirus poistest jo olla kuningaks walitsetud; ning mõninga aasta pärast laskis wanaisa teda ühes Mandaanega Meedia maale tulla. Noor Kiirus,

keda Persia rahwa kombe järele wahwaks ja tugewaks sõameheks oli kaswatatud, ei wõinud oma naeru waigistada, kui nägi, kuidas Astiagese kuninglikus kojäs kõik nii naiste kombel oliwad ehitatud. Astiages istus toreda trooni peal; tema palged, morkad ja otsaesine oliwad äramaalitud, silma kulmud ja juuksed wärwitud; temal oliwad kuld ahelad kaelas, ja kuld rõngad käewarte ümber. Kiirus kargas, kui tupa astus, ehitatud wanamehe juure, heitis tema kaela ümber ja hüüdis: „O missugune ilus wanaisa m'ul on!“ Tema ema küsis teda naeratades, kas ta siis ilusam olla, kui tema isa. „Persialaste seast,“ wastas Kiirus, „on minu isa kõige ilusam; aga Meedialaste seas ei ole ma ühtegi näinud, kes nii ilus oleks, kui minu wanaisa.“ — Wana mehel oli see wastus meele pärast. Ta andis poisile rohkeste kingitusi, ning sööma-laual pidi Kiirus ika tema kõrwal istuma. Kiirusel, kes Persialaste karskuse ja kasinusega kõigis asjades oli harjunud, näitas imelik, et nii palju ja mitmetsugu söökisi ete kanti. Ta waatas kaua pealt; lõppeks ütles ta wana kuningale: „Aga, armas wanaisa, sul on ommeti hirmus palju waewa, kõhtu täis saada, kui sa sellest kõigist tahad süüa.“ — Astiages naeris ja rääkis: „Kas sa siis ei usu, et see siin palju parem on, kui teie Persiamaa sööma-aead?“ — „Ma ei tea mite,“ wastas Kiirus, „aga meie saame palju ruttemine ja kergemine söönud, kui teie. Meil on leiwast ja lihast küllalt, et kõhtu täis saada; teie aga, oh kui palju on teil tööd ja tegemist, enne kui nii kaugele jõuate!“

2. Wanamehe lubaga jagas Kiirus järele jäänud söögid teenijate kätte ära; üksi keldri-teenrile Saakasile ei annud ta ühtegi. Kuningas, kelle meelest Saakas armas oli, küsis Kiiruse käest naljatades: „Mikspärast ei anna sa selle mehele ühtegi, keda ma nii väga armastan?“ — „Ja mikspärast armastad sa teda?“ küsis Kiirus. — „Eks sa ei näe,“ wastas kuningas, „kui wiisakaste ta wiina karika sisse mõistab walade ja minu kätte pakkuda?“ — „Oh,“ hüüdis Kiirus, „seda wõin mina niisama hästi teha, kui tema ja weel paremine, sest mina ei taha karikat enne mite pooleni tühjaks juua, n'agu tema.“ Nende sõnadega wõttis ta karika, walas wiina sisse ja pakkus kuningale. „Aga,“ ütles wanamees, „sa pead ka wiina enne maitsma.“ — „Seda jätan ma ilusaste tegemata,“ wastas weikene mees; „sest ma tean, et seal kihwt sees on. Seda olen ma wiimati

wäga hästi sinu sööma-aea juures tähele pannud.“ — „Kuidas nõnda?“ küsis kuningas. — „Kas teie ei tea enam, kuidas mõistusest ja meelest äraläksite, nii pea kui teile oli juua antud? Seda müra ja kära, mis seal oli! Kuidas kisedasite ja naersite segamine! Lauljad kisedasiwad, et kurgud kõlisesiwad, ükski ei mõistnud, mis n'ad laulsiwad, ja siisgi kisedasite kõik: hüwa ja hüwa! Senni kui istusite, rääkis igauks omast tugewusest; nii pea aga, kui tantsule püsti tõusite, komistasite oma enese jalgede üle. Teie ei teadnud ükski enam, mis ja kes teie olite: sina mite, et sa kuningas olid, ja nemad mite, et n'ad alamad.“ — „Aga kui sinu isa jooab,“ ütles Astiages, „kas ta siis millasgi joo- nuks ei jää? — „Mite millasgi!“ — „Ja mis ta siis teeb?“ — „Ta on oma janu kustutanud, muud ühtegi.“ — Nende ja muu sarnaste kõnedega tegi ennast Kiirus kuninga juures wäga armsaks. Astiages laskis teda ratsa sõita, küttida ja kõik teha, mis ta tahtis. Kiirus läks iga pääw mehise- maks, ja kui lõppeks ühes weikeses labingus naabri rahwaga kõigist tõistest ennast oli wälja näitanud, sai ta terve rahwa meelest wäga armsaks.

Harpagus nägi seda suure meeleheaga. Temal oli korda läinud, Kiirusega sõbrust teha, ning lõppeks awaldas ta temale ka seda hirmsat nõuu üles, mis kuningal oli olnud. Ta mõistis noore mehe meele nii üleskihutada, et Kiirus Persia maale tagasi läks, ja kui seal nägi, kuidas tema isa- maa Meediarahwa walitsuse all ohkas ja kui wäga rahwas sest orjusest lahti soowis saada, rahwa päämeheks heitis. Astiages, kes jo enne Kiiruse wasta kahtlane ja külm oli olnud, laskis nüüd, nii pea kui tema mässamisest sõnumeid sai, kõik äratappa, kes nõuu oliwad annud, poissi elama jätta. Üksi Harpaguse jättis ta elama ja seadis ta sõa-wäe pealikuks, keda Kiiruse wasta sõta saatis. Harpagus läks wälja; aga nii pea kui Kiirusega koku juhtus, heitis oma terve sõawäega Kiiruse alla ja Kiirus sai Persia ja Meedia kuningaks. Oma wanaisa hoidis ta kui wangi oma juures.

74. Wana maailma seitse imetööd.

Ehk küll' wanal aeal inimeste waimu ja ihu ühenda- tud jõud palju suuri, ilusaid ja imekspanemise wäärt kunsti-

ja mehaaniku töösi sünnitas, siisgi on neist seitse tükki, kes iseäranis wälja paistawad, ja keda jo wanal aeal maailma seitsme imetööks nimetati. Need seitse imetööd on: 1) Diaana tempel Eewesuses, 2) Mausoleum, 3) Rhoduse raitkuju, 4) Olimpia Jupitri kuju, 5) Kiiruse loss Ekbaatanas, 6) Babiloonia müürid, ja 7) Egiptuse piramiidid.

1) Diaana tempel Eewesuses.

Wanaaäa pagana rahwa juures oli iga linn ühele neist Jumalatest pühitsetud, keda sell' aeal auustati ja teeniti, ning seisis siis selleaegse usu järele tema iseäraliku kaitsmise all. Nõnda pidasiwad Eewesuse linna rahwas, kes Weike-Aasias Joonia maakonnas elasiwad, Diaanat oma linna kaitsjaks, kes jahi ja kuu Jumalana oli, ning selle usus ehitati temale siin jo aegsaste ühe nii toreda templi üles, et Kreekarahwas seda oma kõige suuremaks templiks pidasiwad. Aga teda pani üks mees, nimega Herostratus, põlema, kes ennast selle jõleda teuga kuulsaks tahtis teha; tempel põles just sell' öösel ära, kui Aleksander Suur sündis (aastal 356 enne Kr.).

Nüüd mindi üht uut templit ehitama: seda ei peetud mite üksi usu- waid ka auu-asjaks. Sellepärast ei kannu- wad mite üksi Eewesuse naisterahwas omad kuld ja muud kallid ehted, ja mõned mehed poole omast warandusest püha templi ehitamiseks koku, waid kõik Weike-Aasia Kreeklased oliwad selle poolt ühes nõuus, teda weel uhke- malt ülesehitada, kui ta jo enne oli. See tempel on ka seesama, keda maailma seitsme imetöödeks loetakse. Tema ehitaja oli Chirokrates. Jumalana koda oli 425 jalga pitk, 220 lai, ja teda kandsiwad 127 kuuekümne jala kõrgulist sammast. Altarit kaunistasiwad kujutegija Praxitelesi kunsti-tööd. Üleüldse tehti 220 aastat tema kallal tööd, kunni tempel walmis sai.

Kaua aega pani igaüks, kes seda templit nägi, teda auustamisega imeks, kunni teda umbes aastal 260 peale Kristust Gooti rahwas tühjaks riisusiwad ja ära põletasiwad. Tema wäremed, keda sell'korral tuli järele oli jätnud, lõhuti keskaea-arwus Türklastest ära, nõnda et nüüd waewalt weel koht ära on tunda, kus see tore ehituse töö, Aasia uhkus, seisis.

2) Mausoleum.

Mausolus, üks Persia kubernär Kaaria maakonnas Weike-Aasias, oli ühe naisterahwaga, Artemiisia, abielusse heitnud. Nemad armastasiwad ükstõist wäga suure armastusega, nõnda et nende abielu neist kõige õnnelikumatest oli maailmas. Kui aga Mausolus umbes aastatel 379 kuni 343 enne Kristust ära suri, oli Artemiisia kurbdus ilmlõpmata. Et oma armastatud mehe mälestust igaweseks teha, wõttis Artemiisia nõuuks, tema haua peale Halikarnassuse linnas, kes selle maakonnas päälinn oli, üht uhket kabelit ehitada. Kõige kuulsamad Kreekamaa kunstmeistrid saiwad selle töö peale seatud. Ta oli üleüldse walgest Paarose saare marmorist ülesehitatud, keda wanal aeal niisama kalliks peeti, nagu nüüd Karraara marmorit Itaalias. Üleüldse oli ta nelja laadiline, ning mõõtis ümber ringi 412 ja kõrguti 180 jalga. Selle toreda mälestusehituse ümber seisiwad 130 sammast, kellest igaüks 25 küünart kõrge oli, ning need kandsiwad üht 24 järgulist piramiidi, kelle otsas üks marmori-kiwist wäga kunstlikult tehtud nelja-hobuse sõit seisis. Artemiisia nimetas haua mälestusehitust oma mehe auuks Mausoleumiks, kust aeast peale kõiki uhkeid haud-eitusi Mausoleumiteks hakati nimetama.

3) Rhoduse raitkuju.

Rikkas ja wirgaste asjandaw Rhoduse saar Weike-Aasia edelipoolse ranna ääres oli wanast kuulus oma päikese-auustamise pärast. Et oma päikese-jumalat Appollot õige suurel mõõdul auustada, wõttis sealne rahwas nõuuks, temale üht õige suurt raitkuju, üht kolóssi, ülesseada, kes oma suurusega kõik tõised Appollo auu-kujud Rooduses, kelle arw 100 oli, ära saaks warjama, ning kelle sarnast enne weel kusagil ei nähtud. Kuju walmistamise andsiwad n'ad Charese hooleks, kes Linduse linnas Rhoduse saare peal elas ja oma ameti kuulsa kujudalaja Lisippuse käest oli õppinud. Chares tarwitas oma suure kujudalajate walmistamiseks 12 aastat: tema tegi ta kallal tööd aastast 292 kuni 280 enne Kr. Walmistamise peale olla ta 1500 puuda waske ja 900 puuda rauda tarwitanud. See temast walmistatud kuju oli aga ka 70 küünart kõrge; igaüks tema sõrmedest oli muu terve kujude suurune, ja wähe oli neid inimesi, kes tema

põialt oma kättega jõudis ümbert kinni võtta. Kuju ei olnud, nagu isegi mõista, mite ühes tükki walatud, waid üksikutes jagudes, nõnda et iga üht tükki tõise kõrwale ehk peale kinnitadi, kunni terve kuju walmis oli. Ehk küll nii palju mettalli tema peale ära oli kulutatud, siiski oli ta õõnes, ja temale oliwad sissepoole kõiksugused raudsed sidemed ja haagid kinnitatud, kes üksikuid jagusi kõwaste koos hoidsiwad; tühjad wahelikud seespool aga oliwad suurte kiwidega täis täidetud. Ta oli sadama ääres ülesseatud. Aga kaua ta seal ei seisnud, sest aastal 224 e. Kr. murdis teda üks maa-wärisemine põlwe kohalt katki, nõnda et ta ümber kukkus. Egiptuse kuningas Ptolemäus lubas Rhoduse rahwale selle kuju ülesseadmise peale 3000 talenti (üks talent on meie raha järele umbes 1500 rubla), 350 töömeest ja 100 meistrit anda, ning pealegi nende ülespidamiseks aastas 40 talenti juure lisada; aga see töö jäi ühe oraakula sõna peale siiski tegemata. Aastal 653 p. Kr. saiwad selle kuju järele jäänud killud Hommikumaa sõameestest (Sarazeenidest) hoolega koku korjatud ja ühe Juudi kaupmehele Siiria maale äramüüdnud, kes selle mettalli ärawedamise peale 900 kaamelit olla tarwitanud.

4) Olimpia Jupitri kuju.

Jumaliku kujude poolest rikka Olimpia maakonnas Kreekamaal, keda Zeüssi ehk Jupitri ole pühitsetud, käis kõigist tõistest see kuju üle, keda selleaegne kõige kuulsam kujutegija Fiidias Ateene linnast aastal 432 enne Kristust oli walmistanud. Ta seisis Olimpia Jupitri templis. See Jumala kuju oli elfenbeinist ja kullast, ning Jumal ise oli trooni peal istudes näha, 40 jalga kõrge, ühe 12 jala suuruse aluse peal seistes. Oma pääga puutus ta peaaegu templi lae külge, nõnda et näitas, kui wõttaks ta, kui üles tõuseks, terve templi enesega ühes. Ülemine pool ihu oli halasti; ninne ja rüpp oliwad mantliga kaetud, kes rikkastes woltides kunni jalgadeni maha ulatas, keda kuld sandaalidega (kingadega) oliwad ehitatud. Paljad ihu-kohad oliwad elfenbeinist, mantel aga selgest kullast tehtud ja lillidega ja wiguridega äraehitatud. Jumala troon, keda kullast, elfenbeinist ja kalli kiwidest tehtud ehted katsiwad, oli seedri puust; ka jalgjärg oli rikkaste kaunistatud, ja trooni alus wäga ilusa piltitega kaetud. Siiski ei olnud see rik-

kus ja toredus ehk tema kunstlik töö ja matteriali ühesugune ära jautamine, mis seda Olimpuse Jupitri kuju maailma seitsme imetööde seka tõstisid, waid jumalik waim, mis kuju palge seest wälja paistis. Jupitri kujust paistis iga waataja silma, et ta ühe kõige wägewama walitseja, ühe igal pool wõitja Jumala kuju oli, kes aga siiski ka helde meeleline ja armuline paluja inimeste wasta wõis olla.

Selle kujus nägiwad Kreeklased oma Jumalat Jupitrit nagu awalikult. Teda nähes unustasiwad n'ad omad mured ja waewad; teda enne surma mite näha saada, oli peaaegu kõige suurem õnnetus. Nemat ei wõinudgi uskuda, et seesuguse kunst-töö wõite inimese waimust üks wälja oleks jõudnud minna; seda tunnistab üks Kreekarahwa laul, keda Eestikeele nõnda ümber wõiks panna:

Oma kuju näidata, tuli Jupiter taewast;

Ehk et teda näha, Fiidias, käisid sa seal?

5) Kuninglik loss Ekbaatanas.

Ekbaatana oli Meedia riigi päälinn ja seisis suure maantee ääres, kes läänepoolse Aasiast ida poole wiis. Tõiste imekspanemise wäärt asjade seas, mis seal nähti, oli ka kuninglik loss, mõnest ka Kiiruse lossiks nimetatud, keda üks Memnon üles olla ehitanud. Ümberringi mõõtis ta $1\frac{1}{6}$ wersta (7 staadiat), ning tema lõpmata toredus, kes ennast igas üksikus jaus awaldas, laskis äraarwata, kui rikkad need wõisid olla, kes teda üles laskisid ehitada. Kõik puu-ehitused oliwad seedri ja sipressi puust; siiski aga ei jäänud neist midagi kinni katmata, waid kõik palgid, lae lauad, nagu ka kõik sambad eeskojades ja hoowide peal oliwad osast kuld-, osast hõbe-karraga ära löödud, ja kõik telliskiwid oliwad hõbedast. Selle lossi külge puutus ka üks tempel, kelle sambad ümberringi kullaga oliwad ära karratud; nende jalad ja alused oliwad enamast hõbedast ja mõned ka kullast. Ka seda templit katsiwad hõbe telliskiwid. Jo Aleksandri Suure all kautasiwad loss ja tempel suurema jau oma ehetest riisumise läbi ära; pärast saiwad mõlemad hooned Siiria kuningatest täitsa paljaks riisutud.

6) Babiloonia müürid.

Kõige suurema kuninganade seka tuleb Semiiramist arwata, kes umbes 2122 kunni 2080 enne Kristust elas ja Babiloonia ja Assiiria riikide üle walitses. Ta laskis

omal elu-aéal väga palju suuri ja toredaid ehitusi walmistada, kelle seast Babiloonia müürid ilma waidlemata kõige tähtjamad on. Et Babiloonia ümberkaudse kohtades kiwidest puudus, aga heast telliskiwi sawist suur rikkus oli, sellepärast põletati sest kiwa ja tarwitati neid müüri ehitamiseks. Lubja asemel wõeti asfalti ehk maa-waiku, keda Issi jões, ülewalpool Babiloonia linna, rohkeste leida oli. Müüride suurusest oleme jo rääkinud. Kaks miljon inimest olla selle lõpmata ehituse külles tööd teinud.

7) Egiptuse piramiidid.

Kõige wanema aea ehitustest on Egiptuse piramiidid küll väga imekspanemise wäärt. Ehituse alus on üks neljanurgaline ruut, kelle neli nurka nelja ilma-kaare poole näitawad. Raske on mõttelda, kuidas inimese jõuut wõimalik olnud, seesugust lõpmata kiwimurdu oma kätega walmistada ja nii suureks ülendada. Siisgi on wõimalik äraseletada, mis kombel neid ehitadi. Esmalt saiwad äratautatud suured lubjakiwi lademikud ükstõise peale kuhjatatud ja siis alles need lademikud seest ja wäljastpoolt wälja ehitatud; kaetud saiwad n'ad seesuguste kiwidega, kes polituri külge wõtsiwad ja keda kõiksugu kirjade ja kujudega oli kaunistatud. Suud, kust sisse mindi ja keda üksainus wäljawõetaw kiwi lukutas, on raske ülesleida; tema wiib esite kitsama ehk laiema käikide sisse, kust wiimaks ühe ehk mitme suurema kambrisse wõib jõuda; kõige suurema sees on kuninga kirst.

Wanal aeal oli väga palju seesugusi suuri ehitusi Egiptuses leida; praegu on neist weel 40 tükki järele. Neid leitakse Kahiirost peale 50 wersta Meiduni poole osast ükshaawal, osast kogukaupa. Kahiiro piramiidid, kes Lübia maaselja peal seisawad, on kolmekesi esimesed ja kõige tähtjamad; n'ad needsamad ka on, keda maailma seitsme ime-tööde seka arwatakse. Nende ehituse kulu wõis küll lõpmata suur olla, sest ühe peal (keda tema ehitaja järele Cheopsi piramiidiks nimetatakse) funnistab kiri, et üksi jo rõigaste ja sibulate peale, keda töötegijad toiduks tarwitawad, 1600 talenti ära olla kulunud. Sellesama piramiidi külles tehti 20 aastat otsa tööd, arwamata weel 10 aastat, keda selle peale tarwitati, tarwilikuid kiwa Araabia wägistikust ehituse paika koku wedada. Tööd tegiwad tema kallal 360,000 inimest; tema alus-ruudu laius on igalt poolt 728 jalga,

tema kõrgus otsekohe üles kunni 448 jalga. Temal on 203 kiwi lademiku, kellest igauks 19 tolli kunni 4 jalga 4 tolli paks on. —

Need on maailma 7 imetööd, kellest aga nimetatud 40 piramiidi üksi veel järele on. Eewesuse Diaana toredast templist ei ole muud üle jäänud, kui waremed ja üksainus samm, ning Babiloonia müüridest annab aga veel üks järele jäänud suur prügi- unik tunnistust. Kõik on pitka aea hammas tolmuks närinud, aga inimese waim, kes seesugusi suuri asju sünnitanud, jääb igaweste ja awaldab ennast iga edasi omas lõpматы wägewuses ja suuruses.

75. Kõige põhjapoolsemad maad.

Maakera põhja-naba ligidal awaldab ennast palju imelikuid ja aruldasi looduse näitusi. Jeä, kelle kodumaa nagu siin näitab olewat, paistab jo kaugelt kui walge hele kuma laewamehe silma. Mõnes kohas seisawad suured jeä-põllud, kelle otsa ära ei jõua näha. Aastal 1715 läks wahwa Wenelane Markow seltsis üheksa tõiste südika meestega põhja-naba poole teele ja jõudis õige kaugele, kunni lõpmata jeäpõllud teda edasi keelasiwad minemast. Siin tõusis ta veel ühe jeä-mäe otsa, aga kusagil ei näinud ta nende jeä-põldude lõppetust ja pidi sellepärast tagasi pöörama. Ka peale selle on veel mitmed wahwad laewamehed seesugustest jeä-põldudest ja mägedest sunnitud tagasi pöörama, kui n'ad liig kaugemale põhja-naba poole tahtsiwad tungida.

Neist koku hoidwa jeä-põldudest langewad wahel suured tükkid lahti, kes aga sagedaste mittu ruutpenikoormat suured on; neid wiiwad siis kanged mere-oowused enesega ühes, kust hulku w-jeä ehk rühk sünnib, kes wahel kni suurel

ümberringi waadates ei ole muud näha, kui jää-põldusi, kelle alt sagedaste hirmus paukumine ja mürin välja kõlab, ja selle jäljel siis kohin, nagu mõne suure wee-sadama juures. Suwe ligistamisega hakkawad selle jää-wäinast suured jää-pangad välja ojuma, kes Sädeme saare randa kinni jääwad, sest et nimetatud saar sealt paljalt 200 wersta eemal on. Ka leitakse põhja poolseis meredes jää-pankasi, kes oma suurema tiheduse ja oma sinise ja rohilise karwa läbi walgest jeäst välja paistawad. Hudsoni lahes nimelt on seesugusi jää-pankasi leide, kus n'ad 500 kunni 600 küünart paksud on. Üks õppetatud mees, Forster, luges kord laewa peeljärjelt 186 seesugust jää-panka, kelle wahel jää-põllud seissiwad ja kes nagu mäed, tornid, lossid ja nagu terwed linnad välja näitasiwad.

Wahel ulatawad seesugused jää-pangad kunni mere põhjani ja seisawad siis kinniselt paigal, nagu kaljud. Kui wägewad oowused ehk marud seesugusi jää-pankasi tõineteise wasta wirutawad, siis murravad n'ad hirmsa räginaga katki. On palgid nende wahel, siis õrutakse n'ad nii wägewalt koku, et põlema lööwad; wallaskalad purustatakse tuhaks ja randade küllest kisutakse suured kaljutükkid ühes, wahel ka terwed weiksed saared.

Talwe aéal ei tõuse päikene nende maades millasgi silmaringi tagast ülesse; siiski tuleb ta õhus sündiwa kiirte-murdmise läbi, just nagu peeglis, mõni nädal warem nähtawale, kui ta tõeste ülestõuseb. Pitkal talisel ööl annawad wirmalised walgust, kes seal väga sagedaste wehklewad ja öö peaaegu heledaks pääwaks ümbermuudawad. Suwel ei ole naba-poolise maadel sugugi öö-aega. Põhja laiuse 64^{ma}st sihist peale ei lähe päikene jo Lehekuust saani sugugi enam looja. Jaanikuus on tema jõud weel väga wäetine; aga Heinakuus sulatab ta jeätanud maapinna lahti, siis idanewad, kaswawad ja küpsewad taimed seal väga ruttu. Nende taimede arw on aga väga weikene. Jo Sädeme saarel ei kaswa muud, kui mõned weiksed männad ja kased, kes arwa mehe käe-warre jämeduseni paisuwad. Krööni-maal aga siginewad üksi weel mõned paju-wõsad ja kannarpikk.

76. J e ä r e b a n e.

See imelik loom, kes nii hästi une kui wana maailma Põhja-maades elab, on nattukene weiksem, kui meie Reinu-wader, suwel kalju- ja mulla-karwa, talwel walge. Kuulus meremees Steller, kes teda Beeringi saarte peal, kus oma seltsimeestega tükk aega hädapärast pidi elama, tähele pani, kirjutab temast:

S e ä r e b a n e.

„Neljalajlse kuiwamaa elajatest on Beeringi saarte peal üksi jeärebased leida, keda wist hulkuw jeä sieie kannud ja kes, ennast mere seest wäljapillatud loomadest toites, siin lõpmata suureks hulgaks on sigenenud. Ma olen seda looma, kes oma julguse ja kawaluse poolest meie rebasest palju üle käib, täitsa wõinud tundma õppida, kui õnnetuse teel olin sunnitud, nende saarte peal elukorterit wõtma. N'ad tungisid nii hästi öö kui päewa ael meie elumajadesse ja warastasiwad kõik ära, mis n'ad aga metsa jõudsiwad kanda, ka asju, kellest neil ühtegi kasu ei olnud, nagu nuad, keppid, kottid, kingad, sukkad, mütsid, n. n. e. N'ad mõistsiwad nii ime-kunstlikult mitme puuda raskused katted meie tagawara tündrite pealt maha weeretada ja riistad tübjaks warastada, et meie alustuses süüd sugugi nende peale ei mõistnud ajada. Kui mõne elaja nahka mahahakkasime nülgima, siis juhtus sagedaste, et seal juures kaks kunni kolm rebast oma nugadega surnuks pistsime, sest et n'ad liha meie käte wahelt ära taatsiwad kiskuda. Peitsime mõne asja maa alla ära ja matsime ta kiwidega kinni, siis ei leidnuwad n'ad ta mite üksi üles, waid lükkasiwad oma õlgadega, nagu inimesed, kiwid kõrwale ja aitasiwad seal juures

ükstõist kõigest väest. Hoidsime midagi ülewal samba otsas, siis kaewasiwad n'ad samba aluse õõneks, et ta õmber kukkus, ehk üks neist ronis nagu kass samba otsa ja wiskas sealt kõik suure kawaluse ja osawusega maha. N'ad paniwad kõik meie tegemist tähele ja käisiwad ühtepuhku meie jälgedel, meie wõisime teha, mis tahes. Pillas meri mõne elaja wälja, siis sõiwad n'ad ta jo enne nahka, kui weel keegi inimene ligi sai; ja ei jõudnuwad n'ad kohe kõik ärasüüa, siis kandsiwad ta tükkikaupa mägedesse. Seal juures seisiwad tõised wahiks ja paniwad inimeste tulemist tähele. Nägiwad n'ad jo kaugelt kedagit tulewat, siis ühendas ennast terwe parw nõusse ja kaewas üheskoos nii kaua liiwa sees, kunni kobras ehk jeäkaru nii ilusaste maa all oli, et teda keegi üles ei wõinud leida. Öö ael, kui põllu peal magasime, wiisiwad n'ad meie mütsid pääst ja kindad käest metsa, ehk tõmbasiwad kobrase ja muud nabad meie keha alt ära. Heitsime wärskelt tappetud kobrase peale magama, et n'ad teda ära ei saaksiwad warastada, siis sõiwad n'ad inimese alt tema liha ja sisikonna ära. Sellepärast oliwad meil magades ühtepuhku nuiad käes, kellega meie rebaseid, kui üles ärkasime, minema kihutasime.

Et n'ad meile öö ega pääwa ael rahu ei annuwad, sellepärast saime wiimaks nii wihaseks nende peale, et neist noored ja wanad maha lõime, neile kõiksugu paha tegime, kus aga wõisime, ja neid kõige hirksamal kombel piinasime. Kui hommiku unest üles ärkasime, oli ika kaks ehk kolm tükki meie jalgade ees maas surnud, ja mina wõin küll oma peale üksi selle aea sees, kus saarel elasime, kaks-sada tappetud rebast arwata. Kolmandamal pääwal peale selle, kui saarele olime jõudnud, lõin ma kolme tunniga peale 70 tükki kirwega maha, kelle nahkadest oma elumajale kattukse peale tegime. Söömise peale on jeärebane nii himuline, et temale ühe käega libatükki ete wõib hoida ja teisega teda maha lüüa.“ —

77. Eskimoode koerad.

Eskimoode koer on nattukene suurem, kui meie karjakoer. Ta on ilus loom, kui ta hästi täis on söödetud, ja on Põhjamaa rahwa kõige tähtjam maja-loom. Karwa

poolest on walgeid, muste ja hallisi. Ühe saani ete rakken-
datakse kunni 12 tükki, keda üks wanem, wäljaõppetatud
koer eest juhib; juhtimisest inimeste poolt, nagu meie hobuste
juures, ei ole seal juttugi. Iga üksik koer on nahkrihma
külge rakkendatud. Tükk teed läheb kõik hästi. Korraga
aga hakkawad kaks tükki mõne asja pärast nurisema ja
purelema, ning terwe rakkendus läheb nüüd ühte unikusse
koku, kus kõik üksikõise kallal hammustawad, hauguwad ja
huluwad, nõnda et peremehe piitsgi neid koost ära ei jõua
kihutada. Lõppeks läheb Eskimool ommeti korda, neid jälle
jooele seada ja sõit läheb tormates edasi, kus juures nüüd
ka sagedamalt piitsa tarwitatakse.

Ilma nende koeradeta ei wõiksid Eskimood sugugi
elada. N'ad teeniwad igapidi oma peremehi. Kolmkümmend
naela raske koorem seljas käiwad n'ad oma peremeestega
ühes, kui need jahi peale lähewad, kes wahel wäga kaua
kestawad. Kuus kunni kaheksa tükki saani ees wedawad
5 kunni 6 inimest ühflasi 1½ kunni 2 puuda kraamiga
pääwas 70 wersta ära. On koerad hästi puhata ja küllalt
süüa saanud, siis on neid raske talitseda ja n'ad jooksewad
ühes tunnis 15 wersta ja weel enamgi. Tuleb neil tee
peal mõne metspätsu hais ninasse, siis jooksewad nagu
hullud sinna poole ja ei kärsi enne pidada, kunni peremehe
nii metslooma ligi on wiinuwad, et ta teda püssiga wõib
lasta. Peale selle aitawad n'ad hülge-, karu- ja saarma-
jahi juures ühes, wõitlewad oma peremehe eest, pidawad
wahti ja teewad weel sada muud teenistust. Nagu öeldud,
ilma selle koerata ei wõiksid Eskimood ja ka Põhja-Siberi
rahwas sugugi elada.

Terwe suwi otsa on koerad oma enese peremehed, kes
iseenese eest muretsewad. Nemad jooksewad siis head
tahtmist mööda ümber ja wahiwad pääwad otsa jõekallastel,
kus suure osawusega kalu püüawad, kes nende esimene ja
ülem toit on. On neil kalu küllalt, siis sööwad, nagu karud,
üksi nende pääd otsast ära, kõik muud jaud jättawad maha.
Oktoabri kuus kogub iga peremees omad koerad koku ja
sidub n'ad tua ete postide külge kinni. Siis laseb ta neid
hästi nälgida, et oma üleliia raswa ärakautaksiwad ja jookse-
mise peale mõnusamaks saaksiwad. Talwel on kuiwatatud
kalad nende toit.

Aastal 1821 tuli Siberimaal katk nende koerade seka ja üks Jukakiirlase pere kautas kõik omad loomad ära, muud kui kaks weikest kutsikat, kellel weel silmi pääs ei olnud, jäiwad järele. Seal imetas perenaine neid lapsega ühes oma enese rinna otsas ja temal oli pärast see rõõm, et need mõlemad koerad ühe tugewa seltskonnale tüwiwanemateks saiwad. Aastal 1822 oliwad Kolüüma jõe äärsed rahwas, peale selle kui ka nimetatud katku läbi suurema jau oma koeradest ära oliwad kautanud, suure häda sees. Nemad pidiwad ise omad põletamise puud metsast välja kandma; seal juures tuli neil aea ja jõu puudus käte, nõnda et kaugemates kohtades püütud kalu enam ei jõudnuwad koju kanda. Lõppeks oliwad need tööd nende aea nii käest ära wõtnud, et lindude ja elajate jahtimise peale enam ühtegi järele ei jäänud. Hirmus nälja-aeg, kelle käte palju inimesi ära lõppis, oli selle koera-puuduse wiimane ots.

78. Tarpan ehk metshobune.

Tarpani päris kodumaa on Aasia, kus temal Araali järwe ja Aasia lõunapoolse mägistikude wahel elu-ase on. Ta elab suurtes karjades koos, nõnda et wahel mittu sada hobust seltsis käiwad. Seesugune suur kari langeb jälle weiksema parwede ehk perekondadesse, kellel igapähele üks täkk eestwedajaks on. See täkk on perekonna ainus walitseja. Ta pidab oma alamate eest kõige enam hoolt, ja kaitseb neid õnnetuste eest, aga ta ei salli ka ühtegi segadust nende seas. Nii pea kui kusagilt poolt midagi karta on, hakkab täkk nortskama, ajab kõrwad kikki, jookseb püsti päega ümberringi, hirnub, kui mõnd waenlast tähele on pannud, waljuste, ja nüüd kihutab terve kari tuhat nelja minema, märad ees, täkkud kaitsewaks müüriks taga. Mõnikord kaduwad esimesed korruga nagu maa alla; n'ad on ennast mõne lohu sisse ära peitnud ja ootawad seal, mis sünnib. Metselajaid ei karda wahwad täkkud sugugi; huntidele jooksewad n'ad hirnudes wasta ja lööwad n'ad oma esimeste jalgadega maha.

Hobuse kaswatajad steppides kardawad neid tarpanisi enam, kui hunta, sest et neile metshobused sagedaste suu-

reks kahjuks on ja pealegi väga imelikul kombel. Nii pea kui tarpanite kari mõnd kodu-hobust näeb, jookseb ta ligi, heidab ringis kodu-hobuse ümber ja wiib ta, kas hea ehk kurjaga, kaasa. Neist metsa läinud kodu-hobustest saavad siis tõistseltsi metshobused, keda muutsiniiteks nimetatakse. Kõik Ameerika metshobused on seesugused muutsinid.

Tarpan.

Tarpan [on |suwe-aéal kõrb ehk walkijas| kõrb, talwe läheb karw walgjaks, sagedaste ka täitsa walgeks; saba ja lakk aga on läbikaudu ika tumedad. Tarpanit on väga raske wagaks teha; tema tugewusest ja metsalisest loomusest ei taha ka osaw Mongoolia meesgi jagu saada. Näitab, kui ei jõuaks see elajas wangi-põlwe sugugi kannatada. Suurem jagu kinnipüütud tarpanid saawad jo tõisel wangiaastal otsa.

Muutsinisi wõib nende korratu elu-kombest kohe äratunda; sest üksi wahel seka leitakse nende juures tarpani täkkusi, kes neile juhiks on heitnud. Ka muutsinid awatelewad kodu-hobuseid, et nendega ühes läheksiwad ja täielikus priiuses elaksiwad.

79. Rüütlikullid.

Rüütlikullisi on jo wanast aeast saani jahi peale wälja õppetatud, ja mõnel kuningal oli neid wanal aeal mittu sada. Meie teame selgeste, et jo neli sada aastat enne Kristust India maal nende kullidega jahti peeti, ja alles paari sada aasta eest tagasi oli neid ka Eüroopas igal kuningal ja rüütliil. Nõnda oli Prantsuse kuningal Franz I. üks iseäraline kullide pealik, kelle all 15 rüütli ja 50 kulli-meest seisiwad ja kellel 300 wälja õppetatud kulli tallitada oli. Ka suurtsugu preestrid pidasiwad seesuguste kullidega jahti; ning kui see neile lõppeks ära keelati, jäiwad paronid siiski selle õiguse juure, oma kullisi Jumala teenistuse aeal kirikus altari peale seisma panna.

Nii suurel mõõdul, nagu Kesk-Aasias, ei ole aga küll kusagil neid kulli-jahtisi peetud. Kuulus reisija Marco Polo ütleb aastal 1290, et walitseja Kublai Khan Märtsi kuus Kambalust wälja minna jahi peale ja siis umbes 10,000 kulli-meest ja linnu-püüdjat enesega ühes wõtta. — Aastal 1681 pidas Persia kuningas 800 rüütlikulli, kellest mõned metsigade, mõned metskitsede, rebaste, kurgede, anide ja põldpüüde peale wälja oliwad õppetatud. — Praegu on kulli-jahid Sahara Beduiinide, Aasias Persialaste ja India-rahwa juures kõige suurema auu sees.

Jahi peale minnes hoiab kütt, kes enamast hobuse ehk muu sõidulooma seljas istub, kulli oma käe peal. Kullil on weikene kott üle pää tõmmatud, nõnda et ta ühtegi ei näe. On kusagil mõnd lindu tähele panna, siis wõetakse kulli pääst kott maha. Nii pea kui ta jahitawat looma on silmanud, lendab ta tema kallale. Kõik küttid ajawad siis hobuste seljas tuhat nelja järele, kunni kull oma saagi üle wõitu on saanud, kus temale jälle kottikene üle pää tõmmatakse. — Indiamaal on ka üks seesugune kull, kuninga rüütlikulliks nimetatud, keda mite jahi peal käes ei kanta, waid kes ülewal õhu sees küttide pää kohal nii kaua ümberringi keerutab, kunni saak metsast ülesaetakse, kus ta siis ülevalt nagu nool ehmatand looma peale langeb.

Rüütlikullide karw on sinikas hall selja peal, tumeda juttide ehk täppidega, ja hele hall ehk walge kõhu all. Neid on mitmet seltsi: suuremate pitkus on ligi kaks jalga, laius ühe tiwa otsast tõise neli jalga.

80. Söödavad pääsokese pesad.

Seda teab iga lugeja, et meie pääsokesed oma toidu õhu sees lendes kinni püüawad, et n'ad meie juures omale kunstlikud pesad mudast walmis ehitawad ja et neid, kui tulusaid linda, igamees armastab ja nende tulekut kewade rõõmuga ootab. Aga tõistes maades on ka seesugusi pääsokesi, kelle pesi süüakse, kõige suuremaks maiuse asjaks peetakse ja kalli raha eest ostetakse. Seesugusi pääsokesi on rohkestes Lõuna-Aasias India saarte, nimelt Sunda saarestiku peal leida, ja pealegi kaks seltsi: salanganad ja kusappid.

Wanast arwati, et need pääsokesed oma pesa materialid merest wõtta, teda kala kudust walmistada, n. n. e.; uuema aea uurimised on aga ülesnäidanud, et need pesad muud ühtegi ei ole, kui limu, kes linnu keele-aluse näsikutest seest välja jookseb ja õhu käes nagu liim kõwaks tardub. See limu ehk ila on kaunis paks ja väga sitke, ning kui pääsokene oma pesa ehitab, siis wajutab teda oma keelega kalju külge. Need pesad ehitab ta aga seesuguste kaljukoobaste sisse, kust neid väga raske on käte saada, sest püüdja võib üksi sell' kombel nende ligi jõuda, et ennast ülewalt kalju pealt kõie otsas alla laseb, kelle pitkus sagedaste sada silda ja enam on. Kes kukkub, sellel on hirmus surm teadupärast. Et aga pesad väga kallist raha maksawad, seepärast korjatakse neid sellest kõigest hoolimata ika edasi. Kõige rikkamad koopad on Dshaawa saare peal. Nimelt kuulsad on seal 9 koobast lubjakalju Korang-Kollangi sees, kes Hollandi walitsuse päralt on, ja kus 1500 meest salanganana pesade korjamisega tööl seisawad. Korang-Kollangi koopad üksi toowad aastas läbikaudu 300,000 rubla sisse.

81. Sarwiklinnud.

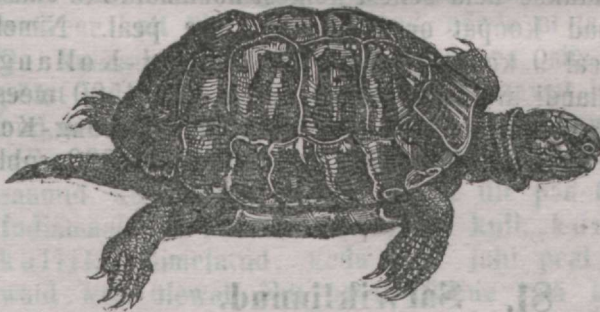
Lõuna-Aasias ja ka Aafrikas elab üks seltskond linda, kes oma imeliku nokkadega kõigist tõistest lindudest välja paistawad. Mite üksi, et nende nokkad keha snuruse kohta liig suured on, waid nokkade peal on neil ka weel suured kasud ehk sarwed. Nemad elawad enamast puude otsas,

kus n'ad suure osawusega ümber ronivad ja ennast kõik-sugu massakatest, puu wiljast ja teradest toidawad. Oma tiibasi mõistawad n'ad aga ka väga hästi tarwitada ja len dawad wahel tunnid otsa ülewal õhu sees suure kisaga ümber. Üleüldse on nende heal väga hirmus ja ka väga kaugele kuulda.

Kõige imelikum on nende pesitamine. N'ad teewad omad pesad õõne puude sisse; aga kentsakas seal juures on, et isane oma hauduja naise haudumise aeaks täitsa puu sisse sawitseb, sell' kombel, et paljalt nii suur auk järele jääb, kui nokka wälja pistmiseks tarwis läheb. Sell' kombel saab pesa emale wangikojaks, kus teda isane nii kaua söö dab, kunni poead wälja tulewad. Seda söötmise ametit peab ta aga nii suure hoolega toimetama, et ise kunni haudumise lõppetuse ni lahjaks on läinud, nagu luu ja nahk.

82. Pada-konnad.

Ruidas pada-konna wäljaspidine kuju on, seda tunnistab meie pilt. Tema keha seisab kõwa, sarwe-sarnatse mundri sees, tema pää on tõmp, tema suu nagu linnu nokk, ja tema tõnsid jalad on mõne seltside juures oimuse-sarnatsed, tõiste juures warwaste ehk küüntega ehitatud. Sarwe-sarnane keha-munder on kahe jauline: ülemine pool on kummaline, nagu

Pa da konn.

ümber kää natud pada põhi, kust ka nimi pada-konn on tul nud; alumine on enam kil bi-sarnane ja ühetasane.

Mõlemad

pooled on krõmpsluuse liidetega ühendatud, kes wahel terweks elu-aeaks pehmeks jääwad, wahel aga ka kõwaks lähewad ta siis nagu õmblus wälja näitawad. Pada-konna meeltest juleb üttelda, et ta õige hästi näeb, parajal mõõdul kuuleb, kaunis terawalt haistab ja ka maitseada wõib, aga kuidas

tema tundmuse meellega lugu, see on teadmata. Pada-konn võib lõpmata kaua elada, ilma et hinge tõmbaks, ja peale raske haavamiste liigutab ta ennast veel kuud otsa. Pada-konnad, kelle pääd otsast ära lõigatakse, elavad veel mitu nädalat ja tõmbavad selle aea järele omad jalad kohe mundri sisse, kui nende külge puututakse; pää ise aga hammustab veel pool tundi peale äralõikamist. Üks pada-konn, kelle pääajud Redi wälja oli wõtnud, ronis veel kuus kuud ümber; ja Pariisis elas tõine soo-padakonn kuus aastat ilma toiduta. Seiloni saare peal on pruuk, pada-konna liha elusa pada-konnade küllest müüa. Müüjad seisawad oma elusa kaubaga turul, ja kui keegi liha osta tahab, lõikawad elawa keha küllest soowitud tükki liha wärskest maha.

Maa-padakonnade toit on nimelt taimed, lehed ja puuwili, aga n'ad sööwad ka muttukaid, rööwikuid ja muid weiksemaid loomi. Mere-padakonnadest on suurem jagu kiskjad elajad, kes kõiksugu weiksema mereloomade peale jahti teewad. Nemad sööwad üksi suwel ehk troopika maades wihma-aéal, lähewad paari nädala sees wäga rammusaks, ja uinuwad siis mitme kuu peale magama. Kewade kaewab emane pada-konn augud liiwi sisse, paneb omad munad sinna ja kattab n'ad siis liiwaga kinni. Munadel on lubjane õhukene koor ümber; n'ad ei ole mite wäga suured. Mõni pada-konn muneb paljalt tosina mune, suuremad seltsid aga ka peale sada muna. Mõne nädala ehk ka kuu pärast tulewad neist noored pada-konnad wälja, kes öö aéal liiwa alt ülesse poewad, ja siis kuiwal maal ümber roniwad ehk wete ojuwad. Imetajad elajad ja linnud sööwad neist lõpmata palju ära, nõnda et aga wähe järele jääb; üksi pada-konna wäga pitkiga kaitses teda selle eest, et tema sugu täitsa otsa ei lõppe.

Munemise aéal on ka pada-konnade, nimelt suuremat seltsi loomade kõige mõnusam püük. Kui n'ad mere seest randa tulewad munele, kargawad püüdjad nende peale ja wiskawad n'ad kangude abiga ruttu selili. Pada-konn ei jõua enam ise jalgade peale tõusta ja peab nõnda oma waenlaste käte jääma. — Inimestele on pada-konn wäga itulus loom, sest mite üksi tema liha ei ole söödaw ja wäga maitsew, waid ka tema munad on head.

Pada-konnade suurus on wäga mitmesugune; on wäga weikseid seltsa, on aga ka seesugusi, kelle pitkus peale seitse jalga ja kelle raskus enam kui 1000 naela peale

tõuseb. Siiski ei saa meieaegsed pada-konnad ennemuistese seltside wasta. Nõnda leiti Himaalaja mägistiku ääres ühe ennemuistese pada-konna luud üles, kes 18 jalga pitk ja 7 jalga kõrge oli. — Kõik meie-aegsed pada-konnad langewad kolme seltsi: maa-, soo- ja mere-pada-konnadesse.

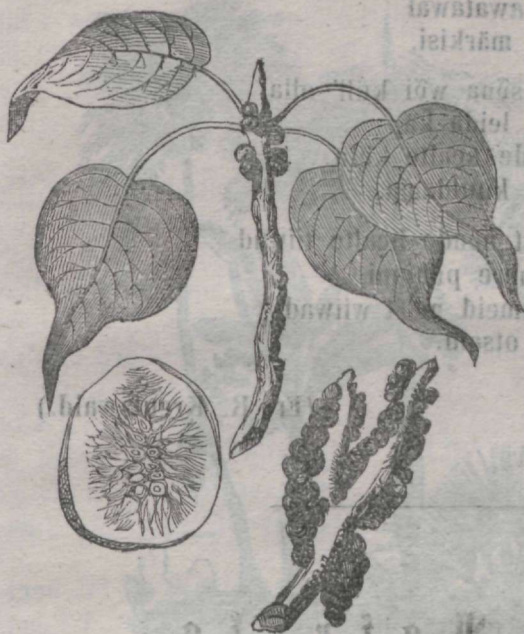
83. Kilptäiad.

Kilptäiad on enamast sooja maade loomad. Nagu kõik täiaseltsid, nõnda sigitawad ka need väga palju noort sugu, nii et ühe ainsa ema järeltulew sugu aastas mitme tuhande suuruseks kaswab. Imelik on kilptäiade juures, et isad ja emad igaüks ise wiisi siginewad. Mõlemad tulewad küll munadest sündind tõukudest, aga need tõugud ei muuda ennast mite ühel kombel kilptäiadeks. Emased tõugud jooksewad esimesel aeal wiledaste mööda taimede oksid, kelle peal elawad, edasi tagasi, otsiwad omale koha wälja ja imewad ennast siin taime külge kinni. On n'ad seda teinud, siis hakkawad kaswama ja ajawad mittu korda nahka, kunni täis suurus käes on. Lõppeks panewad ka omad munad, kelle arw väga suur on, sellesama koha peale, jääwad aga ise, ehk küll pärast munemist ärasurewad, nagu kaitsewaks katteks nende peale.

Kilptäia isased tõugud imewad ennast ka taimede külge ja siginewad seal suuremaks, aga n'ad walmistawad ehk higistawad oma keha seest ühe kirstukese oma ümber, nagu mõned ööliblikud, ja muudawad ennast tema sees tuppeks ümber, kust wimati ilus, kahetiiwaline loom wälja lendab. Nende isa-kilptäiade arw ei ole aga mite suur, ka ei ela n'ad kaua.

Kilptäiade seas on mitmed väga imelikud ja kuulsad loomad, kellest täna kolm seltsi ligemalt tahame tundma õppida.

Lakki-kilptäi. Ta elab Ida-Indias wiigi ja mimoosi puude peal. Tema kehast tehakse punast lakki, tema higist aga serlakki ehk kumilakki, kellega puuseppad oma tööd üle waapawad. Nii pea kui ema-täi ennast puu külge kinni on imenud, hakkab ta higistama ja jääb wiimaks täitsa lakki-kooriku alla, kelle peenikeste aukudest õhk läbi tungib,

Wiigipuu õis, filptäiadega taetub.

mis loomade hingamiseks tarwis läheb.

Manna-kilptäi. See loom elab suurel hulgal Siinai mäe ümber ühe taime peal, keda manna-tamariskuks nimetakse. Tema nõelamine paneb selle taime seest suhkru-mahla jooksuma, kes õhu käes ärakuiwab ja maha kukkub, ehk kui wihmast niisutada saab, suurema tilkade kaupa maha sadab. Siit korjatakse teda koku ja wiiakse kui üht seltsi manna kaubale.

Koshenilje-kilptäi. See kõige kuulsam kilptäi elab Ameerikas Mehhiko maal ühe laia ohaka peal. Teda kuiwatatakse tulise karra peal ja wiiakse siis kui kallist wärwi kaubale. Mehhikus elab palju inimesi tema harimisest. Wanast toodi Mehhikust aastas 800,000 naela ehk peale 350 miljon rubla eest kosheniljet Eüroopa maale. Nüüd on seda weikest looma ka jo muiale elama asutatud; nimelt haritakse teda Hispaanias, Algeerias, Dshaawas ja uuemal ael ka Tenerifas suure hoolega.

84. Looja wägewuse tööd.

1. Kõik taewad juttustawad
Oh Jumal! Sinu nõuu;
Maailmad kuulutawad
So kätetööde auu!

2. Pääw räägib tõisel päawal!
So ime-wärkisi,

Õö ööle awatawal
So armu märkisi.

3. Ei sõna wõi küll' olla,
Ei kõnet leida ka,
Kus nende healte kõla
Ei peaks kuuldama.

4. Sest nende healte tiivad
Lenn'd mere põhjani,
Mis sõnumeid neist wiivad
Maailma otsani.

(Fr. R. Kreutzwald.)

XII. A a f r i k a.

85. Aafrika suure kõrbe saared ja elukad.

Sahara kõrbe, see meri ilma weeta, on kõige suurem ja koledam kõrbe meie maakera peal. Ükski jõgi ei elusta seda lõpmata suurt lagendiku, kelle peale päikese kiired kõrwetades otsekohe loodis alla langewad. Ühtegi kastet ei ole tema pinda niisutamas ja maa tulises rüppes taimi elule äratamas. Puhk on maapind kindel kiwimurd, kes sagedaste kruusa, sõmera ehk õhukese liiwalade mega pealtkaudselt kinni kaetud, nõnda et paljalt üksiku kiwide otsad wälja paistawad; puhk jälle ei näe teekäija muud ühtegi, kui lõpmata liiwa-merd, kellest üksi oma kaameli abiga läbi jõuab tungida.

Kirde-poolist jagu Sahara kõrbest, kunni Niiluse aruni, nimetatakse Liibia, keskhommiku-poolist jagu Nuubia kõrbeks. Liibia kõrbe kiltmaa peal wõib pääwad otsa kõndida, ilma et üht liiwaterakest leida oleks; seal ei ole ühtegi näha, kui taewast pää peal ja kindlat kiwi jalgade all. Niiluse kõrbest sinna minnes peab teekäija mäge mööda

Koofus = palmipuu, Kapsas = palmipuu, Tuulutaja = palmipuu, Piisang
(Paradiisi wiigipuu) Härjapõlve = palmipuu.

ülesse tõusma ja siis väga kareda ja raske teede peal, kes kaamelitelegi väga palju häda teewad, jälle allapoole käima. See kitsas kalju-waheline tee on uks, kust Liibia kõrbe saadakse. Nii kaugele kui silm kõrbes ulatab, ei nähta muud ühtegi, kui kalju-rünkaid ja liiwa; üksi siin ja seal paistavad kaugelt palmipuude salgukesed nagu rohilised saared wälja. Need puud seisawad üksiku kohtade peal, kus allikad maa alt wälja ajawad ja mullapinna niiske hoiawad. Igatsetes käiwad teekäijate silmad nende puusalkude ehk oaaside peale, kelle läbi üksi teekonnad Berbeeriast kunni Senegali ja Niigeri jõeni, ehk ka Siirias, Araabiast ja Egiptusest kuni Kesk-Aafrikani wõimalikud on. Keskhommikupoolses nurgas on mõlemad suured oaasid Kórdofaan ja Dárfuur. Wiljapoollest rikka Kórdofaanis elab palju rahwast; ta on üks suur loht-lagendik, kellest üksikud mägis-

tiku salgud läbi käiwad. Dárfuuris sünniwad wihma-aeal jõed ja ojad, kes kuiwal-aeal jälle ära kaduwad. Päälinna Kobés oma 6000 inimesega ei ole üht ainust maja, kus mite kaupmehed ehk wõerad sees ei elaksiwad. Üks sultan Araabia soust on selle oaasi walitseja.

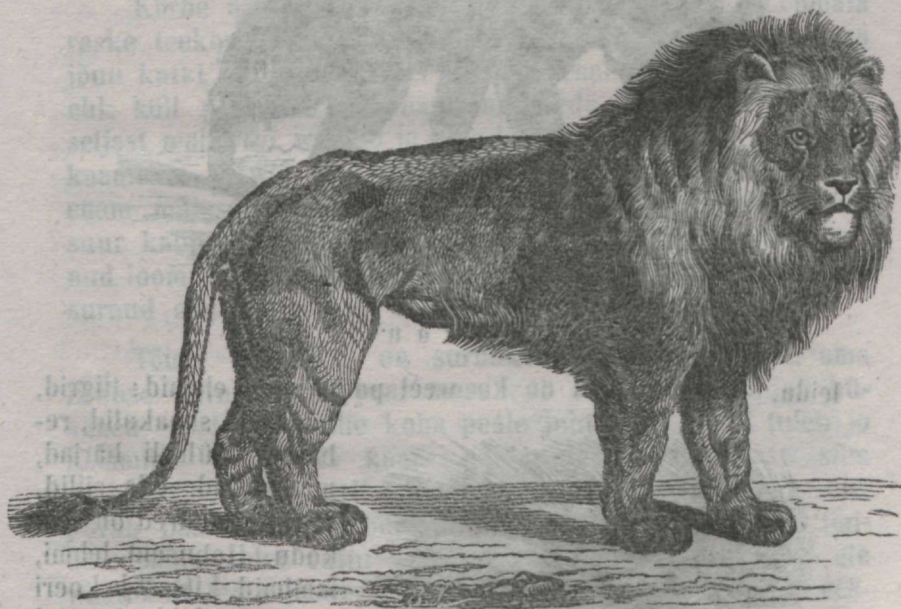
Nuubia kõrbe, kus Alam-Egiptuse piiride ääres 4^{mas} aastasadad peale Kristust munkade hulk lõpmata suur oli, on nüüdgi weel täis wanu kloostri waremeid. Idast lääne poole on enam kui 50 suuremat ja weiksemat oaasi ridastiku. Neljatõistkümne pääwa teekonda Aleksandriast ja Barkast keskhommiku poole on Ammoni oaas, kes kord kuulus oli oma Jupiter Ammoni oraakuluse pärast. Selle kuulsast ja tühjast kalju-saarest mindakse alla rohilise, wiljarikka Siiwa orgu. Siin on rikkad wiljapõllud, oliwi, palmi ja muud metsad. Nagu kusagil muial oaaside peal siginewad siin kõiksugused wiljapuud, nimelt datlid, wiigi-ja wiinamarjad, aprikosid ja muud.

Lääne ja ida-poolse Põhja-Aafrika wahel on 60 penikoormat pitk ja 40 penikoormat lai Fesaani oaas. Wihma on siin arwa, aga allikad teewad maa sigitawaks. Wilja

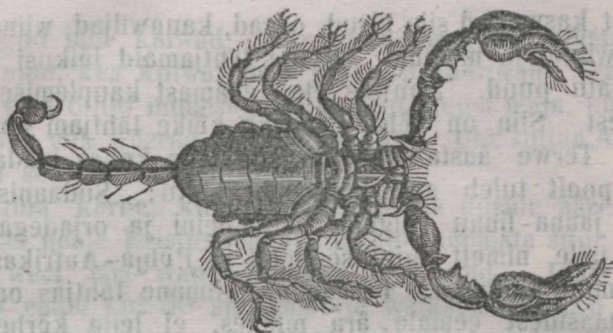
poolest kaswawad siin nisud, odrad, kaunwiljad, wiinamarjad, head wiigid ja melonid. Kõige tähtjamaid lõikusi annawad aga datli puud. Rahwas elab enamast kauplemisest ja riisumisest. Siin on Põhja-Aafrika kõike tähtjam kauplemise koht. Terwe aasta otsa on siin igas kohas laada-pääwi. Igalt poolt tuleb seie kaupmehi koku: Sudaanist kullapuru, jaana-linnu sulgede, elfenbeini ja orjadega; tõiselt poolt jälle, nimelt Egiptuse poolt ja Põhja-Aafrikast, kõik-sugu muu kaubaga. Fesaan on wiimane tähtjas oas.

Oaasidest eemale ära minnes, ei leita kõrbes muud ühtegi enam kui madalat mahlata wõsa, siin ja seal ka mõningaid ohaka-seltsa, manna-põesaid ja okkastaimi. Neist kõwa ohakatest ja okkas-taimedest peab kaamel kõrbes elama, keda loodus seie nagu kõrbe laewaks on seadnud. Elajate poolest leitakse siin wiledaid antiloopesi ja jaanalinda. Kõrbe ärarte pool, kus jo wesised kohad maad niisutawad, leitakse metssiga ja elewanti, löwi ja pantrit. Lindude

L ö w i.

poolest elab kotkaid ja kaarnaid kõrbes, warblasi oaaside peal linnades, ja melekaid palmi metsades. Et lillisi ei ole, sellepärast on ka insektide poolest siin suur waesus. Kärb-

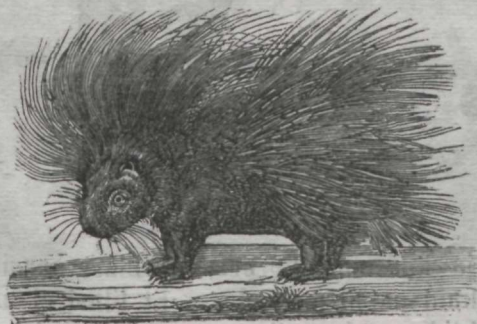
Skorpion, looduslikus suuruses.

sedgi puuduvad; üksi sippelgaid ja skorpionisi on rohkest

H ü ä ä n e.

leida. Oaaside peal on ka weel palju muid elajaid: tiigid, hääned, shaakalid, rebased, pühwli härjad, metkassid, oda-siilid, rottid ja hiired on seal kodu. Hobuseid, lehmi, lambaid, kitsesi ja koeri on arwa leida ja n'ad on wäga kallid.

D b a = s i i l i

86. Raisakullid.

1. **Raisakullid** on kõige suuremad kiskjad linnud: kõige weiksemad nende seas on ika weel keskmise kotka sarnatsed. Nende suled on suured ja pitkad, aga üks jagu pääd on enamast ika paljas. Kael wenib kaunis suureks puguks wälja, kes, kui ta täis on, nagu kott allä rippub. Elusa loomade külge raisakullid peaaegu millasgi ei puudu, waid toidawad ennast üksi sellest, mis maha langeb. Nemad puhastawad maad raiskadest ja kõiksugu roojusest. Lõunapoolsed soojad maad on nende päris kodumaa, kus neil ka toidu poolest millasgi puudust ei ole. Ka on n'ad need linnud, kes, niipalju kui seiemaani tuttaw, kõige kõrgemale õhu sisse üles wõiwad lennata. Kõige selgemaks saab meil nende elu saama, kui kuuleme, kuidas kuulus loomade tundja Brehm neid Aafrikas tähele pannud, mis ta järeelseiswas pildis ülesräägib.

Kõrbe ääres maas seisab üks surnud kaamel. Lõpmata raske teekond läbi kõrbe ja üks kange saamum oliwad tema jõuu katki murdnud; ta ei jõudnud enam Niiluse jõeni käia, ehk küll peremees jo pääw enne seda tema terwe koorma seljast maha oli wõtnud ja teda lahtiselt tõiste koormakandja kaamelite kõrwal käia lasknud; ta langes jõuetult maha, et enam millasgi üles tõusta. Tema peremees, kellele seeläbi suur kahju saanud, läheb kurwa meelega edasi ja jättab surnud looma ilma puutumata maha, sest et tema usk teda keelab, surnud elajatest midagi tarwitada.

Tõisel hommikul on surnukeha weel puutumata oma liiwase surmawoodi peal maas: öö ael ümber uitjad hüüäned ei ole just selle koha peale juhtunud. Seal tuleb jo hommiku wara üks kaarn nähtawale. Tema teraw silm paneb raibet jo kaugelt tähele; ta rooksub ja ruttab ligemale, piirab paar korda ümber surnud elaja, laseb siis tema ligidale maha, tuleb ruttu tema juure ja kõnnib mittu korda ete waatlikult tema ümber. Tõised kaarnad teewad esimese eesnäituse järele ja pea on kaunis kari neid igal pool olewaid linda koos. Nüüd tuleb ka weel tõisi lihasööjaid juure. Mitmed weiksemad kullid keerutawad ülewal õhu sees ja ka mõned pugu-kured lendawad jo, suurelt kõrguselt pitkamisi allapoole keerutades, awatelewa sööma-aeale maha.

Aga weel puuduwad söögi ete-panejad. Nimetatud esimesed wõõrad nokkiwad küll siin ja seal surnud elaja külles, siisgi on looma paks nahk liig kindel, kui et suuremaid tükka tema küllest ära jõuaksiwad kiskuda. Tõine ülespoole pöördud silm üksi on ühest roojakullist wälja kisutud. Aga aeg, kus ka selle perekonna suured liikmed, suured raisakullid, toidu peale wälja lähewad, tuleb pitkamisi ligemale. Jo on kella kümne aeg käte jõudnud; n'ad on nüüd küllalt maganud ja unistanud, ning üks tõise järele lendawad n'ad omast magamise kohast lendu. Esmalt oliwad n'ad madalalt mööda mägistiku edasi lennanud; et n'ad aga sealt ühtegi söödawat asja ei leidnud, tõusiwad n'ad kõrgemale ja keerutasiwad lõppeks nägematas kõrgustes edasi. Seal lendasiwad n'ad üks tõise järele, ükstõist teraselt tähele pannes. Langeb üks allapoole, siis teeb seda tõine ka; kuhu poole esimene pöörab, sinna tõised taga järele. Sealt ülewalt wõiwad n'ad aga wäga kaugele ümberringi waadata, ja nende silm on nii imelik teraw, et neile ühtegi kautsi ei lähe, mis all sünnib. Esimene suur raisakull, nii pea kui all kihinat tähele paneb, teab kohe mis see tähendab: ta tunneb ära,

Raisakull.

et seda mis otsis, on leidnud. Nüüd laseb ta ennast kõige pealt ringi keerutades mõni sada jalga madalamale, paneb lugu ligemalt tähele, tõmbab, kui asi selge on, omad wägewad tiiwad koku ja annab oma keha raskuse-wola käte. Wuhinal kukkub ta mittu sada ehk mitu tuhatgi jalga allapoole, ja ta kukkuks puruks, kui mite õigel aeal omad tiiwad jälle pooleli lai-ali ei lautaks, et nendega kukkumise mõnu vähendada ja ennast soowitud teel hoida.

2. Selle esimese raisakulli eesnäituse järele teewad ilma wiibimata ka kõik tõised, kes ühe teadawa piiri sees lendawad. Esimese mahalaskmine on neile kindlaks täheks, et sööma-aeg walmis. Nemad ruttawad nüüd igalt poolt ligi ja ei hakka ise enam sugugi järele pärima. Igas minutis peaaegu on wuhinat kuulda, keda n'ad allalastes teewad, ehk küll alles paari minuti eest tagasi neid üheksa jala laiu linda mite kärpse suuruseltgi näha ei olnud. Nüüd ei eksita neid loomasi keegi enam. Nii pea kui üks neist söögi kallal on, ei karda ta enam ühtegi waenlast; ka küttgi ei jõua teda sealt ära hirmutada. Kohe peale mahaheitmist ruttawad n'ad väljasirutatud kaela, püstiaetud saba ja pool rippakile tiibadega raibe kallale ja hakkawad teda suure ablusega jösima. Nüüd ei hooli n'ad kellestgi enam. Weiksemad linnud teewad neile auupaklikult ruumi; iseenese wahel algab neil tuline taplus ja wõitlemine. Nende tööst õiget pilti saada, on raske. Seda kihinat ja kahinat, mis seal näha, seda taplust, riidu ja wõitlemist ei ole wõimalik ülesrääkida; seda peab ise nägema, kes temast õiget pilti tahab saada. Kaks ehk kolm hoopki nokkaga kisuwad raisa paksu naha lõhki. Siis hakkawad need seltsid, kellel tugewamad nokkad on, liha kontide küllest maha rebima, kelle wastu tõised oma pitka kaela nii kaugele kui wõimalik keha-aukude sisse ajawad, et sisikondade ligi saaksiwad. Suure ablusega tuhniwad n'ad nende sees ümber, ja üks kat-sub tõist ühtepuhku kõrwale lükkata ja ise peremeheks jääda. Maksa ja kopsu ei kisu n'ad peaaegu millasgi keha seest välja, waid sööwad ta sealsamas ära; soolikad aga kisuwad n'ad välja ja neelawad neid suure tapluse all tük-kati nahka. Ühtepuhku langeb ülevalt uusi näljatseid raisakullisi maha tõiste seka, selle kindla nõuuga, esimesi, kui wõimalik, sööma-laualt minema kihutada. Seal on siis jälle uut taplust, kära ja kiskumist; sest üksi need lähewad heaga sööma-aelt minema, kelle kõhud jo täis on. Selle aea sees, kus suured herrad sööwad, istuwad weiksemad wõõrad ümberringi, on aga väga tähelepanelikud, sest n'ad teewad väga hästi, et siit ja sealt ka neile mõni raasukene maha langeb, ehk küll ilma esimeste tahtmata, waid tapluse tuhinas.

Ühe weiksemat seltsi imetaja elaja sööb see näljane selts paari minutiga nii ära, et aga paljas päaluu järele

jääb; ka härjast ja kaamelist saab paljalt üheks ainsaks sööma-aeaks.

Mite igal pool ei lähe seesugune raisakullide söömaaeg sell kombel mööda, nagu praegu räägitud. Iga lõunapoolse maades peavad ka koerad osast raisa-toidust elama. Kesk-Aafrikas tulewad koerade kõrwale ka weel suured pugu-kured ehk marabu linnud, kellel wäga tugewad nokkad on ja kes ennast raisakullidest mite ära ei lase ajada, waid oma kiilu-sarnatse nokkaga niikaua tõiste seka kihutawad, kunni neile aset tehakse.

India maal pidawad raisakullid ka inimese-matja ametit. Sealne waesem rahwa-hulk, kellel nii palju jõudu ei ole, oma surnuid täitsa ärapõletada, paneb n'ad õlgede sisse, pistab need põlema, et surnukehad mite täitsa ilma puhastawa tuleta ei jääksiwad, ja wiskawad n'ad siis püha Gangesse jõke, kes n'ad mere poole wiib. Need kehad ojuwad siis pärast jõe pinnal, kus n'ad raisa kullidele saagiks saawad.

87. Püha iibis.

Kõik mis Egiptuse maal kenaduse ja rikkuse poolest on, seda saab ta Niiluse jõest, kes oma ülelaenetamise teel teda kastab ja kõige sigitawamaks wiljamaaks teeb. Ega seda siis ka imeks ei ole panna, et Egiptuse rahwas Niiluse jõge

Püha iibis.

jo wanast aeast saani kalliks ja pühaks on pidanud ja teda jumaliku auustamisega auustanud. Nimetatud ülelaenetamise kuulutaja oli aga iibis, kes lõuna poolt siis ika sinna rändas, kui wesi jo tõusma hakkas ja pärast kõntsaga ühes ka lõpmata palju kõiksugu weikseid loomasi maha jättis, kellest see lind elab. Sellepärast peeti ka iibist pühaks linnuks, nagu meie juures mõnes kohas pääsukest, ja muretseti selle eest, et tema keha ära ei mädaneks. Teda balsameeriti ära, nagu inimese keha, ning Egipt-

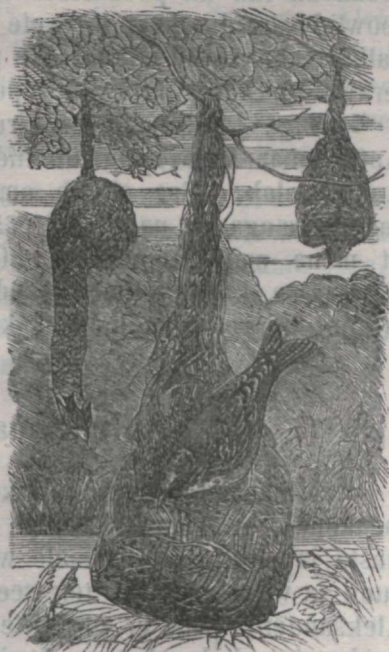
tuse piramiidides leiame neid kehasi nüüd tuhande kaupa inimeste muumiate kõrwal.

Iibis on üks väga tark lind ja seeläbi ka väga tulus, et ta maad kõiksugu madudest, rohutirtsudest ja muu paha loomadest puhastab. Päris Egiptuses teda nüüd enam palju näha ei ole, aga jo Lõuna-Nuubias on teda rohkestes leida, ja mida kaugemale lõuna poole, seda enam. Tema karw on walge, saba aga ja tiibade otsad on mustad; kael on paljas ja ka must, niisama ka nokk ja jalad; silm on punane. Wana linnu pitkus on 28 kunni 29 tolli.

88. Kangrulinnud.

Aafrika ja Lõuna-Aasia maal wõib kangrulinnu pesi igal pool näha, nimelt nende puude peal, kes wee kaldal kaswawad ja wett oma ladwaga warjawad. Seesugused puud on sagedaste üle ja üle nendega kaetud, sest kangrulind armastab seltsis pesitada, ja tema pesad on ka nii kindlaste ehitatud, et neist tuul ega wihm mitmel aastal jagu ei saa.

Kangrulinnud ise on pinkide seltsi, ja oma karwa poolest on n'ad väga ilusad. Kollane, punakaskollane ja must karw on kõige sagedamad; on aga ka täitsa muste, punaseid, hallisi ja walgeid seltsa. Jo pesitamise aeal armastawad n'ad seltsi, aga peale pesitamist kogub neid wahel tuhande kaupa koku. Seesugused suured seltsid langewad siis, mööda maad ümberlennates, sagedaste ka wiljapõldude peale, kus n'ad suurt kahju teewad. Lõppeks aga pöörwad n'ad jälle oma kasupaikadesse tagasi. Siin on siis paar kuud otsa ühesugune kihin ja kahin; sest pesade ehitamine tarwitab

Kangrulinnud.

palju aega ja kulu, ning linnud ehitawad neid nii suure hoolega, et sagedaste oma walmis saanud pesa, kui ta mõnus küllalt ei ole, kohe jälle äralahutawad ja uue ehitawad. Kõik pesad on läbikaudu wäga kunstlikud ehitused, keda linnud painuwa rohtudest ja peenikeste juurtest koku on pununud. Ka on nende pesadel mitmesugused kujud. Mõne seltsi juures ehitawad isased omale iseäralised pesad, kus n'ad nii kaua elawad, kunni emased hauduwad. Mõned kangrulinnud, n'agu küla-kangrulind Aafrikas, ehitawad omad pesad nii ligistiku tõine tõise kõrwale, et mittuküm-mend pesa nagu üksainus wälja näitawad, kellel ka üks üleüldne kattus peal on. Weel tõised seltsid ehitawad omale suured pesad, kus igaühe perel kaks ja kolm kam-mert sees on. Suurem jagu ehitamise tööd langeb isaste peale, aga haudumise amet on selle wasta üksi emaste päralt.

Kangrulinna toit on wiljaterad ja kõiksugu rohu ja pilliroo seemned. Peale selle sööwad n'ad ka kõiksugu insektisi, kellega n'ad ka omad poead suureks kaswatawad. Poead on oma pesade sees waenlaste eest julged, sest need pesad on ika nii peenikeste oksade külge tehtud, et pesa-rööwliid ahwid silmapilk wete kukkuksiwad, kui poegade kallale tahaksiwad minna. Ka punuwad mõned kangrulinnud terawaid okkaid wäljaspoole pesa külge.

Kõige kuulsamad kangrulinnud on, peale nimetatud Aafrikamaa küla-kangrulindude, baia-lind, kes Lõuna-Aasias elab. See ehitab omad pesad palmipuude peale, sagedaste aga ka, nagu meil pääsukesed, majade külge, nõnda et mõne maja ümber 20, 30 kunni 100 pesa rippuwad. Pesa sisse kannab lind rasked sawitükkid, wist sellepärast, et tuul kerget pesa liialt ei kiigutaks.

89. Aafrikamaa kohtuotsus.

Aleksander Suur tuli kord ühte kulla poolest rikka maakonda Aafrikas. Selle maa rahwas tuliwad temale wasta ja pakkusiwad temale waagnaid kingituseks, täis kuld õunu ja wilja. „Sööte teie seesugust wilja siin maal!“ ütles Aleksander; „ma ei ole mite tulnud, teie rikkust nägema, waid teie elu-kombetest õppima.“ Seal wiisiwad n'ad ta turu peale, kus nende kuningas kohut mõistis.

Praegu astus talupoeg ete ja rääkis: „Ma ostsingi, o kuningas, selle mehe käest kotti täis haganaid ja olen rikka kulla-waranduse sealt seest leidnud. Haganad on minu, aga mite kuld; aga see mees ei taha teda tagasi võtta. Mõista see kuld temale, o kuningas, sest kuld on tema.“

Ja tema wastane, kes ka sellesama koha inimene oli, wastas: „Sina kardad pärida, mis ülekohus, ja mina ei peaks kartma, sinu käest võtta, mis sugugi vähem ülekohus ei ole? Mina olen sinule kotti äramüünud kõigega mis tema sees on; pida sellepärast omale, mis sinu on. Mõista see warandus temale, o kuningas!“

Kuningas küsis esimest meest, kas temal poega olla? Mees wastas: Ja. Ta küsis teist, kas temal tüttart olla? ja sai sellesama wastuse. „Hea küll,“ ütles kuningas, „teie olete mõlemad õiglased inimesed: heitke omad lapsed paari ja andke leitud kulla-warandus neile weime-rahaks ühes; see on minu otsus!“

Aleksander pani väga imeks, kui seda kohtuotsust sai kuulnud. „Olen ma ülekohut mõistnud,“ küsis kaugemaa kuningas, et sa imeks paned?“ — „Ei mitte,“ wastas Aleksander, „aga meie maal oleks tõisiti mõistetud.“ — „Ja kuidas siis teie juures oleks mõistetud?“ küsis Aafrika kuningas. — „Mõlemad riidlejad,“ rääkis Aleksander, „oleksiwad wangi langenud ja kulla-wara kohtumõistjate kukrusse läinud.“

Seal lõi kuningas käed koku ja hüüdis: „Paistab siis teie juures ka päikene, ja sadab taewast teie peale ka wihma maha?“ — Aleksander wastas: „Ja.“ — „Siis sünnib seda,“ ütles kuningas edasi, „ilmsüüta elajate pärast, kes teie maal elawad: sest seesuguste inimestele ei peaks päikest paistma, ega wihma taewast maha sadama!“

XIII. Ameerika ja Austraalia.

90. Ameerika ülesleidmisest.

1. Nelja sada aasta eest sündis Geenowa linnas Itaalia maal üks mees, nimega Christoph Columbus, kes juba noorel eal kuulsaks laewameheks sai ja wiimaks oma nime aearaamatusse kõige tulewa põlwe rahwale kadumata päranduseks jättis. Seesinane tark ning wahwa laewamees, kes kui neljatõistkümnne aastane poisikene laewamehe teenistusse läks ja kelle mõistust Jumala waim oli äratanud, leidis selle suure Ilmamaa jau, mis Ameerikaks kutsutakse. Nõnda kui enamiste kõik suured auuwäärt mehed, kellest maailmale lõpmata kasu saanud, pidi ka Columbus omal elu-aéal kannataja kibuwitsa-krooni kandma, ja ei tulnud temal iialgi meele, mis otsata suurt kasu tema maailmale saanud; nõnda tühja-kõrguseta oli tema süda. 1470-mal aastal läks Columbus Portugalia würsti teenistusse, sest et nimetatud maawalitseja igal aastal laewu mitmele poole kaugele merele wälja läkkitas. Nüüd purjetas Columbus mitu korda Wahemere ristati ja põigiti läbi, läks a. 1477 põhjatu suure Atlantia merele, kus ta paar sada merepenikoormat põhja poole purjetas ja mitmed wõõrad mereäärsed maad läbi käis ning tundma sai; aga ei jõudnud siiski oma igatsemist kustutada, mis teda alati — otse kui Looja seadus kurge, pääsokest ja muud rändawat lindu kewadel ja sügisel teele sunnib — lõuna- ja õhtupoolse wahele sundis, kus ta weel suured Ilma-maa jaud teadmata warjul arwas seiswat

Selle kindla mõttega otsis Columbus kaheksatõistkümmend aastat mitme Eüroopa kuninga ja würsti käest laewu, rahwast ja teemoona, misga ta tahtis uut Ilma-maa osa otsima minna, aga pidi enamast igas paigas rumalate naeru ja pilkamist kannatama. Columbus elas kibedas waesuses ja põlatud olemises; aga siiski seisis tema südame igatsemise ees, kui hele koidu-täht taewa weeres, see ainukene suur mõtte, kes teda alati taga kihutas. Wiimaks, kui ise juba

wiiskümmendkuus aastat wana oli, sai ta Hispaania walit-
suse poolest, kus sell' aeal kuningas Ferdinand ja kunin-
gana Isabella walitsesiwad, kolm weikest laewa, keda rut-
tuste korrale seati, moona ja laewarahwaga täideti ja siis
Columbuse käsu alla anti, kellega ta julgeste tundmata teele
wälja purjetas: laewa-andjatele ühe uue Ilma-maa üle walit-
sust käte nõudma.

Kolmandamal Augustil 1492 tõukasiwad need nimetatud
kolm laewa, kellel sadakakskümmend laewameest sees, kal-
dalt ära. Otsata palju waatajaid seisis mere kaldal ja sada-
mas, kes kõik argliku silmaga ja kohkuwa südamega wap-
raid laewamehi saatma tulnud. Kolmandamal pääwal mur-
dis õnnetumal kombel ühe laewa tüürpuu katki, mis Colum-
bust kohkuma pani, sest ta arwas laewarahwast meelega
seda wiga teinud olewat, et tagasi wõiksiwad purjetada.
Siisgi jõudsiwad nemad waewaga ühe saare peale, kus seda
wiga jälle kohendati. — Kuuendamal Septembril purjetasi-
wad nemad jälle edasi, otsekohe Ilma-maa merele, wasta
pääwa-weerimist. Mõne pääwa pärast tõusis tuul hommiku
poolt ja puhkus mõne lühikese wahe pidamisega enamiste
ühtepuhku waiksel lõbusal wiisil kunni teekäimise otsani,
misläbi purjetamine ladusaste edasi läks.

2. Pea kädus kõik maa laewameeste silmadest ära,
kellel — kõigist elawast ilmast lahti kistud ja inimese selt-
sist lahkunud — muud nähtawat silma ees ep olnud, kui
otsata suur meri ja määratu lai taewa-lautus, ning keda
ika sügawamale sinna koleda waikuse sisse aeti, sest et
neile üks üleliig julge mees teejuhiks antud, kellel enesel
muud teadust purjetamise lõppetusest ep olnud, kui seda,
mis tema mõtete igatsemise ja mõistuse arwamiste ees sei-
sis. — Ka kõige südakama meestel hakkas aegamööda jul-
gus kaduma: ja kas tohib seda imeks panna? — Colum-
bus püüdis neile jälle uut lootust südamesse kinnitada, ja
nimelt tema enese imekspanemise wäärt rahulik olemine sai
laewarahwa südamele üle wõitu ja äratas nende juures uut
julgust. — Wäsimata seisis auuwäärt wahwa laewamees ise
ööd ja pääwad laewa otsa peal mere sügawust nõoriga mē-
tes ja muud tähele paneliku asju taga nēudes: tema magas
arwa paar tundi ja kirjutas kõik tõtmööda ülesse, mis temal
iial juhtus. Kus tema kartust ja kurbdust nägi, seal troos-
tis ta lahkel kombel ja rõõmustas nurisejaid mõnesuguse

lubamise läbi. Seda võis imeks panna, mis suur woli temal tõiste meelte ja südamete üle oli. Columbus andis küsijatele igakord lühemad teed ülesse, kui nemad tõeste olid ära käinud, aga siiski tõusis laewarahwale uueste kohkumine südamesse. Üks ja tõine kord ilmus nattukene lootust. Siin nähti ühe korraga tundmata lindu mere peal; aga ei teatud weel seda, et niisugused merelinnud mittu sada penikoormat kaugele lendawad. Tõine kord oli mere wee-pind nii paksult rohilise mere-rohuga kinni kaetud, et laewad kinni jäiwad ja waewaga jälle lahti peasesiwad. Aga rohud ja linnud kadusiwad mõne pääwa pärast laewarahwa silmadest, ning wäesed kõigist oma sarnastest maha jäetud inimesed nägiwad ennast uueste laial ilma-maa merel üksipäini. Mis pidi neist wiimaks saama, kui moon laewades otsa lõppes? Kuidas pidiwad nende pool-lagunenud laewad seda pitka ja iga pääw kaugemaks minewat teed tagasi jõudma, kui nemad ees kusagil sadama-aset ei leiaksiwad?

Wiimaks ähwardas kohkund rahwas laewa-pealikule ja tema etewõtetud nõuule kimbatust ja otsa teha. Nemad pidasiwad isekeskes salamahti nõuu, oma pealikut wäewaldsel kombel ümberpöõrmisele sundida, ning mõningate nurjatumate südames tõusis üleannetu mõtte, teda, kui nende nõuu wasta pidi seisma, laewa pealt mere laenettesse heita. Columbus tegi nõnda, kui oleksiwad temal nende ülekohtused nõuupidamised oopis teadmata olnud ja waigistas nende wiha oma lahke rahuliku olemise läbi; tema kiitis neile sellega, mis tänini juhtunud, ülewäga rahul olewat, ja tunnistas neile, mis kindel lootus temal südames pidi elama, et nüüd õige ruttu nende teekäimise ots kätte jõudmas.

Linnud saiwad tõistkorda nähtawaks ja kadusiwad jälle ära; mittu korda arwas rahwas maa-serwa nägewat, aga kui ligemale jõudsiwad, siis leidsiwad kurwastusega, et oliwad eksinud. Nüüd läks laewarahwa kartus jäledaks meelega-äraheitmiseks, — nemad tunnistasiwad ühest suust, et nemad enam kaugemale ei saaksiwad minema. Aga Columbus kostis wapra julgusega ja kindlal meel, et kõik nende tõrkumine ilma asjata, ja tema koguniste enam seda, mis ükskord ete wõetud, järele ei jätta! „Jumala abiga loodan mina oma etewõtmist täita!“ ütles Columbus kindla sõnaga. Ei oleks siiski tema julgus ja kindel olemine neid pitkemalt jõudnud karistuse all pidada, kui mite õnnelikul kombel

tõisel pääwal jälgi ei oleks nähtud, mis selgeste tunnistasiwad, et maa ligi oli: pilliroog ja üks puu-oks punase marjadega ojus wee peal laewale wasta. Ja mis enam kui kõik muud ligi olewat maad tunnistas, nemad tõmbasiwad mere-laenetest ühe siledaks lõigatud keppi wälja. Pääkene oli praegu looja läinud. Weel ei nähtud midagi, aga Columbus käskis hoolelikult järele waadata, et laewad ööse mite kaljurüingaste wasta ei pidanud tõukama. Kõik seisiwad laewa peal ilma rahuta, mite üksainus silm ei läinud sell' öösel kinni. — Columbus seisis öö otsa püsti laewa otsa peal ja wahtis üksi silmi edasi. Kaks tundi enne kesk-ööd nägi tema üht tule-walget kaugel läikiwat. Seesinane tule-kuma kadus uueste jälle ära, aga Columbus arwas seda kuma ustawaks käemeheks, et nüüd wististe maad saaksiwad leidma, ja tõeste kuuldi ka kella kahe aeal wara hommiku — kahe-tõistkümnemal Oktobril, ühel Reedisel pääwal — ühe laewa pealt, kelle nimi Pinta oli, suuretükki laskmise pauku, mis otseku esimene rõõmukuulutamise märk sest sõnumeid andis, et nüüd maa-serw selgeste käte paistis. — „Maa! maa!“ kumas nüüd igast suust ja südamest. Nüüd lange-siwad mehed ükskõise kaela ümber; üks nuttis rõõmu pärast tõise rinnal. Nii pea kui esimene rõõmu-kära wähe hakkas waikema, tuli rahwale meeles, mis nende kohus nüüd Jumala wasta oli, ja nemad tõstsiwad rõhutud südamete ja wesiste silmadega ühest suust laulu-healt! „Sind Jumal kiidame!“ — Kui hommiku käte jõudis, nägi laewarahwas üht wäga kena rohelist saart enda ees seiswat. (Fr. R. Kreutzwald.)

91. Uhendatud - Riigid Põhja - Ameerikas.

1. See wilja poolest rikkas maa oli 200 aasta eest tagasi üks läbitungimata mets, kus üksi Indiaanlasi ja mets-elajaid elas. Selle aea sees on aga kõik ütlematal kombel ennast muutnud. Lahke kliima kõrwal leiame igal pool nüüd haritud põldusi, wägewaid heinamaid, suuri linnasi toreda majadega, häid uulitsaid, usinat põllutööd ja kauplemist. Kaheühepoole sada aasta eest asus selle maa randa esite hulk Inglasi elama, kes usu-tagakiusamiste pärast omast isamaast oliwad pidanud lahkuma. Ka muud rahwast tuli pärast seie, et wiljakates maakondades põllume

heita. Neid asutajaid arwati ika edasi Inglismaa alamateks. Aga nemad andsiwad enesele ise omad seadused, keda siis Inglismaa kuningas kinnitas. Suurem jagu asutajaid elasiwad põllutööst ja kauplemisest; wabrikute ja käsitöölise poolest oli aga täitsa puudus, nõnda et asutajad suurema jau elu-tarwitusi kodumaalt pidiwad tuua laskma. Seeläbi sai Inglismaa kaup suurel mõõdul jooksmas.

Ja sell' aeal ohkas Inglismaa suure riigi-wõla all, ja riigi walitsus oli sunnitud, oma alamatele suuri maksusi peale panema. Neid maksusi nõuti ka Ameerika asutajate käest; nimelt pandi thee peale suur kroonu-maks. Sellest sündisiwad kõiksugused nääklemised ja pärast ka mässamised. Walitsus hakkas wägise sundima, aga asutajad wõtsiwad sõjawäest kätte. Aastal 1774 ja 1776 heitsiwad 13 kubermangu üheks ühenduseks koku ja ütlesiwad ennast aastal 1776 priiks ja Inglismaast lahti. Osaw sõamees Washington (ütles: Uashing'ton) heitis sõja-wäe päämeheks ja osaw Franklin toimetas riigi-asju. Hispaania ja Prantsuse rahwas oliwad Ameeriklastele abiks, ning sell' kombel jõudsiwad n'ad oma asju wiimati nii kaugele ajada, et ka Inglismaa aastal 1783 Ühendatud-Riigid priiks mõistis.

Waba walitsus ja targad seadused paniwad uue riigi nähtawalt kosuma. Igast Eüroopa maast woolas uusi asutajaid koku. Metsad raiuti maha, sood tehti kuiwaks. Igal pool tõusiwad linnad ja külad nagu maa seest üles. Indiaanlased läksiwad ika enam ja enam lääne poole tagasi ehk harinesiwad Eüroopa wiisidega ja hakkasiwad korralikult elama. Ka nüüd weel woolab iga aasta hulgakaupa rahwast selle priiuse maasse.

2. Suurem jagu maad on lagendikud (Sawannid), kellest mõningad metsadega kaetud mägistikud läbi käiwad, ja mulla-pind on väga wiljasigitaw. Kliima on põhjapool talwe aeal kare ja külm; lõunas aga nagu Itaalia kliima. Põhjas läheb Lehekuul kõik haljendama, siis aga tuleb kohe tuline suwi; Mihklikuul walitseb weel kange palaw ja Wiina-kuul näikse jo õösest külma. Lääne pool on õhk nimelt väga pehme. Üksi nende kohtades, kus palju soosi olemas, on terwisele kahjulik õhk, ja siin walitseb wahel hirmus kollane tõbi (palawik). Haritawad on kõiksugu wiljapuud, puuwill, riis, kõrswili, suhkur ja tubakas. Suurtes metsades elab palju metselajaid, nagu: pöder, pesu-karu, jaaguar,

oda-siil j. m. Lõuna pool on palju pappagoisi ja koolibrisi leida. Kahjuliku elajatest ja kes inimestele waewaks on, nimetame: aligatori, latsutajat madu ja moskiitosi. Karoliinas ja nimelt Kalifornias leitakse wäga palju kulda, Missisippi maades palju rauda, waske ja tina. Maa üleüldine ja walitsew keel on Ingliskeel, aga ka kõiksugu muid keeli räägitakse.

Must leht selle priiuse maa aearaamatus oli kaua aega orjade pidamine lõunapoolse maades. Need orjad olidwad Neegrid, keda hirmsa inimese-kauplemise teel Aafrikast sinna tööle wiidi. Aga Ameerika suures koduses sõas sai aastal 1865 see teutaw asi inimeste auuks ära kautatud, nõnda et nüüd orjasi Ühendatud Riikides kusagil enam ei ole. Auusat präsidenti Abram Lincolni nimelt tuleb selle eest tänada, kes oma hea teu eest waenlaste kuuli alla langes ja nõnda oma ligimeste eest suri. Praegu on 37 riiki, keda Ühendatud Riikide walitsus üheks Unioniks ühendab, ja nimelt kongressi läbi, kes kõige riikide saadikutest koku on seatud. Terwe Unioni pääks on üks nelja aasta peale walitsetud präsident, kelle käes täidetaw wõimus seisab.

92. Brasiilia.

Pراسiial, kelle suurus peaaegu terwe Eüroopa suurusega ühte läheb, on ütlemata rikkas taime-sigindus. Taimede kasw on nii wägew ja uhke, et loodus siin omas täielises wõimu-waliuses näitab walitsewat. Suur jagu selle suure maast on tihke metsadega kaetud, kelle wägewad puud ütlematas ilus õitsewad, oma särawa karwadega iga pealt-waatajat imekspanewa rõõmule äratawad ja oma wilja määramatas külluses laiali pillawad. Puude latwades kiiguwad toreda sulgedega linnud, kes nende tihke warjutawa lehtede wahel pesitawad. All on nende puude juured ja tüwid wõsastikust sisse piiratud, kõistaimede ja lugemata hulga muu kasudega kaetud, kelle peal parwede kaupa kõiksugu loomi liigub. Miljonite kaupa on seal kõiksugu puttukaid, imeliku kehämooduga kahepaikseid, kirju sisalikusi ja ilusaid aga kardetawaid madusi, kes kõik oma ülespidamist selle wägewas töö-majas, selle looduse rikkas taga-

wara salwes leiawad. Ja et selle ime-rikkal maal ühtegi ei puuduks, on tema metsad wägewa heinamaadest sisse piiratud, kes palawuse ja niiskuse käes aurawad ja luge-mata hulga metshärgade, hobuste ja muu loomadele oma wägewa rohu sees warjupaika ja ühtlasi ka kõige mõnu-samat toidust annawad. Ümberkaudsed lagendikud on selle wasta jälle tõist elu awaldamas ja kõige osawama ja metsa-lisema kiskja-elajatele elu-korteriks, kes siin ükstõist lõhki kisuwad ja keda küll ühegi inimese jõud ei jõua häwitada.

Nii suur on Brasiilia elu ülewoolaw rikkus, kellega ta kõikide muu maadest ülekäib. Aga kõige selle särawa uhkuse seas ei ole inimesele ühtegi koda järele jäänud. Tema kadub kõige selle looduse suuruse ja auu wasta puh-tast ära. Wäed, kellega tal siin wõitlemine on, on liig suured, et ta neist üle jõuaks käia, on nii tugewad, et ta neist millasgi wõimust ei wõi saada. Ehk küll jo kolmsada aastat otsa mere rannas Eürooplasi elab, siisgi ei ole n'ad weel oma waimuharimisega maa keskpaika jõudnud tungida, kus muud ei ela, kui ümberrändawaid metsinimesi. Looduse wäed on selle maa sees nii tegewad ja nende wägi nii lõp-mata suur, et seiamaani inimesel eemaltgi wõimalik ei ole olnud, nende peale wõimust saada. Põllutööd keelawad lõpmata paksud põlised metsad ära ja põlluwili langeb kõik-sugu metsloomadele saagiks. Mäed on liig kõrged, et neist üle käia, jõed liig laiad, et neile sildasi peale wõiks ehi-tada. Kõik on nagu selle tarwis walmistatud, inimese waimu tagasi hoida ja tema püüdmist maharusuda. Ehk seal küll jo palju Eürooplaste asutusi on, siisgi ei ole weel wiies-kümnes jagu maast haritud, ning maa pärisrahwas on ika weel niisama metsalised ja harimatad, nagu mitme sada aasta eest tagasi. Brasiilial, kelle suurus praegu terwe Eüroopa suuru-sega ühte läheb, kellel üleliigagi rikkust kõikisugu wiljast ja elajatest, kelle pinda kõige toredamad jõed kastawad ja kelle randa kõige mõnusamad sadamad ehitawad, selle suurel ja rikkal Brasiilial ei ole enam rahwast kui 9 miljoni.

93. Pappagoid.

Pappagoid, need troopiku metsade ilu ja ehted, on küll lindude seas oma waimu-annete poolest kõige esimesed.

Aga ka nende keha ja meeled on nii täielikud ja teravad, et neid üle-mateks lindudeks tuleb arwata. Nemad on, kes troopiku metsale tema kõige suurema ehte annawad, ning kõik teekäijad on täis imeks-panewat kiitust nende üle. Seda ei ole sugugi imeks panna. Mõtlemine troopiku suuri metsasi, oma hiigla puude ja mitmekarwa latwadega, kus kõige tumedamad rohilised ja õige heledamad hõbe-arnatsed lehed tõine

Pappagoi.

tõise kõrwal seisawad, ja mõtlemine edasi, et nende lõpmata kõrge puude wahel terwed karjad linda ümber lendawad, kes kõige ilusamates sulgedes särawad, mõned lumewalged, tõised rohilised, tulipunased, sinised, kirjud n. n. e.; siis wõime jo ilma nägemata arwata, kui tore seesugune pilt tweste on.

Peale pesitamise aea hoiawad pappagoid suurtes karjades koku, kes rõõmu ja muret tõine tõisega truuste üheskannawad. Hommiku lendawad n'ad omast magamise kohast üheskoos ära, lendawad nõnda samuti üheskoos wiljapuude ehk põldude peale toidust otsima, seadawad selle aea sees wahid wälja, ja kui need kuulutawad, et mõnd waenlast tähele panewad, põgenewad n'ad ka kõik üheskoos jälle minema. Need pappagoide parwed on wahel nii suured, et puud, kelle peale n'ad maha heidawad, nende raskuse all painuwad

Kõige rikkamad maad pappagoide poolest on Lõuna-Ameerika ja Austraalia; aga ka Aafrikas ja Ida-Indias on neid küllalt. Wagaks on neid jo wäga wanal aeal tebtud. Jo Aleksander Suur tõi Indiast waga pappagoisi Eüroopa maale kaasa, ja kui esimesed Eürooplased Ameerika maale tuliwad, leidsiwad nemad neid linda iga Indiaanlase hoowi

pealt. Praegugi on n'ad weel igal Indiaanlasel kodu-elajaks, kus nimelt nende armastust laste wasta tähele wõib panna. Arwa on Indiaanlaste lapsi mängides näha, kus mite ka mõningad pappakoid nende seltsis ei oleksiwad. Nemed õppiwad pea kõiksugu healt järele tegema, laulawad nagu kukked, hauguwad kui koerad, nuttawad kui lapsed, naerawad, n. n. e. Ka rääkima on neid jo ammust aeast saani õppetatud. Praegu tuuakse neid iga aasta sadande kaupa. Eüroopa maale, ja neist on mõningad nii targaks õppetatud, et n'ad kuulsaks on saanud. Kõige targemad rääkimise peale on lühikese sabaga ehk päris pappagoid. Tõine suur pappagoide seltskond on kakkaduud, ja kolmas pitka sabaga pappagoid ehk sabasnikud.

Kõige kuulsam wäljaõppetatud pappagoi, nimega Shako o, elas Wiinis ja lõppeks Salzburgis. Ta pani kõik tähele, mis tema ümber sündis, andis küsimiste peale õiget wastust, tegi kõik, mis teda kästi, teretas tutejaid ja jättis äraminejaid Jumalaga, ütles üksi wara hommiku „tere hommikut“ ja õhtu „tere õhtut,“ küsis toitu, kui ta näljane oli, kutsus igaüht inimest majas nimepidi, n. n. e. Tema sõnadega, mis ta rääkis, wõiks mittu lehte täis täita; ka laulis ta mittu wiisi. Aastal 1853 suri tema peremees Kleinmayrn ära, ja sest aeast saani hakkas ta, teda järele igatsetes, põdema. Et tema jõud ika enam ärakadus, sellepärast pandi ta lõppeks weikese sängi sisse, kus teda hoolega põetadi. Siin rääkis ta weel palju ja hüüdis sagedaste kurwa healega: „Paperl (nõnda nimetas ta iseennast) on haige, waene Paperl on haige!“ ja suri nõnda hüüdes aastal 1854 ära.

Tõine seesugune pappagoi oli ühe proua päralt, keda ta ühe mehe käest kingituseks sai, kes kaua aega Ida-Indias oli elanud. See lind rääkis jo kohe alustuses palju, aga üksi Hollandi keelt. Pea õppis ta aga ka Saksa ja Prantsuse keelt. Nende kolmes keeles rääkis ta selgeste, nagu inimene. Tema küsis ja wastas, nõudis ja tänas; omad sõnad seadis ta mõistusega aea, koha ja inimeste järele. „Papkene tahab kluk-kluk teha,“ ütles ta, kui juua tahtis. „Papkene tahab süüa saada.“ Ei saanud ta mite kohe, mis soowis, siis hüüdis: „Papkene tahab ja peab süüa saama.“ Ei saanud ta ka nüüd weel, siis wiskas wihast kõik ümber, mis ete puutus. Oma perenaist, kes teda ika ise söötis, armastas ta wäga. Oli ta toidu wasta wõtnud,

siis andis andja käele nokkaga suud, ja hüüdis ise: „Anna proua käele suud!“ Ta wõttis kõigest osa, mis tema pereinaine tegi, ja küsis siis sagedaste tõsiselt: „Jah, mis teeb siis seal mo proua?“ Ja kui ta teda enam ei näinud, sest et surm teda ära oli wiinud, sai ta wäga kurwaks, ei tahtnud enam ühtegi sööki wasta wõtta, nõnda et suur waew oli teda elul hoida, ja küsis sagedaste kurwa healega: „Aga kus on siis mo proua?“

94. Koolibrid.

Kõige weiksemad aga ühtlasi ka kõige ilusamad linnud maa peal on koolibrid. Kallid kiwid ja mettallid, kellele inimese kunst nende hiilguse annab, ei tähenda midagi nende looduse ime-sünnituste wasta. Need weiksed linnud on looduse kõige suurem meistri-töö. Neid on ta ka kõige annetega üheskoos wälja ehitanud, mis ta tõistele paljalt ükshaawal omanduseks on annud. Kergus, kärmus, lõbusus ja rikkad ilu-ehted: kõik need asjad on nende lindudele rohkem mõeldul osaks saanud.

Smaraagti, rubiini, topaasi kiwid säravad nende sulgede peal, keda n'ad millasgi mulla tolmuga ära ei rüweta; sest kõige oma elu-aea puuduwad n'ad waevalt maa-pinna külge. Nemad on ika õhu sees, lillist lilli peale lennades, kelle

Koolibri.

ilu nende enese ilu sarnane on ja kelle meest n'ad elawad. Nagu meie liblikud ja mesilased, nõnda lendawad koolibrid Ameerikas, kes nende kodu-paik on, mööda lillisi ja õitsewaid puid ümber, kõige ilusamates karwades särades.

Koolibride suurus on mitmesugune; sest mõned on meie weikse laulu-lindude suurused, tõised waevalt suuremad, kui meie maa-mesilased. Keha on sirge, saba enamast kau-

nis pitk. Nokk on kaunis peenikene, pitk ja terawa otsaga. Jalad on väga weiksed ja kenaste ehitatud, peale selle sagedaste ka weel karwased. Küüned on terawad ja pitkad, sagedaste niisama pitkad, nagu warbad. Mitmel seltsil on kahejärgune saba, weikene tutt pääs, ilus kraag ümber kaela ehk habeme-sarnatsed sule-tuttid lõua all. Lendes wibutawad n'ad väga ruttu oma tiibasi, peaaegu sell'samal kombel, nagu meie mesilased, ja lendawad ütleмата ruttu ühest kohast tõise. Koolibri meeled on väga terawad, nimelt nägemine, sest õhu sees lennates püüab ta suure osawusega weikseid muttukaid kinni, keda meie palja silmaga sugugi ei jõua näha. Ka tundmise meel on temal teraw, mis jo sest ära wõib näha, et ta õite põhjast suurema jau omast toidust wälja wõttab, ilma et teda seal näeks. Koolibride päris toit on õige weiksed mardikad, kes lilli-õite sees elawad ja seal ennast lilli-meest toidawad. Peale selle püüawad n'ad aga ka õhu seest kärbseid ehk muid muttukaid kinni. Mitmed katsed on ülesse näidanud, et üksigi koolibri lilli-meest üksi, nagu wanast arwati, ei wõi elada.

Isekeskis on koolibrid väga riiukad; ühtepuhku ajawad n'ad tõine tõist taga. Ka suurema lindude kallale lähewad n'ad kui need ligi tulewad, keda n'ad siis ika seeläbi pelgu kihutawad, et oma terawa nokkadega waenlase silma pistawad. — Omad pesad ehitawad nemad enamast peenikeste oksade ehk rohu ja pilliroo wafele. Eüroopa maale koolibri si weel elusalt ei ole toodud, sest wangis on neid väga raske pidada. Igas meie maa loomade-museumis on neid aga täistoppitud näha.

95. Põlluharija sippelgas.

Kuulus looduse tundja Darwin juttustab sellest Ameerikamaa sippelgast nõnda wiisi: „See selts sippelgaid, keda ma põlluharijateks nimetan, on suured pruunid loomad. Nemad elawad, nõnda üttelda, kiwistatud uulitsatega linnades ja toimetawad kui usinad ja etewaatlikud põllumehed igal aasta-aenal oma asju iseäralisel sündsäl kombel. Kui n'ad paraja koha üles on leidnud, kuhu elama wõiwad asuda, kaewawad, kui maa kõrge ja kuiw on, ühe augu mulla sisse, kelle ümber ühe kolm kunni kuus tolli kõrge walli teewad.

On maa madal, nõnda et wesi üle wõib laenetada, siis teewad selle walli kuhja-sarnatseks 15 kunni 20 tolli kõrge ehk weel kõrgema, ja asutawad maja suu walli ülemise otsa kõrwale, olgu ka küll sell' aeal, kui maja ehitawad, maa täitsa kuiw.

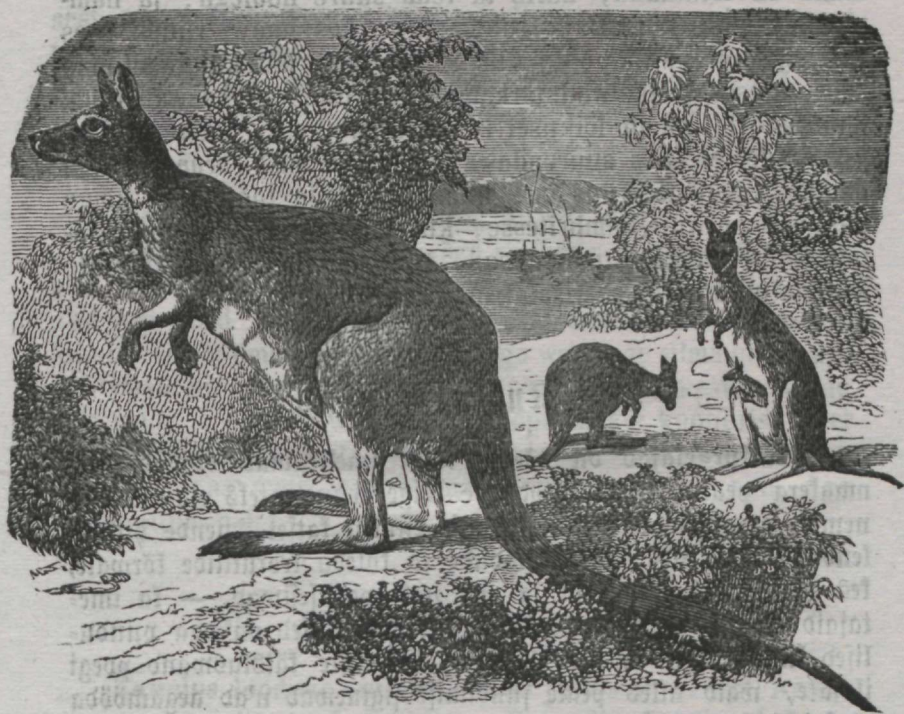
Peale walli-ehitamise töö hakkawad n'ad maa-pinda ümberringi tasaseks ja puhtaks tegema, nõnda et maja suust kolm kunni neli jalga ümberringi wälja näitab, kui oleks seal mõne linna ühetasane kiwi põrand, mis ta ka tõeste on. Selle hoowi piiri sees ei sallita peale ühe ainsa wilja kandja rohu-seltsi, ühtegi muud rohelist lehte. Kui sippelgas seda wilja, kaks kunni kolm jalga wallist eemal, rohkeste maha on istutanud, harib ta teda suure hoolega, ja hamustab kõik kõrred ja rohud ära, kes hoowi ruumi sees ja wäljaspool wilja-põldu ühe kunni kahe jala kaugusel maa seest ülesse peaksiwad tärkama. Haritud wili kaswab wäga jõudsaste ja annab lõikusel rohkeste weikest, walget, kiwikõwa seemet, kes suurendawa klaasi all riisi sarnane wälja näitab. Kui ta küps on, kannawad teda töötelijad kõige haganatega wilja-kambritesse, kus teda haganatest puhastatakse ja paigale pannakse. Haganad aga kantakse üle kiwistatud hoowi ja wisatakse üle piiri wälja.“

96. Kulkur-elajad.

Kulkur-elajad on tõeste kõige imelikumad loomad meie maakera peal. Meid arwatase kõige wanemateks elajateks ja nemad awaldawad n'agu looduse efinest katsset, nende hirmsa lendawa sisalikude, mere-madude ja koleda krolutitide kõrwale, kes endse-aeal maa peal ja wee sees walitsetawad, — ka imetajaid elajaid sünnitaba. Need efinesed katsed on aga puudulised küllalt, sest kulkur-elajad ei too mite läiskaswand poegi ilmale, waid alles peale sündimise siginewad n'ad aegamööda elusateks loomadeks.

Kulkur-elajad on mitmet seltsti, kellest mõningad koera, tuhtru ja kari-hiirte sarnatseb, mõised jäneseid ja orawaid meele tuletawad. Kõikidel on aga kulkur ehk tase kõhu all, kes enamast täitsa lotti sarnane on, jagedaste aga ka paljalt kabeest nahl-woldist loku seatud. Kulkru sees ehk ka nimetatud woltide all on elaja nisad, kelle külge sündinud poead ennast kinni imewad. Need poead on sündimise juures paljad, pimedad ja

kurbid, ning õigeid liikmeid neil ka ei ole, waib nende asemel paljad tõnkad. Oma nisade külles rippuvad nemad siis nii kaua, kuni täitsa elawa loomadeks on sginenud, ning kukkur on neile nii kaua pesaks ja warjupaigaks. On n'ad suuremaks kaswanud, siis käiwad wahel ka wäljas; oma terve noore-ega aga wiidawad n'ad kukrus ära, ja jooksewad, kui wäljas juhtuwad olema, iga jälle sinna tagasi, nii pea kui mõnelt poolt kardawad õnnetust tulewat. Mõningate seltside juures põgenewad ka, kui jo suuremad on, seesugusel loul ema selga ja lasewad ennast temast ära. Poegade arm on ühe ja neljatõistkümnne wahel.

K ä n g u r u .

Kukkur-elajate päris kodumaa on Austraalia, kus suurem jagu nelja-jalgseid loomi nende seltsi läheb; aga neid on ka Ameerikas leida. Nende seas on kiskujaid elajaid ja ka seesugusi, kes üksi taimedest elawad. Kõige suurem on K ä n g u r u, kelle keha pikkus wiis jalga on, ja peale selle weel saba pikkus ligi kolm jalga. Tema karm on pruunikas hall. — Meie

Wähja-kukkur elajas oma poegadega.

pilt Nr. 34 näitab wähja-kukturelajat, kelle keha 16 tolli ja saba 15 tolli pikk on. Tema elab Lõuna-Ameerikas soode ligidial puude otsas, ja toidab ennast enamast wähjadest ja sarnastest elajatest.

97. N o k k - e l a j a s .

Sellest väga imelikust elajast on Inglismaal loomade-tundja Bennett kõige esmalt täielikumaid sõnumeid annud, kes üksteinult sellepärast Austraalia maale läks, et seda elajat seal tundma võiks õppida. Sinnamaale ei teatud tema elust ja olemisest ühtegi õiget otsust, waid räägiti kõiksugu ime-asju,

mis küll suurem rahva-hull võis uskuda, aga mite õppetatud loomade-tundjad. Aga noff-elajas on ka nii imelik loom, et esimesel silmapilgul ei tea, mis temast arvata. Tema on nagu waheliige imetaja elajate, lindude ja kahepaistete wahel, ning ei ole sellepärast imeks panna, kui tema esimestest nähtadest, mis Inglismaale toodi, keegi ei uskunud, et n'ad looduslikud sünnitused olla, waid arvati neid pettuse teuks. Nüüd on meil selle looma elu ja olemine jo kaunis tuttaw, ehk küll ka nüüdgi weel kõik selge ei ole.

Noff-elaja keha on umbes 15 tolli pikk ja saba peale selle weel 5 tolli. Tema elab jõgede ja järwede ääres, nagu meie saarm, ja ka tema keha on, pealt näha, meie saarma keha sarnane. Esimese jala lehed ulatawad küüntest weel mööda; isasel on tagumiste jalgade külles kannuksed, nagu tukkel. Kõige imelikum aga on selle looma pää. Ta on kaunis lappergune ja oma parbijarnatse noffaga nii iseäraline, et ta kõikide imetaja elajate seas ainus nähtus on. Suus on põst-taskud, nagu ahwidel, kuhu ta nimelt wee alt korjatud toidu sisse pistab, et teda pärast kuiwal kohal rahuliste närvides ära võiks süüa. See toit on enamast wee mardikad ja ussid. Kruua ei wõi ta wee alla jääda; ühe ehk kahe minuti pärast tuleb ta ita jälle ilmsiks. Tema karw on mustakas pruun, hõbe-walge läikega. Pesa on tal nagu saarmal jõe kalda all, kuhu ka laks käiki sisse wiitwad: üks wee alt, tõine maa pealt. Kui ta kuiwal maal jookseb, siis näitab nagu mõni looduse-wastane loom wälja, ja ta võib kartlikuid inimesi wäga kergelt ära ehmatada. Kassid pistawad tema cest lohe jooksu; ka koerad, kui n'ad iseäranis tema peale wälja ei ole õppetatud, wahiwad püsti kõrwadega tema otsa, haugurwad kängeste, aga kardawad tema külge puutuda.

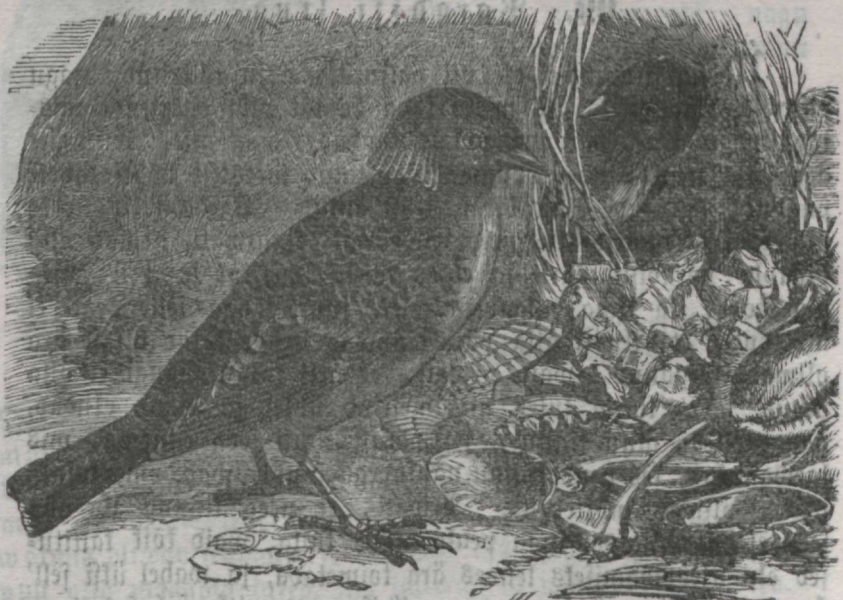

N o f f - e l a j a s .

Noff-elaja poegade sünnitamise ja kasvatamise kohta ei ole veel ühtegi selgust saadud. Mõned ütlevad, et ta neid munadest välja haududa, teised arwawad, et ta elusaid poegi ilmale tuua. Ka Bennett ei jõudnud selle tükkis õiget ohsust kätte saada, ehk ta küll mittu pesa maa seest välja laskis kaewata, ja ühe seest ka kolm elusat poega leidis, kes $1\frac{7}{8}$ tolli pikkad oliwad.

98. Atlas- ja kaelus-lind.

Meie peoleol on Austraalias kaks sugulast, kes seesama-sugused uhked asjamehed on, nagu meie junkur hõbepüts. Esimene on atlas-lind, kelle karw nii läikiw süsimust on, nagu kõige ilusam atlas-sameti riie, kust lind ka oma nime saanud. Tema elab kõige paksema metsa-salkude sees. Aga imelik on tema juures see, et omale rõõmuks leht-majad ülesehitab. Tema teeb n'ad puude warju alla maa peale, kuhu enne tihkelt kokku pandud raagudest pöranda alla paneb ja siis peentestest oksadest ja witsadest maja peale ehitab. See ehitamise matterial on nõnda seatud, et oksade otsad ja arud ülewal loku lähewad. Igale poole jääb üks awaus ulse ajemele lahti.

Kaelus-lind oma leht-maja ees.

Neid leht-majast ehitab ta aga weel seeläbi wälja, et kõiksugu asju sinna kogu kannab, nagu: mitmeseltsi pappagoide kirju sulgi, mere-elajate karpisi, kiwikesi, walgeks pleekind luid n. n. e. Suled pistab ta leht-maja otsa oksade wahele, kiwid ja karbikesed seadab aga uffe ete seisma. Austraalia rahwas tunnewad wäga hästi seda linnu pruuki, läikiwaid asju oma leht-majade juure kanda, ja n'ad lähewad kadund asju sellepärast ika kõige esmalt sealt otsima.

Atlas-linnu ligistil sugulane on kaelus-lind, üks ilus 10 1/2 tolli pikk loom, alt hall ja walge, pealt pruun, kullas rida punaseid sulgi, kes kaunis pikkad on ja nagu kaelus ümber kaela seisawad. Selle linnu leht-majad on weel kunstlikumad, kui atlas-linnu ehitused. Mõned on kolm jalga pikkad ja ilusaste kõiksugu peenikeste rohtudega üle ehitatud. Oksade kinnitamiseks ja toeks tarwitab ta kiwa, kes wäga kunstlikult on seatud. N'ad on uksedest peale hakkates nõnda mõlemal pool maja ülespandud, et weikesed teed käimiseks wahele jääwad; ehte-asjade kogu ise aga on mõlemate uste ete unifikusse seatud.

99. Paradisi lind.

Ühestgi linnust ei ole nii palju ime-asju räägitud, nagu paradisi lindudest. So mittu sada aastat otsa on nende täis-toppitud nahku Euroopa maale toodud, aga alles wiimasel aeal on neid nende kodumaal õppetatud meestest hästi tähele pandud, ja nende elust õiget otsust antud. Paradisi lindudeks nimetadi ja nimetatakse neid sellepärast, et arwati, nemad olla otskohe paradisiist pärit ja elada täitsa imelikul kombel. Linnud toodi ika ilma jalgadeta meie juure, aga selle peale ei mõeldud, et Austraalia päris-rahwas nende jalad otsast ära oliwad lõiganud, waid arwati, et neil jalgu sugugi ei olla olnud. Et linnu suled nii imelikud uhked ja ilusad oliwad, nagu kellegi muu linnul, sellepärast usuti seda ennema, mis laewamehed, kes nende linnu nahkadega kauplesiwad, oma kasuks wälja oliwad mõttelnud. Arwati, et need linnud ika õhu sees elada, millasgi maa peale maha tulla, waid kõik tallitused elu ülespidamiseks lendes ära toimetada, ja wahel üksi sell' kombel puhata, et ennast oma niidifarnaste pitka sabasulgedega puu oksade külge ripputada; seal juures olla nende toit kaste

ja lillide lõhn. Ehk küll mitmed õppetatud mehed ka jo sell' aeal seesuguste juttude wasta wõitlewad, siisgi ei aitanud see ühtegi, sest suurem rahwa-hull uskus kord ime-asju ennema, kui tõtt ja jäi oma arvamise juure.

Mittu sada aastat usuti neid juttusi, kunni Prantsuse maa loomade-tundja Lesson (ütle: Läsöng) oma maailma teekonnal kolm pääwa Uue-Gineas seisatas ja elusaid paradisi linda oma silmaga tähele pani. Peale selle on weel Inglismaa õppetatud mehed Bennet ja Wallase (ütle: Walliss) seda lindu tema priiuse põlwes tundma õppinud ja temast palju kirjutanud, nõnda et nüüd jo teda kaunis hästi tunneme, ehk küll ifa weel mite täitsa. Wanad ime-juttud paradisi lindudest 'on aga jo ammugi ennemuistese juttude seka pandud.

Paradisi lind.

Shtuti koguvad n'ad ennast parwakaupa koku ja heidawad mõne kõrge puu otsa öökorterisse. Seesugusi puid tunnewad Austraalia päris-rahwas, peidawad ennast pääwa loojamine-mise eel weikse leht-maja sisse ära, keda enne oksade wahel walimis oliwad seadnud, ja kui nüüd üks paradisi lind tõije järele puu otsa magama tuleb, siis lasewad ta wibu-püssiga maha.

Paradisi linnud lähewad kaarnate sugukonda ja neid on mittu selti, kellest kõige suuremad meie pastnäari, kõige weiksemad lõokese suurusega ühte langewad. Aga mite üfsti, et nende karw imelik ilus on, waid nende suled on ka nii peenikesed, nii kaunilt loodud ja nii isemoodi, nagu seda sell' mõõdul kellegi muu linnu juures näha ei ole.

Paradisi lind ei armasta palju paigal seista, waid lendab ühtepuhku ühe puu pealt tõise peale ja peidab ennast koke tihke puu ladwa wahel ära, kui kedagit krabinat kuuleb. Ta on jo enne päikese tõusu töös, omale toitu otsimas, kelleks ta kõiksugu insekti ja puu-wilja tarwitab.

IV. Maailm, tema elu ja olu.

100. Sumala aau.

Kõik taewad kiidawad Sumala aau,

Kõik maa on täis tema auustust,

Need kuulutawad ta tarkust ja nõuu,

Dh kuule nende tunnistust!

Kes taewa tähtede tuhanded kannab?

Kes saadab päikest tulema?

See tõuseb, paistab ja walgust meil annab

Ja tõttab looja minema.

Dh pane tähele, inime', seda,

Mis maa ja taewas räägiwad!

Üks nende kõne ei tähenda teda

Kui kõige Ilma Isfandat!

Ja sina, keda ta loonud on ise

Weel oma nõuu järele:

Ta on! so Sumal, et usu ta sisse,

Ta peale looda kõwaste!

(K. G. Malm.)

101. Lugemised maailmast.

Esimene lugemine. Taewad ja maad, ja kõik, mis taewas ja maa peal, on Sumala tahtmise läbi sündinud, ja on tema neid ei ühestgi nähtawast asjast loonud. Kõik, mis Sumal loonud, taewa-lautust tähtede, kuu ja päikesega, maad, merd, kõik loomi ja loodud asju maa peal, nimetatasse ühe nimega maailmaks.

Loodud asjad, mis hingeta, nõnda kui puud, rohud, kivid ja muud, kutsutasse looduselks; aga neid, kes hinge ja elu saanud, nimetatasse loomaks.

Nähtawad loomad on kaht seltsi, tõised on mõistlikud, tõised mõistmatad. Need wiimased käiwad ehk teadmata selle

käsu järele, mis Sumal nende südamesse kirjutanud. Aga inimene on kõigist muist nähtavast loomadest ülem, ja esimene sugu, et Sumal teda mõistlikuks loonud, ja temale meelt annud.

Et inimesel mõistust on, mõistab tema arvata, ja seda tunda, mis hea ehk kuri, ja mis Sumal tahab, ehk mis tema ei taha.

Kui inimene seda mõbda teeb ja läib, kuidas mõistus juhatab, siis on tema mõistlik inimene; aga kui tema seda ei kuula, mis mõistus ütleb, siis on tema mõistmata inimene.

Teine lugemine. Sumal on inimest ihu ja hinge poolest loonud; ihu on mullast võetud, ja peab omal aeval jälle mullaks saama. Ihu on Sumalast imelikult ehitatud kõige oma liigete ja meeltega; ja on inimesel viis meelt: nägemine, kuulmine, aistmine, maitsmine ja tundmine, mis kõiges ihus on. Need on meeled, ja on neid ka kõigest loomadel, kes mõistmata.

Meeled on otse waimu ulsed ja aknad, et nende läbi inimene kõige asjade tundmist saab. Kellel nägemist ei ole, see ei tea, mis kuju ehk karu on; kellel kuulmist ei ole, see ei tea, mis hea ehk kõne on, ega mõista ka isegi rääkida, sest et ta inimese kõnet ei kuule ja kurt on. Kui kõik meeled korraga äratuimuvad, siis on inimene tundmiseta, ja on tema siis ehk minestuses, ehk on ta oopis hing temast lahkunud, ning on ta siis surnud.

Kolmas lugemine. Hing elab otse kui majaline inimeses; tema'p see on, kes elab ja ihu elawaks teeb, teda liigutab, tema sees mõtleb, arwab, igatsseb, himustab, nõuab ja oma enese tundmises iseennast teab elawat ja olewat. Tema on waim, kelle ühtegi ei ole, mis silmaga sünniks näha, sest waim on nägemata. Sumal puhkus elawat õhku inimese ninasse, ja nõnda andis ta temale hinge. On siis hing üks elaw ja elawaks tegew õht, mis Sumalast on tulnud, ja on sellepärast kadumata ja suremata, et ta Sumalast tulnud, aga mite mullast, kust ihu on võetud. Ihu oma liigete ja meeltega on waimu ori, ja seda ärksamad meeled, seda suuremat kasu waimul tundmise poolest saab olema. Waim on's, kes meie sees arwab, mõtleb, mälestab, ning see, keda ütleme iseennast olewat; ihu on aga tema maapealne wari. Kui inimene sureb, siis lahkeb hing ihust ära; ihu saab jälle mullaks, aga hing jääb igaweste elama, et ta suremata on, ja leiab ees, sedamööda, kuidas ta siin kaduwas põlwes on teeninud.

Relias lugemine. Jumal on inimest ihu ja hinge poolest loonud, et ta esmalt siin ilmas ihu kombel ja pärast tõises ilmas waimu kombel Jumala isaliku armu peab tundma ja tema õnnistuse osaliseks saama. Nii kaua kui inimesel maa peal aset on, on ta selleksinatse kaduwa maailma pärast, ja seks kutsutud, et palju head siin peab nägema ning ka palju head siin tegema. Sellepärast on inimese aalil kutsumine see, et ta pääwast pääwani targemaks peab saama ja kaswama kõiges tundmises ja mõistmises, mis aalikuks kasuks tuleb, et iseennast kahju eest teaks hoida ning mõistaks tõistele rõhkeste head teha. Aga see on rumalal ja teadmatal wõimata; seepärast peab inime- nene terase meelega õppima, mis siin ilmas teha, teada ja tähele panna tarwis, kuidas head põlwe saada ja Jumala nõuu siin edast aidata, et ta üks õige töötægija Issanda põllul Jumala auuks, inimeste kasuks ja enese ihu ja hinge heaks saaks olema. Tuleb siis mõistlikult ihu hea, tema terwise, hoidmise ja ülespidamise eest hoolt kanda, ning ilmasüüta süda- mega nõuda, kõik mis ilmalikuks kasuks, õnneks, meelegaheaks ja rõõmuks inimese loomale Jumalast walmistatud. Sest Jumal on rõõmustaja Jumal, kellel sellest meelegahead on, et tema wagab lapsed teada rõõmusteates tema helduse eest tänawad, ning teada lahki ja lahke südamega selle eest kiidawad, et neil tema armust küll on saanud.

Kes sell' kombel tulewa peale hinge head arwab saawat, et kõik ilmliku asja tühjaks ja sandiks laidab, see ei saa iial ei aaliku head, weel wähemalt hinge head kätte, sest et omas rumaluses Jumala nõuu põlgab ja selle wasta eksiib. Kui keegi ütleks: mina tahan ilma tuuleta elada ja hingata, ja ilma söömata ja joomata elusse jääda, siis ütlesiwad kõik mõistlikud, et see inimene rumalust kuulutaks. Nõnda kuuluta- tab siis ka seegi rumalust, kes seda ütleb, et ilmliku ja aea- liku asja põlgamine hingele head ja temale igawest elu saadab. See on wõimata, sellepärast, et see inimese aaliku kutsumise ja Jumala seaduse wasta on. Sa elad sellepärast siin, ja sul on Jumal sellepärast aalikus ilmas aset annud, et seda, mis ilmalil ja aalil, mõistlikult pead nõudma, targaste pruufima, ning Issanda hea majapidaja olema, see on: kõik mis sul on, so pää-toidust ja wara, so ihu-rammu ja waimu-jõudu kaswatama, ning so tundmist ja tarkust selleksinatse maailma kasuks ja oma ligimese heaks pruufima. Kui sa seda ei mõista teha, siis oled sa üks asjata loom ja sinu elu on üks asjata

elu. Eht kui sa siis üöb ja pääwa Jumalat palusid, ei saa sinu hingele sest ühtegi head tulema, sest et sa jõude oled seisnud; ja et sa ühtegi ei ole külvanud, ei saa sul siis ka mite lõikust olema.

Wiies lugemine. Et inimene ihu ja hinge poolest loobud, ja selle ja tulewa õnnistuse pärijaks kutsutud, peab temal siin aealikus põlwes kaht muret olema, esmalt seda, et maa peal mõistlikult ja Jumala meele pärast oma elu saaks ajada, ja teiselt, et seda, mis selgeste tuntud Jumala nõuu järele hingele tulewa peale heaks tuleb, mõistlikult teaks nõuda.

Kuidas nõuab siis inimene Jumala tahtmist mööda hinge head? Kuidas muidu, kui et selget Jumala sõna õppetust mööda oma mõistuse arwu seks pruugib, et Jumalat ja tema tahtmist õiete tunda; mõista ja teada, mis teha ja jätta, et Jumala meelest armsaks saada; mõista ja tunda, et õige Jumala tundmine tegewaks ennast peab näitama, kõige hea wiisi, kombe ja tööga; nõnda et inimene usin on kõige hea tööle, terane iseennast tähele panemas, oma südame liikumisi õiendamas, oma nõdrus ele wasta toetamas: et tema süda puhas, tema tegu õige, ning tema kõne laitmata Jumala ees saaks olema, ja et seda sõna mööda, mis Joann. 17, 3. öeldud, temaga saaks olema, kui seal loeme: see on igawene elu, et nemad tundwad sind seda tõsist Jumalat, ja Teesust Kristust, keda sina oled läkkitanud. Need sõnad ei ütle muud kui seda, et see inimese tõsine hinge hea, et ta Jumalat õieti ja nõnda tunneb, kuidas tema omas sõnas ennast ilmutanud, ning et ta seda õieti mõistab, oma südamesse wõttab ja selle järele teeb, mis Teesus Kristus tema heaks on õpetanud. Kui seda on, siis on kindel igawese elu lootus käes. Aga kui walemõtlemised inimest segawad ja teda nii pahaste pettawad, et aga wäljastpidise teenistusega, otse kui orjuse teuga, Jumalat püüab auustada, et ta tühja usu peale loobab, selle usu peale, mis wilja ei kanna, waid surnud on, ja selle wagaduse peale toetab, kellel aga wagaduse nägu näidatawaks, aga muud enam ühtegi juures ei ole, siis pettab ta ennast walemõtlemistega ja saadab oma hingele kahju. Seepärast õpetab kiri: olge sõna täitjad ja ei mite üks päinis kuuljad, et teie wale mõtlemistega ennast ei petta. Sak. 1, 22. Aga walemõtlemised on need, kui inimene seda ebauslikult oma hinge heaks tarwis arwab olewat, mis Teesus Kristus ilmasgi ei ole käskinud, waid mis inimeste waleõppe-

tus heaks võtnud liita, aga selle wasta seba jättab tegemata ja pidamata, mis Jeesus Kristus inimest hinge heaks käsib nõuda, teha ja pidada.

Runes lugemine. On siis ülewäga tarwis, et inimene Jumalat ja tema tahtmist õiete tunneb, ja seba selgeste teab, miks Jumal teda loonud, ja kuidas õiete siin ilmas oma kutsumist mööda saaks elada, nõnda, et temal hea põlw maa peal, ja pärast surma igawese elu pärimist saaks olema. Et seda teada ja õiete tunda, on Jumal inimesele meele ja mõistuse, ning ka weel pealegi püha kirja annud. Kui siis inimene mõistuse juhatamist võttab kuulda, ja kui teda Jumala sõnast selgeste õppetatakse, siis ei wõi tema selle poolest kahe wahel olla, mis teha ehk jätta, et Jumala meelest armsaks saada, siin ilmas rahu leida, ja pärast surma igawest õnnistust pärida. Seda paremaste seesama tundmine, mõistuse walguse järele, püha kirja tunnistuste peale selgeste rajatud, seda kindlam saab tema olema, ja oskab siis inimene õiget wahet tõe ja wale-õppetuse wahel teha, ega jõua siis keegi tema usku segada, sest et selge Jumala sõna tundmine tema kindel põhi on. Aga kui seda ei ole, siis on inimese tundmine Jumalast ja tema armu tahtmisest üks segane tundmine, mis muud ei tee, kui et teda ebausku poole juhatab, ning teda tema ihu ja hinge kahjuls wale-mõtlemistega pettab, et seda Jumala teenistuseks ja hinge heaks arwab, mis Jumala teenistus ei ole, ega ka hingele koguniste heaks ei tule.

Seitsmes lugemine. Jumal ilmutab ennast ja annab ennast kahest kohast inimesele teada ja tunda. Esimalt tunnusse teda tema suurtest tegudest, ja teisels püha kirjast ehk sest sõnast, mis Jumal püha meeste läe läbi Piibli raamatusse kirjand ülespanna, et see maailma otsani üks segamata sõna ja õppetud inimeste läes pidi olema.

Kui omad filmad taewa poole üles tõstane ja otsata taewa lautust taewa wägedega näeme, ehk kui omad filmad maa peale lööme ja ümberlaudu waadates kõik loodud asjad, mis filma ete tulewad, mõistliku järele mõtlemisega tähele paneme, siis kuulutawad nemad kõik Issanda üpris suurt wäge, tema tarkust ja armu, ja ütleme püha Taawetiga: Kui juured oh Issand! on so tend, ja kui wäga palju õled sinu neid teinud! Laewad ja maa kuulutawad sinu aunu, ja maa on täis sinu pärandusi!

Kõige wähem rohu taimelene, kõige wäetim muttulene, mis põrmus liigub, kuulutawad niisama hästi Looja tarkust, wäge ja armu, kui määratu wallaskala, mis merd teema ja kibisema paneb, ja kui kõige kõrgem palmipuu jõe kalda peal, kelle ladu pilwedesse ulatab. Seda arwates ja mõtteldes mõistan, et Sumal neid, nagu kõik asju, oma wägewa tahtmise läbi loonud; mõistan ja näen, et kõik wäga targaste ja suure nõuuga loeud ja tehtud, ning õppin sellest, et Sumal mo Looja kõige wägewam ja kõige targem on. Ma tean ja näen, et kõik paigad, et mered ja maad elawaid loomi täis on, ning et igaküls seda leiab ja saab, mis tema elu ülespidamiseks kulub ja tarwis läheb, ja märkan sest, et Sumal helde ja armuline on, kes kõigis paikades on, kõik teab ja tunneb, ega seda wähemadgi jätta tähele panemata, waid tema eest hoolt ja muret kannab, teda hoiab ja kaitseb, ja temale omast armust seda iga päew jagab, mis ta temale tarwituseks loonud. Sellepärast ehitab tema orud ja mäekingud haljandawa rohuga, ja kaswatab warju tegewat metsa, lasseb wihmusest õigel aéal tulla, mis põllu- ja heina-maid kastab, ja saadab tuule-puhkumiste ja pittse-müristamistega loomadele head. Tema on oma wäega kõigis paikades tegew ja igal silmapilgul loomas ja seda uueste ete toomas, mis aeg ära peab kautama, ning täidab oma wägewa olemise sees taewad ja maad. On tema siis Sumal ligidalt ja Sumal laugelt, et ma teda küll oma filmaga ei jõua ega wõi näha, sest et ta nägemata ja üks waim on.

Enne kui taewad ja maad saiwad, oli Sumal; ja kui kõik, mis kaduw ast on, ükskord saab äralõpma, jääb Sumal, sest et ta igawene, ning et temal ei algmist ega otsta wõi olla.

Kahetsas lugemine. Kui iseennast ja inimese tegusi tähele panen, siis seda kõigest näen, et see nõnda seatud, et kõik hea töö ja tegu meelehead toob ja iseennast tasub, ja et kõige kurja töö ja tegemise järele, hilja ehk wara, häda, kartmine ja kahetsemine waewaks tuleb. See näitab seda, et Sumal õige, ning et ta kõik head, mis inimene nõuab, heaga tasub, ja kõik kurja omal aéal käte nuhtleb.

Ma tunnen omas südames üht kohtumõistjat olewat, kelle ees ma oma süüd mite ei saa ärasalata, ja kes mõ hinges m'ule waewa teeb, kui sellest olen lahkunud, mis ta heaks kiidab, ja seda olen teinud, mis tema pahaks laidab. Ma ütlen seda südame tunnistuse olewat, sest et ta mõ head ja

mo paha mo ete tunnistab ja m'ule selgeste teada annab, mis kõlbaw ja kõlbamata, mis õigus teha ja õigus jätta. Ma mõistan, et seesama, kes minu sees mo pärast m'ule enesele tunnistust annab, sellepärast mo sisse on loodud, et ta mo juhataja peab olema, et õiget elu mõistaksin pidada ja kui mõistlik loom oma kutsumist mööda käia. Aga seesama südame tunnistus mo sees on Sumalast, ja räägib Sumal tema läbi minuga. Kui teha kuulda võttan, siis võttan Sumalat kuulda; kui ma temast ei hooli ja seda kergemeelsest põlgan, mis ta ütleb, siis põlgan Sumalat, saan hoolimataks, lähen üle käte, kautan elu-rahugi ja õnne käest, sattun pattu elu, häbi ja teutuse sisse, ja hullan viimaks hinge ära.

Seda kõik õppib mõistlik inimene, Sumala tegusi ja iseenast tähele pannes, oma mõistuse walguse läbi Sumalast ja tema tahtmistest teadma ja tundma, ja oleks siis jo mõistuse õppetusest küllalt, et Sumalat võiete tunda, ja ka seda teada, kuidas tema meele pärast õiget elu ajada. Aga et suurem inimeste hulk tähele-panemise ja arvamise poolest väga jõuutu on, ega seda Sumala suurte tegudest ei oska näha ehk õppida, mis nemad näitavad ja kuulutavad, on Sumal, kui helde wanem, armu pärast meile omast käest õppetust annud ja seda oma sõnaga, keda pühad mehed üleskirjutasiwad, tõeks kinnitanud, mis ta mõistuse ja südame tunnistuse läbi inimesele näitab ja teada annab.

(D. W. Masing.)

102. Tä n a g e!

Tänage Loojat, suur on tema heeldus!

Õitsegu isa peab tema muret,

Armuga täidab tema maa ja rahwa.

Tänage Loojat!

Tänage Seesust, halastusest rikkas!

Õitsegu wend on tema meile tulnud,

Kunastas pattust, andis meile elu.

Tänage Jesust!

Tänage Waimu, koguduse kaitsjat!

Tema on tulnud pühitsema rahwast.

Kuulge ta sõna, jätke maha pattu!

Elage Waimus!

(K. G. Malm.)

103. Wana-aea sündmused.

Kui meie aea raamatutes kõige wanema aea sündmusi tähele paneme, siis leiame ika, olgu misjuguse rahwa juures tahes, enam ennemuisteseid juttusi, kui tõsiseid sündmusi. Iga rahwas, kui ta veel ühe teadawa waimuharimise järjele ei ole jõudnud, segab tõsiste sündmuste seka palju mõtte-kujutuste sünnitusi, need tõusewad suust suhu käies ika suuremaks, ja lõppeks ei ole tõsiseist sündmusest enam ühtegi järele jäänud, ehk ta on juttudega, mis meie ennemuistese juttudeks nimetame, nii läbi segatud, et enam ei tea, mis tõsine sündmus ehk mis rahwa luuletus. Nimelt on seda wana-aea suurte meeste juures tähele panna, kes enamast kõig jumalikust soust pidiwad olema ja imetegijate auu sees seisma, pealegi kui n'ad preestri seisuses juhtusiwad olema, ehk ennast selle ametisse andma. Roomulus ja Keemus saiwad näituseks hundist imetatud, Semiramis tuwikestest söödetud; Herkules tappis jo kätksis kaks madu ära; Muhamed rääkis taewas pale palge wasta Sumalaga, ja Mormoonide usu asutaja Smithile andis Jumal ise käsku, mormooni raamatut ehk nende „kuld piiblit“ Komora mäe seest wälja kaewata ja mormooni usku asutada. Seesugusi näitusi leiame iga rahwa juures, ning igalüks pidab oma asju üksi õigeks ja pühaks.

Neid asju lugedes ei tohi meie sellepärast millasgi oma mõistust ärasalata, waid meie järele-mõtlemine peab meie näitama, kus tõe ja kus luuletuse piir. Sellest ka üksi küllalt ei ole, et need asjad wanal aeal üles on kirjutatud, sest sagedaste on n'ad alles siis veel ülespandud, kui jo sada ehk mittu sada aastat sündmuse aeast mööda oliwad läinud. Üksigi rahwas ei ole oma kõige esimese ja wanema sündmusega tuttaw, waid mis selle nime all käib, on enamast ika luuletus. Seal alles, kus jo kirjamehed elasiwad, kes kohe üles paniwad, mis sündis, seisame kindla põhja peal, ehk küll ka neilgi meestel igalühel omad enese mõtted oliwad ja nemad sündmusi sagedaste nõnda muutsiwad, nagu see nende teedega ühte läks, ehk nagu nende mõistus neid ära jõudis seletada. Suust maailma sündmust lugedes peame sellepärast kõige enam oma mõistust tarwitama ja palju uurima, kui tõtt läte tahame saada. Käsitpidi mõtlemine esite, siis tunnistuste nõudmine, ja wiimaks mõistuse otsus — see on tee, keda üleüldse igas teaduse uurimises peame käima.

104. No = t ä h t.

1. Kui kammiste paistab a o = täht tume = sinise taewa all! Tema on päikese sättendam saadik, kes pääwa kuningale teed valmistab. Sa tead, et ta seefama täht on, keda tõisel aasta-deal õhtu näed ja e h a = t ä h e k s nimetad. Tähetundjad aga nimetavad teda Weenuselks.

Kõikidest tähtedest taewa lautuses — ilma päikese ja kuuta — on tema kõige heledam. Tema paistuse walgus on wahel nii suur, et maapealse asjade taha warju võib sünnitada. Ja siisgi ei ole tema walgus, keda meile saadab, muud ühtegi kui päikese walguse paiste. Tema ise ei walenda mitte, waid päikene paistab tema peale, just nagu kuu ja meie maa peale. Sellepärast on a o = tähel, niisama nagu kuul, üks hele ja üks pime pool, ning pittasilmaga nähtud on ta arwa nii täitsa ümmargune, kui kuu. Enamast seisab üks jagu õõ warju all, ning heleda ruudu külles näitab sellepärast tükilene puuduwat.

No = täht ei paista mitte ita ühtewiisi heledalt. See ei tule mitte üksi sellest, kas ta suurema jau omast walgustatud küljest meie poole pöörab ehk enam pimedada külje, waid wäga tähtjas on, kas ta ligemal ehk kaugemal meie maast ära seisab. Sest ta rändab sarnatsel kombel ümber päikese, nagu meie maa, ning mõlemad tähed on ligistiku sugulased, n'ad on pealegi nii wäga üksteise sarnatsed, et neid kassikuteks mõiks pibada.

No = täht seisab nattukene päikese ligidamal, kui maa. See wähe on küll 5 1/4 miljon penikoormat, tähtede kohta ei ole ta aga mitte palju, sest tähed rändawad palju kiiremaalt, kui plüssi seest wälja lastud kuul lendab.

Õppetatud meeste silmas on a o = tähe tähtsus siis kõige suurem, kui ta oma pimedada külje täitsa meie maa poole pöörab ja seal juures päikese ja maa wahel päikese ruudust möbda jalutab. Seesuguse Weenusel läbiläik juhtub aga paljalt iga tuhat aasta kohta umbes 16 korda sündima. Aastal 1769 sündinud Weenusel läbiläik tegi, et õppetatud mehed iga maa ilma jausse oma kõiksugu teaduse riistadega teekonnal läiswad. Mõningad läksiwad Böhla = Rappile, tõised Ränädasse, weel tõised Siberimaale, ja kuulus mere = sõitja Cook wõttis just sellepärast oma esimest maailma = teekonda Tahiti saarele läisla. Mende a o = tähe läbiläiki tähole panemiste teel, keda sell' korral igalt poolt ja maailma kõige kaugema kohtadest

ühtlasti käsite võeti, ol' õppetatud meestel võimalik, päikese kaugust meie maakerast ja üleüldse tähtede kaugust üks tõisest taeva lautuses välja arvata, mis mite üksi õppetatud mees-tele, vaid ka mere-sõitjate ja palju muu inimestele väga tähtjas oli.

2. Kui ao-täht omal tee-konnal kõige ligidamal meie maa juures on, siis on ta, nagu veldud, $5\frac{1}{4}$ miljon penikoormat temast ära. Oleks võimalik üht raudteed läbi taeva lautuse ehitada ja meie sõidaksime tema peal ühte puhku nii ruttu edasi, nagu raudwanker jõuab, see on umbes 30 wersta tunnis, siis saaksivad ommeti veel 150 aastat ära kuluma, enne kui ao-tähe peale jõuaksime. Kui seesugune teekond võimalik oleks ja inimene nii kaua elaks, siis saaks ao-täht reisija silmas iga aasta suuremaks ja suuremaks minema, mida enam ta tema ligi jõuaks. Selle aea tees aga ei jää täht ka mite ühe paiga peale seisma, vaid lendab suurema kiirusega edasi, kui meie mõtted jõuavad ära arutada. Sest 112 päawaga ei ole ta mite enam $5\frac{1}{4}$, vaid 36 miljon penikoormat meie maast eemal; siis tuleb ta oma ringi-jooksul jälle ligemale.

Jõuaksivad aga teekäijad õnnelikult ao-tähe peale, siis leiaksivad, et ta peatselt niisama suur on, kui meie maa. Pääw, see on wahetus heleda ja pimedada pääwa-aea wahel, saaks küll nattufene lühem olema, kui meie maa peal, aga inimesed võiksivad seal wist niisama liikuda ja elada, kui meie juures. Mägesti ja orgust seal wist ka on. Seda arwawad õppetatud mehed sellest aratundwat, et weer, kus ao-tähe hele ja pime pool ühte puuduwad, mite õige kriips ei ole, vaid kare ja hambuline, umbes nagu meie kuu juures. On ka asja arwata, et ka õhku ao-tähe peal olemas; kas see õhk aga meie maa-pealse õhu sarnane on, ehk kas seal ka wet, maisamaad ja merd on, seda ei wõi keegi ütelda.

Õhk küll ao-tähe kaugus tõiste tähtede wasta liig suur ei ole, siisgi on teda pittasilmadega raske tähele panna, sest et tema heledus liig hiilgaw on. Veel wähem wõib inimene aratunda, kas seal taimi, elajaid ehk inimese sarnatseid loomi olemas. Peaks neid aga seal tõeste olema, siis tuleks neil oma wanadust nattufene tõistwiisi välja arwata, kui meie juures maa peal, sest üks aasta ao-tähe peal, see on üks ringi-jooks ümber päikese, kestab seal paljalt 244 pääwa, nõnda et 8 ao-tähe aastat ühtekoku nii pittad on kui 5 aastat maa peal. Kuud ao-tähel ei ole.

105. Päike se suurus.

Meie pääwalik walguse küünal ja ööl kuu-palgeid helendaja päike on üks määratu tähekuju ehk ilma-kerä, kelle suurus läbikaubjel mõõdul 192,600, ja ümberringi mõõdul 605,000 penikoormat kannab; aga kui tema kerä-sisu ehk tompu kogu arwatakse, siis leitakse seda 3700 biljon taring penikoormat. Nende numrite lugemine ei wiitnud meile palju aega, siisgi peame siin küsima: 1) mis üks taring penikoorm, ja 2) mis üks biljon tähendab?

Taring penikoormaks nimetawad õppetatud mehed üht neljanurgelist tükki, mis pittuti, laiuti ja kõrguti igapidi täis penikoorma ehk seitse wersta mõõdab. Noh, ega see ommetegi nii põhjatu ei näita! Ehk kes meist penikoorma maad weel ei oleks ära näinud! — Pea kinni, wennifene! ja pane teraselt tähele, mis sinule alamal pitkemalt tahan äraseletada. — Tahaksime ühe kirstu lasta teha, kelle sisse üks taringpennikoorm parajalt mahuks, nõnda et kirst põhjast serwani täis tõuseks, siis kuluks selle tarwis wist hea hulka laudu ära, ma kardan rohkem kui neid praegu ümberkaudu leida oleks, ning töömeestel tuleks küllalt rühkimist, enne kui nemad oma tööga lõppule jõuaksiwad.

Waatame nüüd nalja pärast pitkemalt, mis sinna kirstu wõiksime panna, enne kui ta kaaneni täis saaks. Tema sisse wõiksime parajalt paigutada: kõik praegused kirikud, külad, linnad, mõisad, üksikud talud, wabadikude saunad, wanaaegsed Egiptuse piramidid, raudteede tallad, n. n. e. — ühe sõnaga üttelda — kõik inimeste käte tööd, mis maakerä peal leidawal, kellega meie kirstu ehk poolelt jõuaksime täita, nõnda et tühja ruumi parajalt weel üle jääks kõige inimeste sugude tarwis; ja wiimaks puistame inimeste peale kõik loomad, keda maa pinnal kõndimas, lendamas ja roomamas, — waata wennifene! siis wõiks meie kirst ehk serwini täidetud saada.

Uga kas siis wististi tõsi ja wõimalik on, et ühe ainu kesse taringpenikoorma ruumi nii põhjatu leitakse? Kas tõeste koguniste wõimatu peals olema, seesugust kirstu täita, kelle iga sein penikoorm pitt, lai ja kõrg oleks? Kuidas? ehk kas meil tänapäew kusagil masinate puudust leitakse, kelle abiga kõik suured tööd maa peal korrale toimetatakse! Eks siis keegi taruga pääga mees meile masinaid ostaks ehitada ja käima seada, kellega meie suure kirstu jõuaksime täis täita?

Moh, katsume õnne, ja kutsume kõik „ilmatargad ja maakavalad“ kogu, kes meie tarvilise masina valmistaksivad ja käima paneksivad, siis tahame sedamaid masina tööle sundida, et näha saame, kui pikkalt tema jõud firstu täitmisele ulatab.

Meie ehitame suure telliskivi wabriku, seadame sinna sisse uue masina käima, kihutame auru lõhnaga taga, nõnda et ta meie igas sekundis ühe telliskivi valmistab — kõrguti, laiuti ja pikkuti just poole küünrane, ehk tõise sõnnaga: ühe neljanurgelise sawitombu, kes igapidi ühe jala mööda. Pikkemalt paneme masina nõnda käima, et tema puhkamata böd ja pääwad alati tööd teeb, aga ühtlasi valmistatud kiwid ise korda mööda firstu põhja rida ridasse nõnda paigale paneb, et kuhugi tühja paika nende wahetele ei jää. Seal peaks ommeti weidram kui lugu olema, kui masin oma tehtud ja sisse kantud kiwidega firstu ei jõuaks täita!

Olgu siis nõnda, külap saame toimetust nägema. Walmis tehtud masin on parajalt juba tööl. Igas sekundis — see on pisukene asi! valmistab ta ühe kivi ja paneb ta — mis nattukene rassem näitab — firstu põhja korrapäraft paigale, et inimese käsi paremine ei võiks toimetada. Töö lendab masinal palju kiiremalt edasi, kui meie silmadel mahti pealt waadata! ma arwan, senni kui jänes kolm korda aewastanud, on masin rohkem tosinna kivi valmistanud ja firstu pannud. Sellepärast tahame parem oodata, sest et tema oma tööga wist ruttu lõppule saab!

Dijah, õige ruttu! Meie võime tema tööd aega karwa peal wälja arwata. Masin teeb igas sekundis ühe telliskivi, seda mööda igas minutis 60 tükki, ja igas tunnis 60 kord 60 ehk 3600 kivi! pääwa ja böd kohta aga tuleks 24 kord nii palju, mis 86,400 telliskivi annaks. Läbi aasta valmistab masin 365 kord nii palju, mispärast meie aasta lõppul 31,536,000 telliskivi unikus leiame. Säherdune ladu võiks firstu täitmiseks juba kanniste mõjuda!

Nüüd tahame korra järele waadata, kui palju neist kiwidest meie firstu mahuvad. Meie paneme neid masina abiga korda mööda ridastiku üks tõise kõrwa firstu põhja peale, et kuhugi wahet ei jää. Iga rida on, nagu kuulsime, penikoorma pikkune, sellepärast lähewad iga ridasse 24,000 telliskivi. Aga et firstu põhjal 24,000 säherduste ridade tarwis parajalt ruumi on, siis kulutab põhja ühefordne ülekatmine 24,000 kord 24,000 kivi, see teeb ühtekogu arwatud 567,000,000 telliskivi. Et nüüd

masin meie aastas, nagu üleval näitafime, paljalt 31,536,000 tükki jõuab valmistada, siis võib hõlpsalt wälja arwata, kuidas masin 18 aastat ööb ja pääwab puhkamata tööd tehes weel nii kaugele ei ole jõudnud, et kõik kirstu põhja ühefordse kivi lademega üleüldse oleks wõinud finni katta.

Meie suurel kirstul on aga ka terve penikoorm kõrgust, sellepärast tarwitab tema, enne kui serwini täis saab, 24,000 niisama sugust lademet, kui need oliwad, kellega põhi ühefordselfelt ülekatteti. See on: masin peab ööb ja pääwab, wahet pidamata aastast aasta, täielikult 438,356 aastat 1 tund 26 minutit ja 24 sekundi tööd tegema, enne kui kirstu pealmise serwani triigiti jõuab täita.

Agas katsume pakkemalt weel mõne sõna seletuseks peale lisada. Oleks inimeste-sugu isaija Adam 6000 aasta eest 10 seesugust masinat ostanud valmistada ja korra pärrast käima seada, kelle tehtud kiwid meie kirstu pidiwad täitma, siis oleks 10 masina puhkamata toimetus nüüd wast kirstu seitsmemat osa wõinud täita. Wäga imelik, et üks ainuke täring penikoorm nii määratu suur on! Ja kui mõõda minnes siin meele tuleame, et meie maa-kerast, kelle pinnal ka meie elu-asest anti, 2650 miljon seesugust neljanurgelisi tompusi (täringut) wälja võib löigata. siis peakfime wistist, kus ühe ainukesse seesuguse tombe suurust tundma õppifime, kübara pääst wõtma ja kõiges alanduses maa-kerasuurusele auu andma. Aga kuidas kirja alustuses juba tähendasime, on päiksel 3700 biljon täringpenikoormat suurust.

Et meie nüüd ühe täringpenikoorma otjuse juba umbes kätte saanud, siis tahame siin kõise küsimise peale wastust anda: mis tähendab ehk kui palju on üks biljon?

Üks biljon on miljon kord miljon, mis numritega kirjutatud nõnda meie silma paistab: 1,000,000,000,000, ja paberil peale pannes palju aega ei wiitnud, sest et siin muud ei ole kui 1 ja komade wahel nelikord kolm ehk 12 nulli! Null ei üksi ei tähenda midagi, waid etepandud number annab neile hinda; et meie nullidel aga number 1 eesfeisab, sellepärast ei näita nemad suurt tähendama. Waatame asjalugu nattuke ligemalt läbi, ehk leiame siis selgemalt otjust. Paljas numrite rida ei anna meie pisemat tähenduse otjust nende paljustest, kui meie seda paljust teisil teel keegi paremine ei oska äraseletada. Meie film — ehk võib ka olla, meie mõistus — on paljuste märkamisel wäga lühikene, nõnda et meie waewalt rohkem kolm

asja ühel silmavaatusel ära jõuame näha. Tahame ees seiswat kuus mõtte kriipsu (— — — — —) ühel ainukesel waatusel lugeda, siis jagame neid tead- ja tahtmata poolteks, ehk faktord kolmeks, enne kui kuue otsuse kätte saame. Suuremaid paljusi õppime alles aegamööda tundma=saamise läbi tähele panema; aga paljusi, kelle üle meil tundma=saamine puudub, ei jõua meie koguniste tõtelikult äratunda, waid nemad ojuwad kui udus meie mõistuse ees.

Üks biljon on nii palju, et kui mõnel inimesel wõimalik oleks, igas sekundis kolm, ehk igas minutis 180 lugeda, tema just 10,000 aastat wõd ja pääwad ühtepuhku edasi peaks lugema, enne kui üht biljoni saaks wälja lugenud olema. Muidugi teada, ei tohiks tema seal juures ei söömise ega kõheldamisega aega wiita. Waata wennike! see oleks üks töw, kellega mite meie kuulus Kalewipoeg korda ei saaks, weel wähem meiesugused! Et meie nüüd, nagu ülewal kuulsime, päikesest 3700 biljon seesugust täringut wõikime löigata, kellest igauks terve penikoorm kõrguti, laiuti ja pitkuti möödaks, siis on oopis kahelduseta, et kui kellegi kael ial wõimalik oleks igas sekundis kolm niisugust täringpenikoormat päikese küllest lahti kistuda ja ärawisata, temal 37 miljon aastat kibedaste töw saaks olema, enne kui tema päikese ärahawitamisega korrale saaks, et aga endine ase tühjalt maha jääks. — Ehk kui näituseks wõttame, et päikese loomisel igas sekundis üks täringpenikoorm temast oleks walmistatud, siis oleks seesugune päikese walmistamine 111 miljon aastat pidanud wältama, enne kui seesuguseks sai, nagu ta praegu, kõik elu oma lahke paistusega rõõmustates, meie filma ees seisab.

(Fr. R. Kreuzwald.)

106. Elustaw walgus.

1.

Surma pimeduse sisse maetud ja hana sarnatselt tahtetand rahu-olekus edasi kestes seisis maailm ja ootas oma ülestõusmise pääwa. Seal tuli Jumala waim nähtawale ja käis läbi sügawuste, nagu see kewadine õhk elustates üle lillide woolab, ning Jumal rääkis oma wägewa sõna: Saagu walgus! Waata, seal tuli elu tarretand oleku ja liikumata rahu sisse, maailmad walendasiwad, ja Jumaliku walguse kiired tungisiwad läbi lõpmata ruumide, tähed käisiwad oma

esimest ringi-käiki ja laulsiwad oma esimest kiituse laulu. Müüb ei wahutanuwad ja ei tormanuwad põhjus-ollused mite enam otstarbeta pööratselt tõine tõisest läbi; surma wõimus oli murtud, ning sügawustes oli liikumist igal pool ja sündimisele tungimist. Kus pimedus ennast walgusest lahutas, seal lahutas ennast ka wesi õhust ja kiwi weest. Lahke walgus kudus ülewal õhusise taewa sinise kuma, ja näitas maale päikest, kuud ja tähti; siis tungis ta alla maa sügawuste põhja ja sünnitas seal kulla külge päikese sära, ja hõbeda külge kuu kuma. Walguse ojad woolasiwad alla ja segasiwad ennast mere laenetega; seal hakkas mere sees kõiksugu elajaid liikuma, suuri ja weikseid. Ja soojendatud niiske maa sest ajas tuhat ja mittu tuhat idu wälja, ning walgus awateles n'ad lehte, peastis nende pungad lahti ja muutis maa-pinna üheks mitmesada-karwaliseks lilli-waibaks ümber. Puud sirutasiwad omad arud wälja, nagu tahasiwad õhku omas hõlmas kaisutada, ja see saatis jälle omad walguse kiired wälja, et nende latwu kui kuld krooniga ehitasiwad. Seal kahisesiwad lehed ja õied täis rõõmu-tuju, ning rohiliste oksade all laulsiwad linnud walgusele üht kiituse laulu. Üle terve maa kuuldi rõõmu-kahinat ja kiituse-kõla minewat, nagu oleks Wanemuine praegu läbi maailma kõndinud, oma terwet kandle-heale kaja tagasi jättes.

Walgus ise aga, kes kõik mere-sügawused ja mäe-pealsed oma eluga oli täitnud, läks tagasi Taadi juure, kust ta wälja oli läkkitatud, ning see sõna sündis: „Laskem meid inimesteha, kes meie sarnane on!“ Müüb tungis Sumalik elu kaduwa põrmusse! Sumala waim andis kehale ühe hinge, ning üks walguse säde Sumala waimu seest süitas inimeseliku mõistuse põlenia. Inimese pale läikis seest Sumalikust walgusest ja oli ilus, nagu Sumala pale. Ja see Sumalik tulukene paistab ka sinu silma seest wälja, kui taewalik rõõm sind täidab, ehk kui ja tänades Sumala auu ete põlwili heidad ja sinu film ennast Tema poole pöörab, kelle nimi on: „Walguse Issa.“

2.

Silma walguseta ei ole ühtegi elu, ja kuhu elu sigineb, sinna sigineb ka walgust. Ühtegi asja ei ole ilma walguseta, kes nagu hing terwet maailma täidab. Sellepärast tungib ka kõik, mis elab ja elada tahab, maa pimedusest ülesse taewa walguse poole, keda kõik elawdused tunnewad ja armahtawad,

est et ta igauhele head teeb. Teda näha ja teretada, on kuusefese ja noore tamme püüdmine, kui n'ad läbi metsa ülesse ajavad ja enne ei seisata, kuni nende ladwad selge ja heleda õhu sees kahisewad; teda näha ja teretada, lööb liiskine omad filmad lahti, murrab seemne-tera idu oma kesta katti, ajab kartohwli kollane idu loopas nii kaua edasi, kuni walgus ja õh tema ümber woolawad. Kalad meres annawad walgusele auu, kui n'ad walendawa wee-pinna alt ülesse hüppawad, ja lindude kõndimine muudab ennast lendamiseks ümber, kui igatsemine ülesse poole nende peale tuleb. Ka inimene soowib omale loidu tiibu, et kerge pilwetega ühes läbi sinise taewa lennata, kui weikene maa temale liig kitsaks saab ja tema süda rõõmule liig pisutefeks.

Aga, kas ma liig palju ei ütlen, kui tunnistan, et walgust igal pool ja iga asja sees olla? Kiwi, keda maja aluseks pandi, laud, kellest riistu wöwelbati, on need kõik walguse asjad? On walgust ka wee ja õhu sees olemas? Ehk kas päikene seefinane ei ole, kes neid pimedaid asju esite peab walgustama? Noh, waata! Kui laud weel puu külles oli, kellest ta on wõetud, kui ta omas tüwis ja ofshades weel elus oli: seal ei joonuwad mite üksi puu lehed, waid ka tema koor ja pun-gad walgust oma sisse, ja n'agu mahl tema peenikeste kärjede sees üles alla woolas, nõnda peitis ennast ka walgus tema kärje-koutuse wahetele ära, omale seal korterit tehes, kus ta inimeste filmadest puutumata peidus wõis olla. Nii kaua, kuni ta nende sala peidukohtades puhkab, ei saa ta teda sellepärast millasgi filmama; õerud ja aga kaks tükki puud õige ruttu üksteise külles, n'agu metsinimesed teewad, kui n'ad tuld tahawad: siis ärkab walgus üles, saab elawaks ja kargab tulufese näul puu seest wälja. Piirg, keda ahju-süü ees põletatakse, annab sellesama walguse tagasi, keda oma eluacal metjas õhu seest oma sisse üles wõttis. Ja eks sa ka ise jo wahel kiwi sees puhkawaid tule-sädemeid kõwema terase abiga üles ei ole äratanud? Õhu sees, keda sa sisse hingad, wee sees, keda sa jood, igal pool on tuld ja walgust tallel, ehk sa neid küll ei tunne, ei maitse ega ei näe. Kui sa wet tema kabe põhjus-olluseks, hapnikuks ja wesiiniks, ära mõistad lahutada, siis wõid sa wesiinik-gaasi hapnik-gaasiga heleda tulufeseks põlema panna, ja on tuli otsa lõppenud, siis on selge wesi jälle so ees.

Walgust on sellepärast igal pool. Pilwete seest walendab ta wälgu näul maha; soode peal hüppab ta raha-tule nime

all ümber, ja kui sa mäe-meestega maa alla lähed, siis hüppab ta sinule ka seal äritades wasta.

3.

Maal on peale päikese, kuu ja tähtede walguse weel üks ise walgus, ning öö paistusel, kus taewas pilwete ja uduga finni kaetud on, leiab teekäija weel sagedaste oma tee-rada üles. Kus inimene täiä pimebas arwab olemat, seal on öö-kulli ja kassi silmadele weel küllalt nii palju walgust, et oma saaki taga wõib ajada. Ei oleks maal tema ööis ja raswas, puudes ja gaasides, ja igas tema wäes oma enese walgus-ollusti: mis teekäime siis öhtu ja öö aeal, kus meilt päikene oma walgusega ära on lahkunud; mis saaks siis wäesest Eskimoolasest, kelle juures päikest pool aastat otä sugugi näha ei ole? Kas ta ei peaks oma raswa-küünla paistusel, ja suitsu ja auruga täidetud kooa sees hukka minema, kui temale ööse taewa küllest mite ka weel öist walgust ei paistaks, kui tähtede walgus? Aga tema pitka talise öö aeal lähed walgus (wirmoliste wehklemiseks nimetatud) wahel nii suureks, et ta öues kirja wõib lugeda, rebasid ja ülgeid taga ajada, ja uut tagawara korjates wärsket öhtu sisse hingata.

Kust aga sünnib see walgus? Ta tuleb maa salausel walitsewaist wägedest, kelle juure ennast walgus hea meelega kui truu sõber seltsib. Walgus tõrsuline seltsi-põlgaja ei ole, waid on üks rõõmus ja lustilik seltsi-mees, kes kõige armsamalt seal aega wiidab, kus kõige suurem elu wältab. Et ta öhtu truu sõber on, olen ma jo ütelnud, aga tema kõige armsama sõprade sika tuleb sooja, elektri wäge (wäikuwust) ja magneeti wäge (pooluse tõmbust) arwata. Wiimastest, see on magneeti wäest tahan sulle kõige esmalt mõnda rääkida.

Dled sa ehk jo üht magneeti-raudkiwi näinud? Seesugune weikene tükk mustakat-halli rauda hoiab suured tükkid meie seppa-rauast oma külles finni, kui neid temaga koku lastakse. Kui sa seesuguse magneeti öhtu käte ülesripputad, siis ei saa ta mite üksi esimese koorma oma külles finni hoidma, waid sa wõid ka aeg aealt ifa enam kaalust tema külge ripputada, ja n'ad kõik saawad magneeti nägemata wäest finni hoitud. Derud sa terast tema külles, siis saab ka tema magneeti imelust wäest ösa, ilma et magneet ise wäe poolest kõige wähemalt wäesemaks saaks. Seesuguse magneeti wäega täidetud

terase külge wõib üht nõela tõise järele ripputada, ja ta saab n'ad kõik oma külge tõmbama ja kinni hoidma.

Noh, waata, seesama wägi, kes magneeti = kiwi sees elab, on ka külmal Põhjamaal töös, inimesele õhu sees tuld walgustama süüdata ja taewa külles kirju tulest ja läikiwaid tulukest põlema pista. Seal Põhjamaal, kuhu poole iga priiſelt liikuw magneeti = nõel kinnipidamata nagu oma kodumaa poole näitab, seal tulewad kõik magneeti = wäed terve maa pealt suureks selfiks koku, et ennast selfis rõõmustada ja tõine tõist näha, ning seal n'ad siis tõusewad, need wäsimuseta tegulikud maa = waimud, jeätand mulla = pinnast ülesse külma õhu sisse, panewad omad kawnimad riided selga, kes walgusest ja tule = sädemekestest on walmistatud, ja tantsiwad ringitantsu oma toreda telgi all, kelle kätte üks särawa kiirtest ja sättendawa teemantidest tehtud linif näitab, kes ümberringi kumawa lille = pargadega on ehitatud ja kelle otsas kroon seisab, kes weel ilusamalt läigib, kui mõni kullast ja kalli kiwidest tehtud kuninga kroon. Selle koha sambad näitawad kui õhkuwast tulest tehtud olewat ja liiguwad edasi tagasi, nagu tahkisiwad n'ad ise ka ühes tantside. Ja ümberringi seisawad lillid, kollased, sinised ja we ripunased, kelle lehed nagu smaraagti kiwist wälja näitawad, ning puude latwades on tule = kiired lehtede asemel. Üle kõige nende torduste woolab tasane tuule = õhk, nagu läbi meie metsade; sädemed kirgawad ja prigiſewad, ning nende healed on waimude tantsumuusika. On sell' kombel magneetilised murueide tütreid ennast südame tahtmise järele rõõmustanud, ja on inimene nende ilu imekspannes pealt waadanud, siis tõttawad n'ad jälle maa alla oma pimedada peidukohtadesse tagasi, et seal puhata wõikisiwad omast wehklewast tantsumust. Laitiw tantsumoda aga saab äralahutatud, üks walguse sammast tõise järele langeb maha, ja kuldne kroon muudab ennast üheks tume = hallikarwaliseks koguks ümber, nagu oleks suur tükk paberit tule käes ärapõletatud. Walgus kadub ära ja paljas udu = koutus jääb järele, kes wälja näitab, nagu tule = kahjust üle jäänud mustad maja waremmed. Aga ka see koutus kadub pärast ära ja muud ei ole näha, kui walgeid, õrnaid, rüngalisi pilweid taewa all. Nende pilwete külles on ennast magneeti = pagi nõndasama wälja tormanud, nagu meie juures walgud madala ja musta pittse = pilwete külles. Aga ülewal nimetatud magneeti = pagi, keda meie wirmaliste wehklemiseks nimetame, ei purusta ühtegi puud ära, ei löö ühtegi inimest maha, ei pista ühtegi maja põlema: tema on Põhjamaa walgus, Sumalast seatud, et inimesi rõõmustada ja ööd äraajada.

4.

Walguse tõine sõber, keda alustuses nimetasin, on elektri vägi, küll ka magneeti=wäe wend, aga palju ägedam ja järklasem, kui lahke ja tasane magneeti elawdus. Kui pittse wälk nagu mõni tuline madu läbi musta pilwete lendab, siis kohkub inimene ja elajas ära ja paneb filmad selle liig kõreda walguse eest kinni. Ja kui selle tulise walgus=kiire jäljel hirmus müristamine kaugele ümberringi kostab, siis näitab, nagu oleks loodus wihane inimese=sou peale. Ja siisgi on ka see elektri säde üks õnnistuse=tuluke, Sumalast maa peale seatud, wäsinud laanese oma puu ja täimelega kosutama ja nõrgakslainud maale uut jõudu andma.

Kui sa tüff lakki ja tüff merewaiku (helekiwi) oma kuue küllses õerud, siis lähewad need lakki ja merewaigu tüffikesed soojaks, ning jõud on nende sees elusse ärkanud, kes enne seda liikumata seal magas. Ügistad sa siis weikesed tüffikesed paberit selle merewaiguga, siis tõmbab ta n'ad oma külge, nagu oleks ta üks magneet. Aga weikse aea pärast pöörab asi oopis tõisjaks, sest nüüd liuktab ta paberi tüffikesed jälle enesest ära, nagu oleks sõbrast korruga waenlane saanud. Wõiksid sa mõne ingli selge filmaga õerunud merewaigu peale waadata, siis saaksid tema peal üht walendawat elawdust nägema mängiwat, keda aeg aealt ka paberi=tüffikeste sisse näeksid minewat. See elawdus, keda merewaigu Kreekakeele nime „elektroni“ järele elektri wäeks nimetatakse, on nüüd küll weel liig wäeti oma kuma poolest, kui et teda seal inimese film näha wõiks; kui sa aga suurt klaasrattast elektri=masinas nende kõreda olluste wahel, kes teda õeruwad, ümberringi läänad, siis ou see ime=lit elawdus jo tugewamaks saanud, kogub elektri walguse üheks tilgaks koku ja kargab tulise sädeme näul wälja, nõnda et teda film wõib näha ja kõrw kuulda. Õerub aga lõppeks loodus neid mittu tuhat ja miljon wee=rakkufest, kes pittse pilwe sees ojuwad, tõine tõise külge, siis on see elektri=säde weel suuremaks ja tugewamaks saanud, ning ta lendab wälkudes ja raskatades läbi õhu maa peale maha, et kaljud lõhki ja puud puru lööb. Wälkuw tuli on aga nii kõrme, et elektri=säde sinule nagu kõwer nuffeline joon wälja näitab.

Inimene on maa walitseja, ning nõnda on ta ka hirmsa wälgu=kiire wangi wõtnud ja oma alla heitnud. Mite üksi, et ta wälgu maa alla juhib, kus ta ilma kahjutegemata laiali

lähed, waid seesama elektri wägi peab temale ka walguseks olema ja kõige heledama gaasi = tuledega wõidu paistma. So on Londonis katsed tehtud, elektri tuld sünnitada, ja kõik maailm pani tema lõpmata suurt walendust imeks. Tema walgus oli nii ere, et gaasi = lambid tema ees nagu kuu walgus päikese walguse ees ärakadusiwad, ja mite üksi ühe uulitsa lambid, waid ka kõik lambid ümberkaudse uulitsate sees. Majal meres saats elektri tulega weikene päikene olema

5.

Ülewal ollen ma üht walguse sõpra nimetanud, see on so e. Nende mõlema elawuste sõbrust tõinetoisega oled sa jo sagedaste küllalt tunda saanud, näituseks kui kewade ael soe päikese kiir sind kosutas, ehk suwel päikese walgus sinule liig palawaks läks ja puude jahutaw wari sind oma hõlma wõttis. Kus need kaks sõpra sinule mõne ismliku asja külles nähtawale tulewad ja heleda tulukefe näul tema seest wälja lökkendawad, seal nimetad neid „tul eks.“ Tuli ei ole millasgi ilma walgusega; kus üks seltsimees nähtawale tuleb, seal on ka tõine lahkmata tema juures. Mida kangemaks ja suuremaks aetud soe on, seda kangem ja suurem on ka tema paistus, ning mida enam kuum tõuseb, seda läikivamaks lähed ka walgus. Sellepärast wõttab inimene tuld ülles, kui temal walgust tarwis, ning on temal tuli käes, siis ei ole temal ka walguse puudust enam.

6.

Sell' kombel sätendab walgus nagu üks igal pool olew waim maa rüüpes, mägede latwades, pilwete peal, kiwi, taimed ja õhu sees. Aga ta sätendab ka wee sees ja elajate riigis. Nagu ta külmal Põhjamaal kiire = pürgade näul õhu sees wehleb ja tule = wjades mövda taewast edasi woolab, nõnda täidab ta palawa troopiku maades merd oma paistusega. Weikest tule = ehk jaani = usfikest oled sa wist jo suwel wõ ael rohu sees näinud läikivat? Noh, miljonide kaup on seesugusi usfikest mere wee sees. Siin on n'ad aga weel weiksemad, kui sadandik jagu kõige pisemast liiwa terast, nõnda et sa pääwa ael ühtegi neist palja silmaga ei näe ja neid iga ühe wee = tilga sees mittu sada ümber wõib ojuda, nagu kalad järwes ojuwad. Waata, ka nende kõige weiksema elajate sees elab Sumalik wägi walgus, ning igaüks oma kohta on üks weikene, elaw ja liikuw päikene. — Pealegi, ka miljonid surnud ja mädanenema

läinud elajaloomad saavad elustawa walguse paistust enese seest wälja, ja aitawad ühes, suurt tule mangu korda saata, keda mere = loomad jahedatel bödel tõine tõisele teewad.

On wagane ilim, siis heidab meri siledaks, nagu peegel ja paistusest ei ole ühtegi näha; taewas oma lõpmata hulga tähtedega waatab wee seest wälja, ning laew näitab nagu tähtede wahelt läbi taewa edasi ujumat. Tõstab aga tuult ja ta ajab laewa liugletes läbi wooste, siis kihutab laew tuliseid laeneid oma ees üles ja jättab oma taga hõbe = heledad waudjärele: mis pähwa aeal kaugele ümberringi walge waht näitab, läigib nüüd öö aeal kumawas walguses. Walguse wahuga on koku = laened faetud; nagu hommikused kastepisarad päikese käes, nõnda särab terve weepind, ning iga sädeme on ühe nägemata elaja = looma elu = awaldus. Mii kaugele kui film ulatab, on iga laene otsa hõbe pärg pandud, ning nende mitme tuhat tulufeste heledus kumab ka taewa külles wasta, nagu oleks seal kuu paistmas. Ka kalu on troopiku meredes, kes läigiwad. Üks selts kalu, keda mere = kullfedeks nimetatakse (Trigla), särab öö aeal, nagu sättentajad tähed; nagu tule = sädeme kari seppa wasara alt sinna tänna lendab, nõnda walguwad sagedaste tulufesed läbi mere = wee, ja need tulufesed on ülewal nimetatud kalad.

Hai = ja rai = kala põlewaid filmi tundsiwad mere = mehed jo ammu, aga et meri oma sees ka läikiwaid hai = kalu warjab, see üle oleme alles uuemal aeal sõnumeid saanud. Bennett on oma kolme = aastase teekonna peal ümber maailma kaks kätt sinni püüdnud, esimene kümme, tõine kahesatõistkümmend tolli pikk. Kui see wiimaselt nimetatud kala elusalt ühe pimedada kambri sisse laewa peale wiidi, siis läikis tema terve alumine pool koha elusalt rohilises kumas, ja elajas näitas sell' kombel oma enese paistuse sees hirmsat, tondisarnast nägu. Tema walguse wälja = kumamine kestis ühel mõõdal kolm tundi edasi, kunni kala surmani.

7.

Küll on imelik ja imekspanemise wäärt, see meie maakera walgus! Alga siisgi, kui wäeti on ta, päikese walguse wasta seatud! Mis on illeüldse kõik maa suurus ja au päikese suuruse ja au wasta! Peaaegu pooltõist miljon maakerasi tuleks koku seada, kui seefugune ilma = kera wälja peab tulema, kes päikesega suuruse poolest ühte läheb. Ja nõnda läib ka päikese walgus kõigist tõistest walgustest üle. Selge taewa külles peaksiwad

800,000 kuud paistma, kui seesugust pääwawalgust üle maa tahaksiwad wälja lautada, nagu lõuna-aeal walendam päikene. Ja tahaksid sa õhtu aeal, kui raamatut loed, küünla walguse teel seesamajugust heledust sünnitada, nagu teda sinnule pääwa aeal päikese walgus annab: siis peaksid sa 5363 wahaküünalt põlema pistma, ja needgi ei tohiksiwad sinust kaugemal ära seista, kui poole küünra jau, kelle wasta päikese walgus weel ita nii heledaste paistab, ehk t'al küll 20 miljon penikoormat teed ära kulub, enne kui meie juure jõuab.

Wõiks mõni kottas läbi maailma otjekohe päikese poole lennata, siis peaks see karme lind, kui ta ka igas sekundis 100 jalga edasi lendaks, siisgi 150 aastat otja lendama, enne kui päikese juure saaks. Ja selle kauge tee läib walgus kahelksa minuti sees ära. Aga see on ka väga hea, et ta nõnda ruttab, sest kui ta mite mittu tuhatford ruttemine ei rändaks, kui tuul ja linnud, siis võiks päikene küll ülestõusta, aga meie ei saaksime temast enne märku, kui aastasadandate järele. Terwed inimeste põlwed võiksiwad sündida ja jälle ärasurra, ilma et päikest olekisiwad näha saanud. Ja pealegi, kui kaua ei peaksiwad sell korral kõige wiimasemad ilma-kerad, nagu Jupiter, Saturnus ja Uranus, kes meie maa-keraga ühtlasti ümber päikese käiwad ja tema käest oma walguse saawad, kui kaua ei peaksiwad nemad selle Jumala ande peale ootama, kes n'ad wiis, kümme ja kakskümmend korda kaugemal päikesest ära on, kui meie maa! Aga päikese walguse wägi tungib wälgu kiirusel ka läbi nende ruumide, ja lõppeks kui tähe-walgus weel läbi tuhatforda suurema kauguste edasi.

S.

Müüb arwa järele: pime maa oma pimeada asjadega, õht, kiwid, meri kõigega, mis tema sees elab ja liigub, kõik loomad, wäeti puttukast kunni inimeseni, nemad kõik joowad suure januga walgust, keda nende elule tarwis läheb, nagu sööki ja jooki. Aga mite üksi maa-keraga oma kuuga, waid ka palju kõisi planeetisi oma kuudega, ja sadanded komeedid, kes rääkimata pitka teefondades ümber päikese käiwad — nemad kõik toidawad ennast päikese walgusest, ühel pääwal nagu tõiisel, ühel aastal nagu tõiisel. Kui suur peab see walguse allikas olema, kes seal päikese peal woolab ja kes milledgi tühjaks ei saa, waid ita uueste ilmlõpmata elust üle jookseb! Päikese

walgus, kes nii palju asju elusse äratav, kust võttab ta ise oma elu ja olemise? Seesuguste küsimiste peale ei tea inimese waim lihtegi wastata. Nii hele kui walgus meie wäljaspidise ihu = silmale on, nii pime on tema olemine meie seespidise waimu äratundmise silmale. Päikese walgus ise keelab meid nägemast, mis walgus õiguse pärast on; üksi seal, kus ta ära pimestab ja enam mite ei ole, nende pimedada kohtades, keda päikese plekkideks nimetatakse, on inimese waim üht pidepunkti leidnud, kust päikesest selgemat otsust kätte tahab saada.

Päikese plekkidest on tähetundjad äranäinud, et päikese tuum ise nagu meie maagi pime on; aga nagu ümber meie maa õhu-meri woolab, nõnda woolab päikese ümber tuleõht, üks lõpmata walguse meri, kes wähel 10,000 penikoorma laiaks prauks lahti läheb ja mitmesugu mustatat-halli plekkifi ülesawaldata, siis aga jälle koku sulub, et tõisel kohal uueste lahti minna. Sest päikese-õhu meri woolab edasi tagasi, nagu maru = tuulest sinna tänna woolaw okean meie maa peal. Nagu tormajal mere = pinnal siin ja seal mõni laene maja kõrguseks ülestõuseb, oma kõrwal sügawat, musta orgu sünnitades: nõnda tõusewad ka päikese walguse = okeanis laened üles alla, aga penikoormate kõrguseni, ja meie näeme siis heledamaid ja tumedamaid kohte päikese peal. Ameerikamaal nähtud päikese warjutamisel, 7^{mal} Jaanikuu pääwal 1869, arwab tähetundja Young (ütle: Böng) ka tähele pannud olewat, et walguse pärg (koroona) päikese ümber sedasama olla, mis Põhjamaal nähtud wirmaliste wehklemine on.

Uga kuidas on selle tule-õhu palawusega päikese pinnal lugu, kas ta seal ehk niisama palaw ei ole, n'agu mõnes põlewas abjus? Ma ei arwa mite; sest alles siis weel, kui kerge päikese kiir meie maakera alumise paksema õhuga kokku puudub, jõuab ta maa sees puhawat sooja elule äratada. Mida kõrgem mõni mägi on, seda külmemaks läheb õht, seda wäetimaks langeb päikese kiire wõim, maa = pinda soojendada. Kas aga selle suure ja toreda päikese-kere peal ka elawaid loomi liigub, kes walgust nõnda oma sisse hingawad, n'agu meie õhku ja kalad wett? — see jääb inimesele üheks saladuseks, keda Jumal, walguse Isa; üksi ära wõib teada.

107. Taewa tähed.

1. Waitsel wõsel tähekesed
Taewa ruumis rändawad,
Hiilguš' küünlad, igawesed,
Walgustawad Ilma maad.

2. Kui ma tõstan silmad
üles!

Nende hulka waatama,
Kuis n'ad õnsa rahu süles
Paistwad kulla iluga:

3. Piisaraid neil' wasta
puistan

Siis ma waikse rõõmuga;
Kõrgeid kuulutuši tuiskan
Sinna, kus m'ul rahu maa!

4. Milla'al saan ma, tähe-
kesed,

Teie keskel elama?
Milla'al minu igatsused
Ülksord kogu teiega?

5. Mid'ke mind sealt taewa
perest

Wagast Ilmas elada,
Looge taewa läik'wa merešt
Ilma orgu walgust ka!

6. Et ma walge walendusel
Põlgaks pimeduse tööd,
Kulla läike juhatusel
Maha jättaks pattu teed.

(A. Reinwald.)

108. S g a w u s.

Wanal aeal, nõnda räägib meieaegne wana-rahwas, elas ühes külas rahwa õppetaja, kes südamešt waga oli, aga ka kõigis waimu-uurimistes osaw. Temal oliwad tähtede salamad teed tutwad ja elawa maailma keeled selged; tema tundis iga asja tähendust ja olemist ja tema kujukst ära. Seesuguse sügawale ja laiati tungiwa meele juures tuliwad tema waimule siis ka sagedaste edasi-tungimise ja uurimise rahutumad silmapilgud. Waim oli ankrule kindla põhja üles leidnud; inimese mõistus saatis põhja lastud ankrut ümbert rakkusi ja wahtu üles mee-pinnale.

Ühel hommikul läheb ta palwet tehes ja luuletades külast wälja lähida metsja. Kewade oli just käes ja puud õitsesiwad. Tema waim oli täis armastust ja palwe tõsidust. Kui aga palwe tehtud oli, mõtles ta: „D, minu Jumal! kewade on käes ja pea tuleb suwi ja siis sügise. Seal on wabetust päawade ja kuude wahel. Sinu igawene olemine ja sinu taewalik olek aga, need on ika needjamad: kuidas wõib hing, kes sind armastab, seda ühesugust olemist kanda, et ta tema all ära ei tüdine!“

Ta läheb, neid mõtteid, kes tema juures jo sagedaste wõõrsil käisiwad, edasi luuletades, iga kaugemale ja kaugemale metsa sisse. „Jah, surra tahan ma hea meelega, kui mul aga see üks mõtte sinu igawuse pärast selge oleks. Sind näha on armas ja lõpmata õnn; aga igaweste näha, ilma wabehuseteta — kes jõuab seda mõttet ärakannatada!“

Ta astub luuletades ja palwet tehes edasi. Ta waata, mets läheb iga wõõramaks. Endise tamme ja männide asemel tuleb enne mirtide metsik, siis tuleb seedrite ja lõppeks palmide mets. Rõndija tahab seisma jääda, tahab eneselt küsida, kas kõik mõni une-nägu, mis ta näeb; aga ühe linnu laul tõmbab teda oma poole edasi. Ühest palmipuu ladwast kajab see laul wälja, ning teekäija jääb lõppeks puu tüwi ääre seisma, ilusaste ehitatud lindu imekspannes waadates. Linnu laul on nii hale, n'agu kaebaks ta mõnd kadunud ja möödaläinud asja, siis aga jälle nii rõõmulik, nii õnnelik, n'agu juttustaks ta mõnest tulewast, kadumatast looduse auust. Õppetaja kuulab sulawa meelega, ning kurbduse ja taewa-igatsuse rõõmu-pisarad weerewad temal palgeid mööda maha.

Aga pea ei ole filmadel ühtegi pisarat enam. Sest iga armsamalt, elusamalt lehwib taewane õhk; iga waljumaks läheb wad laulu healed, kes tulewast ja olewast, igawese auu sisse jäädawast loodusest räägiwad. Õppetaja kuulab ja waatab ükshilmi taewa-linnu poole.

Lõppeks kõige wäega iseenast lahti kistudes, mõtleb ta: „Waata, wist jo mõni tund mööda läinud, et siin seisjan ja kuulan. Tee on weel kaugel; tahan nüüd tagasi minna oma kütasse. Hommen saab lind tõeste ka weel laulma, siis tulen jälle ja kuulan teda.“

Tema tõttab, kallist rõõmutundmist rinnas kandes, taewalinnu puu juurest ära koju poole. Mets saab pea jälle koduseks metsaks, ning palmide ja seedride asemele tulewad tammed ja kuused.

Seal on ta metsa ääre jõudnud. Mäed on weel needsamad; jões woolawad weel sell'samal jookjul edasi; küla aga — nii wähe tundide sees, ta näitab oopis tõiseks läinud olewat. Näitawad tema filmad waleste, ehk on see tõeste ühe kiriku kõrge torn seal, kus weel täna hommiku püha hiis oma rohilise krooniga seisib, ja kus ta nii sagedaste Sumala ees rahwa nimel, kelle õppetaja ta oli, palwet tegi! Mets tema selja taga on weel mets, aga tema ees on kõik wõõras.

Tema astub külasse. Kõik võõrad näud, kes imekspannes tema otsa vaatavad; tema arvab mõnd paha ünd nägewat, ja tõttab oma maja poole, et seal ennast waigistada ja rahu leida. Aga kus enne tema weikene maja oli, seal seisab nüüd tore, kiwidest tehtud hoone. Ohmatades ja peaaegu pahal meelel pöörab ta tagasi. Seal küsib ta rahwast, kes tema järele käiwad, nagu mõne võõra imenäituse järele: „Kus on meie wanem Hanno?“ — „Wanem Hanno!“ ütles rahwas, „seba meie ei tunne. Aga kes sina oled, ja mis otsid ja meie külas?“

„Kes mina olen,“ ütles õppetaja, „kas teie mind ei tunne? Alles täna hommiku läksin ma teie juurest metsa; ma olen teie õppetaja Waadenägu.“ — „Waadenägu,“ ütles üks wana mees, „meie wana raamatutes seisab see nimi ülewal. Wiiesada aasta eest tagasi elas ta siin wanema Hanno ael, ja oli kuulus oma jumalakartliku meele ja waimu tarkuse pärast. Ühel hommikul aga läks ta metsa ja ei tulnud enam tagasi; oleksid sina see mees — waata! aead on ennast sest saani muutnud, jah on ennast muutnud, üksi Sumala arm on seksamaks jäänud!“

Seal tõstis Waadenägu omad käed taewa poole ülesse ja hüüdis: O minu Sumal, kuidas võisin ma omas kaksipidi mõtlemises nii jõe olla, et kartsin sinu taewa ühesugusest olemisest äratüdineda! Nüüd olen ma wiiesada aastat üht ainust lindu sinu kodadest kuulnud, kes nagu mõnd kadunud asja kaebas ja mõnd tulewat auu kuulutas. Ja need sadanded on mul' mööda läinud, nagu mõningad tunnid! Kui suur võib weel see rõõm ja õnn olla, keda sind ennast nähes tunnustse! O igawus, o igawus, sind mõttelda on mul nüüd nii kaunis, nii kerge! Ei, nüüd ei ole mul siin enam ühtegi tegemist aaliku igatsamise, lootuse ja kaksipidi mõtlemisega; sest minu kõrw on jo kuulnud, minu süda tunnud. Ma lähen jälle metsa tagasi linnu laulu juure!“

Kui Waadenägu seda sai üttelnud, langesiwad tema käed nagu närtsinud alla, ja tema silmad ja jalad liikusiwad, nagu oleksiwad n'ad teda läbi tamme ja kuuse metsa seetri ja palmide juure tahtnud kanda. Aga seal langes tema keha korraga tolmuks: tema waim oli wabaks tehtud, ja kuuljatel näitas, kui kuuleksiwad n'ad weel neid sõnu: „O igawus, igawus!“

Ja, tõeste! Sumalal on weel üks igawene rõõm talle, keda ta oma truui rahwale tahab anda suureks, jäädawaks pühapäawaks.

109. Shtu palwe.

Meilt ehapuna on nüüd alla läinud,
 Sht lähneb ellaks wiluks, walitsemas öö.
 Sht lähneb ellaks, magus puhkus hüüab:
 Kes wärsind, lõppetanud pääwa töö,
 Önn temal, kui ta süda kergelt puhkab,
 Kui taewas temal lahkest naeratab,
 Ja kui nii rahul nagu tähe-tempel
 Tal waga süda pöues uinutab.
 Ei ükski ülekohus teda koorma,
 Ja patt ei tule peale kaebama,
 Kui kahetsus ei teda hukka mõista
 Ja hirmutus ei tule waewama;
 Oh häda sell', kes walgust, õigust kaut'es
 On langend kurja seltsi wolile,
 Kes wagaduse kuldse krooni kohta
 On arja iffet sidund kaelale!
 Ta elu on kui raske kõuepilwe,
 Tal hirm ja kartus seiswad silma ees;
 Ta radal käiwad ala tule-leegid,
 Ja rõõm ei sigi külmas südames.
 Ta waatab suures hirmus wärisedes
 Nüüd rüüst'tud elu poole tagasi.
 Ta olewik on nagu kuiwand kõrbe,
 Ja tulewik ei kannat' filmagi;
 Kui surma hauaks muudab maapind ennast,
 Ja elu seisab leina rüübides;
 Ja rõõm tal tuleb kahwand surma riides,
 Roi-rohtu on t'al iga peetri sees.
 Mis kiirest', Sumal, lähneb önn meil nurja,
 Kui kiusaja sai aset südames;
 Mis õnnetu on inime' siin ilmas,
 Kui kät ta roojastanud kurjuses!
 Ma tahan selgel waimul So ees käia,
 Dig olgu tahte, süda puhas ka;
 Siis saan ma ükskord lahkest lõppetama
 Ja hinge-rahus minna puhkama.

(Fr. K. Kreuzwald.)

110. Nuttu kaub elu kära.

1. Nuttu kaub elu kära,
 Rätti võitleb hauaga;
 Rahvas kaswab, võitseb ära,
 Tuleb, läheb seismata.

2. Sinna, tänna veri weab
 Kui ta meie soontes keeb;
 Ennis, kes kõik nõnda seab,
 Et võit wagadusel jääb!

3. Sest mis kaduv siin meil näitab,

Tõise elu juur on see;

Waga elu waimu toidab.

Pattu rõõm on üürise.

(D. K. Solk.)

111. Wana=eit.

1. Oh wana=eit, mis ma-
 gad sa?

Suur walge on jo wäljas!
 Kas jättad meid ka kuulmata?
 Mei' oleme jo nälgas!

2. Miks walge oled näust
 sa?

Käed risti oled pannud
 Ja oled ifa liifmata,
 Et meie küll jo hüüdnud?

3. Oh armas wana=eidele,
 Miks saa nii waka oled?
 Waat' juba kustund tuleke,
 Mis paja alla panid!

4. Kui tuld ei pane ahju
 sa

Siis tuleb külmi meil' kätte.
 Etz tänna sa ei halasta
 Mei' waeste peale mite?

5. Mis on so käed nii kül-
 mad ka?

Oh waata meie peale!
 Küll tahame neid soojenda,
 Oh ole lahke jälle!

6. Oh tõuse, tõuse maga-
 mast

Ja Seesufesest räägi,
 Kuis tema rahwast õppetas
 Ja nelle head tegi.

7. Et meie siis ka õppime,
 Kuis wagad võime olla,
 Ja kui siis üksford sureme,
 Ka saame taewa tulla!

8. Oh eit, mis surm on
 ometi?

Etz ütle meile seda;
 Kui tema tuleb wümati,
 Et tunneme siis teda. —

9. Pääw tõusis, läks küll looja ka,
 Ei wana=eit ei kuulnud.
 Kõik hüüdmine on asjata,
 So wana=eit on — surnud.

(Fr. Hasselblatt.)

112. Vest mees.

1. Ei sa kuule minu heale,
Sind ei kanna enam maa,
Kõik mo rõõmud s'uga lõppend,
Ei ma ela sinuta.

2. Üksi seisán, mure seltsiks,
Soojas nuttus minu silm,
Láhen sinu hana juure,
Surm mul armas, wasta Ilm.

3. Seal mo süda tunneb
rõõmu,
Seal on kuulda taewa heal.
Palun: kes sa naese wõtsid,
Heida armo hinge peal?

4. Põlwi! heidan hana juure,
Surma tolmul annan suud;
Heidke mind mo naise juure,
Pole rõõmu m'ule muud!

(P. Grahw v. Mannteuffel.)

113. Wanamehe laul enne surma.

Suur on Jumal so ramm, suurem so helde meel!

Pittse marude hirm karistab pattuseid,

Aga Jumala heldust

Kiidab taewas ja mets ja nurm.

Rõõm on põlganud mind. Üksi ma nutaksin,

Kui ei mälestus weel, lootus ei tõstaks mind. —

Taewas naeratab lootust,

Aga mälestust mets ja nurm.

Tere, mõnigi päik, armas ja kallid mul,

Kus ma mõnigi kord õnnega wiibisin,

Kuulsin õõpiku laulu,

Kala mängimist waatafin!

Tule tagasi weel — tagasi tule weel,

Õnnis õnnelik aeg, kõige so rõõmuga!

Silma pillude ete

Glu=aea ma annaksin!

Lootus, Jumala täht sina, sa kutsud mind,

Kuhu mõni jo läks rõõmuga õisates.

„Tere! näen ma sind jälle,

Tere, õnnistud isamaa!“ —

(R. F. Faehlmann.)

114. Paul isa hana juures.

1. Ünsad on, kes lootes hinge heitsid,
Kallis isa! õnnis oled ka:
Inglid tõid sul krooni, kui sind hüüdsid,
Sa sa läksid rahuga!

2. Kõnnid seal, kus alla jäänd kõik tähed,
Maailm kadund põrmuks sinu eest.
Silma-pillmel nendest mööda lähed,
Isat näed sa igawest!

3. Selge sul, mis meil siin veel on warjul,
Etu allikast jood januga;
Igawene walgus paistab sinul',
Sa so õnn on otsata!

4. Siisgi ära-wõitja ehtes waatad
Sa so ingli nāuga mo peal'!
Palwed sa Jehoowa ete saadad
Mo eest, ja Ta aitab teal.

5. Warju, kui mo elu otsa jõuab,
Mis mul' Sumal jätkand veel,
Warju sa, kui surm mind wõtta nõuab,
Mind mo surma woodi peal!

6. Et kui surma langet walu kannan,
Sinu palmi-leht mind juhatab,
Ja ma julgest' ihu hauda annan,
Kust mind Sumal äratad.

7. Ja siis Taewa sinu kõrwa tõttan,
Danne sinu seltsis pärima.
Ühes elus sinuga siis wõttan
Taewa Isat tänada.

8. Ditse senni, roosi-põesa ilu,
Tema hingamise koha peal!
Kaswa, et so õie-warju wilu
Jahutaks mo südant seal.

115. Surnud lapse särgifene.

(Ennemuistene jutt.)

Ingel ja laps.

Nord elas ema, sellel oli seitsme aastane poeufene. Laps oli nii ilus ja armas, et keegi teda ei võinud näha, ilma et temale ei oleks kõigest südamest hea olnud, ning ema armastas teda ka enam, kui ühtegi muud asja maailmas. Seal sündis aga, et laps äkkitse haigeks jäi, ja ingel tema hinge armsa Sumala kalli kodadesse viis. See läks emale nii südamesse, et ta päävab vööd otse ühtepuhku nuttis.

Pea peale selle, kui laps maha sai maetud, näitas ta ennast vöse emale unes nende kohtades, kus ta eluaenal oli istunud ja mänginud.

Nuttis ema, siis nuttis tema ka, ja kui hommiku läte jõudis, oli ta kadunud. Kui aga ema sugugi oma nutmist ei tahtnud järele jätta, tuli laps ühel vööl omas walges särgifeses, kellega teda kirstu oli pandud, ja lilli-pärjaga pää peal ema süngi ete, istus tema jalutsile maha ja ütles: „Oh ema, jätta jo järele oma haleda nutmisega! Muidu ei või ma omas kirstus mite magama jääda! sest minu särgifene ei saa kuivaks sinu pisaratest, kes kõik tema peale sadavad.“ — Kui ema seda kuulis, seal ehmatas ta väga ära ja ei nutnud enam. Teisel vööl tuli lapsukene jälle nähtavale, hoidis küünla käes ja ütles: „Näed sa? Müüd on minu särgife pea jälle kuiv ja mul on rahu hauas.“

Seal andis ema oma kurbduse Sumala heoleks ja oli waga ja kannatlik. Laps aga ei tulnud enam nähtavale, waid magas rahuliste omas maa-aluses sängifeses.

116. Kolm sõpra.

Ära pea ühtegi sõbraks, teda sa ei ole enne läbikatsunud; sövma=laual on sul neid enam, kui wangikoja ukse ees.

Ühel mehel oli kolm sõpra; kaht armastas ta wäga, kolmandamast ei hoolinud ta palju, ehk sellel küll kõige auusamad mõtted tema pärast oliwad. Kord oli ta kohtu ete kutsutud, kus rasket süüd ülekohтусel kombel tema peale oli tunnistatud. „Kes tahab teist minuga ühes tulla“, küsis ta oma sõpru, „ja minu eest kosta? Sest minu peale on rasket kaebust tõstetud, ja kuningas on wihane.“

Esimene tema sõpradest wabandas ennast kohe, et ta tõiste tallituste pärast temaga ei wõida ühes tulla. Teine saatis teda kohtu=koja ukseni; seast pööris ta, kuninga wiha kartes, tagasi. Kolmas, kelle peale ta kõige wähem oli lootnud, läks sisse, rääkis tema eest ja tunnistas tema ilm=süütausest nii tulise kõnega, et kuningas teda lahti laskis ja temale rohkeid kingitusi andis.

*

*

*

Kolm sõpra on inimesel siin maailmas; kuidas näitawad n'ad ennast surmatunnil tema wasta üles, kus Jumal teda oma kohtu ete kutsus? Raha, tema kõige parem sõber, jättab teda esite maha ja ei lähe temaga ühes. Tema sugulased ja sõbrad saadawad teda kunni haua ukse ete ja lähewad siis koju tagasi. Kolmas, teda ta oma elu=aeal sagedaste kõige enam ära unustas, on tema head=teud. Nemad üksi saadawad teda kunni kuninga trooni ete; nemad käiwad tema eel, räägiwad tema eest ja leiawad halastamist ja armu.

117. Pääw enne surma.

Üks tark ütles: „Paranda meelt pääw enne surma.“ Misjugune on see pääw, ja kes teab, millas ta saab surema?

Kord kutsus kuningas omad sulased sövma=aeaks oma juure, ei nimetanud aga mite tundi, millas sövma=aeg pidi olema. Targad walmistasiwad ja ehitasiwad ennast; sest nemad ütlesiwad: „Kuninga majas ei ole kellegi poolest puudust; igal silma pilgul wõib sövma=aeg walmis olla, ja meid

kutsutakse.“ Narrid aga sulaste seas läkšiwad igale poole laiali ja ütlesiwad: „Ei saa weel nii pea olema, ja enne kui meid kutsutakse, on meil aega küllalt ennast ehitada ja walmistada.“

Korraga tuli kutsumine; need kes ennast oliwad walmistanud, läkšiwad pidule; narrid aga saadeti tagasi. Nemad ise oliwad oma auu enesest riisunud.

Salomon ütleb: „Lase sinu riided ika walged olla!“ ka surma=riided on walged; walmista ennast ja ehita ennast iga pääw nendega. Ole tark pääw enne surma.

118. Igal pääwal omad ifked.

Tänasida toimetusi

Ära wiska homse warna;

Igal pääwal omad ifked,

Tunnil omad toimetused,

Mure koorma muljutused,

Omad soowituste sõuded.

Tahad tunnist tulu saada,

Õnnelesta õngitseda:

Ära wõtta aega wiita,

Rauemine kõheldada.

Kiirul käiwad õnnesammud,

Wiitjal wiisi wiletsusta,

Kõheldajal kuusi koormat,

Seitse sala sõlmitusta.

(Kalewipoeg, III. 722—735.)

119. Wana= sõnad.

1. Wana sõna, wana hõbe.
2. Sõna pistab, sõna peastab.
3. Hea sõna sööb wõõra wäe.
4. Waen wõttab wilja põllulta, kadendus kalad meresta.
5. Kurni kaks ühe muna pärast tülis, pistab kolmas suhu.
6. Parempool muna heaga, kui nuum härg pahaga.
7. Tarkuse ori on rumalus.
8. Üks „säh“ on parem, kui kaks „küllsaad!“

9. Parem kaks kargamas, kui wiis wingumas.
10. Lind saab laulu eest, inimene töö eest.
11. Hunt unetab, mees mäletab.
12. Ühtus ajab uppakile, ahnus käima käppakile.
13. Kes kõik nõmmed kõntsiib, see kõik marjab maitseb.
14. Kes ühest mees, see teisest mees.
15. Mis õigus ühele, see õigus teisele.
16. Kui tõistelt tahad head, siis tõistele tee head.
17. Hüwa kaswab kahelta poolta, ei ta ülenda ühelta poolta.
18. Mis kuld on, ei karda tuld, ega wau wafels.
19. Kuld on kallim kui mulo, aga ila mullast wõetakse.
20. Mida higisem nahk, seda magusam leib.
21. Oma leib kõige magusam.
22. Tegijal tööd, magajal und.
23. Uni ei anna uuta kuube, magamine maani särki.
24. Kell' käppu, sell' uppu.
25. Tütarlaps ilma tööta, kui käija ilma wööta.
26. Töö kiidab oma tegijat.
27. Mõistus on mehe pääs, aga mite mehe käes.

120. L a u l.

1. Nii kui päike wälja
kisub
Rohu taime sambla alt,
Nõnda laulikul ka tärkab
Laulu-idu salajalt.

2. Kui ta leidnud pärast
aega
Oma laulu helista,
Tahab näha roket waewa
Noort ja wana rõõmusta;

3. Laul, see on üks ime
lugu,
Kelle pehme tiiwa all
Unustada võib kõik sugu,
Andeks anda waewajal'.

4. Laul kõik wõttab ühen-
dada,
Rikkast, waest ja talumeest,
Nende pääwi kaunistada,
Et ei tunne igawust.

5. Laul kõik wõttab wiim-
selt saata
Rahu une woodisse;
Laulu wäge ei wõi mõista
Üksigi liha meelega.

6. Kord meid muru kün-
gas mattab,
Õöpik laulu helistab
Põesa seest, mis hauda kattab,
Wiimist lugu wilistab.

(P. L.)

121. M u u s i k a.

1. Waewab walu minu
waimu,
Warjab teda udu-katte,
Otsib troosti ohkamisel,
Ilma et see ilmuks käte —
Muusika! siis sinu süles
Julgusele ärkan üles.

2. Sadab rõõm mo süda-
messe,
Süütab teda nagu säde'
Põlema, kes pea kustuks,
Ei ka seletaks, kus tõde --
Muusika! mind jälle wõttad,
Dige teele m'uga tõttad.

3. Lähen ma kord siit
maailmast,
Mulla ihust lahkudessa,
Tõttan üles Taadi juure,
Taewast rahu otsidessa —
Muusika! so õnsad healed
Kuulen siis, kus taewa keeled.

4. Sina suure Taadi tüttar,
Taewast Ilma' ilmuud neiu,
Kes sa mind mo elu-eas
Saadad, kui üht saadud
peiu —
Muusika! mo elu laewa
Juhid läbi maa ja taewa.

(C. R, Linnutaja.)

122. Eesti laulu heal.

<p>1. Ruule kuidas kõiku-
nessa
Wanemuine kandleessa
Eesti laulu heal!
Kõigub maha ilmalella,
Eesti poeg'de südamelella
Eesti laulu heal!</p> | <p>2. Kõlab wälja metsa-
desta,
Kostab wasta jõe-esta
Eesti laulu heal!
Leinab püha wainuella,
Tungib alla ilmalella
Eesti laulu heal!</p> |
|--|--|

3. Were-muld löönd säramaie,
Kutsund teda elamaie
Eesti laulu heal!
Kõland mõõk jo Kääpa jõesta,
Rääkind t'ale wana wäesta
Eesti laulu heal!

(C. R. Linnutaja.)

123. Laula ika!

<p>1. Laula ika, taula sa:
Elagu, mo isamaa!
Jumal andku seda õnne,
Mis t'al wanast oli enne.</p> <p>2. Laula ika, laula sa:
Kaswagu mo isamaa!
Täitku wägi tema pinda,
Ülendagu auu ta hinda.</p> | <p>3. Laula ika, laula sa:
Õitsegu mo isamaa!
Tema tulus õie magu
Olgu oma rahwa jagu</p> <p>4. Laula ika, laula sa:
Kandku wilja, isamaa!
Ihus, waimus, saagu kangeks,
Et ta igawest ei langeks.</p> |
|---|---|

(A. Reinwald.)

124. Laul kellast.

Muljutud jo mulla alla
Seisab walmis sou'ne kest.
Kell' wõib täna walmis olla,
Tööle, sellid, südamest!
Higi otsala
Jooksku jõela
Peab töö meil' õnneks saama,
Õnnistust saab Jumal tooma!

I. Töö juures, mis tõe meelel teeme,
 On korras mõnus juttu wiis,
 Kui ausaid sõnu kõneleme,
 Töö hõlpsam signema siis.
 Seepärast waad'kem sinna, tänna,
 Mis nõder jõud kõik sünnitab:
 Sed' meest ei tule miksgi panna,
 Kes mõtteta tööd lõppetab.
 Just see on inimese ehte
 Ja miks t'al mõistus auu toob,
 Et ta jo ete sest saab tähte,
 Mis oma kätte rammul loob.

Kuuse puida, kuiwi laasta
 Kandke koku tuhinal,
 Et nei' leek siit haa suusta
 Tungiks alla wuhinal.
 Wask, ta sulagu!
 Tina wulagu!
 Et me' wisa kella üdi
 Wiimaks woolaks wiisipidi,

II. Mis tule abil mulla¹ alla
 Siin tõttame pea walama,
 Saab kõrgelt torni kambrist² alla
 Weel kaua meiest kõlama,
 Saab mitmeks põlweks ulatama,
 Ja liigutama südameid,
 Saab kurbadega kurwastama
 Ja kinnitama palujaid.
 Mis maa peal inimeste lastel'
 Siin muutlik saatus läkkitab,
 Sest kuulutab ta kõrgel astel,
 Sest kaugele ta ilmutab.

Rakkud tõuswad, walendajad,
 Wask jo hakkab sulama.
 Tooge tuhka, sunnitajat,
 See a'ab ruttem wulama.
 Puhas wahust ka
 Täitsa olgu ta,
 Et nii puhastud mettallist
 Heal ka kostaks puhtast', kallist'!

III. Sest rõõmu-healel teretada

Ta võttab kallist maimokest,
 Sed' une paelus, ema kaelus
 Elule ärkand lapsukest;
 Ei tea weel, kas elupääwad
 Tal rõõmus, waewas mööda lä'awad;
 Nüüd ema armu ellad tiiwad
 Ted' läbi noore ea wiiwad —
 A' noole lennul lendab aeg.
 Pois heidab tüttarlapsest lahku,
 Maailm t'al läbi kõndida,
 Ei merel, maal ta süda kohku,
 Senni, kui jälle kodu ta.
 Waat', seal siis seisab noorus-ehtes,
 Kui taewa-ingli kuju sees,
 Kui koidupuna kuldseis täht'es,
 Noor neiu lahkest' tema ees.
 Seal tõuseb igatsus ta rinda,
 Mis mite üles rääkida,
 Ja sala^{ma}koht'es mulla pinda
 Ta kastab pisaratega.
 Käib puna palgel neitsi jälg'del,
 Et juhtuks õnneks tereta',
 Ja murrab õisi muru käik'del,
 Kellega armu ehita'.
 Oi ella lootust, igatsusi,
 Noort armu-põlwe kullakest,
 Silm näeb kui taewa awaldusi
 Ja süda põleb lootusest.
 Oh kestaks igawest' see tuli
 Ja noore armu õitsew põli!

Waat', kuis torud uug'ma lööwad!
 Sisse warda pistan ma,
 Näen t'al läiki peale jääwat,
 Siis on aeg jo walada.
 Sellid, tehke siis
 Proowi, n'agu wiis!
 Kas ka meile õnne täheks
 Ubrus, pehmus ühte lähöks.

IV. Sest seal, kus waljus ja kus ellus,
 Kus kangus, heldus ühte heljus,
 Seal üksi healte ühendus.
 Siis katsu, lähed kihlusele,
 Kas süda loodud südamele,
 Et s'ul ei tuleks kahetsus.
 Pärjalillid pruudi peas
 Mängitawad tuulega,
 Tõttab saadikute seas
 Kella löögil pulma ta.
 Mees püüdlilikult nüüd
 Maailmaga wõitleb,
 Mööd' ilmu sõitleb,
 Ta istutab, külwab,
 Ja waeb ja walwab,
 Ning koristab, kunni
 Ta õnne saan'd kinni
 Nii jookseb koku t'al wara kui hilja
 Ta aitadesse suurt rikkust ja wilja,
 Küll peret kaswab t'al, kaswab hüüd.
 Ja waiksel wiisil
 Teeb kaugel sest kärast
 Mis korrapärast,
 Niisama kui tema,
 Ta laste ema;
 Ta walitseb majas
 Ja tallitseb aias,
 Ei pääwal, ei öödel
 Saa otsa ta töödel,
 Ta seadmise all
 Saak õnnistab tal;
 Ta kirstud ja kappid suurt warandust näitwad
 Ja wurinal wärtnad end' lõngaga täitwad,
 Ta laekasse, kenaste ehitud,
 Kõik kangad ja willad on mähitud,
 Ning hoiab neid puhtuses käsimata,
 On wäsimata.

Isa, südame rõõmuga,
 Paneb tähele õnne korra,
 Wõttab ta suurust aruta',
 Näeb seal niidud ja nõtkuwad põllad,

Kuagelt kõlawad karjaste kellad;
 Aitades wiljakest mõõdawad wakkad,
 Rikkusest painuwad laudid ja läkkad,
 Uhkel suul kõrkleb seal:
 Kindel, kui kalju peal,
 Seisab mo õnne kord,
 Rikkus ja perekond!
 Aga taewa wägedega
 Pole jääd'wat seadust teha,
 Õnnetusel kerge jalg.

Märgid head! siis tõl'ke manu,
 Töö wõib peale hakkata.
 Enne aga palwe sõnu
 Wõtke taewa läkkita!
 Hoidku kahju eest!
 Lööge pruut nüüd seest!
 Suits'des woolab läbi toru
 Alla kuumaw wase soru.

V. Head tule wägi palju teeb,

Kui inime' ted' walitseb,
 Ja mis ka korda saatwad käed,
 Seal abiks on neil tule wäed;
 See wägi aga hirmsaks lä'ab,
 Kui ennast paeltest lahti nä'ab,
 Teed ise endal' otsides
 Ta mässab loodud priiuses.
 Häda, kui ta saanud mahti,
 Suureks tõustes keelmata,
 Tänowates peasend lahti,
 Ei need jää tast neelmata!
 Kõik, mis walmistanud käed,
 Wihk'wad peasend tule wäed.
 Pitkse pilwed
 Kosu kandsid,
 Wihma andsid;
 Pitkse pilw ka häda tõi,
 Wätku löi.
 Kuuled kella torni peal?
 Häda heal!
 Taewa tee

Hirmsast särab,
 Pääwa puna pole see!
 Kuidas kärab
 Rahwas seal
 Teede peal!
 Tule sammas läigib, liigub,
 Suitsu pilwel lendab, kiigub,
 Tuule tujul tuiskadessa;
 Majad lang'wad raksatades,
 Seinad, sambad praksatades,
 Kaugel' kajab akna klirin,
 Naiste kisa, laste pirin,
 Karja kärin,
 Häda wärin;
 Kõik seal jookseb, aitab, käitab,
 Öö kui pääwa walges näitab;
 Käte kaudu kärmusega
 Ämbritega
 Lendab wesi üles, alla,
 Uhkab pumba suudest walla.
 Hulgudes siis tõtt'wad tuuled,
 Tormates tuld otsiwad,
 Aita, rehte puhuwad
 Teda nende kanged uuled,
 Ja kui tahaksid nei' nooled,
 Mullast mättaid lahutades,
 Põrmuks muuta ilma-maa,
 Nõnda n'ad nüüd mässawa'
 Hukkatusta alustades
 Oot'mata!
 Lootmata
 Inime' sest kohast tõttab,
 Oma wõitlemise jättab,
 Waatab imekspannes pealt.
 Seinad, raad
 Üksi jäiwad,
 Tuule houd neist üle käiwad;
 Nagu hirmutuse leerid
 Näitawad need mustad müürid,
 Kuhu aset üles lõiwad
 Wihm ja tuul.

Korra weel
 Kus ta wara
 Lõppes ära
 Inime', jo reisi teel,
 Seisab ainsa keppi najal.
 Mis tulest ka tal riisuti,
 Üks troost jäi siisgi kurwal aeal:
 Kui ots sai tema õnne majal',
 Ta omaksed kõik peasteti.

Waat'! jo wask kõik jooksnud alla,
 Täidetud on kella kest,
 Saab ta sealt ka hästi walla,
 Et meil rõõmu oleks tast?
 Kui kest lõhki lõi?
 Muld ehk wase sõi?
 Tihti, kui weel toimetame,
 Õnnetust jo tunda saame,

VI. Meist püha mulla alla lootes
 Sai maetud kallis kella kest,
 Niisama külwab seemnekest
 Seal põllumees, head kaswu oo'tes,
 Ja palwet tehes südamest.
 Weel kallim aga on see seeme,
 Mis kirstus puhkab meie ees,
 Ja keda leinal mulda wiime,
 Et tõuseks rõõmul taewa sees.

Doome tornist

Hüüab seal
 Leina laulu
 Kella heal.
 Ta üht hinge saadab kurbdus' ohtus,
 Et ta aru annaks wiimses kohtus.

Oh, seal abikaasat kantaks',
 Laste ema mulda pantaks'
 Walju surm neil wõõrsiks käinud,
 Naine mehe hõlmast läinud,
 Lahkund armsaist lastest ka,
 Keda ilmal' toonud ta,
 Oma rinnal imetand,
 Ella nimel nimetand —

Pere ühenduse side
 Katki kistud igawest;
 Hauas hingab tema pide,
 Hingab wiimast unekest;
 Kus ta armu sõna kajas,
 Truuil hoolet lõpmata,
 Seal nüüd, leseks jäänud majas,
 Sunnib wõõras armuta.

Kunni korras jahtumine
 Jätke raske tallitus;
 Nagu lind on lustiline,
 Olgu teie trallitus.
 Näikse säramist
 Šhtu wärawist,
 Poisid tööst siis kohe lahti;
 Meistril pole millas mahti.

VII. Läbi metsa, kiirus käigil,
 Tõttab õhtu puna läigil
 Teedekäija kodumaale. —
 Kari tuln'd jo tänawale,
 Lambad ees ja nende jälg'del
 Huitwad weised, paksuil palg'del,
 Sarwi näites,
 Šppind kohte laudas täites.
 Wilja koorem
 Raskest' kiigub,
 Küüni liigub;
 Peal t'al leh'dest,
 Lilli eh'test
 Kena krants;
 Noored lõik'jad teewad käiki,
 Kus on tants.
 Tee ja tänaw jääwad waiki;
 Wanem rahwas tuas ist'wad,
 Tule paistel juttu west'wad,
 Rahujulgus täidab kõiki.
 Ööde waibad
 Ilma täitwad;
 Auusa mehe und ei sega
 Pime öö,

Nagu waen tal kurjadega;
Käsu silm on wallali.

Seaduskord, sa õnnetooja,
Taewa tüttar, rahulooja,
Kellest sarnastele side,
Linnadel' sai kindlus-pide,
Et sa sinna tooksid ahwast
Metsast leppimata rahwast;
Kes sa inimeste kota
Wõtsid tallitsedes tõtta,
Ja neid hoolsalt õppetada,
Armastama isamaada.

Tuhat kät end' liigutawad
Ükstõist awitades seal,
Nende wõimu teud saawad
Imekspannes nähtud teal.
Peremees ja poisid teewad
Keelmata, mis tööks neil' sai,
Igal pool n'ad auustud jääwad
Wabaduse hõlm on lai.
Töö on inimeste ehte,
Õnnekord ta õnnistus;
Auustab Keisrit auu nähte,
Meid siis käte usindus.

Rahupõlwe

Leppimised
Wiitke, wiitke
Waikselt meie wainudel!
Jäägu tulemata pääwad,
Kes me' rikkust nurjas näawad,
Ja meid endid sõa-waewas,
Kus see taewas,
Kes seal praegu õhtu-punast
Palend'ud,
Küla, linna tulekumast,
Koledast saaks walend'ud!

Kella kest nüüd lööge lahti,
Oma kohust täitnud ta,
Et me' silm saaks rõõmsast wahiti
Korda läined kuju ka,

Laske wasar taub,
 Kunni katte waub!
 Peab kell ülestõusema,
 Kest siis enne katkema.

VIII. Küll meister kesta maha westa
 Wõib õigel ael, targal käel;
 A' häda! Kui end' ise peasta
 Wask-oja wõttab, omal wael!
 Siis kõue healel, hullust wihast,
 Seal lõhkund maja pillab ta,
 Ja nagu põrgu haua kehast
 Ta tuleb hukkatusega.
 Kus toored wäed end' lahti löönud,
 Ei n'ad seal korras asja toonud;
 Kus rahwas ise priiks end' lõid,
 Seal hirmu-aega kaasa tõid.

Oh häda, kui kord rahwa seas
 Seal sala kogund tule süüt,
 Ja nemad, mässamise peas,
 End' ise ai'ta tah'wad nüüd!
 Ka kella kara, wihast weatud,
 Siis mässajaid seal koku lööb,
 Ja, ehk küll rahu healeks seatud,
 Nüüd wägiwallal' healta teeb.

Priiust ja õigust! kuuled hüüdwat
 Ka rahulisi mehigi,
 Sa näed neid sõariistu püüdwat
 Ja rööwliks heitwad hulgani.
 Seal naised metsaliseks saawad,
 Mis kole, see neil nalja heit',
 N'ad surejaidgi teutawad,
 On hirmsad, kus neil juhtus wõit.
 Ei ole midagi neil püha,
 Kõik häbelik meel kadunud;
 Head ajab ära kurja wiha,
 Kõik paha lahti peastetud.
 Küll kardetawad elajatest
 On lõwid, tügrid wõideldes,
 A' kõige hirmsam hirmsamatest
 On inimene tuju sees.

Oh häda neil! kes pimedale
 Ta käte tule annawad!
 Ei saa ta käes sest walgust t'ale,
 Waid tuhaks teeb ta linnad, maad.

Jumal tänatud, kell wäljas!
 Waad'ke, nii kui tähe kuum
 Kesta seest, seal sile, haljas,
 Tuleb ilmsiks waskne tuum.
 Üleüldse ta
 Läigib laitmata;
 Ka ta kenad kirja tähed
 Näit'wad, et me' meistri mehed.

IX. Kõik koku nüüd
 Mo sellid, et me' rongu teeme
 Ja kella sisse pühitseme!
 Konkordia ted' ristin ma.
 Ta olgu noomija ses koguduses,
 Et ennast koguks tões ühenduses.
 Tal ika teuks olgu see,
 Seks meister teda walange:
 Maailma tallitustest eemal
 Peab taewa all ta kõikuma,
 Kus pitkse pilwed seltsis temal
 Ja taewas hiilg'wa tähtega;
 Sealt tema healed alla kostku,
 Kui kewadine rahu-ilm,
 Ja rahwa südant taewa tõstku,
 Kus tähtel walwab Taadi silm.
 Mis püha on ja igawene,
 Ta suu sest andku teadusi,
 Ja lõppes aeast tunnikene,
 Ta hüüdku tema lendusi.
 Tal endal südant küll ei antud,
 Siisgi sest kõnelgu ta keel,
 Mis taewast meie peale pandud
 Ja mis meil juhtus eluteel.
 Ja nagu tema heale-ea
 Me' kõrwas ruttu kaunud,
 Nii õppetagu ta, et pea
 Kõik ilma asjad waunud.

3. Mo isamaalt kaugel: siin lendavad
 Ka linnud, pilved! Oh õnsad n'ad!
 Teil pea kas nähe eht kodu ka?
 Uht Eesti laulu neil' laulan ma!

4. Laul kuhu ja töttab? — Kas teada m'ul?
 Hing, hing, kus ja wiibid? — Oh tean küll!
 Mo Gestimaa, Gestimaa! Pääw ei võ
 Laul, nutt ja mõtte sealt tagane!

(L. Koidula.)

127. Koju tahaksin.

1. Koju tahaksin ma
 jälle
 Kodu oleks jälle ma,
 Paistab ommeti mul kodu
 Päike tõise iluga.

2. Kodu elab arm ja
 heibus,
 Kodu õnn ja rõõm mul ees,
 Ja nii wäga, oh, nii wäga,
 Kaebab ihaldus mo sees.

3. Oh, mis ihaldus mind
 waewab?
 Mis ma ohkan lõpmata?
 Mis mo südame teeb raskeks
 Selle sala murega?

4. Waatan siin ma haljad
 wäljad,
 Seal jo laewa lippud teel,
 Mõtlen tagasi ma koju,
 Jääb nii kurwaks minu meel.

5. Issa, armas Issa taewas!
 Lase seda sündida,
 Et ma ükstord weel saaks näha
 Oma kallid isamaa!

(Fr. Ruffow.)

128. Isamaa.

1. Minu armas Gestimaa,
 Kus ma sündind, kasund olen,
 Pika aea pärast tulen,
 Teretan sind rõõmuga:
 Tere ka, tere ka, mo isamaa!

2. Kena on ka wõõras maa,
 Raua käisid mööda ilma,
 Palju ilu juhtus silma,
 Armu sealt ei leidnud ma.
 Tere ka, tere ka, mo isamaa!

3. Sind ma nõudsin waluga,
Sinu metsad, wäljad, jõed,
Külad, majad, wennad, õed
Seisid meeles lõpmata.

Tere ka, tere ka, mo isamaa!

4. Oma teelt nüüd kuulen ma,
Oh kui sulab kuuldes süda,
Peastetud on keele tida
Wõdrast murdest forraga.

Tere ka, tere ka, mo isamaa!

5. Seie jään ma elama,
Runni surma wari kattab
Minu silmad, siis mind mattab
Oma sülle isamaa.

Tere ka, tere ka, mo Eestimaa!

(R. G. Malm.)

129. Kannata!

Mo isamaa, küll kaua kandsid
Sa walu wermeid salaja,
Mis widewikul' teada andsid
Sa päit'se weerul nuttuga;
Küll lootsid, ootsid otsata:
Müüd oota weel ja — kannata!

Ei taewa taga enam walge,
Mis ootsid aasta sadades;
Oh pööra koidikule palge
Ja kiida loojat tänades,
Kes sind ei lastnud wärsida:
Ta aitab, aga — kannata!

So elutüht on koidu pües
So hilg'mas waike iluga,
Ta walgus' terad sinu õues
Sind sundwad surmast ärkama.
Küll hiljem tõuseb päike ka;
Kuid oota weel ja — kannata!

(A. Reinwald.)

72
78

83

85

88

89

96

97

98

112

(100

121 -

125

(126

133

136

137

139

142

143

144

147

148

155

157

158

160

161

165

184

185

186

188

204

205

207

213

